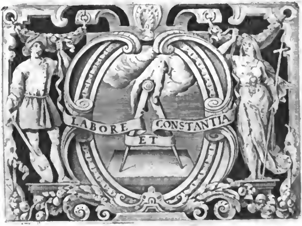
IVSTI LIPSI

PHYSIOLOGIÆ STOICORVM LIBRI TRES:

L. ANNAEO SENECAE, aliiſque ſcriptoribus illuſtrandis.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
M. DC. IV.
Cum Priuilegiis Cæſareo ac Regio.

AD ILLMVM ET EXCELLMVM
PRINCIPEM
D. PETRVM ENRIQVEZ
COMITEM FONTANVM,
GVBERNATOREM DVCATVS
MEDIOLANENSIS.

QVOD iamdiu deſtino, & debeo facere, vt publicè monumentum aliquod gratitudinis meæ in te exſtet, id nunc, cum bono Deo, efficiendi occaſio nata videbatur. Edebam iſta ad ANNAEI SENECAE lucem: ſcriptoris, qui Hiſpaniam veſtram ingenio, ſi quiſquam veterum, & ſalutaribus ſcriptis illuſtrauit: ac videbar iure ad Hiſpanum item Principem iturus. præſertim eum, qui virtutem & generoſum illud Honeſtum amaret: quod Seneca ſcriptis ſuis vnicè homi-

hominum animis inseruisset. Itaq; mitto, & tibi consecro partem, quæ PHYSIOLOGIAM continet: in quâ & sublimia quædam de Deo, Fato, Prouidentiâ reperies. ad quæ mirari liceat humanum ingenium, sine adminiculo Sacrarum litterarum, assurrexisse. Grata, vt spero, habebis: ego quidem semper in animo infixa tua beneficia, quæ, cùm feliciter hîc apud nos imperares, plenâ manu in me contulisti. Studia & ingenium meum excitasti, vel irrigasti, & perfusum me largiter fateor benignitatis tuæ FONTE. Sunt vetera quidem ista, sed eò cariora: & *bonis meritis*, vt quispiam ait, *cum ætate dignitas & pondus accedit*. Sicut parentes magis magisque in dies veneramur & amamus, fratres etsi æquales, leuiùs: ita beneficia antiqua sanctiora sunt, etsi præsentia suauiora. Enimuerò & tota Belgica tibi debet,

æter-

æternúmque debebit : quam tu in arctiſſimis rebus, & medio ardore duplicis belli, prudentiâ, & virtute, & addo felicitate, explicaſti, & reſpirare iuſſiſti pæné oppreſſam. Neque defendiſti ſolùm, ſed fines protuliſti, & opida recepiſti vel adieciſti, quæ recipi, adiici, vix in votis noſtris, certè in ſpe non erat. Sed hæc alibi opportuniùs meliúſque dicentur : nunc quod inſtitui, munus meum vides, ab animo vtique commendandum, vt alia deſint : & tu facies, pro ceterâ tuâ benignitate, Ill^{me} Princeps. Louanij, III. Kal. Martias, ∞. IↃC. IIII.

AD LECTOREM.

HABES & *hæc* PHYSIOLOGICA, *Lector, eâdem fine & cautione, quâ priora. Itaque illîc dicta, & hîc puta. Sunt noua quædam aut inopinata hodie, ſcio: ſed an ideò calcanda? Diſputatione tamen non libuit attollere: & quædam poterant: ſed poſuiſſe mihi ſatis fuit, & ipſa Stoicorum ſenſa explicaſſe. Quædam & improba ſunt, non nego: ac cum Liuio*, tranſſcribo equidem plura, quàm credo: *ſed Sole religionis noſtræ ſepoſito, & hæ ſtellæ poterãt lucere. Alia verò ſublimia & magnifica ſunt,*

> Et quæ non fricti ciceris probet, aut nucis emptor:

ſed ij qui pleno pectore ſapiant, & ad honeſta toto impetu eant.

> * Κορινθίοις δ᾽ οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον.

**Corinthiis verò Ilium haud iraſcitur.*

Ego iuſtam à te rem oratum volo: vt hæc ad Senecam, *tum ad verum aptes: & illum ſic ames, vt hoc non deſeras: atque ita diu ſalue.*

INDEX DISSERTATIONVM PHYSIOLOGIÆ STOICORVM.

LIBRI PRIMI

DISS.

DISS.

I. LIPSI

I. LIPSI PHYSIOLOGIÆ STOICORVM LIBRI PRIMI

DISSERTATIO PRIMA.

Aditus in sermonem. aliquid de ordine in docendâ Philosophiâ, iuxta Stoicos. Placere quibusdam, & nobis, à Physicis ordiri.

MANVDVCTIO tua nuper me AD STOICAM PHILOSOPHIAM duxit: nondũ in ipsam, & in aditu ac vestibulo videor hærere. Lustro animi oculis sublime, pulchrum, ædificium: ecquid inducis, & interiora illa das vsurpare? LIPS. Pænè æquum petis: in viâ posui, & iure perducam. Sed & otium nunc ac feriæ: quas vbi melius vtiliusque, quàm in hoc studio ac meditatione, tecum ponam? Aristotelem memini scribere: Ἀνδρείας μὲν καὶ καρτερίας δεῖν πρὸς τὴν ἀσχολίαν, φιλοσοφίας δὲ πρὸς τὴν σχολήν: *fortitudine & tolerantiâ in negotio opus esse, Philosophiâ in otio.* VII. Polit. cap. XV. Pulcherrimè. vbi res & opus, exserenda sunt quæ Philosophia docuit, & robur animi ostendendum: vbi quies & cessatio, illa vsurpanda, & præceptis eius parandi atqui instruendi velut ad aciem sumus. Sed tu ecquid vacuus, & auidus? AVD. Vacuus? vasculum vides inane, & optimi liquoris tamen capax. Auidus? vix somnus mihi quietus, ita turbat hoc desiderium & cupido. Gratificare, exple, & siste. LIPS. Sede, & sedabo hanc sitim: pro meâ quidem copiâ, & captu. Nam ardua, sed ita me Deus, pulchra, splendida, augusta aggredimur: quæ autem? cum Lucretio,

Iam tibi de summâ CAELI RATIONE, DEVMQVE
Disserere incipiam, & RERVM PRIMORDIA *pandam.*

Hæc enim Philosophia, & præsertim Physiologia, promittit.

Scis porrò & audisti, trina esse Philosophiæ membra: *Logicam, Physicam, Ethicam*: ordine tractanda: sed quo, dubitatur. Laërtius
In Zenone. Stoicos ipsos dissentire inter se ait: & *quosdam mixtim has Partes* (alij *Locos*, alij *Species*, quidam *Genera* appellarunt) *tradere ac docere, qui censent etiam inter se confusas mixtasque esse. Alij diuidunt*, inquit, *& primam Logicam statuunt ac docent; dein Physicam; postremò Ethicam ipsam: quæ sententia est Zenonis, Chrysippi, Archidemi. Alij autem ab Ethicâ incohant, vt Diogenes; alij hanc secundo loco constituunt, vt Apollodorus. Porrò autem Panætius & Posidonius à Physicâ initium sumunt.* Hæc in Laërtio ita leges, parte vnâ
De Stoic. pugnis, initio. ambigenda, quæ est de *Chrysippo*. Nam ipsa eius verba in Plutarcho habes, vbi *Ethicam secundo loco* tradi vult, vt Apollodorus; non autem *tertio*, vt hîc Laërtio scriptum. Sed plerique tamen *Physicam* vltimo loco statuunt: & in ipsâ Physicâ locum
Ibid. de *Diis* vltimum: διὸ καὶ τελετὰς (ait Chrysippus) ἐκάλεσαν τὰς τούτων παραδόσεις: *ideoque & Teletas* (ea vox Græcis *Finem* significat, itemque *Sacrorum initiationes, & ritus*) *appellarunt, traditiones de Diuinis*. Hæc ita illi: nobis in dissensu, Panætij & Posidonij, magnorum auctorum, sententia placeat, & consentiam sciscamque *Physica* primo loco tradi. Puerísne? non mehercules: sed qui paullùm maturiores ad disciplinam hanc accedunt. Voluptas in eâ parte maior, idonea ad alliciendum & tenendum; dignitas etiam maior, & splendor, admirationi excitãdæ; denique animi præparatio & cultus, ad *Ethicam* cum fructu audiendam. Itaque vt de *Logicâ* ambigere aliquis iure possit, an non præëat; sic de *Ethicâ*, vix debet. In *Logicâ* enim manifestior ratio, quòd acuit animos, & ad Veri Falsique discrimen & iudicium format: imò & viam modumque Scientiæ sternit. Itaque, vt verum fatear, aliqua eius notitia, sed summaria, vtiliter præmittatur: cetera seponi possunt, imò & argutiæ multæ abijci
Sen. epist. XLIX. aut deponi. *Quæ dementia est, superuacua discere, in tantâ temporis inopiâ?* Nos autem eam hîc insuper habemus, Auditor: quia & Aristoteléâ illâ accuratâ imbutum te scio; & in Stoicas spinas non lubet nunc ingredi, cùm in tristitiâ hac temporum suauius aliquod pabulum animo conueniat, reficiendo & erigendo.

DIS-

DISSERT. II.

Phyſica laudata. Naturam communem & noſtram eò ducere: fructum etiam inuitare.

POTESTNE autẽ ſuauius, honeſtius, vtilius iſto *Phyſicorum?* Natura totum ſinum ſuum offert, & pãdit: ſupera, media, infera; cælum, terras, ignem, aquas, aëra; quidquid ijs continetur, Deum, Genios, Homines; ad hæc ſpectanda & noſcenda inuitat. Quem enim alium, quàm te, id eſt Hominem? *Non habet Natura inter maxima operum ſuorum,* QVO *magis glorietur, aut* CVI *glorietur:* vt ſcitiſſimè Seneca dixit. Naturam dixi, intellego Deum. Epictetus: Ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε, καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν: *Deus hominem induxit in hunc Mundum, inſpectorem & arbitrum ſui, atque operum ſuorum: nec ſolùm inſpectorem, ſed enarratorem.* Ita certè. magna hæc & pulcherrima moles, tot varia & magna per eam ſparſa, hominis cauſſâ condita: homo autem, vt Deum norit, tum & iſta; *ne tanta eius opera ſine teſte ſint.* Itaque inuitat eò, vt dixi, atque adeò corpus & habitum noſtrum huc direxit. *Ille certè vultus noſtros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirúmque fecerat, videri à ſuſpicientibus voluit.* Ipſe etiam animus eò ducit, vagus naturâ, & varietate ac nouitate rerum lætiſſimus. Ille in hoc corpore, velut in cuſtodiâ clauſus, premitur: niſi Contemplatio acceſſit, *quæ illum reſpirare rerum Naturæ ſpectaculo iubeat, & à terrenis dimittat ad diuina. Hæc libertas eius, hæc euagatio eſt: ſubducit interim ſe cuſtodiæ, in quâ tenetur, & cælo reficitur.* Cælo, atque etiam terrâ: cuius incola eſt: & totius mundi ciuis, noſſe patriam ſuam auet. Quid incola? imò aduena. & vt in magnum conuentum ac Panegyrim qui veniunt, partim emunt, partim vendunt, honeſtiſſimi quique ſpectandi gratiâ fruuntur: ſic iſte ingenuus, & altæ originis ſuæ memor, non emit, vendit, agellos, pecudes, ædes, magiſtratus; ſed cauſſas magni Conuentus, & quæ in eo, inquirit: Quis mundum hunc condidit? quis adminiſtrat? quæ illa mira in aëre, tonitru, fulmen, venti? qui in cælo perennes & lucidi ignes? Mare cur vices ſuas fluendi refluendique habet? in terrâ quid eſt quod eam

De Benef. VI. cap. XXIII.

Sen. De Vit. Beat. cap. XXXI.

Epiſt. XCIIII.

Epiſt. LXV.

concutit & mouet? Atque in hac inquisitione deinde mulcens quædam, & simul percellens, admiratio: quæ mater, vt sic dicam, Sapientiam parit. Plato: Μάλα φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν. οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας, ἢ αὕτη: *Valdè Philosophi illa affectio est, Admirari: neque alia origo & initium Philosophiæ, quàm ista.* Nobilis discipulus, ab eo: Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν: *Propter Admirationem, homines olim & nunc Philosophari cœperunt.* Ita est. ab illâ inquirere in caussas rerum cœperunt; & repertis, ipsa desijt: secutusque pulcherrimus Philosophiæ fructus, *Nil admirari.* Ab inquisitione enim cognitio & Veritas: *quâ nullus animo suauior est cibus.* Seneca noster appositè: *Quod erit pretium operæ? quò nullum maius est,* NOSSE NATVRAM. *Neque enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cùm* MVLTA *habeat futura* VSVI, *quàm quòd hominem* MAGNIFICENTIA *sui detinet: nec mercede, sed* MIRACVLO *colitur.* Et mehercules in ipsâ eâ cognitione alij etiam fructus, vt Seneca tangit. Qui? duo præcipui, Modestia, & Magnanimitas, quos Cicero porrigit & reuelat. MODESTIAM *quandam,* inquit, *rerum cælestium cognitio adfert ijs qui vident, quanta sit etiam apud Deos moderatio, quantus ordo:* & MAGNITVDINEM ANIMI, *Deorum opera & facta cernentibus.* Verissimè. nec ad Modestiam solùm ab illâ moderatione componimur, sed etiam à comparatione nostri nostrorumque; & quàm vilia, fugacia, leuia hæc omnia, præ illis augustis & æternis sint. Idem Cicero alibi de vtroque affectu: ERIGIMVR, *elatiores fieri videmur, humana despicimus; cogitantésque supera atque cælestia, hæc nostra, vt exigua & minima* CONTEMNIMVS. Tunc scilicet iuuat, *inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram.* Et ab eâ deinde parte *terrarum orbem despicientem, angustum, & magnâ ex parte mari opertum, dicere: Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur.* Quid autem, cùm homines videt varia & magna, vt putant, molientes? mercimonia, vadimonia, bella agitantes? quid dicet, nisi

It nigrum campis agmen?

Et reuera, *Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium.* Itaque mi Auditor, suauitate & fructu inpulsi, huc eamus:

---*cælum*

[Marginal notes: In Theæteto. — Aristot. I. Post-physic. cap. II. — Lactant. I. cap. I. — VI. Natur. Quæst. cap. IIII. — IIII. De Finib. — (handwritten) 4 acad. 28 — Senec. I. Quæst. Nat. Præf. — Ibid. — Ibid.]

——*cælum, mare, ſidera, ſolem,*
Lunaiſque globum
auidi luſtremus: & totum hunc Naturæ ſinum excutientes, opibus doniſque eius, gnari gratique perfruamur.

DISSERT. III.

Phyſicæ partitio. & à Principijs ordiendum videri, primumque à Deo & diuinis. quæ pars Theologia Naturalis dicta.

AVD. Ah, fruamur. iam induc me, & oſtende. LIPS. Diffuſum & multiplex opus eſt: ſed ordine & compendio contrahemus. Stoicorum partitio hæc fuit, ex Senecâ: *Naturalis pars Philoſophiæ in duo ſcinditur, Corporalia & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in ſuos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primùm, in ea quæ Faciunt, & quæ ex his Gignuntur. Gignuntur autem Elementa.* Itaque duplex erat tractatio, *Corporum*, & *Non-corporum.* Ad Corpora ſpectant Principia, id eſt Senecæ verbis, *Quæ faciunt*; & deinde *Elementa*, quæ ſcilicet fiunt, & ex *his Gignuntur.* Elementorum nomine ipſe Mundus comprehenditur, qui quattuor his præcipuis membris conſtat: & reliqua minora deinde ex illis fiunt. *Non-corpora* autem ſunt Stoïcis* (poſtea videndum) *Vacuum, Tempus, Locus, Categorema*, & ſiquid eſt tale. Sed ex Senecæ igitur verbis ordiri à Principijs debemus: & ratio eò ducit, à ſimplicibus ad compoſita facere gradum. Duo ea ſunt, *Deus* & *Materia*, quod ſtatim diducam: ergo à Deo ordiendũ, quod faciemus cum bono ipſo Deo. Hæc pars *Theologia* Græcis dicitur, interdũ *Prima Philoſophia*, aut ſimpliciter *Sapientia*, ab eminenti ſcilicet dignitate. Nã quid maius aut amplius, quàm Deum & diuina intueri, agnoſcere? ipſum illum *Principem*, minores *Genios*, *Prouidentiam*, *Fatum*, & quæ adhærent? Eſt autem iſta Theologia, *Naturalis* antiquis dicta: quia vel aperit naturam iſtorum, vel & cauſſas in vero, & in naturâ habet. Nam alioqui triplex ijs fuit *Theologia*, Varrone apud Auguſtinum pulchrè diſtinguente, *Fabularis, Naturalis, Ciuilis. Fabularis, quâ maximè vtuntur Poëtæ; Naturalis, quâ Philoſophi; Ciuilis, quâ Populi.* Addit deinde, & partitè explicat: *Primũ genus*

[Margin notes: Epiſt. LXXXIX. — * Lib. II. Diſſert. V. — VI. De Ciuit. cap. V.]

Corpora / Incorporea — Theologia triplex / Fabularis Natur. Civilis

quod dixi, in eo sunt multa contra dignitatem & naturam immortalium ficta. In hoc enim est vt Deus aliquis ex capite, aliquis ex femore sit, alius ex guttis sanguinis natus: in hoc, vt Dij furati sint, vt adulterauerint, vt seruierint homini. Denique in hoc omnia Dijs attribuuntur, quæ non modò in hominem, sed etiam quæ in contemptissimum hominem cadere possunt. At secundum genus est, quod demonstraui, de quo multos libros Philosophi reliquerunt. In quibus est, Dij quid sint, Vbi, Quod genus, Quale, Ex quónam tempore, an Sempiternò fuerint: an ex Igne sint, vt credit Heraclitus; an ex Numeris, vt Pythagoras; an ex Atomis, vt Epicurus. Sic alia, quæ faciliùs intra parietes IN SCHOLA, *quàm extra* IN FORO *ferre possunt aures. Tertium genus est, quod in vrbibus ciues, maximè sacerdotes, nosse atque administrare debent. In quo est, quos Deos publicè colere, quæ sacra & sacrificia facere quemque par sit.* Et clausula eius, ac iudicium: *Prima Theologia maximè accommodata est ad theatrum; secunda ad mundum; tertia ad vrbem.* Ex quibus liquet, ait Augustinus, illum palmam tribuere *Secundæ, quam pertinere testatur ad Mūdum, quo isti nihil excellentius opinantur in rebus.* Obserua, de Mundo. quídni autem ad eū pertineat *Naturalis Theologia*, cùm ipse *Natura* sit *rerum*, mox docendum: & Dij hanc sedem habeant, ac regnum? Itemque obserua, *istos nihil excellentius opinari*: quos *istos*? Stoïcos propriè. qui Mundum etiam faciunt Deum. Ecce igitur Theologiam, de quâ nobis differendum, & primò quidem: siue quia *Deus* Stoïcis inter prima Principia, vt dixi; siue quia dignitas hoc postulat, & primum summumque illud rerum inter prima dici. Priorem rationem

De Vniuerso. etiam Cicero expressit: *Qui intelligentiæ Sapientiæque se amatorem profitetur, necesse est Sapientis intelligentisque Naturæ* (id est Mundi) PRIMAS CAVSSAS *conquirere: deinde* SECVNDAS *rerum earum quæ necessariò mouent alias, cùm ipsæ ab alijs mouentur.* Ades igitur animo, & ad alta hæc atque diuina mecum transscende. Non enim, vt plerique alij Philosophi, pauca & tenuia de his Stoïci, sed vbertim & accuratè scripserunt: & quamquam pauca exstent, tamen vel ex ijs videbis & miraberis, quò mentem miserint, & quàm ad ipsius Veri sæpe metam. O quàm decet germanum Philosophum! qui, quantum

Sen. Epist. LXXVIII. potest, *animum deducit à corpore, & multū cum meliore ac* DIVINA

parte

parte versatur: cum hac querulâ ac fragili, quantum necesse est. Itaque de illo verè dicitur:

> *Mente Deos adijt, & quæ Natura negauit*
> *Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.*

Quidni autem adeat? illinc ortus, illuc redit: *& hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quòd illum diuina delectent: nec vt alienis interest, sed vt suis.* Natur. Quæst. I. in Præfat. Atqui non capiet, inquies. Conabitur, & vel vestigijs aliquid indagasse, quid assecutum esse? delectabit. Aristoteles hoc pulchrè: *Etsi res mortales istas inferasque, quòd eæ propiores nobis & magis familiares sint, pleniùs nosse possimus: tamen* De Partib. anim. I. cap. vlt. RES ILLAS SVPERAS *si vel* LEVITER ATTINGERE *datur, ob eius notitiæ* EXCELLENTIAM, *illapsâ leui* MAGIS PASCIMVR *& oblectamur, quàm si ista vniuersa norimus. Non aliter quàm amatoribus suauius est, amicæ suæ vel partem oculo delibare, quàm aliarum tota membra corpúsque inspicere.* Pulchrè, inquam: & tantum interest inter vtrasque illas notitias, quantum inter humum & cælum, hominem & Deum. Conemur igitur. τὰ μὲν (vt cum Ocello dicam) τεκμηρίοις De Naturâ Vniuersi. σαφέσι παρ' αὐτῆς τῆς φύσεως ἐκμαθόντες, τὰ δὲ καὶ δόξῃ, κατὰ λόγον, τὸ εἰκὸς ἀπὸ τῆς νοήσεως στοχαζόμενοι: *alia quidem certis indicijs signísque ab ipsâ Naturâ discentes; alia opinatione etiam, Rationis auxilio, ad id quod probabile est intellectu ducente, asequentes.* Nam certa & plena horum scientia, vni Deo conuenit: quod Plato tibi dicat: τὸ δὲ In Apolog. κινδυνεύει τῷ ὄντι ὁ θεὸς σοφὸς εἶναι, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ὀλίγου τινὸς ἀξία, καὶ οὐδενός: *Ita est.* SOLVS DEVS REVERA SAPIENS *habendus: &* HVMANA OMNIS SAPIENTIA *in paruo, aut nullo est.* Itaque iam nunc ad Modestiam te meque voco; me disserendi aut asserendi, te censendi vel assentiendi: & cum Aristotele præscribo, NVMQVAM NOS VERECVNDIORES *esse debere, quàm cùm* DE DIIS AGITVR. O iure, ô meritò! *Si enim intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, & in omne argumentum Modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cùm de sideribus, de stellis, de Deorum naturâ disputamus? nequid temerè, nequid imprudenter aut ignoranter affirmemus: aut scientes mentiamur.* Sen. VII. Quæst. Nat. cap. XXX.

DIS-

DISSERT. IIII.

Duo rerum Principia Stoicis esse, Efficiens & Patiens: illud, Deum; hoc, Materiam.

HABES de Theologiâ: ordiamur, & quidem à *Principijs* primis. Ea differunt ab *Elementis*, quod clarum est: etsi Seneca etiam hac voce visus comprehendere in hisce verbis.
Epist. LXXXIX. *Ipse Elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in Materiam & Caussam omnia mouentem, & Elementa diuiditur.* Itaque quidam vnâ voce & loco vtraque illa Principia comprehendebant: alij aliter, quibus Stoïci, opinor, nostri accedebant. Nam ita Laërtius, inter Stoïca: Διαφέρειν δὲ φασιν τὰς ἀρχὰς, καὶ στοιχεῖα. τὰς μὲν γὰρ, εἶναι ἀγεννήτους, καὶ ἀφθάρτους· τὰ δὲ στοιχεῖα, κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν φθείρεσθαι. ἀλλὰ καὶ σώματα εἶναι τὰς ἀρχὰς καὶ ἀμόρφους, τὰ δὲ, μεμορφῶσθαι. *Differre aiunt Principia & Elementa. nam illa, geniturae & corruptionis esse expertia; haec autem, in Vniuersi conflagratione interire. Item* corpora sed informia esse Principia; haec autem formas suscipere.* Clarum est, neque aliter Plato & Aristoteles censuerunt. Elementa prius aliquid habent, & ipsa è Principiis oriuntur: at Principia ideò dicta, quia nihil ijs prius, & caussam vt sint praebent alijs, caussam ipsa non agnoscunt. Varijs varia sunt, & vix vllâ in re maior, quàm in hoc capite, dissensus: sed Stoïci duo ea ponunt, Agens & Patiens: siue Deum, & Materiam. Laërtius: Δοκεῖ δὲ αὐτοῖς ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον. τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι, τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ὕλην. τὸ δὲ ποιοῦν, τὸν ἐν αὐτῇ λόγον τὸν θεόν: *Videtur Stoicis duo esse vniuersorum Principia, Efficiens & Patiens. Et Patiens quidem, qualitatis exsortem essentiam, Materiam: Efficiens autem, Rationem quae in ipsâ est, siue Deum.* Seneca item diffusè: *Dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerum naturâ, ex quibus omnia fiant: Caussam, & Materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura si nemo moueat: Causa autem, id est Ratio, Materiam format, & quocumque vult, versat: ex illâ varia opera producit. Esse ergo debet aliquid Vnde fiat, deinde à Quo fiat: hoc Caussa est, illud Materia.* Et statim: *Quaerimus quid sit Caussa? Ratio faciens, id est Deus.* Iterúmque: *Nempe vniuersa ex Materiâ, & ex Deo, constant.* Cicero: *Naturam diuidebant in res duas:*

Eadem Stob. in Physic. cap. XIII. & Plutarch. I. De Plac. cap. II.

* De hac lectione aut sententiâ dico lib. II. infrà, Dissert. V.

Epist. LXV.

duas: vt altera esset Efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ex quâ efficeretur aliquid. In eo quod Efficeret, Vim esse censebant: in eo quod efficeretur, Materiam quandam: in vtroque tamen vtrumque. Neque enim Materiam ipsam cohærere potuisse, si nullâ Vi contineretur; neque Vim sine aliquâ Materiâ. Nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. In quo tamen opinio siue error vetus notandus, censentium Materiam simul Deo æternam, nec alterum sine altero fuisse. Obserua etiam, *Naturam sic diuidi.* quod Platonicum est, itemque Stoicum: & in illorum dogmatis Apuleius. De Dogmate Plat. *Τὰς οὐσίας, quas Essentias dicimus* (siue *Naturas*) *duas esse ait Plato, per quas cuncta gignantur, Mundusque ipse. quarum vna, cogitatione solâ concipitur* (Deus): *altera, sensibus subijci potest*, quæ est Materia. Itemq; de eo Laërtius: Δύο τῶν πάντων ἀπέφηνεν ἀρχάς, In Platone. θεὸν καὶ ὕλην. ὃν καὶ νοῦν προσαγορεύει, καὶ αἴτιον: *Duo rerum omnium Principia Plato statuit, Deum & Materiam; quem illum etiam Mentem appellat, & Caussam.* Hæc autem vetus, & ab ipso Homero est Odyss. δ. opinio, vt censent. qui *Proteum, & Eidotheam induxit allegoricè:* Empir. aduers. Mathem. *primam quidem & principem caussam* (ipsa vox dicit) *Proteum appellans: quæ autem in species vertitur essentiam, Eidotheam.* Quid Thales? *Mentem* & *Aquam* Initia posuit: rectâ interpretatione, Deum & Materiam. Pythagoras idem: cui Μονάς, *Vnio*, est Mens siue Deus; Δυάς, *Binio*, Materia. Simile in plerisque aliis, si lubet examinare: & veritas hæc multis innotuit.

DISSERT. V.

Eaipsa, Naturas appellari: sed eminenter, Deum. Itemque Mundum in hoc nomen venire.

DIXIMVS *Essentias* siue *Naturas* duas esse: quod vberiùs paullo diducendum est, & mês ac sermo hîc Stoicorum explicanda. Lactantius præëat: *Stoici Naturam in duas diuidunt* Lib. VII. cap. III. *partes. vnam quæ Efficiat; alteram, quæ se ad faciendum tractabilem præstet. In illâ primâ, esse Vim faciendi; in hac Materiam, nec alterum sine altero esse posse. Ita isti vno Naturæ nomine res diuersissimas comprehenderunt, DEVM & MVNDVM, Artificem & Opus. dicuntque alterum sine altero nihil posse, tamquam Natura sit Deus Mundo permistus. Nam interdum sic confundunt, vt sit*

[illegible] quâ *Mens mundi, & Mundus sit corpus Dei.* Habes ferè quæ Cicero suprà, sed paullò magis explicata: videsq; & Deum *Naturam* dici, & Materiam. Sed illum maximè, quatenus tamen insertus est Mundo, & molem hanc animat, continetque.
In Zen. Laërtij ista mens: φύσιν ποτὲ μὲν ἀποφαίνονται τὴν συνέχουσαν τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ τὴν φύουσαν τὰ ἐπὶ γῆς: *Naturam modò dicunt, eam quæ Mundum continet; modò illam quæ gignit producitque super terram.* Prima illa dictio, est nostra: & Cicero palàm huc adspexit, imò vertit,
De Nat. Deor. II. cùm scripsit: NATVRA *est igitur quæ* CONTINET *Mundum omnem, eumq; tuetur: atque ea quidem non sine sensu atque ratione.* Sine sensu? quomodo possit, cùm ipsa sit illa *sentiens & intelligens*, id est Deus? Idem scriptor: *Mundum & eius partes Naturâ sentiente teneri, in quâ Ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. Quam vim Animum esse dicunt Mundi, eamdemque esse Mentem Sapientiamque diuinam.* Vides clarè, hanc Naturam, Mentem esse Dei & Rationem, vno verbo Deum: quid enim
IIII. De Benef. cap. VII. in illo, nisi nostrâ distinctione, distinctum? Seneca: *Quid aliud est Natura, quàm Deus, & diuina Ratio, toti mundo & partibus*
II Quæst. Nat. cap. XLV. *eius inserta?* Et alibi caussam etiam appellationis adiungit: *Vis Deum Naturam vocare? non peccabis. est enim* EX QVO *nata sunt omnia.* Lactantius ponit hoc, & approbat: *Meliùs igitur Stoi-*
Lib. II. cap. IX. *corum omnium* ACVTISSIMVS SENECA, *qui vidit nihil aliud Naturam esse, quàm Deum.* Ipsum hoc Plinius, plurimùm sa-
Lib. II. cap. VII. nè Stoicus: *Declaratur Naturæ potentia, idque esse quod Deum vocamus.* Et iterùm: *Hic est Deus, per quem intelligitur eadem, & parens rerum omnium & magistra, Natura.* Sed in verbis Lactantij etiam erat, *Mundum à Stoicis Naturam vocari.* Quod verum
Consol. ad Helu. cap. VIII. est. vt in Senecâ: *Quocumque venerimus, eâdem rerum Naturâ vtendum est.* Plinio: *Idemque Mundus rerum Naturæ opus, & re-*
Lib. II. cap. I. *rum ipsa Natura.* Quid ita? quia Mundus & à Deo primâ Naturâ factus est; & ipse illi insertus, facit Mundum dici Deum. Confundunt igitur. vt Manilius, obscuriusculo aliter versu:

Lib. I. *Materiæque datum est cogi, sed cogere Mundo*:

quod est, Materiam pati; Deum agere, qui dicitur & Mundus. Atque eadem ista Natura rerum, *Communis* etiam Stoicis dici-
Consol. ad Helu. cap. VIII. tur, vt à Particulari cuiusque rei abiungant. Sic Seneca: *Duo nos pulcherrima, quocumque mouebimur, sequentur, Natura Communis,*

munis, & propria Virtus. Chrysippus apud Plutarchum: Ὅτι δὲ ἡ κοινὴ φύσις, καὶ ὁ κοινὸς τῆς φύσεως λόγος, οὐδὲ τοὺς ἀντίποδας λέληθε: *Quòd sit aliqua Communis Natura, & Communis etiam ipsius Naturæ Ratio, nec Antipodas quidem latet.* Obserua. Communis est Natura, atque etiam Ratio in eâ Communis, quæ omnia digerit & format. Longè enim Stoici nostri ab illis, qui brutam aliquam & sine sensu Naturam statuebant, omnia gignentem ac conseruantem. Inter quos Strato Physicus nobilis, apud Lactantium: *Habere Naturam in se vim gignendi & minuendi, sed eam nec sensum habere vllum, nec figuram.* Idem magnus ille Hippocrates videtur censuisse. Ἀνευρίσκει, inquit, ἡ φύσις αὐτὴ ἑωυτῇ τὰς ἐφόδους, οὐκ ἐκ διανοίας: *Inuenit ipsa sibi Natura vias, non ex ratiocinatione.* Et iterùm: Ἀπαίδευτος ἡ φύσις, ἐκ τοῦ σάου μαθοῦσα τὰ δέοντα ποιεῖν: *Indocta est Natura, ex seipsá gnara eorum quæ facere debet.* Profectò hi tales Diuinitatem concutiunt aut euertunt: & *cùm vellent persuadere*, ait Lactantius, *nihil esse diuiná mente perfectum, Naturam dixerunt esse rerum omnium matrem: quasi dicerent, omnia suá sponte esse nata.* Et de iisdem ipsis: *Probabile est, inquiunt, Materiam rerum & habere & habuisse Naturam suam & vim.* Quasi igitur in ipsâ Materiâ tale insitum quod produceret: sed brutum & sensus expers, vt Materia ipsa. Quod refellit idem egregiè: *Quam vim potuit habere, nullo dante? quam Naturam, nullo generante? Si habuit vim, ab aliquo eam assumpsit: à quo autem assumere, nisi à Deo potuit?* Sed & Plato ostendit, olim sic fuisse qui desiperent plures. τοῦτο τὸ τῶν πολλῶν δόγμα, inquit, καὶ ῥῆμα, τὴν φύσιν πάντα γεννᾶν ἀπό τινος αἰτίας αὐτομάτης, καὶ ἄνευ διανοίας φυούσης: *Hoc multorum dogma est, Naturam omnia gignere suá sponte & vi, sine Ratione aliquâ producente.* Quid autem tu Plato? Ego verò assero, inquit, ὅτι μετὰ λόγου τε, καὶ ἐπιστήμης θείας, ἀπὸ θεοῦ: *quòd cum Ratione fiant, & diuiná Scientiá, & ab ipso Deo.* Iterumque alibi: τὴν φύσιν μετὰ λόγου, καὶ σὺν λόγῳ καὶ νῷ, τὰ πάντα διακοσμεῖν: *Naturam iuxta Rationem, & cum Ratione ac Mente, cuncta adornare.*

Lib. de Irâ, cap. x.

vi. Epidem.

Lib. iii. ca. xxviii.

In Sophistâ, & x. De Legib.

In Phileto.

DISSERT. VI.

Definitio Communis Naturæ, id est Dei. Ignem esse, & dici Stoicis, atque etiam priscis.

SED quæ est igitur Stoicis ista Natura, & quomodo definitur? Habes apud Laërtium: Δοκεῖ δὲ αὐτοῖς τὴν μὲν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν, ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν. ὅπερ ἐστὶ, πνεῦμα πυροειδὲς καὶ τεχνοειδές: *Censent ipsi Naturam esse ignem artificialem, viâ progredientem ad generationem. quod est, Spiritus ignis & artis similitudinem præ se ferens.* Ipsa hæc finitio Zenoni tribuitur à Cicerone: *Zeno Naturam definit, ignem esse artificiosum, ad gignendum progredientem viâ.* Quare *Ignem*? quia Stoici vim & vitam omnem Mundi, atque ipsum adeò Deum in igne ponebant, imò Deum esse. Sed ignem non quemcumque, non hunc nostrum corruptorem & corruptibilem; sed *artificiosum*: id est, artificem atque opificem, condentem ratione & velut arte, vegetantem ac seruantem. Dixi *velut arte*, & Laërtius benè interpretatur: simile duntaxat aliquid in eo Spiritu ignis & artis esse. Cicero hoc explicat: *Artis enim maximè proprium esse creare & gignere: quodque in operibus nostrarum artium manus efficiant, id multo artificiosiùs Naturam.* Itaque dicitur ab iisdem *Natura, magistra artium reliquarum*: item, *prouida & sollers*: denique, *quâ nihil potest esse callidius.* Ideoque iidem Stoici plurimùm generationi rerum *Rationem* præficiunt, & sic loquuntur. vt Seneca: *Quæ Ratio mersa & confusa diduxerit.* Iterùm: *Incorporalis Ratio ingentium operum artifex.* Quia scilicet artifice hac Ratione administrante Deus è confusâ & rudi Materie omnia formauit. Hęc igitur Natura: atque adeò hęc est Deus. Semel enim & seriò hoc disce, Ignem istum & *Naturā* ἐξόχως & eximiè, supra Materiam, dici; eumdemque Deum: & fieri omnia ab illo, atque etiam (ita locuti nostri suprà, si obseruasti) ex illo. Nihil enim est sine mixtione hac aliquâ Ignis. Itaque Stoici iidem hanc dictam definitionem tribuunt etiam Deo. Plutarchus & Stobęus apertè: *Deum Stoici dicunt* εἶναι πῦρ τεχνικὸν, ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γενέσει κόσμου, ἐμπεριειληφὸς πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίνεται: *Esse ignem artificiosum, viâ vadentem in generatione Mundi,*

In Zenon.

II. De Nat. deor.

Ibidem.

Cicero pluribus locis.

De Vit. beat. cap. XXXII.

continentem intra ſe omnes ſeminales rationes, iuxta quas ſingula Fato deinde fiunt. Ait, ἐπὶ γενέσει: quod tamen in Athenagorâ, vbi eadem hæc deſcriptio, legitur, *ἐπὶ γενέσεις: in generationibus.* quod non reiicias, imò eligas pro Stoicâ mente, qui plures Mundos, alium poſt alium, à conflagratione conſtituebant. Dicit & *Mundi*, non rerum ſingularium *generationem:* quia primarium Dei opus illud eſt, & in eo, occultis Fati ſeminibus, ſingularium rerum ortus abortuſque, & quod adhæret, incluſi. Nam Ignis ille *complectitur*, inquit, *in ſe rationes omnes ſeminales:* id eſt, rerum omnium Idéas, ſiue exemplaria formasque, vt Plato appellat. Sed noſtri *Seminum* comparatione magis vtuntur: quia incluſa in iis & occulta, quę mox producuntur. Placuit & Triſmegiſto hæc imago. *Vides, inquit, agricolam, ſemen in terram proiicientem, ibi frumentum, ibi hordeum, ibi aliud? Tale eſt Deus, qui in cælo quidem ſeminat immortalitatem, in terrá mutationem, in Vniuerſo motum & vitam.* Ecce ſeminales *Rationes:* & ipsâ eâ voce Damaſcenus noſter vtitur & agnoſcit: πάντων, inquit, αἴτιος, καὶ πάντων τοὺς λόγους τῶν ὄντων, καὶ τὰς αἰτίας ἐν ἑαυτῷ περιέχει: *Deus omnium auctor eſt, & omnium quæ ſunt Rationes in ſe & cauſſas iam antè habet.* Ipſe, inquam, habet & continet: ideoque benè è Stobęo & Athenagorâ ἐμπεριειληφὸς protuli: etſi in Plutarcho ἐμπεριειληφότος editur, *continentis*, vt ad *Mundum* referatur. Vltimum deinde erat, *iuxta eas rationes Fato omnia fieri.* quæ eſt implexa ſeries cauſſarum, & rebus inſita, locis ſuis & temporibus proferenda: de quâ dictum alibi & dicendum. Iam hæc, opinor, capis. AVD. Capio, non etiam probo. nam quis Deum ignem cenſeat, aut quæ ratio huc duxit? LIPS. Neque nimis tamen hæc aliena à Ratione, imò à Religione noſtrâ cenſe, cui dictio iſta alludit: non enim dicam, aſſentit. De Ratione, mouit eos quòd à calore aut igne omnem vigorem & vitam viderent, vt tetigi; in ipſo etiam Animo noſtro acrimoniam & ſenſum. Itaque iamdiu antè Parmenides & Hippaſus dixerant, *principium rerum Ignem eſſe:* quid niſi Deum? Heraclitus etiam apertiùs, Deum definiuit, τὸ περιοδικὸν πῦρ ἀΐδιον: *ambientem & circulantem ignem æternum,* id eſt aſtra & ætherem. Homerum etiam eò trahere poſſis, qui θεσπιδαὲς πῦρ, *diuinum ignem* ideò dixiſſe videatur. Nam Hippocrates quidem apertiſſimè: Δοκέει δέ μοι ὃ καλέομεν

De Reſurrect.

De Orthodox. fide, cap. XIII.

De Princip.

Cur Deus dictus Ignis.

μὲν θερμὸν, ἀθάνατόν τε εἶ), καὶ νοεῖν πάντα, καὶ ὁρᾶν, καὶ ἀκούειν, καὶ εἰδέναι πάντα τὰ ὄντα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι: *Videtur mihi id quod Calidum, siue Ignem, dicimus, immortale esse, & intelligere omnia, & videre, & audire, & scire omnia præsentia & futura.* Potest aliquid, ante natos Stoicos, magis Stoicum? Tribuit enim Æternitatem, *Sẽsus, Intellectum, Scientiam & Præscientiam. Neq; dissimilia Plinius de Deo: *Quisquis est*, inquit, *Deus, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.* Quid mirum tota hæc in eo esse, à quo sic largiter dimanant partita omni æuo in omnes? Sed profanos vt omittam, sacri scriptores huc etiam eunt. Liceat Ter-maximum inter eos recensere, cuius philosophia valde cum Mosaicâ (in multis quidem) consentit. Ille passim Deum φῶς, siue *Lumen*; & Dei filium, φωτεινὸν λόγον, *Lucidum verbum* appellat. Ille autem Stoicorum ignis, Lux & Splendor veriùs est, cum calore tamen, quàm densus aliquis Ignis. Enimuerò ipse Moyses imaginem istam Deo donat: & *apparuisse sibi* scribit, *in rubo ardente*; Israëlitis præiuisse, *in columnâ ignis*; sed & *Ignis consumens* alibi appellatur. Quid, quòd sacer ille Spiritus in Apostolos vênit & se ostendit, *in Linguis igneis*? Non quòd Ignem Deum dicamus, absit: sed quòd ille *diuinæ proprietatis* (verba Dionysij Areopagitæ) *inter hæc, quæ sub oculos cadunt, plurimas imagines habeat.* Itaque Stoici haud nimis absurdi, si diuinitatem illi dederunt: quod & consensu pleræque gentes, velut naturâ præëunte, fecerunt. qui Vestam scilicet & ignem perpetuum coluerunt. De quo scripsimus aliquid in Syntagmate, *De Vestâ.*

*Melius, quàm supra de Naturâ.

Cap. xv. de Diuin. Nom.

DISSERT. VII.

Aliæ definitiones Dei, in quibus, Spiritus, Animus, Mens, Ratio dicitur, & per omnia diffundi.

AT verò cautiùs etiam & veritati propiùs Stoici locuti, cùm Deum definierunt non *Ignem*, sed *Spiritum igneum.* Ita enim Posidonius, cuius hæc verba in Stobæo: Θεός ἐστι πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες, οὐκ ἔχον μορφὴν, μεταβάλλον δὲ εἰς ἃ βούλεται, καὶ συνεξομοιούμενον πᾶσιν: *Deus est Spiritus intelligens & igneus, formam ipse non habens, sed in omnes se vertens, & omnibus assimilans.* Ait *Spiritum*

ritum esse, & quidem *intelligentem* : quis hæc abnuat? addit *Igneum*, & sensu aliquo feras, vt sit in illo puro & æthereo igne. Sic enim & Democritus: θεὸν εἶναι νοῦν ἐν πυρὶ σφαιροειδεῖ : *Deum esse Mentem in igne sphærico*. Et Plato apud Iustinum Martyrem, Deum locat ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ, *in igneâ substantiâ*. Addit, *Formam non habere*. verissimè : & huc Lactantius adspexit, dum scripsit : *Stoici negant vllam formam habere Deum*. Sed quanquam ipse formam non habeat, non certè vllam aspectabilem, tamen omnes formas format, atque in iis se ostendit. Ipsa hæc Posidonij ita Trismegistus : Μίαν μὲν οὖν ἰδέαν ἔχει θεός, ἥτις ἐστὶν ἰδία αὐτοῦ, Cap. xi.
ἥτις ταῖς ὄψεσιν οὐχ ὑποσταίη, ἀσώματος· καὶ πάσας διὰ τῶν σωμάτων δείκνυσι: *Vnam quidem Idéam & formam Deus habet, quæ propria est eius, sed quæ humanis adspectibus non subiicitur, vt quæ sit incorporea: & omnes tamen formas per corpora ostendit*. Itaque benè dicitur, Deum nemo vidit : &, omnes in omnibus cottidie vident. Sed redeo ad *Spiritum*, ne crassulos ita fuisse Stoicos opinemur. Idem igitur Posidonio iamantè Zeno dixerat, θεὸν εἶναι πνεῦμα, διῆκον δι᾽ ὅλου τοῦ κόσμου : *Deum esse Spiritum, pertinentem per totum Mundum*. Quod tamen Cicero vertit: *Rationem quamdam, per* 1. De Nat. deor.
omnem Naturam pertinentem : & ipsa hæc adtribuit Zenoni. Nam *Rationem* aut *Spiritum* dicas, haud interest, aut leuiter interest; sicut si *Animam, Animum, Mentem* (nam & sic appellant:) nisi quòd illa nobilior Animæ pars, *Animus, Mens, Ratio* magis sueuit vocari. Ita enim iterùm hoc ipsum aliter reddit Cicero, sed Pythagoræ adscribit: *Deum esse Animum, per Naturam rerum* Ibidem.
omnem intentum & commeantem. E quo totidem verbis Minutius Felix eleganti illo Dialogo transscripsit. Est igitur hæc omnia: & sic Virgilius:

> SPIRITVS *intus alit, totamque infusa per artus*
> MENS *agitat molem*.

Et Cicero: *Mundum esse sapientem, & habere* MENTEM, *quæ & se,* IIII. Academ.
& ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat. Mundum, inquit, *fabricata est* : scimus. sed quod præit, *& se fabricatam esse*, quo sensu verum erit? Nam Mens quidem illa æterna: nisi velit, in exustione Mundi, hanc Mentem confusam cum Materie sedem & splendorem nondum habere; fabricare ea sibi & disponere in condito iam Mundo. Sed simpliciùs fortasse scribi: *quæ*

bi: *quæ & ipsum fabricata.* At his etiam nominibus Iulius Firmicus, iuratissimus Stoicus, Deum describit: *Mens illa diuina, Animusque cælestis per omne mundi corpus, in modum circuli collocatus, & nunc intrinsecus, nunc extrinsecus positus, cuncta regit atque componit: & propriâ originis generatione conceptus, se ad creanda & conseruanda omnia, ignitâ & sempiternâ agitatione perpetuat.* Quæ verba rebus fæta & grauida, aperienda & educenda leuiter in lucem sunt. *In modum circuli* collocat: quia in Æthere *Principale* hoc (mox dicendum) ponunt. Addit, *intrinsecus & extrinsecus* esse. id est, in Mundo, & extra eum in Vacuo ferri: atque vt Seneca loquitur, *opus suum intrà & extrà tenere.* Deinde, *propriâ originis generatione conceptum:* quod sanè illa Tullij adfirmat, aut explicat, & iam nil mutemus. Conceptus & genitus, sed à se dici potest: quia in Chao, vt dixi, cùm in Ignem omnia versa, & ipse deinde Ignis in Aquam (*infrà explicanda) opus habet sese educere, & puritati pristinæ asserere, atque ita, quodam sensu, generare. Sed vt in re pergam, hisipsis vocibus Seneca afficit, & Iouem appellat *Animum ac Spiritum mundani huius operis.* & quare omnia ista? quia ire volebant & commeare per omnia, atque vt verbis illorum dicam (in Laërtio) εἰς ἅπαν κόσμου μέρος διήκειν τὸν νοῦν, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν τὴν ψυχήν: *per omnia Mundi membra Mentem pertinere, vt in nobis hanc Animam.* Nota, nota est magni huius Mundi sua quædam Anima, vt in paruo hæc nostra: atque illa rector est, & Deus. Est Academicorum vetus sententia, & ponit ita Cicero: *In Naturâ sentiente Ratio perfecta inest: quam vim Animum dicunt esse Mundi:* & adsignificat Stoicos tenuisse. Cleanthes quidem & Oenopides ex iis, apud Stobæum: θεὸν εἶναι τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν: *Deum esse, Mundi animam.* Et Lactantius vniuersè: *Ita Stoici interdum confundunt, vt Deus sit ipsa Mens Mundi, & Mundus corpus sit Dei.*

Lib. I. Mathes.

I. Natur. Quæst. in Præfat.

*Lib. II.

I. Academ.

DISSERT. VIII.

Mundum ipsum Deum etiam Stoicis dici, sed propriè tamen eius Animam.

ET sanè Stoici sæpè sic loquuntur, etsi parum sanè, atque adeò ipsum Mundum, hoc adspectu, faciunt Deum.

Mani-

Manilius: ———VIVERE *mundum*

Et RATIONIS *agi motu: cùm* SPIRITVS *vnus*
Per cunctas habitet partes, atque irriget orbem,
Omnia peruolitans, CORPVSQVE ANIMALE *figuret.*

Vult Animal esse Mundum, Ratione regi, Spiritu vegetari & irrigari. Hoc iamantè Plato: Ζῶον ὁ κόσμος, καὶ λογικὸν καὶ ἔμψυχον: *Animal est Mundus, & Rationale & Animâ præditum.* Posidonius Stoicus: κόσμος οὐσία ἔμψυχος καὶ αἰσθητική: *Mundus, natura animata & sentiens.* Talem igitur naturam, dicebant Deum. Iterū Manilius:

Quâ pateat Mundum diuino numine verti, Lib. I.
Atque IPSVM *esse* DEVM.

Didymus apud Eusebium: Οἱ στωϊκοὶ δὲ ὅλον τὸν κόσμον, σὺν τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ, προσαγορεύουσι θεόν: *Stoici totum Mundum, cum partibus eius, appellant Deum.* (xv. de Præpar. Euangel.) Ipsa hæc noster Seneca: *Totum hoc, quo continemur, & vnum est, & Devs est: & socij eius & membra sumus.* (Epist. XCIIII.) Iterumque alibi: *Totum hoc, quo diuina & humana conclusa sunt, vnum est:* MEMBRA *sumus corporis magni.* (Epist. XCVII.) Et Lactantius eos refutans: *Nam si hæc omnia quæ videmus,* DEI MEMBRA *sunt, iam insensibilis ab his constituitur Deus.* (Lib. VII. cap. III.) Multa enim in Mundo scilicet, aut plurima, sine sensu. Tamen hanc sententiam iterum Seneca asserit: *Vis Deum Mundum vocare? non falleris. ipse enim est totum quod vides, totus operibus suis inditus, & se sustentans vi suâ.* (II. Quæst. cap. XLV.) Itaque pro hoc sensu, in parte vera Tertulliani scriptio: *Platonici & Stoici corporalem statuunt Deum:* scilicet Mundum. (Apolog. cap. XLVII.) Etsi Plato primam Mentem magis pro Deo agnoscit, Deo, inquam, primo. Ita Seneca in fragmento quodam, apud Augustinum: *Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem: quorum alter* (Plato) *Deum sine corpore fecit, alter sine animo?* (VI. de Ciuit. cap. X.) Plato enim supremam Mentem architectricem agnoscit, liberam & secretam ab omni contagione mortali; atque vt Cicero loquitur, *Deum statuit* ἀσώματον, *incorporeum:* at Strato eumdem sine Animo, id est Naturam hanc rerum & Mundum, sine Mente gubernante. Hæc sententia Stratonis est, quam Manilius tangit:

Aut neque terra patrem nouit, nec flamma, nec aër
Aut humor, faciuntque Deum per quattuor artus,
Et Mundi struxêre globum, prohibentque requiri
Vltra se quidquam.

Id est, Siue quattuor elementa non habent auctorem & originem, ipsa sunt & faciunt iuncta Deum, nec alium præter se, aut supra se, habent. Sed ad Stoicos. quia igitur Mundus Deus, dabant etiam ei globosam formam. Seneca: *Si rotundam illis,* QVALEM DEO, *dederint formam.* Idem in Claudium ludens: *Dic nobis, qualem Deum istum fieri vultis? Stoicum? quomodo potest* ROTVNDVS *esse, vt ait Varro, sine capite, sine præputio?* Obserua hæc postrema, iocosè in Epicuréos dicta, qui Deum faciebant humanâ specie: at Stoici negabant, & animal quidem esse, ἀλλ᾽ οὐκ ἀνθρωπόμορφον: *sed non humaná aliquá formá.* Hæc est sententia, quam neque nos, neque item Plutarchus sanam habet: & iis obiicit, ὅτι θεὸν ἀρχὴν ὄντα, σῶμα νοερὸν καὶ νοῦν ἐν ὕλῃ ποιοῦντες, οὐ καθαρὸν, οὐδὲ ἁπλοῦν, οὐδὲ ἀσύνθετον, ἀλλ᾽ ἐξ ἑτέρου καὶ δι᾽ ἑτέρου ἀποφαίνουσι: *quòd Deum, qui principium est, Corpus tamen intelligens & Mentem in materie faciunt; atque ita non purum, neque simplicem, neque incompositum, sed ex alio & per aliud constituunt.* Tamen Varro mitigare & ad veritatem magis flectere videtur, si benè exaudimus. Pulchra hæc eius in Augustino: *Varro de Naturali Theologiá præloquens dicit,* DEVM *se arbitrari* ANIMAM MVNDI: *& hunc ipsum* MVNDVM *esse* DEVM. Sed discrimen deinde addit, quod valdè velim notes. *Sicut hominem sapientem, cùm sit ex Animo & Corpore, tamen ab Animo dicimus sapientem; ita Mundum Deum dici ab Animo, cùm sit ex Animo & Corpore.* Hoc vult, Mundum à se aut per se non esse Deum; tantùm à parte meliori, id est Mente illâ æternâ, quæ tamen insita Mundo, vt illa aliqua in Homine. Non igitur Mundus οὐσιωδῶς & suâ naturâ Deus, sed κατὰ μετάδοσιν vt dicunt Græci, & quia communicat & participat illam Mentem. Tale omnino etiam Chrysippus, apud Tullium: *Vim diuinam in Ratione esse positam, & vniuersæ naturæ Animo atque Mente: ipsumque Mundum Deum dici, & eius Animi fusionem vniuersam.* Id est, Primò quidem & verè Deus est Ratio siue Mens: secundariò tamen & Mundus, per quem Animus ille se *fudit*, & cui infudit. Seneca eò collineat: *Quid est Deus?* MENS *vniuersi. Quid est Deus? totum quod vides, & quod non vides totum.* Primò & hîc Mens est Deus, secundò hæc Mentis sedes & vniuersa moles. Trismegistus etiam clarissimè: Δεύτερος θεὸς, ὁ κόσμος, καὶ ζῶον ἀθάνατον: *Secundarius Deus, Mundus,*

Epist. xcIIII.

VII. de Ciuit. cap. VI.

I. Quæst. in Præf.

Cap. VIII.

Mundus, & animal immortale. Et ſubiicit pulcherrimè: πρῶτος γὰρ πάντων, ὄντως καὶ ἀΐδιος, καὶ ἀγέννητος, καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, θεός: *Primus enim omnium, reuera eſt Deus, ille æternus, & ingenitus, & omnium conditor atque opifex.* Itaque & Stoici ſæpè ſic attollunt, & à corpore Mundi iſto auellunt. vt Seneca: *Quid inter naturam Dei & noſtram intereſt? noſtri melior pars eſt Animus: in illo* NVLLA PARS EXTRA ANIMVM. (1. Quæſt. in Præf.) Sed & ſuperiora, quæ attuli, eòdem eunt: ſequamur. Nam quod illos longiùs duxit, & induxit, hoc fuit, quòd ſociabant hunc Animum cum Mundo, vt partem, & formam: at nos ſcimus, cum Lactantio, *Diuinum quidem Spiritum eſſe vbique diffuſum, eoque omnia contineri: nec tamen ita, vt Deus ipſe, qui eſt incorruptus, grauibus & corruptilibus miſceatur elementis.* (Lib. VII. cap. VI.) Contiuctùr rebus, non confunditur; format eas, non forma; animat, etſi non anima. Benè, vt pleraque, Damaſcenus: Αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ πάντων ἀμιγῶς διήκει, καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, κατὰ τὴν ἑκάστου ἐπιτηδειότητα καὶ δεκτικὴν δύναμιν: (Cap XVI.) *Deus ipſe omnia peruadit, ſed ſine mixtione; & omnibus vim & efficaciam ſuam participat, ſed pro cuiuſque aptitudine & captu.* Concludimus denique, & in parte tuemur Stoicos Plutarchi hiſce verbis: Θεὸν καὶ κόσμον, καὶ ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν λέγουσι. τὸν δὲ ἀνωτάτω πάντων, νοῦν ἐν αἰθέρι: (1. De Placit. cap. VII.) *Deum Stoici dicunt, & Mundum, & Stellas, & Terram; ſed* SVPREMVM *illum,* MENTEM *in æthere.* Ipſa eſt intima mens eorum, alia poſſe dici Deos, & diuinitatem communicare: ſed vnum, verum, ſummum eſſe *Mentem*: atque eam in *Æthere.* Non enim otioſus hoc quoque audi. quia Principale iſtud Animæ, ſiue Græcis ἡγεμονικὸν, in Æthere ſedem habet. Etſi cum aliquo inter eos diſſenſu. nam *vulgò Stoici,* ait Laërtius, *Ætherem faciunt mundi* ἡγεμονικὸν, *at Poſidonius Cælum, Cleanthes Solem.* Cleanthis opinio placuit Plinio, qui ſcripſit: *Mundi totius Solem eſſe Animum, ac planiùs* MENTEM: *hunc* PRINCIPALE (agnoſce τὸ ἡγεμονικὸν) NATVRAE REGIMEN *ac numen credere decet, opera eius æſtimantem.* (Lib. II. cap. VI.) Neque hæc tamen ita læuè capies, quaſi ipſa illa ſint Deus, ſed vt dixi, domus eius & ſedes: vt arx iſta capitis Mentem noſtram (Platonicis quidem) habet. Tertullianus calumniam, liceat dicere, Zenoni ſtruxit, cùm impingit, *Aëra & Æthera deos ſtatuiſſe.* (Aduerſ. Marc. I. cap. XIII.) Numquam, illo quidem ſenſu, fecit: neque, opinor, Chry-

 ſippus,

1. De Nat. deor. sippus, etsi Cicero etiam de illo, quòd *disputarit Æthera esse eum, quem homines appellant Iouem*. Imò in æthere, & rem dixisti.

DISSERT. IX.

Obscura aut impenetrabilis Dei notitia: sermones ancipites: attribui tamen quædam rectè à Stoicis, & primò Vnitatem.

VIDES Animam Mundi igitur Deum iis esse: atque illam De Allegoriis. Ignem, aut veriùs in Igne. Quod Philo etiam Iudæus prorsus haud abnuit, distinguitque: τὴν τῶν ὅλων ψυχὴν θεὸν εἶναι, κατ' ἔννοιαν: *Vniuersi Animam Deum esse, quodam intellectu.* Quo? quia nos & omnia viuimus, & mouemur, & sumus in Deo. Siquid verbis aliter dixerunt, abeat: & miremur in viâ, & sic prope metam Veri fuisse: nec insultemus in communibus Orbis tenebris non peruenisse. Quis enim à se, & ingenij solius lu- Minut. Felix. ce, videat & noscat illum *infinitum, immensum, & soli sibi quantus est notum*? Imò verò, ait Damascenus argutè, τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία: *Solum hoc eius comprehendi potest, quòd comprehendi non potest.* Et hoc Seneca vidit, & fortiter ex- Epist. XXXI. tulit: NEMO NOVIT DEVM. *multi de illo malè existimant* VII. Quæst. cap. XXXI. *impunè*. Quin & caussas alibi inquirit, & promit: *Siue illi tanta* SVBTILITAS ET CLARITAS *est, quantam consequi acies humana non potest; siue in sanctiori secessu* MAIESTAS *tanta delituit*. Piæ & bonæ rationes: addo & tertiam è Damasceno: *Cognitio eorum est quæ Sunt; at Deus super ipsum Esse Est: ergo & supra atque extra notitiam, quia supra Essentiam.* De naturâ itaque eius propriâ omittamus, nec ipsi Christiani eius gnari, nisi quatenus diuinę litteræ nos docuerunt, leuiter & in gustum. Nam, vt iterum Damascenus, ὅπερ συνέφερεν ἡμῖν γνῶναι, ἀπεκάλυψαν. ὅπερ δὲ οὐκ ἐδυνάμεθα φέρειν, ἀπεσιώπησαν: *Quod ex vsu nostro scire erat, aperuerunt; quod non tale, & ferre aut capere non poteramus, tacuerunt.* Iis igitur missis, magis quæ de ipso dici & attribui solent, lustremus: & per ea in amorem simul & admirationem eius ducamur. Enimuerò sagaces in istis Stoici, sed & veraces. Sunt autem trium ferè generum, quæ de illo vsurpamus. primum negando, & ἐξ ἀφαιρέσεως, vt dicunt Græci: sicut cùm Infinitum, Immensum, Incorporeum dicimus. nihil enim adstruimus,

mus, nec esse significamus, sed aliquid non esse. Alterum, *κατὰ σχέσιν, iuxta habitum.* vt cùm Dominum, Rectorem, Patrem appellamus: significantes tale agere, & taliter affectum esse. Tertium denique, quod *κατὰ φύσιν, secundùm naturam* dicunt: cùm aliquid conamur ei insitum & amicum ostendere, vt Iustum, Bonum, Sapientem esse. Primum genus tutissimum est, & admirationi, si non notitiæ, facit: alterum tenue, & non nisi à nostri, aut operum eius, adspectu ductum: tertium conatur adire, sed arcetur; & aliquid circa naturam, si non ipsam, libat. Plura in his talibus sunt, Stoicis etiam tractata: sed ego eximia tria tangam, quæ validè & vtiliter adstruxerunt: *Vnum* esse, *Bonum* esse, *Prouidum* esse. De primo, præiuerant iam alij Philosophi, & pulchrè Pythagoras: qui non *Vnum* propriè vult & *Solum* dici, sed *μονάδα καὶ ἑνάδα: Solitatem & Vnitatem.* Optimè. non enim oportet specie accidentium de illo dicere, aut sentire: sed magis & deceat & doceat, vt substantiam efferri. Philo Iudæus: *ὕπαρξίς ἐστιν ὃ καταλαμβάνομεν αὐτοῦ. τὸ δὲ χωρὶς ὑπάρξεως οὐδέν: Substantia est, quidquid de illo concipimus, & extra substantiam nihil.* Ergo Iustitia magis Deus & Sapientia est, quàm Iustus & Sapiens: etsi modulo nostri captus non damnamus sic loqui. Teneamus tamen illud Arnobij: *Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum transilit & corrumpitur sensum: nec habet propriæ significationis notam, quod nostris verbis dicitur, atque ad negotia humana compositis.* Sed pergamus in re, & addamus; Stoicos quoque Deum vnicè Vnum sensisse, etsi nominibus pluribus affecerunt. Laërtius inter Zononiâ: Ἕν τε εἶναι θεόν, καὶ νοῦν, καὶ εἱμαρμένην, καὶ Δία, πολλαῖς τε ἑτέραις ὀνομασίαις προσονομάζεσθαι: *Vnum quid esse Deum. sed tamen Mentem, & Fatum, & Iouem, aliisque pluribus nomenclaturis solere efferri.* Hoc & Minutius noster Felix de iis attestatur: *Zeno, inquit, & Chrysippus, & Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad* VNITATEM *Prouidentiæ omnes reuoluuntur.* Aliter alij de Deo, sed de Vno omnes loquuntur & adfirmant. Multitudo autem illa nominum (non enim numinum) ortum habuit à vi aliquâ & peculiari affectu vel effectu, quem volebant expressum. Seneca: *Quæcumque voles nomina propria Deo aptabis, vim aliquam effectumque cælestium continentia: tot appella-*

Quid Deus sit immutab.

IIII. de Benef. cap. VII.

tiones eius esse possint, quot munera. Sed eius, & vnius. Ecce (idem
11. Quæst. cap. XLV. alibi) *Vis illum Fatum vocare? non errabis. hic est ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illum Prouidentiam? rectè dices. est enim cuius consilio huic Mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis Naturam vocare? non peccabis. est enim ex quo nata sunt omnia, cuius Spiritu viuimus. Vis Mundum? ipse est enim totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi suâ.* Atque idem loco priore subiicit, eundem esse *Liberum patrem*, & *Herculem*, itemque *Mercurium*: & quæ talia Stoici è mythicâ historiâ ad mysticos sensus referebant: & operosè referebant, satis sibi in istis allegoriis, siue vt ipsi appellabant
III. de Nat. deor. ὑπονοίαις, placentes & plaudentes. Cicero: *Magnam suscepit molestiam, & minimè necessariam Zeno primus, pòst Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem; & vocabulorum, cur quidque ita appellatum sit, caussas explicare.* Culpat
I. cap. XVII. & Lactantius Stoicos, *quòd cùm non peruiderint quid in vero sit, conentur fabulares Deos cum rerum naturalium ratione coniungere.* Et verò tenuia hæc plurimùm, aut infirma, & argutiis sæpe ridendis. Exemplum & gustum è Laërtio habe. Ὁ θεὸς πολλαῖς προσηγορίαις ὀνομάζεται, κατὰ τὰς δυνάμεις. Δία μὲν γάρ φασι, δι' ὃν τὰ πάντα. καὶ Ζῆνα καλοῦσι, παρ' ὅσον τοῦ ζῆν αἴτιός ἐστιν, ἢ διὰ τοῦ ζῆν κεχώρηκεν. Ἀθηνᾶν δὲ, κατὰ τὴν εἰς αἰθέρα διάτασιν τοῦ ἡγεμονικοῦ αὐτοῦ: *Deus pluribus nominibus appellatur, vt sunt potestates. Nam & Dia Græci dicunt, quòd per eum sint omnia: & Zena, quatenus vitæ est auctor, vel quòd per vitam transiuit. Athenam etiam siue Mineruam, quòd in Æthere Principale eius sit extensum.* O viri graues & serij! magis talia licebat agere. Sed in verbis Laërtij obiter moneo, quod legitur διὰ τοῦ ζῆν κεχώρηκε, falsum videri, scribendumque, τοῦ ζεῖν. Duplex enim etymon adsignant, vel à *vitâ*, vel à *feruore*: atque hoc postremum de iis Athenagoras: Ζεὺς, ἡ ζέουσα οὐσία, κατὰ τοὺς Στωϊκούς: *Zeus, feruens essentia, iuxta Stoicos:* id est, Ignis.

DISSERT. X.

Eundem Bonum & Beneficum esse, & hanc velut propriam eius notam, & nomen.

VNum igitur iam Deum donant: sed qualem illum? dixi, *Bonum Prouidumque.* Quæ duo pluribus verbis, sed eódem

dem ferè ſpectantibus, eximiè aperuit ille inter Stoicos eximius Cleanthes: qui *Theogoniam*, ſiue *Deorum genituram* inter alia ſcripſit. Verſus ſunt in Clemente Alexandrino (nam verſibus pleraque ille vſus) planè aurei, imò de Deo diuini.

Εἰ τὸ ἀγαθὸν ἐρωτᾷς μ' οἷον ἔς', ἄκουε δή.
Τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβές,
Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλὸν, δέον,
Αὐστηρὸν, αὐθέκαστον, ἀεὶ συμφέρον,
Ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελὲς, ἀνώδυνον,
Ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλὲς, φίλον,
Ἔντιμον, ὁμολογούμενον ....
Εὐκλεὲς, ἄτυφον, ἐπιμελὲς, πρᾶον, σφοδρὸν,
Χρονιζόμενον, ἄμεμπτον ἀεὶ διαμένον.
Ἀνελεύθερος πᾶς, ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινός.

Eos ita reddimus:

Si quale ſit BONVM *rogas, ita accipe.*
Eſt ordinatum, iuſtum, & eſt ſanctum, pium,
Sui potens, commodum aliis, pulchrum, decens,
Rectum atque conſtans, ſemper autem conferens,
Expers metu, dolore, curis omnibus,
Iuuans, benignum, ſtabile, amicum, amabile,
Honore dignum, confitendum ....
Et glorioſum, non ſuperbum, quod gerit
Curam omnium, placens, & viribus valens,
Æui vetus, culpæ inſcium, ſemper manens.
Ah vilis ille, Opinionem qui adſpicit,
Tamquam duce hac venturus ad Veri ſcopum.

Conſidera mi Auditor. ſunt à profano ſacri verſus & ſenſus: ac negem aliquid tam ſublime & auguſtum ab alio veteris æui ſcriptum. Finis ipſe & clauſula, quàm damnat non occultè receptas de Numine *opiniones*? vana illa gentilium, & à vero longinqua? Sed attributa ipſa & elogia ſi vides, quid vberius aut verius dici poteſt? Omnia autem in formâ illâ ſermonis (obſerua) quâ Subſtantia notatur, vt antè attigi: *Deus bonum, vtile, iuſtum.* Et cùm pluſcula ſint, id quoque obſerues, omnia ferè

ferè ad duo hæc capita reuocari, *Bonum*, *Prouidumque*. Prima est ipsa Bonitas: quam quot nominibus describit, & inculcat? ἀγαθὸν, χρήσιμον, συμφέρον, λυσιτελὲς, ὠφέλιμον, φίλον, πρᾶον: atque ipsum Deum initio *Bonum* appellat. Rectè. nam & Dionysius Areopagita consentit, PRIMARIVM *&* PECVLIARE *hoc Dei nomen esse: ipsamque substantiam diuinam, Bonitatem appellari.* Trismegistus pariter: Τὸ ἀγαθὸν ἐν οὐδενὶ ἐστὶν, εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ θεῷ. μᾶλλον δὲ, inquit, τὸ ἀγαθὸν αὐτός ἐστιν ὁ θεός: *Bonum in nullo, nisi in Deo esse. Imò verò ipsum* BONVM EST DEVS. Quare? quia Natura eius Bonitas: nec potest aliter esse. Noster Seneca: *Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt Dij immortales. qui nec volunt obesse, nec possunt.* NATVRA *enim illis mitis & placida est, tam longè remota ab alienâ iniuriâ, quàm à suâ.* Iterumque alibi: *Quæ caussa est Diis benè faciendi?* NATVRA. *Errat, siquis illos putat nocere velle: non possunt. nec iniuriam accipere queunt, nec facere.* Et vis argumentum Bonitatis certius, quàm quòd pessimis, & in se ingratis, imò maledicis atque impiis, non cessant cottidiè benè facere? *Ecce sceleratis Sol oritur, & piratis patent maria.* Quid amplius? *Beneficia sua ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant.* Ignorantibus? vide pueritiam nostram, fateberis: bona percipimus, ante eorum sensum. Ingratis? reliquum omne æuum. Et quotusquisque agnoscit, imò cogitat? quàm multi dubitant, disputant, abnuunt? *Et nihilominus, more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant beneficia congerere de beneficiorum auctore dubitantibus.* Omnibus, inquam, sine discrimine: non aliter quàm Sol ille in promiscuo lucet. Neque enim hîc, vt in theatris, sparsio aliqua est aut missilia, in paucos & apprehensuros: est in omnes, est in immerentes, est in abnuentes. *Æquali tenore bona sua per* GENTES POPVLOSQVE *distribuunt, vnam sortiti potentiam,* PRODESSE. Atque hoc dogma ita proprium Stoicis, vt Tertullianus ab eo errorem Marcionis deriuet: *Inde*, inquit, *Marcionis* DEVS MELIOR, *de tranquillitate à Stoicis venerat.* Quia scilicet Deum semper Bonum isti statuebant, & nihil ab eo mali manare; Ponticus ille fatuè fabricandum alium statuit, huius auctorem. Frustrà, & longè à Stoicorum sensu.

De diuin. nominib. cap. IIII.

Cap. VI.

De Irâ II. cap. XXVII.

Epist. XCV.

Sen. IIII. De Benef. cap. XXVI.

VII. De Benef. cap. XXXI.

Ibidem.

Ibidem.

DISSERT. XI.

Denique Deum Prouidum & curatorem omnium esse, atque etiam singulorum. Qui aliter, reiecti.

SED tertium inter Attributa erat, *Prouidentia*, Deo semper à Stoicis asserta, & Cleanthis etiam illis versibus nomine Ἐπιμελῆς, itemque συμφέροντος, inserta. Asserta autem ab illis sic crebrò, sic validè, vt ludus iocusque fuerint aduersariis: qui hanc, *fatidicam Anum Stoicorum* appellabant. Sed ades nostra Anus, ades, amanda nobis super omnes Veneres, & Venerum Amores. Te asserimus, & cum Senecâ, *præesse vniuersis Proui-* De Prouid.
dentiam, & interesse nobis Deum. Ita sanè. gubernat & præëst il- cap.I.
lud Numen; sed adest etiam & interest, & scienter & cum inspectione nos regit. Cicero: *Prouidentiâ Dei Mundum, &* OM- II. De
NES *eius* PARTES, *ab initio constitutas esse, & omni tempore ad-* Nat.deor.
ministrari. Nota duo Prouidentiæ ab eo subiici, Constitutionem rerum, & Administrationem. Iungi enim hæc duo debent. & *Necesse est* (ait Damascenus) *eundem esse Conditorem rerum & Administratorem: neque possunt, aut debent diuidi. Sic enim imbecillitati alteruter esset obnoxius; quasi aut iste Condere non posset, ille non Administrare & conseruare*. Sicut parentis boni est, & gignere prolem, & deinde alere atque educare: ita & magni illius nostri. Cicero igitur hæc duo benè iungit, ex nostrorum sententiâ: *Materiæ vniuersæ* FICTRICEM *ac* MODERATRI- III. De
CEM *esse diuinam Prouidentiam*. Quis enim credet, ait Seneca, Nat. deor.
sine CVSTODE *tantum opus stare, & hunc siderum cursum discur-* De Prouid.
sumque fortuiti impetus esse? Quis etiam credet, hæc tam pu- cap.I.
gnantia seruare ordinem & statum, nisi Rector ille sit, *cuius* Sen. II.
consilio huic Mundo prouidetur, vt inconcussus eat, actusque suos ex- Quæst.
plicet? Sed vim huius Prouidentiæ, & variantes etiam super eâ cap.XLV.
sensus, pulcherrimè Epictetus exsequitur, apud Arrianum: *Quod ad Deos attinet, sunt qui negent vllum Numen esse. Sunt qui* I. Dissert.
esse donent, sed ignauum, incurium, & nulli rei prouidere. Sunt ter- cap. XII.
tij, qui & esse, & prouidere, sed non nisi magnis & cælestibus, terrenorum autem nulli. Quarti, & cælestibus & terrestribus; sed vniuersis dumtaxat, non autem singulis & vnicuique seorsim. At quinti,

idē Conditor, et Administrator, Ath. Chry

in quâ parte Vlysses & Socrates, asserunt statuuntque, Quòd TE O DEVS NEC IN MINIMO MOTV *lateam aut fallam*. Ecce pulchrum adscensum, & verè adscensum, à tenebris & impietate paullatim ad lucem & veritatem: quam quinta illa sententia est amplexa: id est, nostra. Ita enim & Platonici, & nostri, omnia minima, maxima, Prouidentiæ subiici: *nec sine Ratione,* (Senec. De Prouid. cap. I.) *quamuis subita, accidere.* Nihil est à casu, vbi casus maximè apparet: sed occultum aliquid diuini consilij est, quo diriguntur. Plato sermoni suo toti de Diis hoc velut fundamentum præstruit: (In Epinom.) ὡς εἰσὶν ἐπιμελούμενοι πάντων, σμικρῶν καὶ μειζόνων: *Quòd curent omnia, magna ea sint aut parua.* Atque id ratione etiam scitâ docet alibi, (Lib. X. de Legib.) his ferè verbis, aut sensu: *Cùm Dij sint, non conuenire vt otiosi degant: curare ergo res humanas. Cùm autem omniscij sint, etiam minima videre & nosse censendum est, eaque igitur curare. Quídni? procul enim ab iis ignauia & inertia: nec minor potestas eorum in minutis, quàm in magnis: neque indigna etiam maiestate illorum hæc cura. Imò eam velut gradum ad maiora illa habent.* Optimè, & varia ac valida ratio in paucis verbis. Itaque apud Ciceronem Stoicè dicitur: (III. De Nat. deor.) *Non vniuerso generi hominum solùm, sed etiam singulis, à Diis immortalibus consuli ac prouideri.* Quid hominibus singulis? imò animalibus, imò animalculis & insectis: & iidem *Stoici* (IIII. Academ.) (idem Cicero) *Dei maiestatem vsque ad apium formicarúmque perfectionem deducunt.* Si perfectionem, etiam curationem. Benè & hoc Damascenus: πρόνοιά ἐστι βούλησις Θεοῦ, δι᾽ ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει: *Prouidentia est diuina voluntas siue sententia, per quam* OMNIA QVAE SVNT *conuenientem ordinem & regimen habent.* Itemque Alexandrinus ille Clemens: Ἔστιν ἡ πρόνοια ἰδίᾳ, καὶ δημοσίᾳ, καὶ πανταχοῦ: *Est Prouidentia* PRIVATIM, *&* PVBLICE, *&* VBIQVE. Est & in actibus singulis singulorum, (De Irâ, cap. XVII.) vt Lactantius: *Curat hominum vitam Deus, ac* SINGVLORVM ACTVS *animaduertit.* Nónne ipsum hoc est, quod suprà nostræ partis Epictetus, *Te Deus nec in minimo fallo?* Atque hæc cùm ita habeant, quidam Fortunę omnia transscribunt: *neque hæc,* (I. Quæst. in Præfat.) (ait Seneca) *intra vulgum dementia est, sed Sapientiam quoque professos contigit. Sunt enim qui putent, sibiipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua & aliena: hoc autem Vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut*

ferri

ferri Temeritate quadam, aut Naturâ nesciente quid faciat. Errant hîc profectò, mi Seneca, etiā sapientiam professi: nec Epicurus ille solū, cuius nota deliria, & qui de Beatâ illâ Naturâ profatur,

Immortali æuo, summâ cum pace, fruatur,
Semota à nostris rebus, seiunctaque longè.

longè semota, atque adeò extra Mundum etiam proiecta. Non ille, inquam, solùm: sed quod miremur, Plinius, ille in plerisque Stoicus germanus. At hîc quàm degenerat? *Irridendum,* inquit, *agere curam rerum humanarum illud, quidquid est, Summum.* Lib. II. cap. VII. Et caussam addit: *An tam tristi atque multiplici ministerio non pollui credamus, dubitemúsve?* Ne dubitemus quidem, Plini, adeò non credamus. Quid enim censes, humano more quodam agere & curare, sollicitum, districtum, distractum, iratum? Erras. ille cum summâ quiete, & placidè agitans, hæc agit: οὐ μεριζόμενος (ait Clemens) οὐκ ἀποτεμνόμενος, οὐ μεταβαίνων ἐκ τόπου εἰς τόπον, πάντη δὲ ὢν πάντοτε, καὶ μηδαμῇ περιεχόμενος, ὅλος νοῦς, ὅλος φῶς, ὅλος ὀφθαλμὸς, πάντα ὁρῶν, πάντα ἀκούων, πάντα εἰδώς: *non diuisus, aut distractus, non transiens è loco in alium, sed vbique semper exsistens, & nusquam circumscriptus: totus mens, totus lux, totus oculus, omnia videns, omnia audiens, omnia sciens.* VII. Stromat. Et quàm pronum tibi hæc credere, si vel eadem his verba tua attendisses? *Quisquis est Deus (si Mundo est alius) & quacumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus.* Talem & tantum cùm facias, quid metuis, cum Epicuro aliquo, pollui aut fatigari? Et tamen à Sapientiâ cùm hoc dogma spernas, Prudentiæ transcribis, & ais: *Deos curam agere rerum humanarum, credi ex vsu vitæ est.* Imò ex ratione est. quam, vt alios omittam, te quoque teste princeps ingeniorum, Homerus agnouit. Ille quàm non sæpè, sed vbique eam adstruit? Alibi, de Ioue:

——— ὅστε καὶ ἄλλους Odyss. N. v. 213.
Ἀνθρώπους ἐφορᾷ, καὶ τίνυται ὅστις ἁμάρτῃ:
——— *mortalia facta*
Mortalesque videt, delinquentes quoque punit.

Ecce inspectionem, ecce & animaduersionem. Quin idem apud eum Iupiter effatur:

——— μέλουσί μοι, ὀλλύμενοί περ:
——— *habeo curæ & pereuntes.*

Non potuit longiùs penetrare in adyta Prouidentiæ, quàm vt diceret, tunc quoque cùm pereunt non negligi à Deo; sed bono aliquo fine perire, aut denique se disponente. Plura in illo sublimi poëtâ sunt, omitto: & Stoicis hoc testimonium à Tullio

III. De Nat. deor. attribuo, *Rationem de Prouidentiá deorum ab illis* SANCTISSIME ET PROVIDENTISSIME *esse constitutam*.

DISSERT. XII.

E Prouidentiá Fatum consequi. quid illud? & quomodo libertatem Deo non tollat.

EST ita. & gradum ab hac ad *Fatum* conuenienter profero: quia illud ab istâ est, & valdè cum eâ nexum, imò innexum. Itaque ab ipsis Stoicis confunduntur hæc sæpè: si tamen discerni placet, sic fiet. Vt Prouidentia in ipso Deo sit scientia, vel sententia, omnium; hæc distinctiùs lex ipsa & decretum singulis datum. Itaque à Deo est istud, magis quàm in ipso. Addo, quòd illa velut Proconsul est, qui decernit & statuit; istud, velut lictor, qui sententiam illam facto promit, & omnibus propalat. Ita Apuleius, ex sententiâ Platonis: *Fatum esse, per quod ineuitabiles cogitationes Dei atque incepta complentur.*

Plut. de Fato. Nota, *cogitationes*: Ita enim *Primam Prouidentiam* (summi Dei) definiebant Platonici, vt esset τοῦ πρώτου θεοῦ νόησις, εἴτε βούλησις: *supremi Dei cogitatio siue voluntas. Secundam* autem volebant dici *secundorum Deorum, cælum permeantium, per quam inferiora & mortalia omnia dispensarentur, generi cuique siue speciei ipsi tuendæ & seruandæ. Tertiam* denique, *quæ Genios circa terram tangit, humanorum actuum arbitros & custodes*. Ita per gradus distinguebant, & ad nos deriuabant: vt *prima Prouidentia Fatum contineret; secunda, ipsa esset Fatum; tertia, quod ex Fato esset*. Plutar-

De Dogm. Platon. chum, sodes, vide libello huic rei proprio: & Apuleio, qui ista conformiter, sed breuiùs, lucem ab eo mutuare. Nos ad Stoicos imus, tot discriminum incuriosos. Ab vno Deo ista om-

II. Quæst. Natur. nia; imò confundunt sæpè cum Deo. Seneca: *Vis illum Fatum vocare? non errabis. hic est, ex quo suspensa sunt omnia*, CAVSSA CAVSSARVM. Optimè, optimè. ratione tamen & intelligentiâ distinguimus, vt sæpè dixi. *Lex* est à Deo. vt ipse Seneca: *Omnia*

nia certâ, & in æternum dictâ Lege decurrere: id eſt, Fato. Cicero: De Prouid. cap. v.
Omnia *æternæ Legis imperio* fieri. Plato, ἀδραστείας νόμον, *Adraſtiæ* x. de Rep.
Legem dixit. An non & Pindarus intellexit, cùm νόμον πάντων βασι-
λέα, θνατῶν τε καὶ ἀθανάτων εἶναι: *Legem omnium Reginam, mortalium im-
mortaliumque eſſe?* puto, intellexit. Et certò iam Manilius:

Sed nihil in totâ magis eſt mirabile mole, Lib. I.
Quàm RATIO, *& certis quòd* LEGIBVS *omnia parent.*

Habes Prouidentiam, quæ *Ratio* eſt; & eius prolem, Fatum, *Le-
gum* nomine dictam. Homerus pulcherrimè βουλὴν θεοῦ, ſtatim
initio operis:

——— Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή:
——— *Iouis eſt perfecta voluntas.*

ſiue potiùs, *conſilium & decretum.* Atque ô diuinum vatem!
qui caput hoc Sapientiæ humanæ (ita mihi videtur) ſtatim ope-
ri præſcripſit, ſuæ indicem vel teſtem. Narrabo, inquit, & ca-
nam hæc atque iſta: iras, bella, funera: ſed iamnunc prædico &
moneo, ab hominibus iſta, ſed ex Dei voluntate, adminiſtrata.
Neque enim, quę vel fortuita putantur, ab hac lege ſecludimus:
neque incidunt ea ipſa, ſed veniunt. *Cauſſa pendet ex cauſſâ,* PRI- Sen. De Prouid.
VATA AC PVBLICA *Longus ordo rerum trahit.* Sophocles * μά- cap. v.
λα στωϊκῶς, id eſt σεμνῶς: *valdè Stoïcè, id eſt, grauiter.

Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα, καὶ τὰ πάντ' ἀεὶ
Φάσκοιμ' ἂν ἀνθρώποισι μηχανᾶν θεούς·
Ὅτῳ δὲ μὴ τάδ' ἐστὶν ἐν γνώμῃ φίλα, Aiace Flagell.
Κεῖνός τ' ἐκεῖνα στεργέτω· κἀγὼ τάδε:
Ego quidem igitur iſta, & alia item omnia,
Accidere nobis cenſeam Fato Deûm.
Quòd ſiquis hæc in mente non probat ſuâ,
Ille alia teneat & ſequatur; iſta ego.

Sed aiebat Seneca *Longum ordinem rerum* eſſe: quid ita? quia
cauſſarum implexa ſeries eſt, vt idem alibi: ſiue vt Stoici, apud La-
ertium: αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη: *cauſſa rerum implicata.* quia ſcilicet III. De Benef.
εἱρμὸς quidam eſt, & *nexus ac catena.* Id quo ſenſu dicant, Chry-
ſippus apud Agellium explicet, ſeriâ definitione: Εἱμαρμένην εἶναι, Lib. VI. cap. II.
φυσικὴν σύνταξιν τῶν ὅλων, ἐξ ἀϊδίου, τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθου-
των, ἀμεταβόλου καὶ ἀπαραβάτου οὔσης τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς: *Fatum eſſe, na-
turalem compoſitionem vniuerſorum, ab æterno, mutuò ſeſe conſequen-*

tium, immutabili & inuiolabili hac complicatione. Obserua & scrutare. est *Naturalis compositio:* nempe rebus insita à Communi & primâ illâ Naturâ, id est Deo: ideoque & *Naturam*, Fatum appellant. Sed quia (nostro intellectu) *Ratione* quadam & discretione Deus hoc facit, & applicat; plurimùm *Rationem* (vti

Laërt. in Zen.

ipsam *Prouidentiam*) dicunt. Vt cùm definiunt, Εἱμαρμένην λόγον, καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται: *Fatum, Rationem secundùm quam mundus administratur.*

In Stob. Physic.

Itemque diffusiùs: λόγον, καθ' ὃν τὰ μὲν γεγονότα γέγονε, τὰ δὲ γινόμενα γίνεται, τὰ δὲ γενησόμενα γενήσεται: *Rationem, per quam facta, sunt facta; fiunt, quæ fiunt; fient, quæ fient.* Et discernentes deinde à Prouidentiâ: λόγον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προνοίᾳ διοικουμένων: *Rationem eorum quæ in Mundo, Prouidentiâ administrantur.* Anteriorem caussam hîc vides, & istam ex eâ natam aut subsequentem. Sed additur in Stobæanis: μεταλαμβάνει δὲ τοῦ λόγου, τὴν ἀλήθειαν, τὴν αἰτίαν, τὴν φύσιν, τὴν ἀνάγκην: *Mutat interim* (Chrysippus) *& pro Ratione supponit Veritatem, Caussam, Naturam, Necessitatem.* Vt sit Fatum nempe *Veritas, Caussa, Natura, Necessitas* eorum quæ sic fiunt. Sequebatur, *Ab æterno.* Ita. nam in Dei mente hæc constitutio, & cum Æterno illo æterna. De *complicatione immutabili* additur: quod ad ordinem seriemque caussarum facit. Prima illa caussa (Deus) alias atque alias subserit, miro & incomprehenso nobis nexu: sic, vt quæ Fato eueniunt, euenire per Naturam & Rationem videantur. Hæc est illa Sa-

Augustin. v. De Ciuit. cap. xi.

pientia inscrutabilis: *à quâ est omnis modus, omnis species, omnis ordo, mensura, numerus, pondus: à quâ est, quidquid naturaliter est, cuiuscumque generis est, cuiuscumque æstimationis est: à quâ sunt semina formarum, formæ seminum, motus seminum atque formarum.* Quid opus perissologiâ? à quâ est, quidquid est: Peccatum autem ab eâ non est, quia nec est. Pelagus hoc, mi Auditor, imò abyssus, imò chaos, si ingrederis: & sic se habere potiùs, quàm quomodo habeat, scimus. Est igitur *series & connexio*, atque ea immutabilis: quia ab immutabili Deo. Ideoq; & *Necessitas* cohæret:

Ad Ammonem.

quæ soror est, vt sic dicam, & gemella Fati. Trismegistus: πάντα δὲ γίνεται φύσει καὶ εἱμαρμένῃ, καὶ οὐκ ἔστι τόπος ἔρημος προνοίας· πρόνοια δέ ἐστι, αὐτοτελὴς λόγος τοῦ ἐπουρανίου θεοῦ. δύο δὲ τούτου αὐτοφυεῖς δυνάμεις, ἀνάγκη καὶ εἱμαρμένη: *Omnia Naturâ & Fato fiunt, nec est Locus vacuus à Prouidentiâ. Est autem Prouidentia, in se perfecta Ratio cælestis Dei. Cui*

duæ

duæ ſunt cognatæ facultates, Neceßitas & Fatum. Pulchrè diſtinguit, & has ex illâ deducit. Quid ergo? inquiunt. Neceſſariò hæc ſic fiunt? & nec Deus mutat? nec Deus. Aſper initiò ſermo, ſed examinatus, Stoicorum etiam vero ſenſu, miteſcit. Voces quidem aſpernamur, quæ dicunt: τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστι ἀποφυγέειν καὶ θεῷ: *Deſtinatā ſortem nec* DEO FAS *effugere.* Item: Herodot. I.

Δοῦλοι βασιλέων εἰσὶν, οἱ βασιλεῖς θεῶν, Philem on
Ὁ θεὸς ἀνάγκης:
Sunt regibus ſerui, rex ſeruus eſt Deo,
Deus Neceßitati.

Etiam noſter doctor: *Eadem Neceßitas & Deos alligat: irreuocabilis diuina pariter atque humana curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor ac rector ſcripſit quidem Fata, ſed ſequitur.* SEMPER PARET, *ſemel iußit.* Hæc talia, parùm decorè ex dignitate Dei dicta: etſi, vt tetigi, interpretatione ad verum liquidumque deducas. Hoc enim volunt, ſemel ſtatuta Deum non mutare. De Prouid. cap. v.

Finxit in æternum cauſſas: quâ cuncta coërcet
Se quoque Lege tenens. Lucan. II.

Non quia imbecillitas aliqua in Deo ſit, aut Fatum dominetur: ſed quia placuit ei ſtare Decreto. Nimirum (vt noſter Seneca) *imminutio maieſtatis ſit, & confeßio erroris, mutanda feciſſe. Neceſſe eſt ei eadem placere, cui niſi optima placere non poſſunt.* Dic mihi, nónne *vir bonus* (quatenus bonus) *non poteſt non facere, quod facit? non enim erit bonus, niſi fecerit.* Simile (ſiquid tamen ſimile) in Deo: qui vt Deus, nihil mauult, aut mutat. *Magnum hoc argumentum eſt firmæ voluntatis, ne mutare quidem poſſe.* Quod ſi aliunde eueniret, aut cogeretur; ſanè impotentia eſſet. at iam *non externa* DEOS *cogunt, ſed ſua illis* IN LEGEM *æterna* VOLVNTAS *eſt.* Itaque non poſſunt videri non poſſe, quia nec volunt. An tamen non iſta ſeruitus eſt? minimè. Seneca egregiè: *Nec Deus ob hoc minùs liber aut potẽs eſt: ipſe enim eſt Neceßitas ſua.* Vides pium ſenſum: nec fortaſſe aliter (apud germanos Stoicos) in totâ iſtâ re Fati fuit. Quod Auguſtino etiam arbitro dicam. qui reiecto *Fato Aſtrologorum*, infert: *At qui omnium conexionem ſeriemque cauſſarum, quâ fit omne quod fit, Fati nomine appellant* (ij ſunt noſtri:) *non multum cum eis de verbi controuerſiâ certandum atque laborandum eſt: quandoquidem ipſum cauſſarum ordinem,*

1. Quæſt. Natur. — Sen. VI. De Benef. cap. XXI. — Ibid. — Ibid. cap. XXI. — 1. Quæſt. Natur. — V. De Ciuit. cap. VIII.

ordinem, & quandam connexionem, SVMMI DEI *tribuunt* VOLVNTATI. Addit alia, & alibi ex ipſo Senecâ approbat hanc eorum mentem eſſe.

Eod. lib. cap. I X.

DISSERT. XIII.*

Obiectiones contra Prouidentiam & Bonitatem Dei: quæſitumque primò, Vnde Naturalia mala?

AVD. Attentâ equidem aure iamdiu bibo: ſed quid ſi animo nonnihil renitenti alibi, aut aſſenſum certè retinenti? Nam ſunt in iſtis ſpinæ vel aculei, qui pungunt: & das mihi operam in euellendis? LIPS. Curioſum ingenium hîc aſperner, vt rem dicam: & cum Damaſceno moneam, πάντα θαυμάζειν, πάντα ἐπαινεῖν, πάντα ἀνεξετάστως ἀποδέχεσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, κἂν φαίνηται πολλοῖς ἄδικα, διὰ τὸ ἄγνωστον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον τοῦ θεοῦ τὴν πρόνοιαν: *Omnia admirari, omnia laudare, omnia* SINE INQVISITIONE *ſuſcipere Prouidentiæ opera; etiamſi multis iniuſta videantur. quia ſcilicet ignota eſt, imò* COMPREHENDI *nobis* IMPOTENS *diuina Prouidentia.* Audin' hoc, & tutius ſanctiuſque ſic eſſe? Alioqui pelagus eſt, vt dixi: & cymbulam ingenij ſi immittis; fluctuabit, aut merget. AVD. Curioſam inquiſitionem tecum abdico: ſed quæ primâ fronte omnibus occurrunt & obturbant, quæ culpa ſit me attigiſſe, te reieciſſe? Neq; enim alio fine quæro: & fauebo equidem Dei cauſſam agenti. Dic igitur, ſodes. ſi à Prouidentiâ & à Deo omnia bona: vnde Mõſtra, vnde Venena, & Noxæ in iſto orbe ſunt? Vnde in nobiſipſis interna hæc verè mala, & Vitia ac peſtes animorum? quis genuit, quis ſuſtinuit & ſeruauit? Denique in ipsâ gubernatione, quanta iniquitas apparet? cùm boni tolluntur, aut premuntur; mali viuunt, vigent: & præmia ac pœnæ iniuſtâ plurimùm lance penſantur. Hæc quantumuis ſedatum ingenium excitent, compoſitum turbent: vtique ſic in oculos ſenſuſque incurrentia, & cottidianis exemplis prompta. Remoue obſecro, quamuis leui manu: & quod iterùm teſtor, pronum ad fidem me habe & ſequentem. LIPS. Vetera moues, remota pleraque aliis, & *alibi ipſi mihi; certè in parte. Nunc tamen ordine, quia valdè vis, faciam: ſed compendio, quà poteſt, & vt dicta non iterem,

Lib. II. Fid. Orth. cap. XXIX.

*De Conſtant.

quod

quod odi. Tria visus obiicere Bonitati & Prouidentiæ, *Naturalia* mala, *Interna*, & *Externa*. *Naturalia*, quæ primò & per se à Naturâ videntur; eaque duplicia, *Rara* & *Vulgata*. *Rara*, quæ non viâ solitâ, nec semper, sed ob caussam eueniunt: ideoque *Monstra* aut *Prodigia* vocamus. Ea ferè sunt, in *Excessu*, *Defectu*, *Mixtione*, *Modo*. *Excessu*, vt homo biceps, quadrimanus, tripes. *Defectu*, vt Vnipes aut Vnimanus. *Mixtione*, vt Homo porcino capite, Vitulus humano. *Modo*, siue in magnitudine & mensurâ, magnâ nimis, siue paruâ: vt Gygas, vt Nanus. siue etiam in *Situ* membrorum partiumque, vt Caput in femore, Oculi in pectore: & vno verbo, quidquid extra communem ordinem legemque profertur. At *Vulgata* sunt, quæ semper & suâ indole talia: & facta nataque videntur in malum aut noxam. vt sunt Serpentes, Feræ quædam, Venena, & quæ eius sortis occurrunt. Hæc obiicis, & iam olim alij: breuiter & leuiter refutamus. Primùm de *Raris*: fatemur ea contra, aut præter, Particularem cuiusque generis naturam esse, sed non contra Communem. Aristoteles: Ἔστι γὰρ τὸ τέρας τῶν παρὰ φύσιν τι· παρὰ φύσιν IIII. De Generat. Animal.
δ' οὐ πᾶσαν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἐπὶ πολύ. παρὰ γὰρ τὴν ἀεί, καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης, οὐδὲν γίνεται παρὰ φύσιν: *Monstrum est aliquid præter Naturam, sed non omnem, illam tantùm quæ solens & vsitata est. Nam præter illam Sempiternam, & quæ ex Necessitate est, nihil omnino fit.* Hoc dicit. respectu cuiusque speciei, Homo aut Vitulus talis, Monstrum & Malum videtur: Communem illam si adspicis, & Deum, non est. imò velut lusus aliquis eius aut oblectamentum. Itaque ille idem scriptor has appellat Naturæ quasdam παρεκβάσεις, *exerrationes* aut *excessus*: non aliter quàm in longo magnoq; cursu, extra lineam leuiter, nec indecorè, licet transilire. Et caussas tamen hæc suas habent, faciles indagari: à Materie nimiâ, aut paucâ; sic aut sic dispositâ; à Gignentium adfectione aut habitu, in opere aut post opus. Plura sunt, non hîc inquirenda: sed Vniuersum si spectes, mala aut fœda hæc negamus, imò in ornatum esse, & plenis perfectisque illis magis adgnoscendis. De *Vulgatis* autem, scio apud Ciceronem esse qui inclamet: *Cur omnia nostri caussâ Deus cùm fecerit, tantam vim natri-* IIII. Academ.
cum viperarumque fecit? cur mortifera multa, multa perniciosa, ter-

râ marique dispersit? E Sacris nostris prompta erat responsio: te faciente, ô homo, fecit. In primâ origine hæc omnia sine noxâ erant, nobis obnoxia: in Deum surrexisti, communem conditorem: ergo illa etiam in te, vt vindicatura, & à primâ suâ naturâ demutarunt. Sed pro communi etiam Philosophiâ, hoc licet dicere: ista tam diuersa, tam varia, facere & requiri ad ornatum perfectionemq; magni Mundi. Mundi? etiam ad Dei potentiam sapientiamque notificandam. Potes tu illas Araneorum subtiles & intextas telas intueri, sine admiratione conditoris? potes viperæ colores, volumina, indolem? potes vel molestum illum & susurronem culicem, sine ipso hoc cogitationis fructu? At enim, aiebat, *nostri caussâ Deus hæc fecit:* contrà nunc est, & nocent. Nostri? secundariò quidem, sed primùm, suâ. Gloriæ eius hæc seruiunt, mundo toti seruiunt: nec solius hominis adspectum haberi, verecundè quidem petas. Tamen an non & ista humanis vsibus se præbent? Omitto, quòd imperium in hæc tam aspera, & calidè nocentia exercemus, & cuncta à naturâ nos fugiunt: sed vim etiam & vsum occultum hábere, prior & hæc ætas docuit, ac postera docebit. Ne stultè & properè damna: sed, vt Naturæ quidam peritus venator, indaga magis & inquire. Augustinus eò vocat: *Diuina,* inquit, *nos admonet Prouidentia, non* RES INSIPIENTER VITVPERARE, *sed* VTILITATEM *rerum diligenter* INQVIRERE: *& vbi nostrum ingenium vel infirmitas deficit, ibi credere occulta: sicut alia, quæ vix potuimus inuenire. Atque hæc ipsa aut* HVMILITATIS EXERCITATIO *est, aut* ELATIONIS ATTRITIO. Pulcherrima clausula. quid vis ô homo? stuporem tuum diuinæ Sapientiæ opponere? quidquid non capis, carpere? Demitte & inclina te potiùs: & scito arcana hæc Naturæ adyta, magno illi Pontifici adeunda tantùm: fortasse minoribus etiam sacerdotibus, id est Geniis, haud semper aperta. Quid nobis profanis? caligamus, & in primam illam Caussam frustrà oculos immittamus.

XI. de Ciuit. cap. XXII.

DISSERT. XIIII.

Secundò quæsitum, Vnde Interna mala, id est Peccata? Stoicos etiam à Fato & Deo remouere: & quomodo.

SED *Naturalia* hæc in paruo sunt, nec nisi obstreperi opponant: *Interna*, id est verè Mala, magis angunt. Peccata & scelera sunt, fuerunt, & erunt: vnde ea, si non ab omnium factore? Quin & Plutarchus Chrysippo obiicit, dixisse: *nullam esse intemperantiam, nullam fraudem, cuius non sit Iupiter architectus.* Sed hæc vanè obiici, & à parte non à iudice dici, ex ipso Chrysippo liquet. Palàm ille detestatur: *& ad eos se applicat potiùs* (ait Cicero) *qui necessitate motus animos liberatos volunt.* De Fato. Apud Ciceronem, sed & Agellium, excerpta etiam sunt eorum, quæ Chrysippus pro hac sententiâ scripsit: in adfirmatione certa, in explicatione inuoluta. Cicero ait, Caussas eum distinguere *Perfectas & Principales*, aliasque *Adiuuantes & Proximas.* Secundùm illas igitur, principium quidem motus & actionis dari; sed talis talisque motus, à caussis Proximis, id est à Voluntate & nobis. *Vt*, inquit, *qui cylindrum protrusit, dedit ei principium motus, volubilitatem autem non dedit: sic visum obiectum imprimet in animo suam speciem, assensio autem erit in nostrâ potestate: eaque, quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est, suapte vi & naturâ mouebitur.* Cicero Ibid. Sed quod in *Viso* Cicero dicit, & hæret, parùm pro interiore ipsâ re videtur: & credo plura addidisse, quæ æuo exciderunt. Agellius magis accedit aut init, nisi fallor: & Chrysippéa hæc sic compendio refert, hausta è libris eius De *Prouidentiâ*, qui vtinam exstarent! etsi nec Laërtius eorum meminit, notabili in hac parte defectu. Sic, inquam, refert: *Quanquam ita sit, inquit Chrysippus, vt ratione quadam principali necessariò coacta atque connexa Fato sint omnia; ingenia tamen ipsa mentium nostrarum proinde sunt Fato obnoxia, vt* PROPRIETAS *eorum est ipsa &* QVALITAS. *Nam si sint* PER NATVRAM *primitùs salubriter vtiliterque facta, omnem illam vim quæ* EXTRINSECVS *ingruit, inoffensiùs tractabiliusque tramittunt. Sin verò sunt aspera, & inscita, & rudia, nullisque artium bonarum adminiculis fulta; etiamsi paruo, siue nullo, Fatalis incom-* Lib. VI. cap. II.

modi conflictu vrgeantur, SVA *tamen* SCAEVITATE *&* VOLVNTARIO IMPETV *in assidua* DELICTA *&* ERRORES *ruunt. Idque ipsum, vt eâ ratione fiat,* NATVRALIS *illa, & necessaria, rerum consequentia efficit, quæ Fatum vocatur. Est enim genere ipso quasi fatale & consequens, vt mala ingenia peccatis & erroribus non vacent.* Additque ipsum illud exemplum, siue imaginem, de cylindro. Hæc si benè examinas, signatè ab illo & ἐναργῶς scripta: hoc colligas, Chrysippum Fatum in caussis primis constituere, vt qui talis & talis à naturâ & ingenio suo est, talia faciat excipiatque: qui alius, alia. Sed ipsum illud sic facere, à voluntate fit, quam tamen bonitas aut scæuitas naturæ huc illuc inclinat. Vt lignum illud rotundum, siue turben, in pronum labatur suopte ingenio; quadrum non item, & resistat. Et addebat amplius, non debere *ferri audirique homines aut nequam, aut ignauos, & nocentes, & audaces; qui cùm in culpâ & maleficio reuicti sunt, perfugiunt ad Fati necessitatem, tanquam in aliquod asylum: & quæ pessimè fecerunt, ea non* SVAE TEMERITATI, *sed Fato adtribuenda esse dicunt.* Hæc ex illo: ipsum, vti dixi & itero, vtinam legisse fas nobis sit! Sed hęc non aliò (mihi quidem) videntur ire: quàm per NATVRAM, siue Deum (quæ prima caussa est) homines alios aliter factos, ideoque ad bona aut mala inclinare; sed tamen caussas illas primas & insitas temperari aut flecti leuiter à VOLVNTATE posse, quæ inter proximas iuuantesque censetur. Cùm ergo inclinamus; aut præmium nobis iure esse, si ad Bona; aut pœnam, si ad Mala. Manilius his interpres, aut adsertor: Omnia, inquit, Fato eueniunt:

Lib. IIII.
Nec tamen hæc ratio facinus defendere pergit,
Virtutémve suis fraudare in præmia donis.
Nam neque mortiferas quisquam minùs oderit herbas,
Quòd non arbitrio veniunt, sed semine certo:
Gratia nec leuior tribuetur dulcibus escis,
Quòd NATVRA *dedit fruges, non vlla* VOLVNTAS.
Sic hominum menti tanto sit gloria maior,
Quòd cælo gaudente venit: rursusque nocentes
Oderimus magis IN POENAM CVLPAMQ. CREATOS.

Satis aperire mihi Stoicorum mentem germanus Stoicus videtur: etsi nimis fortasse ad fatalia sua astra nos ligat. Sed heus

Chry-

Chrysippe, si à Naturâ hæc constitutio aut deuergium: Deum à malo quî excusas? quomodo non ille *Naturæ* auctor, atque ipsa Natura, malum malosque genuit, si tales fecit? Hoc caput est, & arx, vt sic dicam caussæ, nunc adeunda & occupanda. Aio Stoicos Mali principium non in Deo, sed in Materiâ (quæ tamen Deo, vt ipsi aliique voluerunt, æuo æqualis, & æterna) in Materiâ, inquam, constituisse. Itaque cùm Deus homines aliáque faceret, omnia bona & in bonum finxisse: sed repugnantem aliquam vim & malitiosam in illâ fuisse, atque esse, quæ aliò traheret: atque hinc *Interna*, atque etiam *Externa*, mala exstitisse. Valde notabile, & vetus dogma: inter religionis etiam nostræ proceres decertatum. De Stoicis, Seneca apertè dixerit: *Vtrum Deus quod vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: & à magno artifice* FORMENTVR PRAVA *multa, non quia cessat ars, sed quia* ID IN QVO EXERCETVR (Materia) *inobsequens arti est.* Nota, Materiam *inobsequentem*, & ab eâ *Praua* esse. Plato sæpè hæc tangit, & huc transit: vt cùm dicit Materiam, aut in eâ ψυχὴν, ἄτακτον, καὶ κακοποιόν: *Animam, incompositam & mali auctorem, siue maleficam.* iterúmque: ἐναντίαν καὶ ἀντίπαλον τῇ ἀγαθοεργῷ φύσει: *aduersariam & rebellem Beneficæ Naturæ*, id est Deo. Animam siue Vim in Materiâ dicit: neque enim ipsam per se vult malam, sed latens in eâ aliquid, quod in generatione se exserit & promit. Imò duas *Mundi animas ab eo statui, natu iam grandiore, in Libris de Legibus; & cùm diu fluctuasset, Beneficam ac Maleficam:* Plutarchus est auctor. Non abit ab hoc sensu etiam Trismegistus: Αὐτῷ τῷ ποιοῦντι οὐδὲν κακὸν, οὐδ᾽ αἰσχρὸν νομιζόμενον. ταῦτα γάρ ἐστι τὰ πάθη τὰ τῇ γενέσει παρεπόμενα, ὥσπερ ἰὸς τῷ χαλκῷ, καὶ ὁ ῥύπος τῷ σώματι: *Ipsi factori Deo nullum malum aut turpe adsignandum. nam hæ sunt affectiones generationis assecla, sicut ærugo æris, sordes corporis.* Parià Tyrius etiam Maximus, inter Platonicos, Sermone huic argumento. Verba hæc pauca eius habe: Καθάπερ οὖν ἐν ταῖς τῶν τεχνῶν χειρυργίαις, τὰ μὲν ἡ τέχνη προηγουμένως δρᾷ, στοχαζομένη τοῦ τέλους, τὰ δὲ ἕπεται τῇ χειρυργίᾳ, οὐ τέχνης ἔργα, ἀλλ᾽ ὕλης πάθη, σπινθῆρές τε ἐξ ἄκμονος, καὶ ἐκ βαύνου αἰθαλώσεις, καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλης πάθος, ἀναγκαῖον μὲν τῇ ἐργασίᾳ, οὐ προηγούμενον δὲ τῷ τεχνίτῃ· οὕτως ἀμέλει καὶ ὅσα περὶ γῆν πάθη γίνεται, ἃς καλοῦμεν κακῶν ἀνθρωπίνων ἐμβολάς, ἐνταῦθα ἡγητέον καὶ ἀναίτιον καὶ τὴν τέχνην, εἶ-

I. Quæst. Natural. in Præf.

De Iside & Osir.

Cap. xiv.

Serm. xxv.

καὶ δὲ ταῦτα τῆς τοῦ ὅλου δημιουργίας ὥσπερ τινὰς ἑπομένας καὶ ἀναγκαίας φύσεις: *Sicut in opificio manualium artium, aliud ipsa ars ex professo facit, intendens operis sui finem; alia consequuntur opificio, non artis opera, sed materiæ affectus (vt scintillæ ex incude resilientes, vt fuligo è fornace, & aliud ex aliâ materiâ) quæ necessariò adhærent operæ, nec tamen artificis proposito: tale nimirum in his quæ circa terram eueniunt, quæque incursus humanorum malorum vocamus. In quibus innoxiam & inculpatam artem censendum, sed esse hæc Fabricæ totius Vniuersi velut necessarias quasdam & consequentes naturas.* Quæ ad *Externa* etiam aut *Naturalia* mala ex mente eius ducas: sicut & Senecæ ista: *Quare tamen Deus tam iniquus in distributione Fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet?* NON POTEST ARTIFEX MVTARE MATERIAM. *hæc passa est.* Itaque, vt addit, languida & ignaua ingenia *inertibus nectuntur elementis; vt efficiatur vir cum curâ dicendus*, FORTIORE FATO *opus est*. Neque abnuit, in principiis Fati aliquid esse, id est in naturâ ipsâ singulatum rerum, quod huc aut illuc ducat: sed si in malum, à Materie sic affectâ. Vetus, vt dixi, hoc dogma: & an non Pythagoræ etiam? cuius illud traditur: τῶν ἀρχῶν τὴν μὲν μονάδα, θεὸν, καὶ τὸ ἀγαθόν· τὴν δὲ ἀόριστον δυάδα, καὶ δαίμονα, καὶ τὸ κακόν, περὶ ἣν ἐστι τὸ ὑλικὸν πλῆθος: *Principiorum alterum esse Vnionem, id est Deum & Bonum: alterum infinitum Binionem, id est Dæmonem, & Malum, circa quem Materialis multitudo est.* Sed & prisci aliquot in Ecclesiâ nostrâ, siue extra eam, tenuerunt. vt Hermogenes, Tertulliano oppugnatus: qui (vt huius verba sunt) *Materiam æternam cum Creatore proponebat, vt Malum à Materiâ, non à Creatore deduceret.* Oppugnauit & Maximus libello, vt apparet, docto & arguto: cuius magna lacinia Eusebianæ vesti est inserta: & digna videri. Tangit hanc sententiam & Arnobius, eruditus ille Afer; sed parùm fortiter reiicit, imò propior videtur adhærenti. Scribit alibi: *Quid si prima Materies, quæ in quattuor rerum elementa digesta est*, MISERIARVM OMNIVM CAVSSAS *suis continet irritationibus inuolutas?* Ita enim prisca lectio, antehabenda editę, *in rotationibus*: quia significat, aliquid in eâ esse occultum, quod mala prouocet & irritet. Siquid tamen mutandum, *in rationibus* magis vellem. Hoc ibi, velut adsentiens: sed alibi spernit, & impugnat. *Mala ergo, dicitis, vnde hæc omnia? Ex elementis*

De Prouid. cap. v.

Eusεb. De Præpar. lib. XIIII.

Cap. x. & alibi.

De Præparat. Euang. lib. VII. cap. vlt.

Lib. I.

Lib. II.

elementis, inquiunt, & ex eorum inæqualitate, sapientes. Quod qui fieri possit, vt quæ sensum & iudicium non habent, malitiosa esse perhibeantur & noxia; aut non potiùs ille sit malitiosus & noxius, qui res pessimas, & nocentissimas futuras, in alicuius operis assumpsit affectum; eorum est, qui adserunt, peruidere. Benè, dico, impugnat. quomodo enim bruta & insensa Materia, sit praua? viditque Plato, & fugit: qui *Vim* in eâ, & *Animam* maleficam ponit. Tamen iterùm Arnobius iudiciũ à se abdicat, & alibi fatetur liberè, Non liquêre. *Quid ergo nos?* inquit: *mala vnde? Responsionis necessitas nulla est. siue enim possumus dicere, siue minus valemus nec possumus: vtrumque apud nos parum est: nec in magnis ponderibus duximus vel ignorare istud, vel scire. vnum solum posuisse contenti: Nihil à Deo principe, quod sit nocens atque exitiabile, proficisci.* Vides fluctuationem eius in Mali caussâ: assertionem tamen Boni semper & solùm Dei. Eodem libro.

DISSERT. XV.

Alia responsio nostra, & firmior, super istis. Distincta Mala Supplicij, & Delicti: & quibusque suus auctor assignatus.

QVANTO autem clariùs hæc gentilis eius, & æuo paullò anterior, Tertullianus, ô magnum Ecclesiæ lumen, nisi caduca stella fuisset! Is distinctè admodum obiectiunculis & Gentilium, & Hæreticorum, respondet: quorum adsidua ista, Vnde mala Interna, aut Externa? Et Marcion ille famosus, vt elideret, duos Deos inducebat, Bonum & Malum: & vtrumque, talium auctorem. Quod sumptum à Magis Chaldæorum aliquis dicat: quorum fuit,* *Duo principia rerum esse, Bonum Dæmonem, & Malum: quorum ille Iupiter siue Oromasdes, illorum linguâ; iste Pluto, siue Arimanius diceretur.* Ab illis, inquam, propiùs & viciniùs hoc sumpserit, quàm à Stoicis; qui Materiam caussam Mali, sed non Deum, faciebant. Sed ad rem. in illum ita scribit: *Mala dicuntur, & Delicta, & Supplicia. Sed adhibitâ distinctione vtriusque formæ, separatis malis Delicti, & malis Supplicij, malis Culpæ & malis Pœnæ; suum cuique parti definimus auctorem. Malorum quidem Peccati & Culpæ, Diabolum; malorum verò Supplicij & Pœnæ, Deum creatorem. Vt illa pars, Malitiæ deputetur;*

*Vide Plutarch. de Isid. & Osirid. Laërt. in Præfat. alíque.

Lib. II. cap. XIIII.

tetur; ista, Iustitiæ, mala condentis iudicia, aduersus mala Delicti. Optimè. Mala culpæ, verè mala, non sunt à Deo; mala pœnæ, dictione & opinione mala sunt (audacter dicimus) ab illo. Damascenum audi, Græcum Afro congruentem: *Dupliciter Malum dicitur. Naturá, quod virtuti aduersatur, & Diuinæ volútati. Opinione, quod sensu nostro tale est: vt sunt calamitates, & adflictiones. Nam hæc in* SPECIE MALA, RE BONA *sunt, sapientibus conuersionis & salutis caussa.* Addit deinde scitum corollarium:

Lib. IIII. cap. XX.

Ιςτέον δὲ, ὅτι καὶ τούτων ἡμεῖς αἴτιοι· τῶν γὰρ ἑκουσίων κακῶν τὰ ἀκούσιά εἰσιν ἔκγονα: *Sciendum, quòd & horum nos caussæ simus. Nam malorum quæ à voluntate sunt, hæc quæ contra eam, sunt proles.* Quid potest verius aptiusque? Externa mala tu accusas? te potiùs, & interna tua, quibus hæc prouocasti, & (illius metaphorâ) procreasti. Ante sanctum virum, quàm sapienter hoc magnus ille Homerus? Apud quem Iupiter:

Odyss. α.

Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιάωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι, κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν:
Vah, quàm nunc homines iniustè numina culpant!
Ex nobis namque esse mala aiunt. at sibi ipsi
Nequitiá propriá, præter Fatum, mala gignunt.

Potuisse aliquem profundum hoc Prouidentiæ penetrare, si non à cælesti aurâ prouectum? profectò fuit. Stulti, inquit, mortales Deum inscribunt cladibus auctorem: sese debent. Non enim ille, nisi ob proprias eorum culpas, hæc immittit; nec Fato simpliciter, nisi adtextu caussæ talis, destinauit. Punit, sed quia peccarunt. Nexa hæc sunt: & ideò Zeno noster olim, seruo in furto deprehenso, cùm castigaret, atque ille reclamaret, *Fatale mihi erat furari: Et cædi, inquit.* Igitur non hæc Mala, sed Opinione tantùm, siue vt Seneca, *Specie.* Ita enim alibi: *Dij nec dant malum, nec habent: ceterùm castigant quosdam, & coërcent, & irrogant pœnas, & aliquando* SPECIE MALI *puniunt.* Iam hæc capis, & adsentiris? AVD. Capiò, adsentior: nec vel ius est in hos testes refragari. Tamen explicatiùs, quæso, Malorum culpæ da auctorem. *Diabolum*, aiebas ex Tertulliano. Sed quid? an non & hunc Deus fecit? ergo malum, & mala. LIPS. Respondeo. Diabolum auctorem sui sibi mali fuisse, nostri suasorem.

Epist. XCV.

ſorem. Quomodo? nam Deus hunc quoque bonum fecit primitus, ſed liberi ſui arbitrij & ſpontis: elegit autem malus eſſe. Itaque ſi quæris, Vnde malum? cum Damaſceno dicam, τῆς αὐτεξουσίου γνώμης τοῦ διαβόλου εὕρημα: *Spontaneæ* VOLVNTATIS *Diaboli inuentum.* Lib. IIII cap. XXI. Ipſe ſibi, & ex ſe, fecit: ſi eo verbo in re nihili eſt vtendum. Malum enim non eſt aliquid, *quod Eſt*; haud magis quàm Tenebræ aut Cæcitas: ſed dumtaxat priuatio & deliquium boni. Et inde aptiſſimâ voce Latini *Delictum* dicunt. Ergo non propriè dixerim *Factum*, aut *Productum*: magis admiſſum & inductum: ſicut luci tenebræ, Soli nox ſuccedit. Creationem igitur non quære: cauſſam potes. atque ea eſt Voluntas. Auguſtinus ſubtiliter, vt ſolet: *Mala voluntas eſt efficiens operis mali, malæ autem Voluntatis efficiens, eſt* NIHIL. XII. de Ciuit. cap VI. Iterumque: *Nemo quærat Efficientem cauſſam malæ Voluntatis. non enim eſt Efficiens, ſed Deficiens: quia nec illa* EFFECTIO *eſt, ſed* DEFECTIO. Cap. VII. Tenebras nemo videt, ſilentium nemo audit: intelliguntur abſentiâ contrariorum, quæ ſunt. ita hîc, quod Malum eſt, non vides, neque propriè ſubſiſtit: neque omnino, vt verbo dicam, eſt. Ecce in exemplo. Fornicatio actus eſt, & malus ſubſiſtit & eſt aliquid, ſed eâ parte non malus, quâ eſt amor, coniunctio, actio: eâ tantùm, quâ præter aut contra Deum eiúſque legem exercetur. Itaque initium habet, Boni abſentiam; auctorem, Voluntatem; incitatorem, Diabolum. Heu ſubtilia, & noſtræ Theologiæ! inquies. Sunt, & non ſunt. nam & Plato, & Platonici ſic adſtruxerunt. Ille alibi, in oratione Lacheſis: Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἣν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων, πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἕξει. αἰτία ἑλομένου. θεὸς ἀναίτιος: Lib. X. De Rep. *Virtus dominum non habet, libera eſt. quam vt quiſque colit aut negligit, plus minúſve ex eâ habebit.* CAVSSA ELIGENTIS: DEVS *autem* EXTRA CVLPAM. In arbitrio & voluntate vtrumque eſt noſtrâ, Virtus Vitiúmque: καὶ τὴν μοχθηρίαν (ait Tyrius Maximus) ἡ τῆς ψυχῆς ἐξουσία κυΐσκει τε καὶ τελεσφορεῖ: *& Malitiam libertas animæ & parturit, & parit.* Satis iam dedi Deum non auctorem: & cum Platone hoc claudimus: Ὁ θεός τε, καὶ πάντα τὰ τοῦ θεοῦ, πάντῃ ἄριστα ἔχει: *Deus, & omnia quæ à Deo, ſemper & vbique* OPTIME *habent.* In Timæo.

F DIS-

DISSERT. XVI.

Tertiò quæsitum de Malis Externis: & responsum. Videri etiam minima illorum à Deo esse.

AVD. Et satis accepi equidem: sed de *Externis* malis leui sermone, & vt transiens, libasti. Non tanti sunt? Atqui, Deus bone, quàm culpant? Poëtæ, oratores, ipsi philosophi inclamant, & ab hoc adspectu non Prouidentiam tantùm, sed Deum pænè tollunt. Iuuenis aliquis obiit? vir bonus, & vitâ dignus, obiit? audi voces.

——— ignoscite fasso,
Ouid. *Sollicitor nullos esse putare Deos.*

Alterius: *Conualesce. ne optimi Senatoris longa vexatio faciat fidem,*
Symmachi lib. VIII. *Nihil curare cælestes.* Quid muliercula, quæ è sepulchro clamat? PROCOPE MANVS LEVO CONTRA DEVM, QVI ME INNOCENTEM CITO SVSTVLIT. Quid ergo? melius erat *nocentem*?
Quadrigar. Iterùm alius: *Hæc maxima versatur Deorum iniquitas, quòd optimum quemque non sinunt diurnare.* Iam vbi boni iacent, mali florent & vigent; quot querelæ?

Marmoreo Licinus tumulo iacet, at Cato paruo,
Pompeius nullo: credimus esse Deos?

Iason ad Medeam, in scelere felicem:

Sen. in Med. *Testare nullos esse, quà veheris, Deos.*

Alius Tragicus:

Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ' ὀυκ εἰσὶ θεοί;
Κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με:
Audeo profari: Súntne vel regnant Dei?
Namque improborum me attonat felicitas.

Iterùm poëta:

Manil. IV. *Quinetiam infelix Virtus, & noxia felix;*
Et malè consultis pretium est, Prudentia fallit:
Nec Fortuna probat caussas, sequiturque merentes:
Sed vaga per cunctos, nullo discrimine, fertur.

Feratur: quid deinde infertur?

——— iamiam neque Dij regunt,
Neque profectò Deûm summus rex omnibus curat.

Non sit finis eiusmodi sermonum: quos impios scio, & exspuo:

ſpuo: ſed cogitationum vmbras iſtas quis poteſt ſtatim & fortiter pellere, niſi Ratione munitus? quam à te exſpecto. LIPS. Ego verò tranſiui, vt ais, & attigi: quid enim opus dicta mihi aut aliis iterare? Olim in *Conſtantiâ* ſatis oſtendi cauſſas ſuas & iuſtitiam hęc omnia habere, quæ in primâ fronte alieniſſima ab eâ videntur. Quid ipſe noſter Seneca, nónne proprio libello *Prouidentiam* ſatis aſſeruit contra eiuſmodi vellicationes aut morſus? Et pleræque iſtæ Affectuum voces ſunt, non Iudiciorum. Matrem tu illam audies, vt ratione loquentem, quæ amiſſo filio,

Atque Deos, atque aſtra vocat crudelia?

audies, ſed vt matrem. Tale in aliis, qui de immaturâ aliquâ morte queruntur: in quâ ſenſus & rationis compotes gratulari & gaudere debebant. Nugatoria hæc ſunt. At floret & diues eſt aliquis malus. Magnum! habeat ſibi, in curam, angorem, ruinam. Pauper, bonus. Quid mali? niſi iis qui *hæc ſola mala autumant, quæ non faciunt malos: & magis erubeſcunt* (ab Auguſtino mutuor) *ſi Villam malam habeant, quàm ſi Vitam.* Alibi diſtinctiùs de cauſſis diximus: ſed ſemel nunc & vniuersè, in iſtis omnibus opinione Malis, aut Punit Deus, aut Excercet. Punit malos, aut iunctos malis: exercet ſuos & firmat. Iunctos dixi. nam ſæpe contagione quadam, vt mali bonorum, ſic boni malorum conſortes fiunt, vtrique ob vtroſque. Nec Homerus hoc neſciuit: qui de Græcis adflictis cauſſam reddit, III. De Ciuit. cap. I.

——— ἐπεί οὔτι νοήμονες, οὔτι δίκαιοι Odyſſ. γ.

πάντες ἔσαν:

——— *quia nec ſapientes, ſed neque iuſti*
Omnes viuebant.

Audis, *omnes?* ob mixtos malos, malè fit igitur & probis: ſed ob probum aliquem finem. Auguſtinus: *Iuſtis quidquid malorum irrogatur, non eſt* POENA *criminis, ſed virtutis* EXAMEN. IIII. De Ciuit. cap. III.
Stringo, etſi in lato ad curſum campo: alia nos vocant. AVD. Ego tamen leuiter teneo, aut tuus Seneca: hunc audi, & te indulge. Ille verò in his *Externis* non agnoſcere aut approbare Prouidentiam videtur: certè non ſemper. Verba eius perpendenda: *Deos eſſe, qui* VNIVERSA *vi ſuâ temperant, qui humani* GENERIS *tutelam gerunt,* INTERDVM Epiſt. XCV.

curiosi SINGVLORVM. Scis eum verba benè librata dare: quid hoc est, Deos *Vniuersa* curare; *Generis* totius humani tutelam gerere, etiam *Singulorum*, sed *Interdum*? Quid, inquam, nisi interdum neglegi & seponi? Consequitur, quoquò te vertas: nec aliud in mente sensit. Est nempe hoc, quod Balbus ille Stoicus apud Tullium adfirmat, *Deum singulos homines curare*: sed
II. De Natur. Deor. cum exceptione, quam addit: *Nec verò hoc ita refellendum est, vt si segetibus, aut vinetis, cuiuspiam tempestas nocuerit, aut siquid è* VITAE COMMODIS *casus abstulerit; eum, cui quid horum acciderit, aut inuisum Deo, aut neglectum à Deo iudicemus.* MAGNA DII CVRANT, PARVA NEGLIGVNT. *magnis autem viris prosperè eueniunt semper omnes res: siquidem satis à nostris* (Stoicis) *& à principe Philosophorum Socrate dictum est, de vbertatibus Virtutis & copiis.* Hæc illuc eunt, vt Deus insuper habeat, & quasi conniueat, dentur Externa, non dentur singulis, Bona siue Mala: & satis, si Virtus adsit; in quâ vnâ Felicitas & beatæ vitæ summa.
Lib. III. extremo. Et Cotta in refellendo, prorsus hoc apprehendit *Singulos non curari* semper à Diis, ex Stoicorum sensu: in hac, dico, Externorum parte. Vbi ergo, Lipsi, Prouidentia tua omnium, & singulorum? LIPS. Immota, nec hic Austellus turbarit. Seneca, & alij, aliquid vacillant: sed non vt nesciri ista à Deo faciant (non opinor) sed patiente eo, & velut conniuente, euenire. In Materiâ hæc insita erant, vt dictum est: ideóque quadamtenus à Prouidentiæ lege exempta: si ita accipis, vt nolis immitti ea, sed permitti. Non aliud hîc video: imò illud video, Senecam toto libello *De Prouidentiâ* huic neglectui aduersum, & ex destinato omnia, & consulto, & bono etiam nostro fieri. Sed iam ad planiora & minùs aspera.

DISSERT. XVII.

Triplex obiectio contra Fatum: ordine soluuntur singulæ.

AVD. Nec nunc dimittam. In Prouidentiâ acquiesco, fluctuo etiam in Fato. Immobile dixisti: quomodo potest, triplici istâ iniectione? Primùm, Magia & Genij inferi vel aërij mutant, aut incîdunt: vsu notandum, & Lucano alibi clarè scriptum. Deinde, Deus ipse mutat, qui precibus exoratur, & flecti-

flectitur, atque adeò pœnitet: quod ipse in Sacris de se dicit. Tertiò, si pertendis omnino immutabile; Peccata ab eo non excludes, quidquid antè dixeris, & necessariò euenient ex Præscientiâ illâ diuinâ. Has quoque nubeculas si pellis; ô te meum Solem, & fato mihi quoque datum ad animum serenandum! LIPS. De Fati serie diximus: tu quoque videris eam nectere, & catenam struere interrogationum. Soluamus tamen leui operâ; nec fortasse implicita nimis, quæ offers. De Magiâ, commemini sanè Lucanum scribere, vbi Thessala illa maga ad Pompeium filium:

——— conceditur arti, Lib. VI.
VNAM *cum radiis presserunt sidera* MORTEM,
Inseruisse moras: & quamuis fecerit OMNIS
STELLA *senem, medios herbis* ABRVMPIMVS *annos.*

Hoc in Singularibus fatis iactat, sed in Publicis, abdicat.

Nam simul à primâ descendit origine Mundi
Caussarum series, atque omnia Fata laborent
Si quidquam mutasse velis, vnoque sub ictu
Stat genus humanum: tunc, Thessala turba, fatemur,
Plus Fortuna potest.

Hæc poëta ille ita diuisim, qui amat quidem Stoicus sæpe esse: in hac tamen sententiâ hæreo, nec temerè decîdo. Quid vult? singularia Fata ab æterno & à *primâ origine Mundi*, vt loquitur, non definita? apparet: aut saltem seorsim caussas suas habere, nec cum aliis implexas. Itaque solicitari & moueri, sine confusione aut turbâ Vniuersi. Aliter in Publicis; quæ plures tangunt, & pluribus nexa sunt & iniuncta. Ista, dico, mens videtur: sed vana. Nam quantumuis subitum aliquid aut inopinatum à Magiâ interuenit (neque enim negamus:) nostro tamen sensu id fit, Deo iam antè visum & scitum. Talis, dico, illa subita caussa, inter medias est, & adiutrices illius Fati. Quod autem de Publicis ait, non mutari: id sanè verum, nec magis tamen minúsve, quàm Priuata: sed hoc singulare habent, quòd noluerit minutos istos Genios hîc inseri, & totum illud notabile & nobile regimen sibi aut altioribus Geniis, adseruauit. Itaque mirum satis est, omnem Genialem collatam operam nihil in Regum consilia vel arcana, nihil in Iudicum decreta aut pœ-

nas: addo, parum aut nihil in rem nummariam, aut thesauros, posse. Vim illorum & subtilitatem si vides; quid facilius, quàm in cubicula Principum irrumpere, litteras tollere aut supponere? in arcam meam, aut Crassi potiùs alicuius penetrare, & vim pecuniæ auferre, clientulis suis largiri? Non possunt: refrænat benignus, & nostri curator Deus; ne si hæc talia faciant, magis ad se alliciant, & in barathrum secum trahant. Atque hoc de Magiâ igitur, ex vero si vides, non refellit Fatum: si ex Lucani sensu, dubito, & ne ille quoque voluerit (suprà dictum) cum patruo suo neglegi interdum res aut Fata *Singulorum*. Altera iniectio, de Precibus, & Deum flecti ac mutari. Pro vulgo satis hîc loqueris, & altiùs ire te volebam, & præiui. Quid? Deum tu censes mutare sententiam? irâ aut miseratione, humanum in morem, tangi? Immutabilis est: & Sacra quod sic loquuntur, pro captu nostro est, & figurato dumtaxat quodam sermone. Augustino hoc credes, sic scribenti: *Deus etsi dicitur statuta mutare (vnde* TROPICA *locutione in Scripturis sanctis etiam pœnituisse legitur) iuxta id dicitur, quod homo sperauerat, vel naturalium ordo caussarum gestabat*: NON IVXTA ID, QVOD SE OMNIPOTENS FACTVRVM ESSE PRAESCIVERAT. Item alibi: *Cum Deus* MVTARE *dicitur voluntatem, vt quibus lenis erat, verbi gratiâ, reddatur iratus*: ILLI POTIVS, QVAM IPSE, MVTANTVR: *& eum quodammodo mutatum, in his, quæ patiuntur, inueniunt. Sicut mutatur Sol oculis sauciatis, & asper quodammodo ex miti, & ex delectabili molestus efficitur: cùm ipse apud seipsum maneat idem qui fuit.* Tale in Hieronymo, cùm ad hanc obiectionem respondet: *At prædixit aliquid Deus.* addit: *Non enim prædixit, vt veniat, sed ne veniat: & ideò comminatur, vt conuertatur ad pœnitentiam cui minatur.* Et alibi planissimè cum Augustino: *Ad preces Ezechiæ & Niniuæ Dei sententia commutata est: non* VANITATE *iudicij, sed eorum* CONVERSIONE *qui meruerant indulgentiam.* Iam tertium quod opponebas, est à Præscientiâ Dei, quasi euentus alligante, & sibi adstringente. Id firmum cùm primò videatur, infirmissimum est inspectum & exploratum. Quâ Præscientiâ? nego in Deo esse. Non enim præscit propriè, sed scit; nec præuidet, sed videt. Nostræ imbecillitatis verba sunt, qui tempora partimur, nec aliter intelligimus:

XIIII. De Ciuit. cap. XI.

XXII. De Ciuit. ca. I.

In Ezech. ca. XXXIII.

In Daniel. cap. IIII.

mus: Deo omnia iuncta, nexa, vnita, Præteritum, Præsens, Futurum. Omnia, inquam, in præsenti & in oculis habet, & Æternitas illi est momentum. Imagine aliquâ hoc discrimen Maximus Tyrius ostendere voluit. comparatque *Diuinam mentem Soli, qui vno intuitu, quod vbique est lustrat: hominem Viatori, qui longá morá, & temporum interuallo hæc & illa videt, & non videt.* Sem. I. Tenuis comparatio, sed illustriorem vnde sit dare? Itaque fæx & sordes nostri intellectus sunt, cùm argutamur de hac Præscientiâ: cogita autem verè Scientiam esse: & simul capies, quàm nulla necessitas ab ipsâ impressa. Ecce ego te in conuiuio video potantem, saltantem, amplexantem: certò quidem video, nec fallor: nunquid ergo caussam præbeo, aut cogo? Negabis, & hîc nega. Illud magis vrgeat aliquis: An non vult igitur illa fieri? Vult, non vult: & distinguo. Est Voluntas in Deo, quæ Græcis Theologis κατ' εὐδοκίαν dicitur: id est, *voluntas iuxta id quod libet, & placet*: atque ea est verè & propriè voluntas. Est altera κατὰ συγχώρησιν, *ex permissione & concessu*: quâ habet se in modum sinentis magis, quàm assentientis. Illa prior in Bonis est, aut Mediis: hæc altera in verè Malis, id est Peccatis. quia videt fieri, & patitur (quid enim illo inuito fiat) sed caussas medias liberas & sui iuris fecit, nec immutat. Iterùm curiosulus: At potuit fecisse hominem in bono firmum, nec malo flexilem: cur non fecit? Stultè caussa à caussâ ipsâ petitur: aliquid tamen, vt homo, dicam. Liberum fecisse voluit, & decuit, illum sublimem inter omnia animalia, illum Deo propinquum. Perfectus homo non erat, si liber non erat. Denique sic placuit, cui nisi optimum placere non potest: quid inquiris? *Et quanquam præscierat* (Tertullianus) *hominem malè institutione suâ vsurum: quid tam dignum Deo, quàm grauitas, quàm fides institutionum qualiumcumque?* Adu. Marc. II. cap. VII. Sed gradum iam refræno: Prouidentia & Fatum verbis satis asserta sunt, magis seipsa cottidie factis. Teneamus vtraque manu, amplectamur toto animo, omnibus & singulis hæc interuenire. Homerus clamat:

——— μοῖραν δ' οὔτινα φημὶ πεφυγμένον ἀνδρῶν,
Οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται):

——— *Fatum aio nullum vitasse virorum*
Prauum siue bonum, cùm primùm venit in orbem.

Quis

Epist. CVII. Quis fructus erit? Patientia, & Constantia. *Ad hanc legem animus noster aptandus est, hanc sequatur, huic pareat: & quaecumque fiunt,* DEBVISSE *fieri putet, nec velit obiurgare* NATVRAM.

DISSERT. XVIII.

Genios etiam esse, Dei & Prouidentiae ministros: eorum genera, & sedes: ac de Heroibus primò, Laribusque.

DEVM supremum, & diuina, vidimus: ad ministeria eius imus, siue Genios, quos non auxiliũ (quid opus erat?) sed ornamentũ, & testandae bonitati, siue magnitudini, assumpsit. Atq; etiam ordinẽ assumpsit. Nam cùm *Mundus Deorum hominumq; sit ciuitas*, vt Stoicis placet: decorũ & ordo voluit vbique eum coli; & ab iis, qui gradibus & dignitate distinguerentur. Plato & Platonici quàm multa de istis? sed mihi lubet & cõuenit in Porticu haerere: quae ita definiuit, Varronis verbis. *Mundum diuidi in duas partes, Caelum & Terram. Et Caelum bifariam, in Aethera & Aëra: Terram verò, in Aquam & Humum. Quas omnes quattuor partes Animarum esse plenas: in Aethere & Aëre, immortalium, in Aquâ & Terrâ, mortalium. A summo autẽ circuitu Caeli, vsque ad circulum Lunae, Aethereas animas esse, Astra ac Stellas, eosque Caelestes Deos non modò intelligi esse, sed etiam videri. Inter Lunae verò gyrum, & nimborum ac ventorum cacumina, Aëreas esse animas: sed eas animo, non oculis, videri: vocarique Heroas, Lares, & Genios.* De Aquâ & Humo omittit, in quibus sunt mortale genus, Homines & Bruta. Haec verò pulchra, & Varrone digna, examinemus: atque ad ea Stoicum praecipuè sensum aptemus. Diuidit *Caelum* in *Aethera & Aëra.* ita enim nostri, nec nisi purissimum illum & caelestem ignem, nõ alium subtus Lunae circum agnoscunt. *Aëra* autem *Caeli* voce comprehendunt & Hebraei passim, quod è Sacris nostris est notum. Addit mox, *Eas omnes partes Animarum esse plenas.* Plenas? Aeneae Gazaei verbis hoc adstruendum est, pij & docti scriptoris. Καὶ τῶν νοερῶν δυνάμεων μεστὸς ὅλος ὁ οὐρανὸς, μεστὸς δὲ ὁ αἰθὴρ ἀγγέλων τε καὶ δαιμόνων, πλήρης μὲν ὁ ἀὴρ, πλήρης δὲ καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ θάλαττα, καὶ τὰ ὑπόγεια πάντα. καὶ ὥς ἔφη τις παρ' ἡμῖν σοφῶν, κενὸν οὐδὲν οὐδ' ὅσον αἰθέρα ἢ θρίχα βαλεῖν: *Atqui Potestatum intellegentium* (id est, Spirituum) *plenum totum caelum, plenus aether*

Apud August. VII. De Ciuit. cap. VI.

In Theophrasto.

æther angelorum & dæmonum, plenus aër, plena terra, & mare, & omnia quæ sub terrâ. Atque vt dixit aliquis *nostrorum Sapientum,* NIHIL VACVVM, VBI VEL CAPILLVM IN AETHERA AERAQVE IACIAS. Vera dicit. infinitæ, nostro sensu, myriades myriadum sunt, Bonorum Malorumque, Deo finitæ. Memini in veteri quopiam legere, *Non aëra æstate tam* PLENVM MVSCIS, *quàm Geniis esse.* Addit Æneas amplius: *Si Deus donet hunc Mundum decem millia annorum etiam stare, & homines viuere assiduè ac mori: numquam tamen Angelorum, Dæmonumque numerum Animæ superstites poßint æquare.* Pergamus in Varrone, qui ait: *A summo cælo ad circulum Lunæ Æthereas animas esse.* Paullò alia distinctio in Marciano Capellâ. qui *Deos, quos ignitæ substantiæ flammantisque suspicimus, ab ipso Æthere sphæræque superioris ambitu, vsque* SOLAREM *circulum* deducit & locat: eósque *Deos* simpliciter, itemque *Cælites perhiberi: & caussarum latentium arcana componere. Illic Iouem ipsum regnare. At* INTRA SOLIS MEATVM, *vsque Lunarem globum, secundæ Beatitatis numina, supparisque potentiæ esse: per quæ Vaticinia, Somniaque, ac Prodigia componuntur.* Itaque & Genios ibi locat, non in Aëre; aliter ac nostri, & Plato ipse. Vnde hauserit, non nunc quæro: ad meum redeo. qui in *Æthere Animas* ponit, *Astra ac Stellas.* Quod in parte Stoicum, atque etiam Socraticum, Sidera aut Animas, aut animata esse. Pergit: *At verò inter Lunæ gyrum, & nimborum ventorumque cacumina.* Obserua. ergo tantùm in mediâ aut superâ Aëris regione *Heroas, Lares, Genios* locat? Apparet è verbis: si tamen satis plenè Augustinus ea rettulit, aut exscriptor dedit. Nam ego hercules ambigo, & controuerto iure. Quid? *Genij* nulli in Aëre infero, & circa terram? sunt verò, & innumeri: atque ipsi nostri omnes tutelares. Quid *Lares,* in Aëre supero? imò inferum istum colunt, atque adeò domos & focos. Denique communis opinio, qui de Geniali hac re scripserunt, totum Aëra iis assignat. Quid ergo in Varronis scripto aut sensu hîc sit, planè haud dixerim: exempla videamus. *Animas* ibi esse, quæ *vocentur Heroes, Lares, Genij.* Tria genera dat, situ etiam diuersa. nam Heroës in supero Aëre, Lunæ vicini; Lares in imo, Terræ; Genij, per totum eum sparsi agunt. Licet autem distinctiùs diuidere, *Geniorum* alios (communi nomine)

* Aliquis è Patribus Christianis.

Lib. II.

mine) *Animas* quidem esse, sed quæ aliquando in corpore fuerint: vti sunt, *Heroes, & Lares.* Alios, præstantiore dignitate, qui semper à corporis compedibus ac nexibus liberi egerunt: vt sunt *Genij* propriè dicti. Et qui sunt *Heroes?* Alij nobis, alij Platoni. (In Epinomide.) qui eos ἡμιθέους, *Semideos* vocat, *ex Aquá natos:* quòd scilicet crassiore quadam substantiâ, quàm Genios Aëreos, constare ac confici censeret. (In Cratylo.) Hos ἀπὸ τοῦ ἔρωτος deriuat, *quòd ex amore immortalis Dei in fœminam, aut immortalis fœminæ in virum, procreari videantur.* Cuius sententię & Hesiodus fuit, cùm scripsit:

(In Ἔργοις.)

Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται
Ἡμίθεοι:
Diuinum genus Heroum, quos & vocitamus
Semideos.

Alij ab ἥρας, id est *Iunonis,* aliique ab ἔρας *Terræ* voce Heroas formant: quòd *Heram veteres* (ait Marcianus) *Terram dixerunt:* quasi terrestres quosdam Deos. Atque ita prisci Latini *Semones* dixerunt, velut *Semi-homines:* nam *Hemonem* illi *hominem* efferebant. (Lib. x. cap. xxi.) Sed Augustinum pro Stoico sensu audiamus: *Herois nomen à Junone dicitur tractum, quòd Græcè Iuno* ἥρα *appellatur: & ideò nescio quis filius eius Heros fuerit nuncupatus. Hoc videlicet, veluti mysticum, significante fabulá, quòd Aër Junoni deputetur, vbi volunt cum Dæmonibus Heroas habitare. quo nomine appellant alicuius meriti* ANIMAS DEFVNCTORVM. Apuleius consentienter: (De Deo Socr. * Lego, posteà hominibus præditi.) *Deos appellant* (hos minores) *qui ex hominum numero iustè ac prudenter vitæ curriculo gubernato, pro numine* posteà ab hominibus præditi, fanis & cerimoniis vulgò admittuntur: vt in Bœotiá Amphiaraus, in Africá Mopsus, in Ægypto Osiris, alius alibi gentium.* Plutarchus: *Stoici Heroas dicunt,* τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων: *animas à corporibus abiunctas.* Nec tamen omnes: & restringit meritò Laertius, inter Zenonia: Καὶ ἥρωας εἶναι, τὰς ὑπολελειμμένας σπουδαίων ψυχάς: *Heroas esse, relictas animas Sapientum.* Lucanus:

Quodque patet terras inter Lunæque meatus,
Semidei manes habitant. quos ignea virtus
Innocuos vitâ, patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in orbes.

Plura nos, vbi de Animâ: libasse nunc satis est. Qui autem *Lares?* (Epist. xc.) Seneca à Geniis separat: *Quid sint inferi, quid Lares, & Genij:* sed

ſed Apuleius clariùs aperit. *Animum humanum, exutum, & liberum ſtipendiis vitæ, hunc,* inquit, *vetere Latinâ linguâ Lemurem reperio dictitatum. Ex hiſce ergo Lemuribus, qui poſteriorum ſuorum curam ſortitus, pacato & quieto numine domum poſſidet, Lar dicitur Familiaris. Qui verò, propter aduerſa vitæ merita, nullis bonis ſedibus in terrâ, vagatione, ceu quodam exilio punitur, inane terriculamentum hominibus, ceterùm noxium malis; hunc plerique Laruam perhibent. Cùm verò incertum eſt, quæ cuique eorum ſortitio euenerit, vtrum Lar ſit an Larua; nomine Manem Deum* (ſic legendum) *nuncupant.* Nemo meliùs deſcripſit: etſi breuiter etiam Marcianus Capella: *Lemures ſi vitæ prioris adiuti fuerint honeſtate, in Lares domorum vrbiumque vertuntur: ſi autem deprauantur ex corpore, Laruæ perhibentur ac Maniæ.* Lib. II. Ecce igitur duas *Animas,* quas in Aëre Varro locat: itemque Capella, *ſed ſuperiorem partem eſſe Heroum, inferiorem Manium.*

DISSERT. XIX.

De Geniis propriè dictis, Bonis Malisque. Singulis eos eſſe, item locis, & regionibus: & eorum curæ aut opera.

AT iam *Genios* ipſos, quos diſtinximus à duplici priore genere, videamus. Vnde ordiar, vbi deſinam? nam verè licet dicere, adeò hæc Græcis Latiniſque *frequentata & celebrata eſſe; vt nemo ea commemorare adortus ſit, quin multo plura omiſerit, quàm recenſuerit.* Apul. Ingens copia rerum, & ſenſuum: nec miremur, quia certè ingens hoc Naturæ & arcanum miniſterium, quod per omnia eius membra ſe ſpargit, inſinuat, penetrat; ſecundæ à primo Deo cauſſæ, & quæ miranda nobis aut ſtupenda conantur cottidie, aut patrant. Magne & occulte Deus, tales etiam tui famuli: quos ſine veneratione & metu vix eſt tangere, adſtantes hîc nobis, ſpectantes, & arbitrantes. Date veniam: liceat cum pace veſtrâ libare aut iterare dicta aliis: ſed compendio & dilectu, vt rei noſtræ & ſectæ conuenientia videbuntur. Eſſe igitur tales, Stoici aſſerunt, eoſque Græcè Δαίμονας dici; & definiunt, οὐσίας ψυχικάς: *ſubſtantias animatas*: id eſt, Animæ in materie ſimiles, vſu & fine diſtantes. Plut. I. De Plac. cap. VIII. Pythagoras ante eos: Εἶναι πάντα τὸν ἀέρα ψυχῶν ἔμπλεων· καὶ τούτους, δαίμονάς τε, καὶ ἥρωας Laert.

νομίζεσθαι: *Esse* TOTVM AERA *plenum animis: easque & Dæmonas, & Heroas existimare.* Nam *Lares* Græci non distinguunt, imò cum *Heroibus* confundunt: atque ita Glossæ illæ priscæ, ἥρωας, *Lares*, non semel interpretantur. Sed *Dæmones* igitur illis
1. Saturn. ca. XXIII. hoc genus dicti. Quare? *aut quia sunt* δαήμονες (Macrobij verba) id est, scientes futuri; aut, vt Posidonius scribit in libris *quibus titulus est* περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων, *quia ex ætherea substantia parta* (lego, *partita*) *atque diuisa qualitas illis est; siue* ἀπὸ τοῦ δαιομένου, *id est* καιομένου, *seu* ἀπὸ τοῦ δαιομένου, *hoc est* μεριζομένου. Vides hominis Stoici (Posidonij) super verbo sententiam, quæ ferè est & Platoni-
In Epinom. corum: sed ipse ex *Ætherea substantia* fingit, isti ἀέριον γένος (ipse ita Plato) *Aëreum genus* faciunt; non tamen ex *hac fæculenta & humida caligine conglobata corpora, sed ex illo purissimi Aeris liquido & sereno elemento coälita.* En aliquod discrimen in materie. & Stoici consentienter reliquæ suæ doctrinæ ex *Æthere* formant, ex quo & Animas humanas. Sed hi sunt, quos Latini *Genios* di-
Apolog. cap. XXXII. cunt. Tertullianus: *Nescitis Genios Dæmonas dici, & inde diminu-*
Lib. II. cap. XIV. *tiua voce Dæmonia?* Lactantius: *Hi spiritus sibi Geniorum nomen adsumunt: sic enim Latino sermone Dæmones interpretantur.* Festus
* Ita leg. non gerendarum. etymon dat, *Genium esse Deum, qui vim obtinet rerum* * *genendarum.* Addit deinde: *Aufustius inquit, Genius est Deorum filius, & parens hominum, ex quo homines gignuntur: & propterea Genius meus nominatur, quia me genuit. Alij Genium esse putant, vniuscuiusque loci Deum.* Varia miscet: secernamus, & illustremus. Quin *Genius* à *genendo*, non dubium: siue quia genuit nos, siue, vt Apuleius, *quia nobiscum genitur.* Aufustius aiebat, *Deorum filium esse:* quorum? imò vnius Dei, & Iouis. ex ipso Festo: *Tages Genij filius, nepos Iouis*, qui disciplinam aruspicij dedit. Igitur supremi Dei filius, & (nisi fallor) Varronis interpretatione Mundus. Augustinus: *Quid est Genius? Deus est, inquit* (Varro) *qui præpositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum.* Subdit Augustinus: *Quem alium hanc vim habere credunt, quàm Mundum, cui dictum est, Iupiter omnipotens, progenitor, genitrixque? Et cùm alio loco Genium dicit esse vniuscuiusque Animum rationalem, & ideò esse singulos singulis: talem autem, Mundi animum, Deum esse: ad hoc idem vtique reuocat, vt tamquam Vniuersalis Genius ipse Mundi animus esse credatur.* Haud dubiè in his doctis-

doctissimi Varronis Stoica aliqua sententia est: & qualis? Genium duplicem esse: *Singularem*, Animum suum cuique; *Vniuersalem*, Animum Mundi. Hic igitur Animus, siue *Incorporalis Ratio* (vt Seneca) *ingentium operum artifex*, Genius ille est à genendo. Nec ineptè *Dei filius*, quia ab eo est, & idem ipse. Itaque vides duplicem ab iis Genium statui: quod item à Capellâ. *Ex superiorum, inquit, Deorum arbitrio, & secundorum comitatu, & Generalis omnium præsul, & Specialis singulis mortalibus Genius admouetur, quem & Præstitem, quòd præsit* * *gerundis omnibus, vocauerunt. Nam & populi Genio, cùm Generalis poscitur, supplicant; & vnusquisque gubernatori proprio dependit obsequium.* Vbi tamen *Generalem* illum ad populos tantùm singulos, prouinciasque: sicut *Specialem* ad homines, vrbes, loca alia certa, videtur allegare. Sed Varroniana mens alia fuit: etsi apta & vera etiam hæc diuisio, quosdam Geniorum sub illo magno Imperatore, velut Legatos aut Tribunos, populis regionibusque curare; alios iterùm quasi Centuriones, collegiis, opidis, vicisque; denique & gregales milites, singulis hominibus, locisque. Ita templum GENII PVBLICI, siue GENII P. R. scimus in Vrbe fuisse: item Coloniis, suos Genios: ipsi Principi seorsim suum, grandiorem aliquem grandiori. Panegyricus scriptor: *Habes profectò aliquod cum illâ Mente diuinâ, Constantine, secretum, quæ delegatâ nostri* DIIS MINORIBVS *curâ, vni se tibi dignatur ostendere.* Ostendere, per astitem & præstitem Genium aliquem digniorem. Nota superstitio, an adulatio vetus Romana, per Genium Principis religiosè iurantium. At nobis, inquit, Dij minores sufficiunt. Vulgatissima autem hæc sententia Genios, à natali die, cuique asserentium. Menander:

*Ideò & Græci τύχην Genium vertunt.

> Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαραστατεῖ
> Εὐθὺς γινομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου:
> *Cuique Genius iungitur mortalium*
> *Statim edito, moderator vt vitæ siet.*

Mystagogum ille dixit: Seneca noster *Pædagogum*. *Sepone*, inquit, *in præsentiâ, quæ quibusdam placent: Vnicuique nostrûm Pædagogum dari Deum, non quidem Ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero, quos Ouidius ait, de plebe Deos. Quibusdam* Epist. cxi.

placere hoc ait: quibus? *Stoicis* suis. nam iungit: *Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & Genium, & Iunonem dederunt.* Genium nempe viris, Iunonem fœminis: id erat, marem Genium fœmi-
Lib. II. cap. VII. namque, pro sexu. Plinius: *Singuli ex semetipsis totidem Deos faciunt, Genios Iunonesque adoptando sibi.* Itaque verè Lactantius:
Lib. II. cap. XV. *Adhærent singulis hominibus, & omnes hostiatim domos occupant.* Quo tamen fine? iam dicto, vt curatores quidam essent, & inspectores. Hesiodus:

> Τοὶ μὲν δαίμονες εἰσὶ Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
> Ἐσθλοὶ, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων:
> *Sunt Genij, ex mente & nutu Iouis omnipotentis,*
> *Approbi, & in terris hominum genus accurantes.*

Plato hunc talem vocat, φύλακα τοῦ βίου, καὶ ἀποπληρωτὴν τῶν αἱρεθέντων: *custodem vitæ, & adiutorem consummatoremque, quę quisque elegisset.* In tabulâ Cebetis ingeniosâ, *Senex* depingitur *Genius, qui Vitæ adstat, chartam vnâ manu tenens* (è quâ salutaria Monita legat) *& alterâ quiddam veluti monstrans. Mandat autem ingredientibus, quid, vbi in Vitam venerint, faciendum sit, & cui viæ se committere debeant, si velint esse salui.* Est ipsum dogma Stoicum: at-
I. Dissert. cap. XIV. que audi Epictetum. *Deus*, inquit, *nos curat*: ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἐπίτροπον ἑκάστῳ παρέστησε, τὸν ἑκάστου δαίμονα, καὶ παρέδωκε φυλάσσειν αὐτὸν αὐτῷ, καὶ τοῦτον ἀκοίμητον καὶ ἀπαραλόγιστον: *sed nihilominus* CVRATOREM VNICVIQVE *addidit suum cuiusque* GENIVM, *& custodiendum eum sibi commisit: atque eum, qui nec conniueat aut dormiat, quique decipi non poßit.* Sed & Zeno fatetur, εἶναι τινὰς δαίμονας, ἀνθρώπων συμπάθειαν ἔχοντας, ἐπόπτας τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων: *esse Dæmones quosdam, siue Genios, qui erga homines afficiuntur, suntque* INSPECTORES *actionum humanarum.* Inspectores? vsqueeò, vt etiam formâ humanâ se misceant, & singula ignoti ipsi norint. Homerus sapientiâ, quâ solet:

> Odyss. ρ. Καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσιν,
> Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόληας,
> Ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες:
> *Atque Dei, hospitibus peregrinis se aßimilantes,*
> *In specie diuersâ, vrbes atque oppida oberrant,*
> *Et malefacta hominum, simul & benefacta, notantes.*

Quid

Quid Plautus ille ab humili socco, nónne huc adsurgit? *Arcturum* sidus facit præloqui:

Ita sum, vt videtis, stella splendens, candida In Rudéte
Hic atque in cęlo, nomen Arcturo est mihi.
Noctu sum in cælo clarus, atque inter deos:
Inter mortales ambulo interdius.
Qui est Imperator diuûm atque hominum Iuppiter,
Is nos per GENTES *alium aliâ disparat,*
Hominum qui facta, mores, pietatem, & fidem
Noscamus. vt quemque adiuuet opulentia,
Qui falsas lites falsis testimoniis
Petunt, quique in iure abiurant pecuniam.
Eorum referimus nomina exscripta ad Iouem:
Cottidie ille scit, quis hic quærat malum.

Et pluscula, quæ comiter addit. Quanquam hi Genij magis alti & sublimes sunt, & velut exploratores quidam ab Æthere, & Prætorio ipso, missi. Sunt igitur Genij obseruatores aut adstites, néc sortis tamen affectusque vnius. Alij enim Boni sunt, alij Mali. Atque hos Trismegistus πονηροὺς appellat, *Prauos*: κακοδαίμονας Plutarchus, & scriptorum vulgus. Clemens Alexandrinus: Ἔτι πρὸς τούτοις Φωκυλίδης, τοὺς ἀγγέλους δαίμονας καλῶν, τοὺς μὲν εἶναι ἀγαθοὺς αὐτῶν, τοὺς δὲ φαύλους, διὰ τούτων παρίστησιν. ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἀποστάτας τινὰς παρειλήφαμεν: v. Strom.

Ἀλλ' ἄρα δαίμονές εἰσιν ἐπ' ἀνδράσιν, ἄλλοτε ἄλλοι.
Οἱ μὲν, ἐπερχομένου κακὸν ἀνέρος ἐκλύσασθαι:

Iam etiam Phocylides, Angelos vocans Dæmones, quosdam eorum Bonos, quosdam Prauos his versibus ostendit. Sicut & nos (Christiani) *Desertores quosdam spiritus suscipimus, & notos habemus.*

Miscentur Genij mortalibus, at diuersi.
Hi quidem, vt à nobis clades & tristia pellant.

Quasi dicat, alij autem vt immittant adiuuentque. Atque hi mali, culti etiam antiquis, sed vt *Veioues*, vt *Læua* numina, & *quos* (Plinij verbis) *placatos trepido metu cupimus*: nec vt adsint, sed absistant. Homerus sæpè agnoscit:

—— κακὰ μήδετο δαίμων: Odyss.
—— *Genius mala mente agitabat.*
Item: —— τίς τοι κακὸς ἔχραε δαίμων; Odyss.

—malo

— malo quo dæmone es vsus?

Odyss. λ. Itcrumque: Ἄσέ με δαίμονος αἶσα κακὴ, καὶ ἀθέσφατος οἶνος:

Læsit me dæmon malus, & mala copia vini.

Satis de Priuatis istis siue Singulorum Geniis: de Publicis aut Passiuis aliquid addamus. AVD. Imò vnum requiro tactum magis, quàm plenè dictum, de *Animo*, qui Genius suus cuique. LIPS. Attigi, perficiam. Apuleius: *Quodam significatu Animus humanus, etiam nunc in corpore situs, Dæmon nuncupatur.*

— diíne hunc ardorem mentibus addunt

Euryale, an sua cuique Deus fit, DIRA *cupido?*

Igitur & Bona cupido animi, Deus bonus est. Unde nonnulli arbitrantur, *Εὐδαίμονας *dici Beatos, quorum Dæmon bonus, id est animus Virtute perfectus est. Quem nostrâ linguâ, haud scio an bono, certè quidem meo periculo, poteris Genium vocare: quoniam is Deus, qui est Animus suus cuique, quamquam sit immortalis, tamen quodammodo cum homine genitur.* Satis plenè, atque etiam planè istic habes. Respexit Epicharmus:

*In Manuduct. ii. 11. Disser. xix.

Ὁ τρόπος ἀνθρώποισι δαίμων ἀγαθὸς, οἷς δὲ καὶ κακός:

Mores homini Genius bonus est, aut è diuerso malus.

Etiam Heraclitus, cùm dixit, ὡς ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων: *quòd Ingenium homini Genius sit.* Atque ita quidam *Socratis* illud *Dæmonium* celebre interpretantur: vt quoniam *Animus illi purus, & à corpore maximè abstractus fuit, facillimè audiret atque intelligeret monita Deorum.* Quanquam alij verè ad Priuatum Genium eius referunt, qui se ei conspicuum etiã dederit, paucis factum.

Plut. & Cicero.

Lib. xxi. 14. Ammianus, de Constantio Imperatore: *Posthac confessus est conuictoribus proximis, quòd, tamquam desolatus, secretum aliquod videre desierit, quod interdum squallidius adfuisse sibi æstimabat. Et putabatur Genius quidam, tutelæ eius appositus, eum reliquisse, citiùs digressurum. Ferunt enim Theologi, in lucem editis hominibus cunctis,* SALVA FIRMITATE FATALI, *huiusmodi quædam, velut* ACTVS RECTVRA *Numina sociari: admodum tamen paucissimis visa, quos multiplices auxere virtutes.* Dat deinde Homerum auctorem, in cuius libris Genij cum viris fortibus versantur, & loquuntur: item *Pythagoram horum adminiculis præcipuis enituisse, & Socratem, & Numam Pompilium, & superiorem Scipionem, & Marium, atque Octauianum.* Sed omitto *Speciales*, siue Priuatos: aliud ge-

nus

nus eſt quod *Generale* diximus, & publicè atque etiam priuatim multiplices vſus & pericula ſui præbet. *Horum de numero curant* Apul. *ſinguli, vt eſt cuique tributa prouincia, vel Somniis *confirmandis, vel* *Lego, conformandis. *Extis fiſſiculandis, vel Præpetibus gubernandis, vel Vatibus inſpirandis, vel Fulminibus iaculandis, ceteriſque adeò, per quę futura prænoſcimus.* Vno verbo, Magiam totam iſti ſuggerunt & adminiſtrant: noſtris quoque Doctoribus ſcriptum. vt Tertulliano: *Per hos Magi phantaſmata edunt, etiam defunctorum inclamant animas, pueros in eloquium oraculi eliciunt, multa miracula circulatoriis præſtigiis ludunt.* Apolog. cap. XXIII. Vt Minutio Felici: *Magi quoque non tantùm ſciunt Dæmonas, ſed quidquid miraculi ludunt, per Dæmonas faciunt. Illis aſpirantibus & infundentibus, præſtigias edunt, vel quæ non ſunt videri, vel quę ſunt non videri.* Denique vario prædictionum (ſæpe fallaci) genere, *ęmulantur diuinitatem, dum furantur diuinationem.* Tertull. cap. XXII. Pythagoras hoc quoque obſeruauit, & prodidit: ὑπὸ τούτων πέμπεσθαι ἀνθρώποις τούς τε ὀνείρους, καὶ τὰ σημεῖα, νόσους τε καὶ ὑγιείας· καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ προβάτοις, καὶ τοῖς ἄλλοις κτήνεσι· εἴς τε τούτους γίνεσθαι τοὺς καθαρμοὺς, καὶ ἀποτροπιασμοὺς, μαντικήν τε πᾶσαν, καὶ κληδόνας, καὶ τὰ ὅμοια: *Ab his immitti hominibus ſomnia & ſigna, atque morbos etiam & ſanitates: nec ſolùm hominibus, ſed pecudibus ac iumentis. Ad hos referri Luſtrationes & expiationes; ad hos Diuinationem totam, & Omina, & ſimilia.* Tertullianus & his addicit: Cap. XXII. *Corporibus & valetudines infligunt, & aliquos caſus acerbos; animæ verò repentinos, & extraordinarios per vim exceſſus.* Minutius: *Vitam turbant, omnes inquietant, irrepentes etiam corporibus occultè, vt Spiritus tenues, morbos fingunt, mentes terrent, membra diſtorquent.* Quid dicam poma, vites, fruges præcipitari ab iis, aut lædi? quid aliò traduci? quid pluuias, nimbos, ventos induci? & plurimùm mala, ab his ſcilicet malis. Sed bona etiam à bonis, ſi non prouenire, promoueri, eſt confitendum. Artes præeunt, aut docent: & quædam humano ingenio numquam eruenda, oſtendunt. In medicinâ, exempli cauſſâ, quis ambiget occultas multas herbarum vires ab iis proditas? quis Chemiam, nouæ ſubtilitatis artem, his non deleget? & magis, quia ambiguam, & lædere aut faſcinare etiam pronam. Quis Horologia ferrata illa, cum tot ponderibus rotiſque repperit? quis Magnetem ad nauticum vſum ſuggeſſit? quis Typographiam? quis Bom-

bardas? Boni isti, aut alij: sed cum Apuleij cautâ admonitione, vt *cuncta hęc fiant Cælestium* (imò *Cęlestis* vnius) *voluntate, & numine, & auctoritate; sed Dęmonum obsequio, & operá, atq; curá*. In bonis, inquam, *Voluntate & Auctoritate* Dei; in aliis, permissione & concessu. Sustineo, & à vorticibus me remoueo, ad ripam appello. AVD. Heus tu, neq; ego auctor multa hîc inquirendi: vniuersè aliquid scire satis sit, vereri etiam totum genus aut reuereri. Sed éstne vitæ etiam aliquis in hoc fructus? LIPS. In illis de *Custodiá* magnus, Epicteti verbis suggerendus. *O homines*, inquit, *scitote diligenti & pręstanti cuidam Custodi vnumquemque nostrûm esse commissos. Cùm igitur fores adduxeritis, & tenebras intus feceritis, mementote numquam dicere,* QVOD SOLI SITIS. *Non enim estis, non: sed* DEVS *intus est, & vester* GENIVS *intus est. Et quid lumine istis opus est, vt facta omnia vestra videant? nihil.* Quid autem? vitæ solùm curant, aut adsistunt? Imò Plato autumat, non solùm tunc *adesse, nemini conspicuos, omnium non modò actorum, verumetiam* * COGITATORVM *testes*: sed &, *vbi vitá editâ, remeandum est; eumdem illum, qui nobis præbitus fuit, raptare illicò & trahere, velut custodiam suam, ad* IVDICIVM, *atque illîc in caussâ dicendá adsistere: siqua commentiatur, redarguere; siqua vera dicat, asseuerare. prorsus illius testimonio ferri sententiam.* Quis homini hominum hæc suggessit, aut potuit, Sacrorum nostrorum arcanis sic alludentia, aut vicina? Miror hoc satis.

Lib. 1. Dissert. XIIII.

Apul.

DISSERT. XX.

Pluscula etiam De Geniis. De origine, de malitiá, de varietate munerum: & quædam huic rei è Sacris.

AVD. Et ego in totâ re habeo, quod mirer satis. Multa non multis (morem tuum noui) dixisti: recogitanda mihi in otio, aut ruminanda. Et pleraque hercules probasti: sed auctoritatem tamen Sacrorum nostrorum, in re hac sacrâ, non sæpiùs aduocari: id quoque mirabar. Nam absque eâ, nec credens, vt sic dicam, credam. LIPS. Ergo alibi aliquid ambigis? prome: fortasse confirmabo. AVD. Ego verò. primùm in principio & conditu istorum Geniorum. Esse dixisti: sed quo auctore

auctore? quâ materie, aut sine eâ? & vnde quibusdam hæc prauitas? Diuisionem deinde dixisti, & munera: quid opus istis tot generum velut Adiuuis illi omnium potenti Imperatori? Per se nunquid sufficit, publicè priuatimque, Mens illa per omnia diffusa, omnia gubernare? Hæc oratus expedi; sicubi etiam hæsero, orandus. LIPS. Cymbam alligabam: soluis, & in fluctus iterum deducis. Pareatur tibi, atque etiam argumento; quod tractare cùm cœpimus, pertractandum est. Quæris originem, & auctorem horum Geniorum. Auctorem? & quem, nisi illum omnium Deum? Ipse condidit: ante orbem, & omne opus; an statim ab orbe; disputant Theologi: nam Sacra siluerunt. Quòd ante Hominem, id consentiunt: & Græci ferè etiam, quòd ante omnem creaturam. Ἔπρεπε γὰρ πρῶτον τὴν νοερὰν οὐσίαν κτισθῆναι, καὶ οὕτω τὴν αἰσθητήν: *Decebat enim primò Intellectualem substantiam condi, & tum denique Sensilem*: vt adstruit ex Gregorio Nazianzeno Damascenus. De Fide lib. I. cap. III. Condidit autem solâ cogitatione: atque ea, opus illi fuit. De Materie deinde quæris. Theologiam nostram, id est veram, si attendis, non habent. Spiritus & Animi sunt, incorporei. Si Platonicam; corpora sunt, & quidem Aërea. haud longè à nubium concretione: nisi quòd *fila corporum* possident (Apuleij scriptione) *magis rara & splendida, & tenuia vsque adeò, vt radios omnes nostri tuoris & raritate transmittant, & splendore reuerberent, & subtilitate frustrentur*. Quid Stoici nostri? etiam corpora, sed *Ætherea*, id est ignea adsignant. Et id sanè conuenientius nostris etiam Sacris. Ecce rex Hebræus: Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα: *Qui facit Angelos suos* SPIRITVS, *& ministros suos* FLAMMAM IGNIS. Psal. CIII. Nec semel ita nominantur, aut comparantur: & Græcorum aliquis pulchrè πῦρ ἄϋλον, *Ignem immaterialem*, eos vocat. Nam agilitatem, leuitatem, feruorem, lucem si vides: cum nullâ rerum meliùs assimilentur. Hoc fateor, Aëreum sæpe aliquid circumdare & assumere; scilicet vt nobis appareant, aut aliquo vestigio se ostendant. Sed tunc quoque (notatum) cùm dissoluuntur, ignis aut sulphuris odorem aliquem siue signa ostentant. Sed de apparitione, *Chaldæorum Magi* asserebant, εἰδώλων πλήρη εἶναι τὸν ἀέρα, κατὰ ἀπόρροιαν ὑπὸ ἀναθυμιάσεως εἰσκρινομένων ταῖς ὄψεσι τῶν ὀξυδερκῶν: *Imagi-* Laert. in Præfat.

num, siue *Dæmonum*, *plenum esse Aëra*, *qui velut fluxus quidam euaporationis*, *acutè cernentium oculis se insinuent*. Et Homerus eâ mente aliàs cùm ἀνέμου πνοῇ, *ventuli aurá*; aliàs cum ὁμίχλῃ, *nebulá tenui*, comparauit. Sed & Magi hodie fatentur, & infelices fœminæ libidinis Genialis victimæ, tactu frigidos plurimùm esse: ab Aëre & vapore scilicet isto circumfuso. Sed & idem poëta conspici à quibusdam, non ab aliis qui adsunt, facit: quod Magi etiam volebant.

Odyss. π. Οὐ γάρ πω πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς:

Non etenim apparent Diui cunctis manifesti.

Vbi illud mirabile, & ex Naturæ sinu excussum: Telemachum, qui aderat, Mineruam non vidisse; Canes vidisse:

Ἀλλ' Ὀδυσεύς τε κύνες τε ἴδον· καί ῥ' οὐχ ὑλάοντο,

Κνυζηθμῷ δ' ἑτέρωσε διὰ σταθμοῖο φόβηθεν:

Vidit Vlysses, atque canes. hi nec latrabant,

Sed blando gannitu aliorsum diffugiebant.

Vides sensum numinis habuisse, & reueritos cum *gannitu*, non autem *latratu*, diffugisse. Et tale etiam hodie obseruatum, ad naturam sagacissimi animalis; haud frustrà Hecatæ, id est Lunæ, Geniorum præsidi, attributi. Sed inhibeo: de Materie satis dixi. Quærebas amplius, Vnde praui etiam facti? Id notum tibi oportuit. Litteræ sacræ nostræ tradunt, initio bonos omnes (quomodo aliter à Bono Deo?) conditos: sed in libertate arbitrij, ad fastum & praua inclinasse, & Deo aduersantes, deiectos è cælo, sparsosque variè per hanc machinam esse. Illud notabile, quod Damascenus ait, Ἐκ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, ὁ πρωτοστάτης τοῦ περιγείου τάξεως, καὶ τῆς γῆς τὴν φυλακὴν ἐγχειρισθέντα παρὰ θεοῦ: *Ex angelicis Potestatibus*, *illum qui Præses rectorque erat Terrestris ordinis*, *& cui Terra à Deo custodienda permissa erat*: illum, inquam, Deo rebellasse, & cum suis à cælesti felicitate, in hanc terram & tenebras decidisse. Tanquam ille non fuerit supremi (quod alij plerique Theologi) Ordinis angelus, sed huius inferioris: & ideò in Terram suam relegatus, quam non curat nunc, sed turbat. Athenagoras etiam, paullò altiùs philosophatus, & ad* *Animam Materiæ*, malorum caussam Platoni, adspiciens, etsi Christianus, ita tradit. *Angelorum*, inquit, *alij mansère quales à Deo facti erant*, *Boni*, *& munera sua fideliter curantes*; *alij*, *res sibi creditas*

*Suprà, Dissert. De Resurrect.

tas proteruiter habuerunt, & à Deo defecerunt. Isti fuerunt, ὁ τῆς ὕλης, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εἰδῶν, ἄρχων, καὶ ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα: *Materiæ & Formarum in eá Princeps ac Rector, & alij qui circa *primum hoc firmamentum erant.* Iterumque postea vocat, τὸν ὕλης ἄρχοντα, *Materiæ Principem: atque illum Dei bonitati, suá procuratione & administratione, aduersari.* Procedit longiùs, & ait: *quosdam ex istis, captos amore virginum, & libidine victos, defecisse. Ex quibus Gigantes, qui vocantur, nati sint: eorumque Gigantum animæ, circa terram obuersantes, motus affectionesque similes parentum suorum edant.* Imò & Latini aliqui vetustiores in hoc sensu. vt Lactantius: *Deus Angelos misit,* inquit, *ad tutelam cultumque generis humani. sed illos, cum hominibus commorantes,* DOMINATOR *ille* TERRAE *fallacissimus paullatim ad vitia pellexit, & mulierum congressibus inquinauit. Tum in Cælum ob peccata, quibus se immerserant, non recepti, ceciderunt in Terram. Sic eos Diabolus ex angelis Dei suos fecit satellites ac ministros. Qui autem sunt ex his procreati, quia neque Angeli, neque Homines fuerunt, sed mediam quandam Naturam gerentes, non sunt ad Inferos recepti, sicut nec in Cælum parentes ipsorum. Ita duo genera Dæmonum sunt facta, vnum Cæleste, alterum Terrenum.* Ipsa hæc talia Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Eusebius, Tertullianus, Sulpicius Seuerus: è quibus Eusebius etiam Poëtarum fabulam de Gigantum rebellione petit & ducit. Horum igitur sensu, duplex Dæmonum lapsus, & discretis temporibus: alter, statim initio Mundi; alter iste, paullò ante Diluuium, vt narratio Moysis docet. Vides etiam istos palàm genituram Geniis adscribere, & fæminis iungere, easque implere: aliis Theologis fortiter negatum. Exempla aut testimonia etiam hodie multa illuc eunt: rationes abnuunt, & Spiritus si sint, vnde iis semen, & quà effundant? At corporati sunt, & Aërei, inquiunt Platonici. Sunto. quæ mixtio aut comprehensio inter tam dispares? non magis, quàm inter hominem & piscem. Tamen, vt tetigi, exempla nos turbant, & istæ cottidianæ Genialium libidinum victimæ, infelices muliérculæ, de mixtione & cœtu omnes asserunt: etiam de liberis aliquæ: & sunt in hac Louanio vrbe exempla. Quid dicam? pro me Plutarchus aliquid, qui iudicio videtur censuisse: *Tam gignere, quàm Gigni, alienum à Deo esse.* Exceptionem tamen, aut

*Terra proximum.

Lib. II. cap. XV.

Quæst. Conuiuial. VIII. ca. I.

interpretationem aliquam adhibet: fieri posse, *vt vi aliquâ occultâ, Materiæ principium fætificum infundat, à quo moueatur illa & vertatur. Neque absurdum,* inquit, *autumo, si* NON HVMANO MORE *Deus congrediatur fæminæ & se iungat, sed* ALIIS *quibusdam* CONTACTIBVS, ET PER ALIA CONTRECTATIONIBVS *moueat & impleat mortale corpus* SEMINE DIVINIORE. *Neque mea est istæc sententia. sed Ægyptij Apim hoc modo concipere & parere tradunt, Lunæ contactu: atque adeò prorsus Deo cum mortali fæminâ consuetudinem donant: sed non contrà, nec admittunt virum mortalem Deæ fæminæ initium partus aut prolificationis præbere. quoniam Geniorum natura in Aëre, & Spiritibus, & Caloribus quibusdam, & Humoribus consistit.* Similia quædam idem scriptor, vbi de celebrato congressu Numæ regis, cum Egeriâ nymphâ: at-
In Numâ. que ait. *Ratio suggerit, Deum non equorum aut auium amore, sed hominum teneri: ideóque iis, qui excellenter boni sunt & virtute inclyti, nihil absurdum, adesse illum, & consortio iungi. At quòd corpore etiam aut formâ humanâ fruatur, capiaturque vel Deus vel Genius; difficile hoc quidem creditu est. Etsi Ægyptij videntur non improbabiliter dicere,* ὡς γυναικὶ μὲν οὐκ ἀδύνατον πνεῦμα πλησιάσαι θεοῦ, καὶ τινὰς ἐντεκεῖν ἀρχὰς γενέσεως, ἀνδρὶ δὲ οὐκ ἔστι σύμμιξις πρὸς θεὸν, οὐδὲ ὁμιλία σώματος: *quòd spiritus siue adflatus Dei mulieris partibus accedat & titillet, & principia inserat generationis; viro autem cùm Deâ congressum mixtionemque nullam esse.* Ista ille vir satis scitè: non vltrà à me scrutanda, aut protrahenda, quia aut fæda omnia, aut tenebrosa. Vnum dixero. non opinari me, vllo retrò æuo, tantam copiam Satyrorum & salacium istorum Geniorum se ostendisse; quantam nunc cottidianæ narrationes, & iudiciales imò sententiæ, proferunt: quo infelicis sæculi fato? Sed ad vltimum quæsitum tuum venio, quod erat, Cur auxiliares istos gubernationi Deus assumeret? Respondeo; non quia egeret, sed vellet: vellet autem, quia bonus, & *non contentus* (ait Damascenus) *sui contemplatione, fecit etiam quibus benè faceret, & qui bonitatis suæ participes essent, Angelos, Mundum, Homines.* Quid, quòd decorum & ordo sic videtur postulare? Seneca
Apud Lactant. I. cap. IIII. rationem eam ingerit: *Deus, cùm prima fundamenta molis pulcherrimæ iáceret, vt* OMNIA SVB DVCIBVS SVIS IRENT, *quamuis ipse per totum se corpus intenderat, tamen* MINISTROS *regni sui*

Deos

Deos genuit. Genuit, id eſt fecit. Quid magis piè, pulchrè, & verè poteſt? nam & agnoſcit ſub initium conditos, vt Theologi ferè noſtri. De multiplici autem diuiſione eorum, & munere, non turbet: turba eſſet, niſi eſſet. Imò verò Deus pulcherrimo ordine, & vt cuiuſque natura aut dignitas erat, ſparſit per hoc corpus Vniuerſi: φυλάττοντας (ait Damaſcenus) μέρη τῆς γῆς, καὶ ἐθνῶν, καὶ τόπων προϊσταμένους: *curantes Terræ certas partes, præfectoſq; Gentibus, & locis.* Sacri noſtri libri hoc oſtendunt: & Hieronymus apertè: *Traditæ ſunt Angelis ad regendum Prouinciæ, quaſi Iudicibus ab Imperatore.* Rufinus: *Ab initio præfectæ quædam virtutum cælestium Poteſtates, quibus regeretur & diſpenſaretur mortalium genus.* Imò & ſingulis adſignati. Hieronymus in illud Euangelij: *Angeli eorum vident faciem Patris,* ſcribit: *Magna dignitas animarum, vt vnaquæque habeat, ab* ORTV NATIVITATIS, *in cuſtodiam ſui Angelum deputatum.* Imò & ante ortum; ex Tertulliano: *Omnem hominis in vtero ſerendi, ſtruendi, fingendi paraturam aliqua vtique Poteſtas, diuinæ voluntatis miniſtra, modulatur.* Deſino, hoc admoneo, pulchra quædam & digna legi, à *Triſmegiſto* ſuper totâ hac re ſcripta: qui Dæmones tamen aſtris adſignat, & ſub eorum velut ſignis ordinat: mira & occulta alia, proprio libro, à *Michaele Pſello*, qui ante annos paullò plus quingentos *Michaelis Ducæ* Imperatoris doctor & inſtitutor fuit. Is mira & recondita, vt dixi, tradit. auctore quodam *Marco*; qui diu & familiariter cum Geniis verſatus, conſultiſſimus talium habebatur. Si voles, vide.

In Ezech. ca. XXVIII. Expoſit. Symbol. Matth. XVIII. De Animâ, cap. XXXVII.

DISSERT. XXI.

De Loco Dei obiter. qui vbique eſt, ſed conſpicuâ tamen ſede in Cælis.

EGo me abiungo. & vos boni maliquc Genij, fauete, aut valete: ad Humana iam imus. AVD. Leuiter me ſiſtente, & ſuper Dei ſede & loco aliquid requirēte. Genios diſpoſuiſti: hunc omittes? LIPS. Feci verò, vt condignum ipſo erat: vbique diſpoſui, qui eſt intra omnia, qui extra omnia, ſine loco, ſine motu, ſemper. AVD. Atqui Stoicum nempe nunc agis, & hanc doctrinam reuelas. LIPS. Ago, reuelo. AVD. Aliena igitur ab eâ, quæ dixiſti, & dicis. Tertullianum audi: *Stoici Deum extra* Apolog. cap. XLVII.

Mundum

Mundum statuunt, qui FIGULI *modo* EXTRINSECVS *torqueat molem hanc: Platonici autem intra Mundum, instar Gubernatoris in naui.* Viden' palàm extra Mundum esse? LIPS. Dici, non esse: & à Tertulliano dici, atque hoc impingi Stoicis, planissimè nec dictum iis, nec cogitatum. Quomodo possint? toties audisti, *Mentem per omnia commeantem, diffusam, omnibus insitam*: & quæ non opus iterare. Quæri sanè hoc solere ab aliis, non abnuo, &

De Vit. Beat. cap. xxxi. Seneca ostendit: *Deus vtrum extrinsecus operi suo circumfusus sit, an toti inditus?* atque altera hæc pars, mens ipsa est Stoicorum.

1. Natur. Quæst. in Præfat. Planiùs etiam eidem expressa alibi: SOLVS EST OMNIA, *opus suum* INTRA ET EXTRA *tenet.* Quid potest clarius? Atqui Tertullianus apertè. quid ad rem? scio Patres illos priscos parùm inquisitè sæpè aliquid adstruere, & sectarum decreta permiscere. In exemplo alio illustri. Theophilus Antiochenus Patriar-

Lib. II. cha, Tertulliani æuo ferè compar, ad Autolycum scribit: *Stoici Deum esse, in vniuersum abnegant: aut si sit, asserunt eum nullius, quàm sui, curam gerere.* O improuidentiam! non enim malitiam: & potest quidquam aduersius eorum menti dici? Et ne errorem verbi putes, addit, *Hęc eadem Epicurum, & Chrysippũ dicere.* De Epicuro, scimus & agnoscimus; de Chrysippo, tam falsum, quàm Solem hunc nigrum esse. Sed ad rem præsentem. illi verò Deum vbique locant & inserunt, totum in toto, totum in partibus, partiumque partibus: vsque eò vt Tatianus, vetus scriptor, Zenoni obiiciat, quòd eum etiam in cloacis & fetu-

Aduers. Gentes. dinis constituat. Verba: Καὶ ὁ θεὸς κακῶν ἀποδειχθήσεται κατ' αὐτὸν (Ζήνωνα) ποιητὴς, ἐν ἀμάραις τε, καὶ σκώληξι, καὶ ἀρρητουργοῖς καταγινόμενος: *Et Deus iuxta Zenonem malorum factor erit, si etiam in cloacis, & vermiculis, & nefandis operibus aliis insit & versetur.* Tuâ veniâ Tatiane. ego non video hanc sequelam: nisi si vis nec minuta illa & sordida à Deo auctore esse. Atquin & Clemens Alexandrinus damnat, Deum istis inuersari; & vnà nostros. Οὐδὲ μὴν,

In Parænetico. inquit, τοὺς ἀπὸ στοᾶς παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης, τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἳ καταισχύνουσιν ἀτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν: *Sed nec Stoicos præteribo, qui Deum per omnem substantiam, etiam vilissimam, pertingere aiunt: & valdè Philosophiam dehonestant.* Bono sensu, non puto. imò & Theologi Deum essentiâ, potentiâ, præsentiâ vbique, & in omnibus ponunt. Dicimusque audacter, cum Arnobio:

nobio: *Proprium hoc Dei, complere* OMNIA *vi suâ, non* PARTILITER *vspiam, sed* VBIQVE *esse* TOTVM. Cum Damasceno: Τὸ θεῖον ἀμερὲς, ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ εἶναι, καὶ ὅλον ἐν πᾶσι, καὶ ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν: *Diuinum illud sine partitione, totum totaliter vbique esse, & in omnibus esse, & super omnia esse.* Iterumque: Τὸν θεὸν τὰ πάντα πληροῦν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα εἶναι, καὶ συνέχειν τὰ πάντα: *Deum omnia implere, &* SVPER OMNIA *esse, &* OMNIA CONTINERE. Quæ verba satis palàm dicunt, quod & Stoici, illum *intra & extra suum opus esse.* Quomodo extrà? in Vacuo, quod nostri ponunt, in loco dicendum. Vis magis nõ argutè, sed verè efferam? Deus est ipse sibi locus. Ecce ante Mundum conditum, cùm nihil esset, vbi Deus erat? apud se, & in se. Quid tamen? nónne etiam signatè in Cælo esse dicitur, vt suâ sede? Dicitur, & bono suoque sensu. Damascenus: Λέγεται δὲ καὶ τόπος θεοῦ, ἔνθα ἔκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται: *Dicitur & Dei locus, vbi manifestatur magis operatio eius, & gratia, & gloria.* Tale est Cælum, vbi beati illi Spiritus, vbi beatorum animæ; & velut cumulus, & splendor, maiestatis. Iterùm Damascenus: Λέγεται τοίνυν θεοῦ τόπος, ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος: *Dicitur Dei locus, qui plurimum eius operationis participat & gratiæ: ideoque Cælum ei sedes.* Nec ineptâ comparatione Lactantius: *Videtur Mens, quæ dominatum corporis tenet, in summo capite constituta; tamquam* IN CAELO DEVS. Est enim & ipse Stoicis, Mens mundi. Quo adspectu Statius doctè:

Lib. vi. Lib. i. cap. xvi.

ita Deus erit in spatijs imaginarijs.

De opific. Dei, cap. xvi.

Arcem hanc æternam, MENTIS *sacraria nostræ:* III. Theb.

Et *Cælum* nempe sic vocat ipse Iupiter, vbi ἡγεμονικὸν illud; suprà dictum. Sed nihil hoc tamen (absit, absit) Prouidentiæ eius, aut & præsentiæ, in locis nostris inferis deroget: quod Aristoteles, Euripides, & tales alij videntur censuisse. Primus ille quidem apertè, in libello *De Mundo*, vbi vel maximè Prouidentiam debebat adstruere, sic tamen sentit: *vt Deus sit in Cælo & loco illo summo, tum proximis quibusque suum numen & vim participet, vsque ad hunc locum & sedem nostram. Sed Terram & terrena, quàm longissimè à beneficentiâ eius & adminiculo abesse, ideoque ea hîc* ἀσθενῆ (verba ponenda sunt) καὶ ἀκατάλληλα εἶναι, καὶ πολλῆς μεστὰ ταραχῆς: *infirma, & malè inter se hærentia aut congrua esse, ac multæ perturbationis plena.* O mi sophe, ne dixeris. Deus vt hominem hunc neg-

legat, aut minùs quàm cælis aut aëri intendat; cuius caussâ omnia fecit? Aut Deus sic angustâ mentis acie sit, vt non nisi proxima videat curetque, longiùs sita paullatim neglegat? Inscitia hoc totum, aut impietas: & prisci sanè auctores obiecerunt. Plutarchus: (De Placit. II. ca. III.) Ἀριστοτέλης φασὶ οὔτ' ἔμψυχον τὸν κόσμον, οὔτε προνοίᾳ διοικούμενον: *Aristoteles censet, neque animatum mundum, neque* PROVIDENTIA *gubernari.* Atticus apud Eusebium: Ἀριστοτέλης μέχρι σελήνης στήσας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη περιγράφει τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας: *Aristoteles vsque ad Lunam Deos collocans, reliqua Mundi excludit à Prouidentiá.* Tatianus, & alij Patrum nostrorum, culpant: etsi non apertè in libris qui exstant id scripsit; sed vel ex iis tamen hauritur. Omitto diducere: at Stoici quanto clariùs hoc totum, & sanctiùs? qui Deum videre omnia & omnes, & curare, atque etiam cogitationibus interesse voluerunt. Quid ipsos homines? attolli ad Deum, & patrem illum, seruatorem, ac cottidie beneficum, laudibus precibusque venerari. Epicteti verba, quæso, audiamus, & stupeamus ad ea, an & rubeamus? vtrumque. (Lib. I. Dissert. cap. XVI.) *Si sani simus, quid aliud nobis agendum, &* PVBLICE ET PRIVATIM, *quàm Numen celebrandum, & laudandum, & gratias persoluendum est? Nónne & inter fodiendū, & arandum, & edendum, hymnus hic cantandus est Deo?* MAGNVS EST DEVS, *qui nobis instrumenta hæc, quibus terram colimus, dedit.* MAGNVS DEVS, *qui manus dedit, qui vim deglutiendi, qui stomachum; qui efficit, vt latenter adolescamus, vt dormientes respiremus. Hæc* SINGVLIS *in rebus cantanda sunt; & hymnus diuinissimus cantandus, quòd intellectum rerum dederit, quòd vim rationemque vtendi.* Et mox, velut ex instinctu, proclamat: *Si luscinia essem, lusciniæ munus fungerer; si olor, oloris. Nunc, cùm rationale animal sim, Deus mihi laudandus.* HOC MEVM MVNVS EST, *hoc facio. Neque* STATIONEM *hanc* DESERAM, *quoad licuerit,* VÓSQVE *ad eamdem cantilenam hanc exhortor.* Claudam Senecæ breui, sed alti-loquio: (Apud Lactant. lib. VI. cap. XXIIII.) MAGNVM NESCIO QVID, MAIVSQVE QVAM COGITARI POTEST, NVMEN EST, CVI VIVENDO OPERAM DAMVS. HVIC NOS APPROBEMVS. Abi, indormi, aut inuigila potiùs his verbis: habes quod rumineris.

I. LI-

I. LIPSI PHYSIOLOGIÆ STOICORVM LIBRI SECVNDI

DISSERTATIO PRIMA.

Anteloquium. de Morte aliquid, & eam cogitationem vtilem ad vitam & robur animi esse.

AVD. Ah, quàm oculis & animo volupe est, meliorem commodioremque te videre! LIPS. Paullò quidem, licebat addere. Nam ne erres, amice, etsi morbus abiit, languor etiam habet, & vacuum valdè virium me reliquit. AVD. Deus reddet, meo & publico voto: sed quando tu nobis reliqua sermonum, quos iucundè & vtiliter serebamus? LIPS. Frontem etiam habes? & te hominem ad laborem ducere, cui seuera quamuis castra dent commeatum? Laxem animum, vires instaurem, si Deo visum: & tum ludo huic, non ludo, me include. Nunc quidem aliæ mihi istis cogitationes sunt, aut curæ. AVD. Quæ illæ? LIPS. Mortuales, vt verbo te percutiam. neque nunc videor mihi bonâ fide ab Orci limine rediisse. AVD. Hæc sunt, à quibus abductum igitur te imus: pabula tui morbi, atræ illius bilis germina & fœtus. Pone ista de morte aut morbo etiam, & iam vales. LIPS. Túne dicis? Philosophiam igitur ponere me iubes, quam nuper definiebamus, *meditationem esse mortis*? Et verò mi adolescens, quid homini magis conuenit, quàm hanc habere in animo & oculis, quæ semper imminet, & tacito quodam pede surrepit? Pone de morte, inquis. O quàm aliter sapientes! Vel Græcum illum audi: Οὐκ ἔστι τὴν ἐνεστηκυῖαν ἡμέραν καλῶς βιῶναι, μὴ προθέμενον αὐτὴν ὡς ἐσχά- Musonius apud Stob. Serm. 1.

 τlω

τὸν βίωσαι: Non est præsentem diem rectè transigere, nisi statuis eam quasi vltimam transigere. Quid noster Seneca? vide, quàm consonet. *Id ago, vt mihi instar totius vitæ sit dies. Nec mehercules tanquam vltimum rapio, sed sic aspicio, tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cummaximè scribentem mors euocatura sit.* Salutaria dicta, & sensa. Surgo, possum non ire cubitum: decubui, possum non exsurgere. Antuerpiam eo, an domum redibo? ad hanc redij, an ad illam reuisam? At, inquies, tristis hæc cogitatio super morte, & ipsam adducit. Falleris. sapiens cum tranquillitate de eâ cogitat: non aliter, quàm in mari & naui, ventos & vela spectat, quibus fertur in portum: nec tamen ipsa cogitatio eum transfert. At hęc stultitia, & omnis error noster est. in fluctibus & inter vndas iactari volumus; reformidamus quò naturâ & ratione ducimur, peruenire. De Naturâ, scimus:

Epist. LXI.

Omnes eôdem ducimur, omnium
Versatur vrna:

sed & de Ratione, quis eius cõpos abnegabit? Quid nisi hîc iactationes, curæ, miseriæ, corporis atque animi dolores sunt? Ecce finem: quid reformidas? ecce portum: cur non intras? Sed reuerà vt ij qui in carcere sunt, elabi velint & possint, nisi custos teneat: sic in hac vitâ nos sistit ille velut commentariensis, Amor vitæ. Pellendus est; & vt possit, sæpè cogitandum, quod semel faciendum est. *Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel vtendum est? Hoc est ipsum, quare meditari debeamus. semper discendum est, quod an sciamus experiri non possumus.* Animus hoc modo fortior, vita emendatior, imò & lætior. quid enim terreat aut turbet, quem

Sen. epist. XXVI.

Lucan. I.

——— ille timorum
Maximus haud vrget, leti metus?

Itaque, mi Auditor, non auoca à tam salutari meditatione: ipse potiùs eò veni. *Iunior es. quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta.* Philosophia autem, vt tetigi, eò ducet, & hanc meditationem, & ab eâ robur, animo tuo indet. AVD. Quin tu igitur, mi Doctor, porrò me ad illam? Nam ducere cœpisti, sed in viâ etiam destituisti. LIPS. Morbus fecit, quod non ignoras: & nunc,

Sen. Epist. XXVI.

nunc, etsi haud firmissimus, tamen cœptum spatium tecum decurram, & (si Deus annuet) ad candidam calcem sistam.

DISSERT. II.

Materia prima, alterum Principium, descripta. Æternam esse; Non augeri, non minui; Non item pati.

DICEBAMVS igitur ante sex menses (hanc comperendinationem valetudo dedit) duo esse Stoicis rerum Principia; Deum & Materiam. De illo, quod licuit, diximus: hæc peruidenda est, & quæ ex iis fiant. Materiam ita notificat Laërtius, ex scitis Stoicorum: Οὐσίαν δέ φασι τῶν ὄντων ἁπάντων τὴν πρώτην ὕλην. In Zenon. ὕλη δέ ἐστιν, ἐξ ἧς ὁτιδηποτοῦν γίνεται. καλεῖται δὲ διχῶς, οὐσία τε καὶ ὕλη, ἥ τε τῶν πάντων, καὶ ἡ τῶν ἐπὶ μέρους. ἡ μὲν οὖν τῶν ὅλων, οὔτε πλείων, οὔτε ἐλάττων γίνεται· ἡ δὲ τῶν ἐπὶ μέρους, καὶ πλείων καὶ ἐλάττων. σῶμα δέ ἐστι κατ' αὐτοὺς, καὶ πεπερασμένη. καὶ παθητὴ δέ ἐστιν. εἰ γὰρ ἦν ἄτρεπτος, οὐκ ἂν τὰ γινόμενα ἐξ αὐτῆς ἐγίνετο. ἔνθεν κἀκεῖνο, ὅτι τομὴ εἰς ἄπειρόν ἐστιν. οὐκ ἄπειρον δέ φησιν αὐτὴν ὁ Χρύσιππος. οὐ γάρ ἐστι τὶ ἄπειρον, εἰς ὃ γίνεται ἡ τομή. ἀλλὰ ἀκατάληκτός ἐστι: *Essentiam, siue Naturam, omnium quæ sunt primam statuunt, Materiam. Materia autem est, ex quâ quidlibet conficitur. Dupliciter autem dicitur & Essentia, & Materia; nempe Omnium, & Singulorum. Illa omnium, siue Vniuersalis, neque crescit, neque decrescit: illa Particularis contrà, augmenta & decrementa habet. Corpus autem est, secundùm Stoicos, atque item finita. Est & patibilis. nam si immutabilis; non ea quæ fiunt, ex eá sint facta. Hinc & illud consequens, quòd sectio illius in infinitum fit. At non ipsam infinitam, Chrysippus dicit. Non enim est dare infinitum, in quod sectio cadat. Est autem continua.* Hæc ille strictè & caliginosè alibi: licet vberiùs clariusque nobis effari. Est, inquit, *prima essentia.* Sanè prima: vnde alioqui Principium? & æquè primam æternamque eam faciunt, atque ipsum Deum. Zenonis verba reperio: Οὐσίαν εἶναι In Stob. Physic. τὴν τῶν ὄντων πάντων πρώτην ὕλην, ταύτην δὲ πᾶσαν ἀΐδιον, οὔτε πλείω γιγνομένην, οὔτε ἐλάττω: *Essentiam omnium rerum primam esse, Materiam: atque eam totam æternam, nec maiorem nec minorem fieri.* Hæc consensu ferè veterum doctrina. Si enim nata factaque Materia, ex aliquo factam necessum est: atquin id ipsum Materia sit. Nam illud Democriti effatum omnes receperunt: μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ

 ὄντος

ὄντος γίνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι: *Nihil ex nihilo gigni, nihil in nihilum reuerti.* Et tamen, quod mirere, Seneca dubitat, an Deus Materiæ auctor? Ita enim in Quæstionibus Naturalibus: *Quàm vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit? Materiam ipse sibi formet, an datâ vtatur?* Dubitat, ecce, quod Christianos quosdam non est puditum contrà adfirmare, & cum priscis Materiam æternare. Ij fuere Marcion & Hermogenes hæretici, quos *Materiarios* ideò Tertullianus appellat. Sed Seneca etsi dubitat, non tamen vt Stoicus, quorum perpetuum hoc dogma, vt ferè philosophorum. Quos refutant apud *Eusebium Dionysius, Origenes, Philo, Maximus: *Tertullianus, *Lactantius, & Latini nostri passim. Æternam igitur statuunt: sed illam Primam & Communem. Ita enim Laertius eam distinguit: *Duplicem esse, Omnium & Singulorum.* Illa Omnium, est hæc Prima; illa Singulorum, est Secundaria, in tale ac tale corpus formata. Quia igitur illa Prima æterna, additur: *neque crescere, neque decrescere.* Etsi enim diffusior aut rarior fieri potest, vt in Ecpyrosi cùm Vacuum omne implet: tamen ipsa non crescit, & extensio in modo est, non in essentiâ augmentum. Zeno: Ταύτην ἀΐδιον, οὔτε πλείω γιγνομένην, οὔτε ἐλάττω· τὰ δὲ μέρη ταύτης οὐκ ἀεὶ ταὐτὰ διαμένειν, ἀλλὰ διαιρεῖσθαι καὶ συγχεῖσθαι: *Illam æternam, neque maiorem neque minorem fieri: at partes eius non easdem manere, sed separari, & commisceri.* Separari, cùm interitus; misceri, vbi generatio consideratur. Nam totum hoc nasci aut perire, quid nisi formæ alius atque alius inductio est, Materiâ primâ permanente? Philosophorum scholis hæc decantâta, sed & versibus poëtarum. Pythagoras apud Ouidium:

Præfat. lib. I.

*Lib. VII. Præparat. Euang.
*Aduers. Hermog.
*Lib. II. cap. IX.

In Stob. Phys.

XV. Metamorph.

Nec perit in tanto quidquam, mihi credite, mundo,
Sed variat, faciemque nouat. nascique vocatur
Incipere esse aliud, quàm quod fuit antè; morique
Desinere illud idem.

Poëta alius:

Lucret.

Cedit enim rerum nouitate extrusa vetustas
Semper, & ex aliis aliud reparare necessum est,
Nec quidquam in barathrum nec tartara decidit ima.

Versu vltimo vult dictum, nihil perire. Addit Laertius, *Corpus iuxtà Stoicos esse.* Ita lego in Stobæanis Eclogis: Οἱ Στωϊκοὶ σῶμα

σῶμα τὴν ὕλην ἀποφαίνονται: *Stoici corpus Materiam dicunt.* At quomodo, nisi Forma accesserit, sine quâ nec latitudinem, nec altitudinem, nec longitudinem habet? sine quibus nō est Corpus. Respondeo, Stoicis latè corpus esse (de quo postea) quidquid est. Deinde eaipsa tria habere, sed non finitá, nisi accedente Formâ, quæ circumscribit. Nec Platonici quidem alieni ab hac sententiâ. inter quos Plutarchus, ὕλην siue ἀκοσμίαν, οὐκ ἀσώματον, οὐδὲ ἀκίνητον, οὔτε ἄψυχον, ἀλλ' ἄμορφον μὲν καὶ ἀσύστατον τὸ σωματικὸν ἔχουσαν describit: *Materiem aut chaos, non incorpoream, neque immobilem, neque inanimam, sed informe & inconditum illud corporeum habuisse.* Iterumque: τὸ πανδεχὲς καὶ ὑλικὸν ἐκεῖνο, μέγεθος μὲν ἐκέκτητο, καὶ διάστημα, καὶ χώραν, κάλλους δὲ, καὶ μορφῆς, καὶ σχημάτων μετριότητος, ἐνδεῶς εἶχεν: *Illud omnicapax & Materiale, magnitudinem quidem habebat, & interuallum, & locum; pulchritudinem verò, & formam, & figurarum modificationem requirebat.* Vniuersè igitur corpus erat; tale & tale, designatui aptum, non erat. Apuleius Platoni haud aliam mentem, etsi aliis verbis, adtribuit. *Neque corpoream,* inquit, *Materiam, neque sanè incorpoream esse concedit. Ideò autem non putat corpus, quòd omne corpus specie qualicumque non careat. Sine corpore verò esse non potest dicere, quia nihil incorporale corpus exhibeat: sed vi & ratione sibi eam videri corpoream.* Neque Aristoteles est in aliâ mente, qui *Materiam substantiam esse* adfirmauit: sed sensu quem Posidonius Stoicus aperit: Διαφέρειν δὲ τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης τὴν οὖσαν κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἐπινοίᾳ μόνον: *Differre substantiam quæ existit à Materiá, ratione & intellectu tantùm.* Sed pergit Laërtius, *Atque item finita.*] Quod verum est: mundo enim clausa. Etsi infinitam etiam Platonici asserunt; alio adspectu. Apuleius: *Infinitam Materiam commemorat, quod ei sit interminata magnitudo. nam quod infinitum est, indistinctum magnitudinis habet finem.* Vtrique rectè. Stoici, quia finiri potest, & finitur: Platonici, quia in se considerata (exempli caussâ, ante mundi conditum) fines certos non habet. Sequitur, *Patibilem etiam esse.*] Malè enim in Græco, ἀπαθῆ legitur, id est *impatibilis*: & vel ex sequentibus falsò. Illa verò afficitur, mutatur, cogitur à Deo, quà lubet.

Materiæque datum est cogi, sed cogere Mundo.

Denique *Principium* τὸ πάσχον, *Patiens* à Stoicis appellatur. Plato Materiam ait λόγον ἔχειν θήλεός τε καὶ μητρὸς, *rationem habere Fœminæ*

& Ma-

De genitura Animæ.

Ibid.

De Dogm. Plat.

VIII. Physic. cap. I. & VII. Metaphys. cap. III.

De Dogm. Plat.

& Matris: quod verum est, & concipit formas omnes, & tertium aliquid ex his parit. Amplius in Laërtio: *Sectio illius in infinitum est.*] Cicero pro toto hoc sensu: *Materiã esse, ex quâ omnia expressa atque effecta sint: eoq; etiam interire, non in nihilum, sed in suas partes, quæ infinitè secari ac diuidi possunt, cùm sit nihil in rerum naturâ minimum, quod diuidi non queat.* Et consentiunt philosophi ac Geometræ; excipio Epicuréos, quibus corpuscula quædam sunt indiuidua, ideò Ἄτομοι dicta. In vltimo, *Est autem continua.*] In Græco est, ἀκατάλληκτος: nec scio cur *finitam* hîc verterit interpres. Ego putaui eum dicere, *indesinentem & continuam* esse: quia hoc quærebatur. Seneca: *Indiuidua sunt, per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis.* Iterumque idem: *Continua sit omnis & plena Materia, ex quâ cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit.* Vides quæsitum, & contra Epicuréos à nostris assertum: quibus Materia *Indiuidua*, itemque *Diducta*, id est Atomi, esset.

1. Academ.

De Vit. Beat. cap. xxxii.

Ibidem cap. xxxi.

DISSERT. III.

An non plura Principia? & de Idéis dictum, eæque assertæ.

SED hæc omittamus: illud magis quærendum, satísne plenè Principia Stoici dederint, neque alia associanda? Nam Plato *Idéam* suggerat, Aristoteles suum *Idos*: vt *Priuationem* (quæ Senecæ *Orbatio* est) nunc seponam, nec Peripateticis satis acceptam. Sed de *Idéâ* aliquid videndum est, vel ad Senecæ nostri lucem. Ipse ita aperit: *Quid sit Idéa, id est quid Platoni esse videatur, audi. Idéa est eorum, quæ naturâ fiunt, exemplar æternum. Adijciam definitioni interpretationem, quò tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instituit facies, à quâ imitatio petitur, Idéa est. Talia ergo exemplaria infinita habet Natura rerum* (id est, Deus) *hominum, piscium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illâ debet, exprimitur.* Satis clarè aperit Platonicum sensum, & sincerius sanè, quàm discipulus eius è Lycéo fecit. Ille enim Idéas sic accepit & prodidit, quasi extra Intellectum per se subsistentes, & agentes in Materiam, vt sigillum

Epist. lviii.

gillum in ceram ſolet. Alij abnuunt. & Plutarchus clarè, τὰς ἰδέας χωριστὰς τῆς ὕλης, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ θεοῦ, τουτέστι τοῦ Νοῦ, ὑφεστώσας, ex Platonis mente deſcribit: *Idéas ſeparatas à Materie, in ſenſibus & cogitationibus Dei, id eſt Mentis, conſiſtere.* In Deo, inquam, Idéæ: & noſter ita Seneca. *Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra ſe habet, numeroſque vniuerſorum, quæ agenda ſunt, & modos mente complectitur. Plenus his figuris eſt, quas Plato Idéas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt, ipſa autem Humanitas, ad quam homo effingitur, permanet.* Sed dices. ergo varia iſta in Deo & diuerſa, qui totus vnitas eſt, & ſimpliciſſima natura? Noſtro ſenſu varia: ſed in Deo vna eſt Idéa & exemplar, in rebus ſingulis tamen diſparanda. Triſmegiſtus hoc vidit: Μίαν οὖν ἔχει ἰδέαν, ἥτις ἐστὶν αὐτοῦ ἰδία, ἥτις ταῖς ὄψεσιν οὐχ ὑποπίπτει ἀσώματος, καὶ πάσας διὰ τῶν σωμάτων δείκνυσι. *Vnam habet Idéam Deus, quæ eius eſt propria, quæ nec oculis ſubiacet, vtpote incorporea: & omnes Idéas per corpora tamen oſtendit.* Audis? In corporibus Idéa variat, in Deo eſt vna. Nec ita vt in loco ſita, quod idem Ter-maximus amolitur: Πάντα ἐστὶν ἐν τῷ θεῷ, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ κείμενα: *Omnia ſunt in Deo, non vt in loco ſita.* Quomodo igitur? ἐν ἀσωμάτῳ φαντασίᾳ: *in cogitatione incorporeá.* Conſentiunt ſanè hæc cum Platone, atque adeò cum Chaldæis, ſi fortè ab iis hauſit. Pſellus: Ἰδέας δὲ νομίζουσι, νῦν μὲν τὰς τοῦ πατρὸς ἐννοίας, νῦν δὲ τοὺς καθόλου λόγους φυσικοὺς καὶ ψυχικοὺς καὶ νοητούς, νῦν δὲ τὰς ἐξῃρημένας τῶν ὄντων ὑπάρξεις: *Idéas cenſent, modò Patris cogitationes, modò Vniuerſi rationes naturales, animales, & intellectuales, modò etiam abſtractas à rebus ſubſtantias.* Sed & cum Veritate ipsâ conſentiunt, probè accepta. Dionyſius noſter Idéas agnoſcit, & definit προορίσματα καὶ θελήματα τοῦ θεοῦ: *præfinitiones & voluntates Dei* in rebus nempe condēdis. Et certum, ſpecies in Deo rerum eſſe, ad quas formet. Boëthius: ——*tu cuncta ſuperno*

Epist. LXV.
Cap. XI.
Ibidem.

Ducis ab exemplo: pulchrum pulcherrimus ipſe
Mundum MENTE *gerens, ſimilique in* IMAGINE *formans.*

Lib. III. De Cõſol.

Sed & Auguſtinus aſſeruit: *Sacrilegium quidem eſſe, exiſtimare quòd Idéæ ſint extra mentem diuinam. ſi tamen Plato, inquit, in ipsâ poſuit, veras eum Idéas aſſeruiſſe. in Deo enim rerum omnium exemplar erat ab æterno. Ioannis* 1. *Quod factum eſt, in ipſo vita erat.* Neque ſanè Tertullianus damnat, etſi videri poſſit, De Animâ: Quæstion. XLVI. Cap. XVIII.

vbi dumtaxat Gnosticos & Valentinianos reiicit, qui *Æones* suos & alia deliria è Platonicis Idéis prauè hauriebant. Sunt igitur Idéæ: an & Principium? Platoni quidem. eoque *Originales rerum species* Macrobius; *Principales formas* Claudianus Mamertus dixit; & Ausonius *Datas Formas*, id est rebus à Deo impressas. Nam eius hunc Gryphum non aliter interpreter:

In Somn. I. cap. II.

De Stat. An.

In Physicis tria prima, Deus, Mundus, data Forma.

Tria Platonis principia ponit, *Deum, Materiam* (hanc per Mundum signat, qui ex eâ est) *Idéam*. Trismegistus etiam amplius, τὸ ἀρχέτυπον εἶδος, προάρχον τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπεράντου dixit: *Exemplarem Formam, prius principium ipso principio interminato*: id est Materiâ. Ratione prius, quia in Deo est, & præuenit facienda. Seneca quæsitum tamen hoc ostendit: *Vtrum Idéa Materię priùs superuenit, an Materia Idéæ?* Sed Mercurium illum rectè decidisse arbitramur, & Idéam anteuenire. Illud tamen non omitto, in Senecæ eo loco quosdam libros scribere: *Ratio Materiæ priùs superueniat, an Materia Rationi*: quod Stoicum magis sit, & capis ex antè dictis. Sed Idéam igitur cùm Seneca admittat, & agnoscat: etiámne vt Principium? Non facit, neque Stoici: nec sanè est opus. Deum enim cùm ponant: quid Idéas seorsim apponant, quæ sunt in Deo? Neque iidem etiam *Formam* Aristotelis, siue τὸ εἶδος accensent: quanquam nec eam sanè tollant. Quid sit, & ab Idéâ differat, operæ putauit Seneca explicare. *Quid intersit quæris? alterum* (Idéa) *exemplar est, alterum* (Idos) *forma ab exemplari sumpta. Alteram artifex imitatur, alteram facit.* Plura addit, quæ non obscura sunt: eoque omittenda. Sed hæc Forma, cùm ad rem constituendam concurrat, faciatque maximè: cur non Principium Stoicis? Quia placuit iis prima Principia dare, & ante quæ nihil esset: quæque eadem æterna sint. At Formæ auctor Deus est, & nascitur assiduè ac perit. Vis inter seria etiam, quod rideas? Varro vt rem magnam, vt mysticam, religiosè aperit, se tria Principia apud Samothracas reperisse. *In eorum*, inquit, *simulacris, multis indiciis collegi aliud significare cælum, aliud terram, aliud exempla rerum, quas Plato Idéas appellat. Cælum, Iouem intellego; terram, Iunonem; Idéas, Mineruam. Cælum, à quo fiat aliquid; Terram, de quâ fiat; Exemplum, secundùm quod fiat.* En tibi tria Principia, etiam Romæ in Capitolio

Cap. I.

Quæst. Natural. I. in Præf.

Epist. LVIII.

Apud August. VII. De Ciuit. cap. XXVIII.

tolio consecrata. Quid si etiam in Circo? Tertullianus asserit, *trinas ibi aras Diis parere* MAGNIS, POTENTIBVS, VALENTIBVS. *Eosdem & Samothracas existimari.* Tres ibi, cum Varrone, nominat: etsi ipse Varro alibi duos tantùm agnoscat, *Cælum ac Terram* pariter interpretatus. Sunt isti *Cabiri*: de quibus Dionysius, Strabo, alij. De Spect. cap. VIII. IIII. De L. L.

DISSERT. IIII.

De Corpore, quid Stoicis? latè accipi, & omnem essentiam includere. Quædam etiam eorum, pro nostris scholis & sensis, nugamenta.

AT Principia cùm habemus, ad ea veniamus quæ ex his fiunt. Cicero: *Quod ex vtroque fit* (Caussâ & Materiâ) *id iam Corpus, & quasi Qualitatem quandam nominabant.* Quidquid igitur Materiam habet, est iis Corpus: atque idipsum definiunt, Σῶμα εἶναι τὸ τριχῆ διαστατὸν, εἰς μῆκος, εἰς πλάτος, εἰς βάθος: *Corpus esse, quod in tria diuiditur, longitudinem, latitudinem, altitudinem.* Atque hæc sanè propriè Corpora sunt, pro aliorum etiam philosophantium sensu. At Stoici (notandum est) longiùs laxiusque hanc vocem tendunt: & communiter, quidquid omnino est, sic appellant. Ita non Genij solùm & Anima (nam hæc iis materiata sunt) sed Deus, & Materia, & Virtutes, Vitia, Affectus, & plura talia, Corpora dicuntur: quod Scholæ hodie rideant, sed sua hæc lingua iis fuit. Itaque Laërtius, post eam finitionem, addit: τοῦτο δὲ καὶ στερεὸν σῶμα καλεῖσθαι: *Atque hoc solidum etiam Corpus vocatur*: quasi alia essent, extra eam agnominationem. Notare autem in Cicerone licuit, etiam *Qualitates* ea corpora appellari: quia scilicet ποιὰ, καὶ πεποιωμένα, *qualia, & qualitate affecta* essent. Itaque statim *Qualitatum alias Principes facit, alias ex iis ortas. Principes, elementa ipsa: ex iis ortas, animantium formas, quæque gignuntur è terrâ.* Vbi palàm est, Corpora eum simplicia intelligere, & Mixta. Etsi ab ipsis Corporibus compositis abiungunt etiam *Qualitates*, & Materiam faciunt subiectam, & Formarum eas vicem habere. Plutarchus aduersus eos: Καίτοι πανταχοῦ τὴν ὕλην, ἀργὸν ἐξ ἑαυτῆς καὶ ἀκίνητον, ὑποκεῖσθαι ταῖς ποιότησιν ἀποφαίνουσι. τὰς δὲ ποιότητας πνεύματα, ἔνιοι δὲ καὶ τόνους ἀερώδεις, οἷς ἂν ἐγγένωνται μέρεσιν εἰδοποιεῖν ἕκαστα καὶ σχηματίζειν: *Etsi vbi-*

1. Acad. Laërt. in Zenone. In Contr. Stoic.

que Materiam, per se inertem & immobilem, Qualitatibus subiici prædicant: Qualitates autem spiritus esse, aliqui vigores & intentiones quasdam aëreas, quæ partes, quibuscumque ingenerantur, formâ afficiant, & figurent. Ecce Qualitates palàm Corpora: quidni? sunt enim *Spiritus, & aëreum* quiddam. Et verò *Qualitates*

Cap. VIII. pro Formis Trismegistus etiam vsurpat: πολὺν δὲ τῶν ἰδεῶν τὰ ποιὰ ὁ πατὴρ ἐγκατασπείρας τῇ σφαίρᾳ, ὥσπερ ἐν ἄντρῳ κατέκλεισε, πάσῃ ποιότητι κοσμῆσαι βουλόμενος τὸ μετ' αὐτοῦ ποιόν: *Affatim autem Idearum qualia Pater inseminans globo, tanquam in antro conclusit, omni qualitate exornare cupiens quod cum ipso erat quale.* Non aliud, quàm varietatem Formarum acceperim, quas Mundo Deus inseruit, petitas à primis Formis, id est Idéis. Atquin & hæ tales, vt dixi, corpora: quod Plutarchus dicit, & damnat. Ita enim contra istos: *Essentiam & Materiam subiici dicunt Qualitatibus: Qualitates autem rursus corpora faciunt. Implexa verò ista res. nam si Qualitates essentiam suam propriam habent, ex quâ dicuntur & sunt corpora: non quærunt essentiam aliam:* & pluscula, quæ adiungit. Quin & Galeni libellus hodie, contra eosdem, argumento & titulo: Ὅτι αἱ ποιότητες ἀσώματοι: *Quòd Qualitates sint incorporeæ.* Nec de formis solùm essentialibus accipe, sed de Virtutibus, Vitiis, Affectibus, atque aliis, quæ Plutarchus enumerat item, & ridet.

Adu. Stoic. Ἄτοπον γὰρ δὴ μάλα, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, πρὸς δὲ τούτοις τὰς τέχνας, καὶ τὰς μνήμας πάσας, ἔτι δὲ φαντασίας, καὶ πάθη, καὶ ὁρμὰς, καὶ συγκαταθέσεις, σώματα ποιουμένους, ἐν μηδενὶ φάναι κεῖσθαι, μηδὲ ὑπάρχειν· τόπον δὲ τούτοις ἕνα τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ στιγμιαῖον καταλιπεῖν, ὅπου τὸ ἡγεμονικόν: *Absurdum autem nimis, Virtutes, Vitia,* Artes præterea, omnesque Memorias, item Phantasias, & Affectus, Appetitiones, Assensiones, corpora cùm faciant, in nullo ea dicere posita esse ac subsistere: locum dumtaxat iis vnum in corde exiguum, qui puncti instar sit, relinquere, vbi animi item Principale est.* Sunt, fateor, in fronte hæc ridicula: sed subtiles illi viri, & vel maximè Dialectici, caussæ aliquid habuerint sic iudicandi, nobis in scriptorum illâ raritate obscuræ. Chrysippus vnus extaret, in aperto res esset. Sed benè an malè illi, non nunc quæramus: res quidem & sensus eorum ponendus est. Noster

*Idē Tertullianus, De Anim. cap. VI.

Epist. CXI. Seneca, ad Lucilium: *Non puto te dubitaturum, quin Affectus Corpora sint:* & enumerat subinde, *Iram, Ambitionem, Tristitiam, Metum, Audaciam.* Quid? tam diuersa in vnâ illâ (vt Plutarchus scripsit)

ſcripſit) *punctuli cordis ſede?* Non pugnent igitur? nam & vitam, ecce, habent, atque adeò *Animalia* eſſe affirmant. AVD. Haha, rideo: Animalia? LIPS. Audi Senecam: *Deſideras tibi* Epiſt. CXIII.
ſcribi à me, quid ſentiam de hac quæſtione iactatâ apud noſtros, an Iuſtitia, Fortitudo, Prudentia, ceteræque virtutes animalia ſint? Et multis deinde adſtruit, animalia eſſe. AVD. Sunt, ſunt: quis abnuat? Vidéſne pictores, & id genus, Stoicis addicere, qui fæminas etiam efformant? LIPS. Imò tu ſerium illorum argumentum audi. *Animum conſtat animal eſſe* (ait Seneca:) *cùm ipſe* Ibidem.
efficiat vt ſimus animalia. Virtus autem nihil eſt aliud, quàm animus taliter ſe habens: ergo animal eſt. O Achillem! cedite, fugite Troiani. Nec ſatis. Vitia etiam Animalia, quod ſequitur: etiam Artes, & Phyſica, & Dialectica: quid? etiam partes earum, *Enunciata, & Solæciſmus, & Syllogiſmus.* Vides *quàm multa* (Senecæ irridentis verba) *animalium millia habitent in his anguſtijs pectoris?* Et de *anguſtiis*, è Plutarcho ſuprà interpretare. Abiicit & alibi idem Seneca, & in vano aut leui habet. *Sunt*, inquit, *quæ ſcire* Epiſt. CVI.
magis iuuat, quàm prodeſt. ſicut hoc, de quo quæris, An corpus bonum ſit? Reſpondet deinde: *Corpus eſſe. facit enim: quod facit, corpus eſt.* Vbi & axioma illud Stoicum obſerues, Quidquid facit, eſt corpus. Quâ eâdem illâ ratione Vox corpus adſtruitur, in Laertio: Σῶμα δ' ἐστὶν ἡ φωνή, κατὰ τοὺς Στωϊκούς. πᾶν γὰρ τὸ ποιοῦν, σῶμά ἐστι· ποιεῖ δ' ἡ φωνὴ προσιοῦσα τοῖς ἀκούουσιν ἀπὸ τῶν φωνούντων: *Corpus eſt Vox, ſecundùm Stoicos. Omne enim quod facit, Corpus eſt: facit autem Vox quæ à loquentibus ad audientes accidit.* Quod tamen pleniùs diceretur, *Quidquid facit aut fit, eſt corpus:* id eſt, agit aut patitur. Ipſe noſter ita effert alibi: & Plutarchus inter Stoica: ὄντα γὰρ μόνα Epiſt. CXVII.
τὰ σώματα καλοῦσιν, ἐπειδὴ ὄντος τὸ ποιεῖν τι καὶ πάσχειν: *Sola quæ ſunt, Corpora appellant: quoniam id quod eſt, facit aliquid, aut patitur.* Sed de Voce quod erat, etiam Epicurei ſic aſſerebant. vt Lucretius:

Corpoream quoque enim vocem conſtare fatendum eſt,
Et ſonitum: quoniam poſſunt impellere ſenſus.

Plura, ſiquis volet, ſuper hoc legat in Euſtathio Homeri interprete, ad Iliados ſecundum. Nos ad Senecam, qui aiebat *Bonum* corpus eſſe. Quid ita? ratio. *Corporis bona, ſunt corpora: corpora ergo ſunt & quæ animi: nam & hic corpus eſt.* Profectò mira hæc Logica eſt, in noſtris ſcholis non audita, non audienda.

K 3 Sed

Sed rationem omitto, rem concutio. Certè Stoici, apud Sext. Empiricum, negant *Bonum* corpus esse, sed *Bonitatem*. Ait enim: *Veritatem nonnulli opinantur, & maximè Stoici, à Vero differre tribus modis, Essentiâ, Constitutione, Virtute. Essentiâ quidem, quia Veritas est Corpus, Verum autem incorporeum.* Amplius, *Nox, Dies, Vesper corpora* sunt: & quid verba vltrà facio? initio dictum repeto, Quidquid est, censent corpus.

Adu. Mathem.

DISSERT. V.

Deum & Materiam Corpora esse Stoicis: & quattuor dumtaxat propriè Incorporea.

AVD. Fateor non inuitum me hæc audire, etsi animo obhærenti. Si enim omnia hæc Corpora: cedò, quid igitur Incorporeum est? an id solum, quod non est, vt Chimæra & Centaurus? LIPS. Et ego liberè fateor diutulè in hac inquisitione me fuisse, & obhæsisse. Seneca quidem expedire nos debebat, & cœperat, vbi diuisionem *Corporum* & *Non-corporum* instituit: sed deseruit, & in vado reliquit. Verba eius ista: *Naturalis pars Philosophiæ in duo scinditur, Corporalia & Incorporalia. Corporum locus diuiditur in hos primùm gradus, in ea quæ Faciunt, & quæ ex his Gignuntur. Gignuntur autem Elementa. Ipse Elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in Materiam & Caussam omnia mouentem, & Elementa diuiditur.* Superest vt Rationalem partem Philosophiæ diuidamus.* Ecce institutam diuisionem, & vnum caput exsequitur de Corporibus: alterum de Incorporeis nec verbo tangit. Consilio aut neglectu eius omissum, an ignauiâ exscriptorum, non definio: sed hoc clarè haurio, ipsa prima Principia Corpora esse, *Materiam, & Caussam.* Et de Materiâ quidem iamantè satis firmauimus, * vbi de eâ dictum: sed Laërtij etiam verba sunt, quæ de vtroque principio euincunt. Inter Stoica, vbi ab Elementis ea diuidit: *καὶ σώματα εἶναι τὰς ἀρχὰς, καὶ ἀμόρφους: Et corpora esse Principia, & formæ expertia.* Vbi tamen viri docti fidenter rescribunt: *καὶ ἀσωμάτους εἶναι τὰς ἀρχὰς: Et incorporea esse Principia.* Quod pro communi nostrâ philosophiâ verum fateor, abnuo de Stoicorum. Ipse enim *Deus* iis corpus, id est Senecæ *Caussa omnia mouens.* An non Corpus

Epist. LXXXIX.

*Dissert. II. suprà.

etiā Deus Stoicis est Corpus.

Corpus ſit, cùm etiam Animal eſt? Ita enim idem Seneca diuidit alibi *Corpus, in Animantia, & Inanima; rurſus Animalia aut* Epiſt. LXX. *Mortalia ſunt, aut Immortalia.* & ſub hac ſpecie Dij ac Genij continentur. Neque aliter alij: vnus modò nodus me ligat ab ipſo Senecâ iniectus. qui alibi primam illam Cauſſam appellat *Incorporalem. Quiſquis formator Vniuerſi fuit, ſiue ille Deus eſt* Conſol. ad Helu. cap. VIII. *potens omnium, ſiue incorporalis Ratio ingentium operum artifex, ſiue diuinus Spiritus per omnia intenſus.* Profectò hæc Ratio eſt Deus, aut Dei melior pars: & ſi illa incorporea, cur non Fatum, Prouidentia, Iuſtitia Dei & Sapientia, & denique ipſa in nobis Ratio, pars illius? Vix opinor hoc Stoicè, ſed potiùs Platonicè dictum: aut ſi eſt, ſeorſim à Deo & ab Igne eam nunc aſpicit & auellit, non alibi factum. Certè Ratio prima Cauſſa eſt, atque ea palàm Corpus illi dicta. Eſt & axioma Stoicis certum: *Omne quod eſt, eſſe corpus:* an non Ratio eſt? Laërtius: Σῶμα δέ ἐϛι κατ' αὐτὺς ἡ ὐσία: *Corpus eſt iuxta ipſos Eſſentia.* Numenij liber citatur ab Euſebio: Ὅτι ὐκ ἂν εἴη σῶμα τὸ ὄν, κατὰ τὺς Στωϊκὺς: *Quòd non ſit* Lib. XV. *Corpus quidquid eſt, iuxta Stoicos:* vbi eos ſcilicet refutauit. Sed & Tertullianus noſter, hoc illorum dogmate imbutus, Animam, Angelos, Deum corpora facit: & alibi vniuersè ſcribit, *Omne quod eſt, Corpus eſt ſui generis: nihil eſt Incorporale, niſi* De Carne Chriſti. *quod non eſt.* Quo ſenſu Auguſtinus eum excuſat de Deo & Angelis corporeis: quia *timebat,* inquit, *ne nihil eſſent, ſi Corpora* De Geneſi ad litt. cap. vlt. *non eſſent.* Neque Stoicorum noua fuit hæc opinatio. priſci quidam philoſophorum (Platone teſte) aiebant *Iuſtitiam, Pruden-* In Sophiſtâ. *tiam, itemque contraria,* ἢ μηδὲν τῶν ὄντων, ἢ πάντ' εἶναι σώματα: *aut nihil eorum quæ ſunt eſſe, aut corpora eſſe.* Tam latâ igitur hac ſignificatione, quid mirere dicta à nobis omnia comprehendi? AVD. Cedo equidem, & dono: ſed quod inieci ecquid ſoluis? Vbi enim Incorporea, niſi in imagine? LIPS. Non hoc cenſe. ſunt reipsâ quædam, & reperiemus. Seneca palàm diuiſit ſupremum illud genus τὸ ὄν: *Quidquid eſt, aut Corporale eſt, aut Incor-* Epiſt. LVIII. *porale:* & poſteà iterùm ita diuidit, ſed exempla non donat. Ergo aliquod Ens dicimus Incorporeum: & axioma illud ſuprà poſitum leuiter ita reſtringendum eſt. Nam lego in Sexto Empirico: *Ex Incorporeis Stoici enumerant quattuor ſpecies, Id quod dicitur, Vacuum, Locum, Tempus.* Primum illud Græcè eſt (ex

alio Empirici loco) τὸ λεκτόν. Senecæ inde lux: *Video Catonem ambulantem: Corpus est, quod video. Dico deinde, Cato ambulat, non Corpus quidem est quod nunc loquor, sed enunciatum de Corpore. quod alij Effatum vocant, alij Enunciatum, alij Edictum.* Ecce τὸ λεκτὸν variè interpretatur: & ostendit esse quid, cùm verè dicitur: (vt, Cato ambulat, sapit, desipit:) nec tamen Corpus, sed Incorporeum esse. Ab eâ re apud eumdem Senecam quæstio, *Cùm Sapientia sit Corpus, an etiam Sapere?* & disputat *εἰς ἑκατέραν: sed non est profectò, pro dicto sensu. Plura in hac re non habeo, nisi illud Plutarchi etiam. istinc consequi, σῶμα σώματος εἶναι τόπον, καὶ σῶμα χωρεῖν διὰ σώματος: *Corpus Corporis esse locum, & Corpus penetrare per Corpus*: quod verum est, si Qualitates sunt corpora, initiò dictum.

Epist. CXVII.

Epist. CXVII. *In vtramque partē.

Contra Stoic.

DISSERT. VI.

De Mundo, optimo maximoque corpore. Varia vocis significatio. Differt ab Vniuerso: quid Totum Stoicis? itemque de Vacuo.

SED nos ad amœniora & simul grauiora pedem promoueamus. E Principiis Elementa & Corpora: ac præstantissimum Corporum, Mundus. De cuius nomine obiter vidēdum est: tum & res inquirenda, & pro illorum sensu aperienda. Nomen vel Græcis, vel Latinis, ab ornatu est. nam & illi κόσμον dicunt, primo eius nomenclaturæ Pythagorâ auctore. Id enim ita Laërtius: τὸν οὐρανὸν πρῶτον αὐτὸν ὀνομάσαι κόσμον: *hunc primum Cælum appellasse Mundum*: quod tamen alij ad Parmenidem, Zeno noster ad Hesiodum refert. Galenus cum Laërtio: Πυθαγόρας πρῶτος ὠνόμασε τὴν τῶν ὅλων περιοχὴν κόσμον: *Pythagoras primus appellauit hunc rerum ambitum, Mundum.* Idem de eo Plutarchus, & caussam etiam addit: ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ τάξεως: *ab ordine qui est in illo.* Ab *ordine* inquam, siue à toto *ornatu*. Plinius: *Quem κόσμον Græci, nomine ornamenti, appellauerunt, eum nos à perfectâ absolutâque elegantiâ Mundum.* Nam & muliebrem mundum obtinuit dici. Trismegistus interiorem nomenclaturæ caussam dat: Εἰκότως κόσμος κέκληται. κοσμεῖ γὰρ τὰ πάντα τῇ ποικιλίᾳ τῆς γενέσεως, & plura quæ addit: *Meritò Mundus siue ornatus dicitur. ornat enim omnia*

Cap. IX.

nia varietate generationis, continuatione vitæ, indefeßâ operatione, & ordine genitorum. Quæ ratio Mundum propriè spectat, quatenus facit aliquid, & est Deus. Isidori noua originatio est, imò vetus ex Varrone: *Mundus,* inquit, *quòd in sempiterno sit motu, vt cælum, sol, luna, maria. Vnde & animalia Varroni videntur Elementa, quoniam per semetipsa, inquit, mouentur.* An benè ex Varrone transscripserit, nescio: neque Elementa propriè Animalia, sed Mundum dixerit, ex Stoico & Platonico sensu. Vides ex his *Cælum* primò Mundum dictum, deinde latiùs vocem se fudisse. Notant autem Stoici τριχῶς λέγεσθαι τὸν κόσμον. αὐτόν τε τὸν θεὸν, τὸν τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδιοποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. καὶ αὐτήν τε τὴν διακόσμησιν τῶν ἀστέρων, κόσμον εἶναι λέγουσι. καὶ τρίτον, τὸ συνεστηκὸς ἐξ ἀμφοῖν: *Tripliciter dici Mundum. Primò ipsum Deum omnis essentię opificem, qui incorruptibilis est & ingenitus, architectus ipsius Mundi, & post temporum aliquas periodos iterùm in se absumens & vertens omnem essentiam, iterumque ex se gignens. Secundò, ipsam astrorum ordinationem, id est Cælum, Mundum dicunt. Tertiò, quod fit ex vtrisque.* Quæ postrema verba satis tenebrosa sunt: & ex quibus vtrisque? ex Deóne, & Cælo? ita textus sermonis suadet, sed re abnuente. Putem magis, *Ex Deo & Essentiâ,* id est Materiâ, eum velle dictum. Philo clariùs ista extulit: Λέγεται ὁ κόσμος καθ᾽ ἓν μὲν πρῶτον σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων, κατὰ περιοχὴν γῆς, καὶ τῶν ἐπ᾽ αὐτῆς ζώων καὶ φυτῶν· καθ᾽ ἕτερον δὲ, μόνος οὐρανός· κατὰ δὲ τρίτον, ὡς δοκεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, διήκουσα ἄχρι τῆς ἐκπυρώσεως οὐσία τις, ἢ διακεκοσμημένη ἢ ἀδιακόσμητος, ἧς τῆς κινήσεως φασιν εἶναι χρόνον διάστημα: *Primò Mundus dicitur, compositio ex cælo & astris, terram ambientibus, & animantia ac stirpes. Secundò, solum ipsum Cælum. Tertiò, vt Stoicis visum, essentia quædam ad exustionem perueniens duransque, siue digesta, siue indigesta, cuius motus interuallum Tempus esse dicunt.* Itaque tertia hæc sententia peculiaris Stoicorum est, quam ad *Deum* rettulit Laertius, ad *Essentiam* Philo: vterque rectè. Nam Essentia illa tota, Deus est Stoicis: neque aliud quàm Senecæ & Latinis *Rerum Natura,* vel *Communis Natura,* de quâ suprà dixi. Ea igitur, siue in Mundum formata sit, siue indigesta, est iis Mundus. Et hoc sensu doctissimè, vt solet, Ausonius *Mundum* pro Materiâ

Lib. IIII.

Elementa visa animalia

Laërt. in Zenone.

De immor. Mundi.

suprà dixit. Sed aliud igitur Stoicis κόσμος, καὶ διακόσμησις: sicut etiam τὸ πᾶν, καὶ ὅλον. Laertius discriminat: Τὸ πᾶν λέγεται, ὅ, τε κόσμος, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, τὸ ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἔξωθεν κενοῦ σύστημα. ὁ μὲν οὖν κόσμος πεπερασμένος, τὸ δὲ κενὸν ἄπειρον: *Vniuersum dicitur & Mundus; & alio modo, quod ex Mundo & exteriore Vacuo constat. Nam Mundus finitus est, Vacuum infinitum.* Itaque & Mundus etiam πᾶν siue *Vniuersum* dicitur: sed magis erat, in scholis præsertim, distingui. Plutarchus: Οἱ Στωϊκοὶ διαφέρειν τὸ πᾶν, καὶ τὸ ὅλον, λέγουσι. πᾶν μὲν γὰρ εἶναι τὸ σὺν κενῷ ἄπειρον· ὅλον δὲ, χωρὶς τοῦ κενοῦ, τὸν κόσμον: *Stoicis differunt Vniuersum, & Totum. Vniuersum enim esse, cum Vacuo Infinitum; Totum, sine Vacuo, Mundum.* Falsa hæc autem, rescribendaque πᾶν γὰρ εἶναι σὺν κενῷ ἀπείρῳ: *Vniuersum enim esse, cum Vacuo infinito*: & ἀπὸ κοινοῦ aduocanda vox, κόσμον. Rectè ita Stobæanæ Eclogæ: Οἱ Στωϊκοί φασι διαφέρειν τὸ πᾶν, καὶ τὸ ὅλον. πᾶν μὲν γὰρ εἶναι σὺν τῷ κενῷ τῷ ἀπείρῳ· ὅλον δὲ, χωρὶς τοῦ κενοῦ, τὸν κόσμον: *Stoici differre dicunt Vniuersum & Totum. Vniuersum esse, cum Vacuo infinito; Totum, sine eo, Mundum.* Atque hæc ita apertissimè etiam Empiricus, vbi de Toto. Hinc illud eorum effatum est, valdè Plutarcho exagitatum: *Vniuersum, corpus non esse.* Quídni dicerent? Inane enim complectitur: neque id sanè est corpus. Itaque ipsius Plutarchi verbis hoc soluamus: Κενὸν γὰρ ἄπειρον ἔξωθεν τῷ κόσμῳ περιθέντες, οὔτε σῶμα τὸ πᾶν, οὔτε ἀσώματον εἶναι λέγουσι: *Vacuum enim infinitum exteriùs Mundo circumfundentes, neque Corpus Vniuersum, neque Incorporeum adfirmant.* Cautè, & iure, ô Plutarche: & tu hîc atque alibi haud æquus arbiter eos culpas. Quà Vacuum continet, corpus non est; quà Mundum, corpus. Atqui non est Vacuum. Sanè quidem οἱ ἀπὸ Θάλεω φυσικοὶ (vt alibi tu scribis) μέχρι Πλάτωνος τὸ κενὸν ἀπέγνωσαν: *abusque Thalete Physici, ad Platonem, Vacuum ignorarunt*: quod fatemur, & ipse Plato vbique abdicat: sed qui Italicæ sectæ fuerunt, diu ante Platonem, Leucippus, Democritus, & ab his Epicurus posuerunt. Atque illi quidem laxè, & vbique rebus mixtum: Stoici restrictiùs, ἐντὸς τοῦ κόσμου οὐδὲν εἶναι κενὸν, ἔξωθεν δὲ αὐτοῦ ἄπειρον: *in Mundo, nihil esse Vacui; extra, infinitum illud esse.* Caussa statuendi, Conflagratio siue ἐκπύρωσις, quia Mundus in illud resoluitur, post istam. Quid, quod ipse Pythagoras τοσοῦτον εἶναι τὸ κενὸν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε ἀναπνεῖν τὸν οὐρανόν. εἶναι γὰρ αὐτὸν πύρινον: *Tantum Vacui esse extra Mundum,*

Margin notes: In Zenone. — II. De Placit. cap. I. — Aduers. Mathem. — Contra Stoic. — I. De Plac. cap. XVIII. — Ibidem.

Handwritten margin note: extra mũdũ [illegible] vacuũ, [illegible] Arist.

Mundum, vt respirare cælum possit. esse enim ipsum igneum. Pythagoræ, inquam, hoc veriùs tribuetur, quàm vt ab eodem Plutarcho alibi, Aristoteli ipsi. Nam ille nimium quantum abhorret. Abhorreat. nos ponimus, & plures hodie etiam *Theologorum. *Infrà Dissert. 12. Quid autem id est? quod est, & non est. Nam Cleomedis Stoici verbis: Ἁπλουστάτη αὐτοῦ ἐστιν ἐπίνοια, ἀσωμάτου τι ὄντος, καὶ ἀναφοῦς, καὶ οὔτε σχῆμα ἔχοντος, καὶ οὔτε σχηματιζομένου, οὔτε τι πάσχοντος, οὔτε ποιοῦντος, ἁπλῶς δὲ σῶμα δέχεσθαι οἵου τε ὄντος: *Simplicißima eius est conceptio, vt quod incorporeum sit & intactile, quod nec figuram habeat, neque figuratum sit, quod neque patiatur neque agat, tantùm corpus suscipere aptum sit.* Atque idem ille in *Cyclicis* suis *Theoriis* pluribus docet reuera tale extra Mundum esse: atque id infinitum.

DISSERT. VII.

Definitio Mundi. Ciuitatem dici, itemque Templum: eæque imagines explicatæ.

SED nomina Mundi vidimus: nunc ipsum. & quid est tertiâ significatione Mundus? Chrysippus (apud Stobæum) definiuit; κόσμον εἶναι σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν τούτοις φύσεων. ἢ, τὸ ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων σύστημα, καὶ ἐκ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων: *Mundum esse compagem è cælo & terrâ, & naturis quæ his continentur. Vel aliter: Compagem conuentumque ex diis hominibusque, & quæ horum caussâ sunt facta.* Vtraque hæc etiam in Laertio totidem verbis, sed Posidonio adscribuntur. In Eusebio prior, paullò vberiùs ponitur: Σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀέρος καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τῶν Lib. XV. ἐν αὐτοῖς φύσεων: *Compages è cælo, aëre, terrâ, mari, naturisque contentis.* Atque ille idem alteram illam adiunxit: & caussam vtriusque variantis dedit. Ὃν γὰρ τρόπον πόλις διχῶς λέγεται, τό, τε οἰκητήριον, καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐνοικούντων σὺν τοῖς πολίταις σύστημα, οὕτω καὶ ὁ κόσμος οἱονεὶ πόλις ἐστὶν ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσα, τῶν μὲν θεῶν τὴν ἡγεμονίαν ἐχόντων, τῶν δὲ ἀνθρώπων ὑποτεταγμένων. κοινωνίαν δὲ ὑπάρχειν πρὸς ἀλλήλους διὰ τὸ λόγου μετέχειν, ὅς ἐστι *φύσει νόμος: *Sicut enim,* inquit, *Ciuitas dupliciter dicitur, & ipsa sedes siue domicilium, & corpus incolarum ciuiumque: ita Mundus tamquam Ciuitas est, è diis hominibusque constituta. cuius dij quidem principatum & regimen habent, hominibus subiectis.* *Nec malè φύσει, natura. Vtrúque verum est.

mundus quid

 Commu-

Communionem autem inter vtrosque esse, quia Ratione participant, quæ naturâ Lex est. Sunt pulchra, & dignitatem Mundi exprimunt, & nostram, itemque officium & munus. Imago est, quæ valdè placita Stoicis, & passim vsurpant. vt Seneca, ad Marciam: *Intratura es vrbem, dijs hominibusque communem.* Cicero: *Vniuersus hic Mundus vna ciuitas, communis deorum hominumque, existimandus est.* Idem alibi: *Est enim Mundus quasi communis deorum atque hominum domus, aut vrbs vtrorumque.* Iterùm dico, sunt pulchra, alta. & quis non attollatur, atque idem vereatur, cùm Deum & Genios circum se, & supra se, cogitat inspectores, eosdemque rectores? Et parte alterâ, auaritiam contemnat, viles curas exuat, cùm, velut patriam & vrbem, mundum sibi circumdat? Seneca: *Magno animo nos non vnius vrbis mœnibus inclusimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis professi sumus Mundum, vt liceret latiorem campum virtuti dare.* Sanè *virtuti*, & maximè caritati ac curæ generis humani. Omnes vnius vrbis ciues sumus. Cicero de Stoicis: *At quanta conantur? Mundum hunc omnem opidum esse nostrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. Vides quantam rem agas? vt Circeiis qui habitet, hunc omnem Mundum suum municipium esse existimet.* Et verò hanc communionis rationem Pontifici Iudæorum fuisse in animi oculis, Philo prædicat: Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων, inquit, οἱ ἱερεῖς ὑπὲρ οἰκείων καὶ φίλων καὶ πολιτῶν μόνον εἰώθασι τάς τ' εὐχὰς καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν. ὁ δὲ τῶν ἰουδαίων ἀρχιερεὺς, οὐ μόνον ὑπὲρ ἅπαντος ἀνθρώπων γένους, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν τῆς φύσεως μερῶν, γῆς, ὕδατος, ἀέρος, καὶ πυρὸς, τάς τ' εὐχὰς καὶ τὰς εὐχαριστίας ποιεῖται, τὸν κόσμον, ὅπερ ἐστὶ ταῖς ἀληθείαις, πατρίδα εἶναι ἑαυτοῦ νομίζων: *Cùm enim aliarum gentium sacerdotes, non nisi pro suis, & amicis, & ciuibus vota aut sacra faciant; summus Iudæorum Pontifex, non solùm pro toto genere humano, sed & pro naturæ omnibus partibus, terrâ, aquâ, aëre, igne, preces gratesque concipit: Mundum hunc existimans (vti reuerà est) patriam suam esse.* Fructum sententiæ vides: & adde alterum, de Exsilio; quod esse nullum potest sic animato. *Emetiamur enim quascumque terras, nullam inuenire intra Mundum est, alienam nobis.* Sic igitur de Mundo Stoici: etsi *Cælum* etiam Ciuitatem, & quidem propriè, si Clementi credimus, volunt dici. Ille cùm cælestem ciuitatem in Sacris legeret, & rei suæ aptaret, addit: Λέγουσι καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸν μὲν οὐρανὸν κυρίως πόλιν.

Cap. XVIII.

I. De Leg.

II. De Nat. deor.

Consol. ad Helu.

IIII. De Finib.

De Monarchiâ II.

Sen. ad Helu. cap. IX.

IV. Strom. in fine.

πόλιν. τὰς δὲ ἐπὶ γῆς ἐνταῦθα οὐκέτι πόλεις. λέγεσθαι μὲν γὰρ, οὐκ εἶναι δέ. *Dicunt & Stoici Cælum propriè ciuitatem esse. quæ autem hîc in terrá sunt ciuitates, dici quidem, at non esse.* Quò ego Plutarchi reprehensionem spectasse arbitror, etsi verba in Græcis (meo quidem libro) corrupta aut manca sunt: Ἀλλὰ μὴν τὸ νεῖκος μὲν εἶναι πόλιν, καὶ πολίτας τοὺς ἀστέρας, εἰς δὲ τοῦτο, καὶ φυλέτας, καὶ ἄρχοντας, δῆλον ὅτι καὶ βουλευτὴν τὸν ἥλιον, καὶ τὸν ἕσπερον πρύτανιν ἢ ἀστυνόμον: *Sed & aiunt, Deorum domum* (putem enim scribendum, θεῶν οἶκον) *esse ciuitatem, ciues autem stellas, ad hoc etiam tribules, & magistratus: nempe Solem etiam Senatorem, & Hesperum Prytanim vel Ædilem.* Nisi magis tamen est legi τὸν κόσμον εἶναι, & concinnare diuulsa: atque ad priorem imaginem de Mundo toto referre, cui Dij scilicet & cælites illi præsunt. Quem iterùm aliâ imagine, & magis augustâ, assimilant etiam cùm Templo. Seneca: *Totum Mundum deorum esse templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentiá dignum.* Et alibi: *Per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum Mundus iste reseratur.* Cicero: *Homines tuentur illum globum, quem in Templo hoc medium vides, qui terra dicitur.* Vbi Macrobius appositè: *Quidquid humano aspectui subiicitur, Templum eius vocauit qui solá mente concipitur. vt, qui hæc veneratur vt templa, cultum tamen maximum debeat conditori: sciatque quisquis in vsum templi huius inducitur, ritu sibi viuendum sacerdotis.* Bona, bona postrema monitio: & Plutarchus accedat, *Templum esse hunc Mundum, sacratissimum quidem ac religiosissimum. in quod per ortum inducimur, spectatores non signorum surdorum & manufactorum, sed Solis, Lunæ, siderum.* Et addit, hæc *veluti initia & mysteria quædam esse, tranquillo & læto nobis animo spectanda ac peragenda.* Philo denique Iudæus claudat: Τὸ μὲν ἀνωτάτω καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἱερὸν θεοῦ νομίζειν τὸν σύμπαντα χρὴ κόσμον εἶναι, νεὼν μὲν ἔχοντα ἁγιώτατον τὸ τῆς ὄντων οὐσίας μέρος, οὐρανὸν, ἀναθήματα δὲ τοὺς ἀστέρας, ἱερέας δὲ τοὺς ὑποδιακόνους αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἀγγέλους, ἀσωμάτους ψυχάς: *Templum Dei supremum, & verè tale, existimare oportet esse totum hunc Mundum. qui Sacrarium quidem habet, purissimam rerum Naturę partem, Cælum; ornamenta, stellas; sacerdotes, administros potentiæ eius angelos, incorporeas animas.* Imagines habemus, aptas, & pro splendore ac dignitate Mundi, nec suprà. *Nihil enim omnium rerum* (ait Stoicissans Tullius) *melius est Mundo, nihil præstabilius,*

De Commun. Notion.

De Benef. VII. cap. VII.

Epist. XC.

In Somnio

Lib. I. cap. XIIII.

De Tranquillitate animi.

De Monarch. II.

II. De Nat. deor.

nihil pulchrius: nec solùm nihil est, sed ne cogitari quidem quidquam melius potest. Vide ipsum totum, vide magnas paruasque partes:

Ibidem infrà. omnia *ita constituta sunt, vt neque ad vsum meliora esse potuerint, neque ad speciem pulchriora.*

DISSERT. VIII.

Factum esse Mundum, à Deo, caussâ hominum: & breuiter, quomodo sit factus.

TANTI autem operis quis auctor? Nullus, aiunt quidam, & ab æterno fuit, æternumque erit. Alij qui factum statuunt, partim à Naturâ (vt Strato:) partim à Forte & Casu, vt Epicurus. Stoici verissimè, à Deo & Prouidentiâ esse. Passim ita: & Chrysippi, apud Lactantium, argumentum validum

De Irâ Dei cap. X. sanè exstat. *Siquid est, inquit Chrysippus, quod efficiat ea, quæ homo, licet ratione preditus, efficere non poßit; id profectò est maius, & fortius, & sapientius homine. Homo autem non potest facere cælestia: ergo illud, quod hæc effecerit, superat hominem arte, consilio, prudentiâ, potestate. Quid igitur potest esse, nisi Deus?* Nec testimonia congero in sententiâ decantatâ: illud addam, *Quare, Quomodo, Vbi, Quando, Qualem* fecerit Deus? Quare? suâ, inquiunt, & hominum caussâ. Neque enim alius ei finis fuit, quàm potentiæ & bonitatis designatio, in maximo optimoque opere sic ostensa.

II. De Natur. deor. Cicero: *Quorum igitur caussâ quis dixerit effectum esse Mundum? Eorum scilicet animantium, quæ ratione vtuntur. hi sunt dij & homines, quibus profectò nihil est melius.* Et de alterâ sanè parte, nostri

De Irâ Dei, cap. XIII. Doctores consentiunt. vt Lactâtius: *Vera est sententia Stoicorum, qui aiunt nostrâ caussâ Mundum esse constructum. Omnia enim quibus constat, quæque generat ex se Mundus, ad vtilitatem hominis accommodata sunt.* Et singillatim ibi exsequitur: quod ante eum

Lib. II. Cicero accuratè, De Naturâ deorum. Neque Seneca id negatum voluit (haud ita veri & partium transfuga) cùm scribit:

II. De Irâ. ca. XXVII. *Non enim nos caussa Mundo sumus, hiemem æstatemque referendi: suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur.* Imò verò, ô bone, propter nos vel maximè ista mouentur: sed non

solos:

ſolos: & hoc voluiſti dictum. Dij quoque hîc ſuas partes habent. Itaque alibi ſcribis: *Dij non per negligentiam nos genuêre, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos antè Natura, quàm fecit.* Ita eſt. Prouidentia hominem, & pleraque iſta homini fecit. Sed *Quomodo* fecit, & quæ compoſitio aut digeſtio molis huius fuit? Zeno apud Laërtium ita prodit: Τὸν θεὸν, κατ' ἀρχὰς καθ' αὑτὸν ὄντα, τρέπειν τὴν πᾶσαν οὐσίαν δι' ἀέρος εἰς ὕδωρ. καὶ ὥσπερ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα περιέχεται, οὕτω καὶ τοῦτον, σπερματικὸν λόγον ὄντα τοῦ κόσμου, τοιόνδε ὑπολιπέσθαι ἐν τῷ ὑγρῷ, εὐεργὸν αὐτῷ ποιοῦντα τὴν ὕλην, πρὸς τὴν τῶν ἑξῆς γένεσιν. Εἶτα ἀπογεννᾶν πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν: *Deum in principio, cùm apud ſe eſſet, Eſſentiam omnem per aërem in aquam conuertiſſe. Et vt in fętu ſemen continetur, ita Deum qui ſeminalis Ratio mundi eſt, tale ſemen reliquiſſe in Humido, quod facilem aptamque operi Materiam præberet, ad rerum deinceps generationem. Deinde progenuiſſe primùm Elementa quattuor, ignem, aquam, aërem, terram.* Ait, *in principio:*] ipſis Sacrorum noſtrorum verbis. Ait, *cùm apud ſe eſſet.*] Piè & pulchrè. Deus ſua perfectio, ſedes, regnum: Lib. VI. De Benef. cap. XXIII.

Cui eſſe ſibi ſufficit, efficitque cuncta: Iul. Scal.

vt vir ſummus noſtri æui, in Carmine ſuper Deo ſcripſit, planè diuino. Deus ſibi, & ſuum ei eſſe, ſufficit: quídni? in ipſo omnia, ipſe omnia. Itaque fruſtrà, & pro humanâ imbecillitate iſtæ quæſtiones, Quid faciebat, agitabat? Vel Seneca noſter reſpondeat: *Iupiter reſoluto mundo, & dijs in vnum confuſis, paulliſper ceſſante Naturâ,* ACQVIESCIT SIBI, *cogitationibus ſuis traditus.* Optimè. vis & ego aliquid audacter, ſiue argutè? Idem quod nunc facit, fecit. Erras, qui in Deo tempora diſparas, omnia ei ſunt in pręſenti. Poëta Chriſtianus olim, Claudius Victor: Epiſt. IX.

Regnabatque potens in maieſtate creandi,
Et facienda videns, gignendáque mente capaci
Sęcula diſpiciens: & quidquid tempora voluunt,
PRAESENS SEMPER *habens. immenſum mole beatâ*
REGNVM ERAT IPSE SVVM.

An deerat occupatio, hæc quæ fuêre, quæ ſunt, & quæ inſtant, contemplanti? Pergit Laërtius, *Eſſentiam omnem vertiſſe.*] Si de primo conditu intellegit, Materiam cape: ſin de reparatione Mundi poſt exuſtionem, cape Ignem reliquum & in eo ſemina rerum. *Per Aërem.*] Ergo vel Materia, vel Ignis ille reliquus,

Aëre

Aëre tenuior. Et ita est. quoniam tradebant Stoici diffundi, & vel totum Vacuum illud occupare. Contrahitur igitur, sed gradatim, & habilis fit corporum generationi. Primò autem in Aerē, quia facillima ea mutatio ab Igne. Deinde, ait, *In Aquam.*] Hæc igitur proxima facies Materiæ, cùm elementa genita. Ideò vetus opinio, *Aquam principium rerum esse*, Thaleti adscripta. Quid Thaleti? Homeri ante illum fuit. apud quem legas

Iliad. ξ. ——— *ποταμοῖο ῥέεθρα*

Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.

——— *flumina magni*

Oceani, cunctis qui rebus præbuit ortum.

Vis aliquid clarius? iteratque alibi, & vocat

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν:

Oceanum Diuis genesim, matrem & nutricem.

Dij & Genij ex illo orti (nam & hi ex Materie) atque etiam vaporationibus eius aluntur. Postrema autem ipsa verba, de *Matre & Nutrice*, Plato in Timæo adsumpsit, & Materiæ aptauit. Quin & Barbarica vetus philosophia in hac parte. *Brachmanibus apud Indos*, ait Strabo, *ἀρχαὶ μὲν τῶν συμπάντων ἕτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ: aliarum omnium rerum alia principia, Mundi autem aqua.* Sed quarum rerum alia? credo singularum rerum, quæ ex Elementis; vt ad proxima principia hoc referatur. Iam &

De vitâ Moysis I. Ægyptij (Philo notat) *τὸ ὕδωρ διαφερόντως ἐκτετιμήκασιν, ἀρχὴν τῆς τῶν ὅλων γενέσεως εἶναι νομίζοντες: Aquam eximiè coluerunt, principium Vniuersi generationis eam censentes.* Sed pro totâ Stoicorum sententiâ,

III. Quæ. Nat. cap. XIII. Seneca audiendus: *Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque* (Stoici) *aut in eadem sententiâ, aut in vltimâ sumus.* Vltimâ. ex hac nempe omnia surrexisse. Quò ducere & Manilium possis, imò debeas:

Lib. I. *Seu liquor hoc peperit, sine quo riget arida rerum*
Materies, ipsumque vocat, quo soluitur, Ignem.

Inter variantes sententias Mundi conditi, nec Stoicam omittit: & Siue, inquit, Aqua initium rebus fuit, in quam Materia se vertit: quæ deinde *vocat* (ita legerim, non *vorât*) siue adhibet ipsum Ignem, qui destruit, & in varias formas mutat. Siue, qui soluit & destruit in *ἐκπυρώσει.* Neque aliud Stoici decantatum

tum illud *Chaos* interpretabantur, quàm hanc *Aquam*: non illam Elementi. Philonem ita audi: Τῶν δὲ Στωϊκῶν ἔνιοι χάος τὸ ὕδωρ εἶναί φασι, παρὰ τὴν χύσιν τοὔνομα πεποιῆσθαι νομίζοντες: *Quidam Stoicorum Chaos existimant Aquam esse, à fusione factum nomen arbitrantes.* De immortalitate Mundi.
Sed quid iam Aqua? pergit Laertius: *Deum, qui seminalis Ratio est, relinqui in humido.*] De Deo enim hæc verba, eiusque Ratione (etsi obscuriuscula sunt) omnino capienda. Ita enim alibi ipse Zeno: Διὰ τῆς ὕλης διεληλυθέναι τὸν τοῦ παντὸς λόγον, ὃν ἔνιοι εἱμαρμένην καλοῦσιν, οἷόν περ καὶ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα: *Per Materiam* (sic aqueam) *discurrere Vniuersi Rationem, quam aliqui Fatum appellant, tamquam in fœtu semen.* Vides eamdem ibi imaginem, & ipsis verbis, vti hîc ponitur. significat autem, immobilem per se & inefficacem Materiam animari ab hoc Igne (illo qui Deus, & Ratio:) nō aliter quàm semen eiusq; spiritus & calor fætum formant, augent, alunt. Notanda igitur & hîc λόγου vocula: quâ crebrò in hac Generationis re vtuntur. vt Seneca: *Caussa autem, id est Ratio, Materiam format.* Iterùm: *Incorporalis Ratio, ingentium operum artifex.* Ingentium, totius Mundi. Ait, *incorporalis*: quia mens ipsa Dei est, & animus, vt sic dicam, Ignis. Fatum interpretatur Zeno, alij Prouidentiam: & vtrouis sensu poëta Manilius (germanus Stoicus) sæpiùs vsurpat. Vt in istâ re gignendi, Sidera & cælum esse *Cælestis Rationis opus. Tale semen reliquisse.*] Ipsum Ignem, siue Calorem, qui Humido miscetur, vocat *Semen*: Ratione tamen illâ semper adiunctâ. Plutarchus, aduersus nostros: Τοῦ κόσμου τὸ πῦρ λέγουσι σπέρμα εἶναι: *Mundi semen Ignem dicunt.* Alio verbo, sed eodem sensu, Aristocles apud Eusebium: Στοιχεῖον εἶναί φασι τῶν ὄντων τὸ πῦρ, καθάπερ Ἡράκλειτος. τούτου δὲ ἀρχὰς ὕλην καὶ θεόν: *Elementum rerum omnium Ignem dicunt; eius principia, Deum & Materiam.* Benè Aristocles. & Deus, siue ipsa Ratio, ab hoc Igne disparanda. *Zeno*, apud Ciceronem, *statuit Ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem atque sensus.* Qualis autem hic Ignis? non vt ille noster, qui cuncta disturbat ac dissipat: sed *vitalis ac salutaris, qui omnia conseruat, alit, auget, sustinet, sensuque afficit*: qualem in sideribus videmus. Plura autem super totâ hac re, vbi de Exustione mundi. Vltima Laertij: *Gigni primùm elementa quattuor, ignem, aquam, aërem, terram.*] Idem Laertius posteà: Γίνεσθαι δὲ τὸν κόσμον, ὅταν ἐκ πυρὸς ἡ οὐσία τραπῇ δι' ἀέ-

Margin notes: In Stob. Physic. — Epist. LXV. — Consol ad Helu. cap. VIII. — Lib. I. — I. Acad. — Cic. II. De Nat. deor.

Handwritten: The Igne vital. ca... salutari

ερος εἰς ὑγρὸν, εἶτα τὸ παχυμερὲς αὐτοῦ συστὰν ἀποτελεσθῇ γῆ· τὸ δὲ λεπτομερὲς ἐξαερωθῇ, καὶ τοῦτ' ἐπιπλέον λεπτυνθὲν πῦρ ἀπογεννήσῃ: *Gigni Mundum, cùm ex Igne* (qui exūstioni reliquus) *Essentia vertitur per Aërem in Humorem. deinde craßior eius pars fit Terra; quod tenuius, Aër; reliquum magis tenue, Ignis.* Sed hìc *Aquam* omittit: anteà positam, & rectè. neque enim Materialis illa aqua siue humor, verè elementum Aquæ est, sed faciem dumtaxat eius habet, multifariã alioqui mixtione. Hæc igitur in breui Stoicorum sententia, super rerum conditu: cum quâ valdè Trismegistus ille consentit. Cap. I. Λόγος, inquit, ἅγιος ἐπέβη τῇ φύσει, καὶ πῦρ ἄκρατον ἐξεπήδησεν ἐκ τῆς ὑγρᾶς φύσεως ἄνω εἰς ὕψος: *Ratio sancta* (siue *Verbum*) *Naturæ superuénit, & Ignis purus exsiluit ex Humidâ naturâ in altum.* Additq; mox: Κινούμενα δὲ ἦν, διὰ τὸν ἐπιφερόμενον πνευματικὸν λόγον εἰς ἀκοήν: *Mouebantur autem, à Ratione spiritali, quæ super eá ferebatur, ad auditum.* Est sanè nostra hîc *Ratio*, est *Ignis*. Quid in ipso Moyse, rerum primordiis, nónne *Spiritus Domini ferebatur super Aquas?* Quibus profectò paria & Trismegistus, & Zeno suprà, *Rationem per Materiam decurrere.* Quod Tertullianus alludit, an & ridet? *Stoici volunt, Deum sic per Materiam decucurrisse, quomodo mel per fauos.* Rideat: Metaphoram non indecoram, nec à Sacris longinquam, ego putem.

DISSERT. IX.

In Vacuo Mundum librari. Verè natum videri: & quare forma eius circitet.

De defect. oracul. QVomodo factus, quod satis sit, diximus: *Vbi* autem, & quo situ? *In medio Vacui*, ait Chrysippus apud Plutarchum: *atque hanc caussam permansionis eius esse, quòd Essentia omnis in sui medium tendat.* Est ipsa sententia, quàm damnatum it Epicurus, & ex eo Lucretius:

Lib. 1.

Illud in his rebus longè fuge credere Memmi,
In medium summę, quod dicunt, omnia niti:
Atque ideò Mundi Naturam stare sine vllis
Ictibus externis, neque quóquam posse resolui
Summa atque ima, quòd in medium sint omnia nixa.

Damnat, sed parùm iustè: & in Terrâ, quæ se sustinet, & vndique

que in se redit, eadem ratio, neque alia, valet. Plutarchus etiam, dicto loco, irridet: quia Vacuum omne spernit. Non nos herclè, & cogitanti cuicumque aliquid Vacui extra Mundum, vel inuito occurrit. quod præter antè dictos, etiam Philo Iudæus palàm adstruit, & in Scripturis *Abyssum* dici contendit. Quid Augustinus, an non *extra Mundum infinita spatia locorum* cogitari ostendit? Vt Stoicorum assertio neque tam singularia sit, nec ex facili adspernanda: imò Theologorum optimis etiam hodie propugnanda. Addamus, *Quando* sit factus: etsi apud Stoicos quidem nihil super eâ re legi. Imò credo eos censuisse, *certum non esse diem eius ortus*: quod Iulius Firmicus tradidit, certus eorum adsecla & satelles. Tamen curiosa inquisitio huc quoque iuit, & Vere natum esse volunt, Sole in Ariete existente. Panegyristes ad Maximianum: *Diuinus ille vestræ maiestatis ortus ipso, quo illuxit, auspicio Veris illustrior, augustiore fulgens luminis claritate, quàm cùm* ORIGINEM MVNDI NASCENTIS *animauit*. Et statim: *O felix beatumque Ver nouo partu! ô tempus, quo meritò* OMNIA NATA *esse credantur! ô Kalendæ Martiæ, sicuti olim annorum voluentium, ita nunc æternorum auspices Imperatorum*. Virgilius:

XI. De Ciuit. cap. V.

Lib. IIII.

Sol in Ariete erat quando mundus natus

> *Non alios primâ crescentis origine mundi*
> *Illuxisse dies, aliúmve habuisse tenorem*
> *Crediderim. Ver illud erat, Ver magnus agebat*
> *Orbis.*

mundus creatus tempore veris

In Carmine veteri: *Vere natus orbis est*. Diuus Ambrosius & caussam addidit: *Inde oportebat mundi exordium capi, vbi erat opportuna omnibus verna temperies. vnde & nascentis mundi imaginem annus expreßit, vt post hibernas glacies, atque hiemales caligines, serenior solito Verni temporis splendor eluceat*.. Damascenus item in hac parte: Τέσσαρες τροπαὶ δι' ἡλίου συνίστανται. καὶ πρώτη μὲν ἡ ἐαρινή. ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ σύμπαντα. καὶ δηλοῖ τὸ μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τὴν ἀνθέων τὴν βλάστησιν γίνεσθαι: *Quattuor sunt à Sole anni tempora siue conuersiones. Prima Verna, in quâ Deus fecit vniuersa. quod docet etiamnunc florum in eâ germinatio*. Verba Scripturæ adspicit: *Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum*. Et nónne probabile est amœnissimo, & maximè vegetabili tempore, cuncta cœpisse? cùm & animantes pleræque fætificant,

I. Exaëm. cap. IIII.

Lib. II. cap. VII.

& aliæ naturæ partes concipiunt aut parturiunt, εὐλόγως dicamus & ipsam totam peperisse. At sunt tamen qui fortiter abnuant, Hebræorum auctoritate confisi, quibus principium anni in Autumno fuit: ergo & Mundi. Non vltrà inquiro: cùm ad Sacrorum auctoritatem itur, Philosophiæ fines iam res egreditur, & ad Theologiæ abit. Hoc tertium potiùs, *Qualis* conditus, & quâ formâ? Rotundâ. Ita Stoici apud Laërtium: & caussa. Πρὸς γὰρ τὴν κίνησιν ἁρμοδιώτατον τὸ τοιοῦτον σχῆμα: *Nam ad motum talem figuram aptissimam.* Plures caussæ in Manilio:

= midday creaty in autumn

Lib. I.

Hæc æterna manet, diuisque simillima forma,
Cui neque principium est vsquam, nec finis, in ipso
Sed similis toto remanet, perque omnia par est.

Apta scilicet ea forma ad perpetuitatem motus: denique *Diuis par*, vt ait, vel quia Astra sic spectantur; vel quia principio & fine caret, vt ipse Deus. Obserua autem hîc *Totum*, τὸ ὅλον, Stoico sermone, vt prædixi. In Platone ratio quoque alia: *quòd à quo animante* (Mundo) *omnes reliquos contineri vellet animantes, hunc eâ formâ figurauit, quâ vnâ omnes reliquæ formæ concluduntur.* Est enim capacissima, est perfectissima ea forma. Et *ictircò* (ait explicans Apuleius) *perfectissimo & pulcherrimo Mundo* instar pulchræ & perfectæ sphæræ à fabricatore Deo quæsitum est, vt sit nihil indigens: sed operiens omnia cöercénsque contineat. pulcher & admirabilis, suíque similis, sibíque respondens.* Quod ipsum in capite humano Lactantius considerat: *quod Deus,* inquit, *orbi & globo simile formauit, quia orbis rotunditas perfectæ rationis est ac figuræ. Eo igitur Mens & ignis ille diuinus, tanquam cælo, tegitur.* Ab hac sententiâ Homerum fuisse argumentâtur, quòd* ἀπείρονα γαῖαν dixerit: non magnitudine, sed figurâ, quæ finis est expers.

In Timæo.

*Id est, *imago, forma.*

De opific. Dei, cap. VIII.

* *infinitam terram.*

DISSERT. X.

Animal eum esse, sensu & Ratione præditum. Partes eius libatæ. Ipsam animam, Deum esse.

ET Mundum quidem talem ac tantum vides, sed in externâ adhuc facie: nunc animi sensus ad interiora, id est ad *Animum* eius mitte. Ita enim consensu Stoici, *sentientem eum, intelli-*

intelligentem, sapientem: & quid te moror? *Animal rationale* esse.
AVD. Hoc dicunt? repudio:

Et procul à verâ hoc aio ratione repulsum.

LIPS. Et ego tecum: sed quid iudicare, priusquám audire properas? Intellige, & tum cense. Et sententia hæc non illorum primitus, ne nescias; à Socrate & Platone est, qui protulerunt. Iste in Timæo, vt Cicero vertit: *Quapropter non est cunctandum profiteri, si modò aliquid inuestigari coniecturâ potest, hunc Mundum Animal esse, idque intelligens, & diuinâ Prouidentiâ constitutum.* Et sæpiùs iterat, & inter *κύρια dogmata habent sectatores. Sed illis omissis, Stoicos audiamus: de quibus ita Laërtius: Ὅτι δὲ καὶ ζῷον ὁ κόσμος, καὶ λογικὸν καὶ ἔμψυχον καὶ νοερὸν, Χρύσιππός φησι, καὶ Ἀπολλόδωρος καὶ Ποσειδώνιος. ζῷον μὲν οὕτως, ὄντα οὐσίαν ἔμψυχον αἰσθητικήν. τὸ γὰρ ζῷον τοῦ μὴ ζῴου κρεῖττον· οὐδὲν δὲ τοῦ κόσμου κρεῖττον· ζῷον ἄρα ὁ κόσμος. Ἔμψυχον δὲ, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἐκεῖθεν οὔσης ἀποσπάσματος. Βοηθὸς δὲ εἶπεν οὐκ εἶναι ζῷον τὸν κόσμον: *Quòd autem Animal sit Mundus, & rationale, et animatum, & intelligens, asserit Chrysippus, & Apollodorus, & Posidonius. Animal quidem ita; vt sit natura animata & sentiens. Quod enim animans, non animante præstantius est: nihil autem Mundo præstantius; Animans est igitur. Animatum porrò esse, liquet ex nostrâ Animâ, quæ particula auulsa est ab illo. Boëthus tamen dixit, non esse Animal.* Vides adfirmationem, & additam rationem: Quòd animal præstantius non animato. A Platone ea est sumpta, in Timæo. *Fas*, inquit, *non est, nec vnquam fuit, quidquam nisi pulcherrimum facere eum, qui est optimus. Cùm hanc rationem igitur habuisset* (Deus;) *reperiebat nihil esse eorum, quæ in naturâ cernerentur, non intelligens intelligente, in toto genere, præstantius. Mentem autem vlli rei adiunctam esse sine animo nefas esse: quocirca intelligentiam in animo, animum conclusit in corpore: sic ratus opus illud effectum esse pulcherrimum.* Platonis ratiocinatio est: Deus optimus optimum fecit: nihil naturâ intelligente melius: ergo Mundus intelligens. Si hoc, etiam animatus: quoniam intelligentia sine animâ esse non potest. Intelligentem cùm dicit, Rationalem sentit, quod consonat. Itaque Zenonis verba eiusdem rei sunt, in Sexto Empirico, ista: *Si, quod est particeps rationis, est melius eo quod est illius expers: est ergo Mundus particeps rationis. Et similiter argumentabatur in eo, quod est animâ preditum,*

*primaria.

In Zenon.

& quod Inanimatum. AVD. Neque nunc sine risu audio: & quale istud Animal, & quas partes habet? LIPS. Partes? Benè suggeris: dabo, ad hominis & tuum instar. Plutarchus ita distribuit. *Stellæ sicut* OCVLI *lucentes in facie Vniuersi orbem suum peragunt. Sol vi præditus* CORDIS, *vt hoc sanguinem & spiritum, sic diffundit ex se vegetantem calorem & lucem. Terrâ & Mari mundus, vt animal* VENTRE & VESICA, *vtitur. Luna inter Solem & Terram, vt inter Cor & Ventrem, velut* IECVR, *aut aliud molle viscus est, & respirationes illinc excoctione aliquâ & purgatione attenuans diffundit.* Atque ego sanè (etsi aliter Macrobius) eódem versus Sarapidos rettulerim, quos interrogatus à Nicocreonte Cypriorum rege protulit. Ægyptij enim istum *Deorum maximum* dicunt, id est Mundum. Versus sunt:

De Facie in orbe Lunæ.

1. Saturn. cap. xx.

Εἰμὶ θεὸς τοιόσδε μαθεῖν, οἷον κ' ἐγὼ εἴπω.
Οὐράνιος κόσμος κεφαλὴ, γαστὴρ δὲ θάλασσα,
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ' οὔατ' ἐν αἰθέρι κεῖται,
Ὄμμά τε τηλαυγὲς, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο:
Sum Deus, & talis qualem describam ego meipse.
Cæli arx mi CAPVT *est*, VENTREM *dico mare magnum:*
Terra, PEDES; AVRES *ponuntur in æthere puro;*
Longè splendentes OCVLOS, *dic lampada Solis.*

Mutat aliquid in illis Plutarchi: & quis non pro ingenio possit? *Terram* facit *pedes*, satis appositè: sicut Chrysippus Stoicus eamdem ὑπέρεισμα, ὥσπερ ἐν ζώῳ τὰ ὀστέα: *fulcrum, vt in animali ossa.* Est enim maximè compacta & dura, sed & infimo loco, vt Pedes. Hæc Stoica esse, etiam Io. Damascenus docet: *Stoici*, inquiens, *Deum statuunt animum huius Vniuersi, corpus eius ipsum Vniuersum: oculos verò, Solem, Lunam, astra.* Sed & Manilius Stoicissans: ——*flammæque micantes,*
Quæ Mundi fecêre oculos.

Stob. Phys.

De Hæresibus.

Lib. 1.

Oculos, id est stellas. Sed vt ad Laërtium redeam, à quo me leuiter abduxisti: altera in illo ratio, cur Animal Mundus, *quòd nostra ex eo anima auulsa.*] Quasi dicat. quod Animam emittit, ipsum animatum est: talis Mundus. Verba Zenonis huic sententiæ, in Empirico: *Quod emittit semen eius quod est particeps rationis, est ipsum quoque rationis particeps: Mundus autem emittit tale semen: est ergo Mundus rationis particeps.* Cicero etiam huc

faciat: *Qui Stoicus est, non magis approbabit nunc lucere, quàm hunc Mundum esse sapientem, habere Mentem quę & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat.* Vides quàm adfirmatè hoc nostri? Nec soli tamen, ne erres. Omitto Platonicos, Aristoteles ipse (sed ex alienâ mente, inquiunt) alibi *Animal Mundum* appellat. Trismegistus planissimè ex suâ: Ὁ μὲν κόσμος, πρῶτον· ὁ δὲ ἄνθρωπος, δεύτερον ζῷον μετὰ τὸν κόσμον: *Mundus, primum animal; secundum ab illo, Homo.* Et alibi, ἀθάνατον ζῷον, *immortale animal* dicit. Sed iterùm ad Laërtij verba, *Animam ex eo auulsam.*] Quo? an Toto? non, sed ipsâ Animâ, quam Toti dabant. Et quę illa? Ignis. quis Ignis? Deus. Hoc diuersum à Platonicis nostri habent; etsi audita sententia, non explorata, imponat. Nam vtrique Animam Mundo tribuunt, & Deum faciunt: sed diuerso paullùm sensu. Plato Mundi animam ex Deo natam vult: nostri, Deum ipsam esse. Illi quoque Deum, sed secundarium quemdam, nec primum & patrem. Pro Stoicorum mente Varro, apud Isidorum: *Varro Ignem Mundi animum dicit. Proinde quòd in Mundo Ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Quàm vanissimè! Qui cùm est, inquit, in nobis, viuimus; cùm exit, emorimur.* Augustinus, De eodem Varrone: *Dicit idem auctor acutissimus atque doctissimus, quòd hi soli videantur ei animaduertisse, quid esset Deus, qui crediderunt eum esse Animam motu ac ratione Mundum gubernantem.* Vox *motu* non omnino disconuenit, fateor: & veriùs tamē credam, *Mente.* Cicero, ibi Stoicus: *Mundum naturâ sentiēte teneri, in quâ Ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. Quam vim Animum esse dicunt Mundi, eamdemq; esse Mentem Sapientiamque perfectam, quam Deum dicunt.* Est igitur iis Anima, est & eius ἡγεμονικὸν *Ratio* in Mundo, sicut in homine ponimus: atque ea *Ratio* propriè Deus. Multa super hac re, è multis, possem: sed quod satis sit, dixi nuper, cùm de ipso * Deo dissertatum. Cum Philone claudam, qui hæc à Chaldæis manasse ostendit, & damnat: *Chaldæi, inquit, super alios homines Astronomiam & Genethliacam excolentes, infera superis, cælestia terrenis adaptare & iungere nitebantur, tanquam Musicis rationibus omnia concinere & conuenire inter se aiebant, locis disiuncta, cognatione coniuncta.* Οὗτοι τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον ἐν τοῖς οὖσιν ὑπετόπησαν εἶναι μόνον, ἢ θεὸν ὄντα αὐτὸν, ἢ ἐν αὐτῷ θεὸν περιέχοντα τὴν τῶν ὅλων ψυχήν, εἱμαρμένην

IIII. Academ. — XI. Metaphys. — Cap. X. — Lib. VIII. — IIII. De Ciuit. cap. XXXI. — I. Acad. — *Lib. I. Dissert. VII. — περὶ ἀποικίας.

νην τε καὶ ἀνάγκην θεοπλαστήσαντες, ἀσεβείας πολλῆς κατέπλησαν τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἀναδιδάξαντες ὡς δίχα τῶν φαινομένων οὐδενός ἐστιν οὐδὲν αἴτιον τὸ παράπαν: *Iidem apparentem hunc & sensibus subiectum Mundum suspicati sunt & ediderunt, aut ipsum solum esse Deum, aut quæ eo continetur Vniuersi animam. Fatum autem & Necessitatem deificantes, vt sic dicam, & consecrantes, summá impietate vitam humanam repleuerunt, docentes præter hæc quę conspiciuntur, nullam esse omnium Caussam.* Sunt ipsa Stoica, qui *Rationem* in hâc Animâ *Fatum* & *Necessitatem* etiam interpretabantur. Absurda igitur, sic accepta. sed è quibus subtilissimè argumentum, pro Dei vnitate, contra Gentiles Arnobius ducit. *In Philosophiæ memorabiles studio, vniuersam istam molem Mundi, Animal esse vnum, sapiens, rationabile, consultum,* PROBABILI *asseueratione definiunt: quorum si est vera, & fixa, certa sententia; etiam illi continuò desinent Dij esse, quos in eius portionibus constituebatis. Vt enim homo vnus nequit, permanente sui corporis integritate, in homines multos scindi; neque homines rursus multitudinis, iunctionis differentiá conseruatâ, in vnius sensus simplicitatem conflari: ita si Mundus animal est vnum, & vnius Mentis agitatione motatur: nec in plura potest numina dissipari; nec si eius particulæ Dij sunt, in vnius animantis consistentiam cogi atque verti.* Audisti. iam tecum damnamus, etsi *probabile* hoc, cum Arnobio: quia certum, diuinam illam vim per omnes Mundi partes ire, vt Animam, sed non Animam: & hic error, quòd ęternum illud & secretum, cum perituris impurisque vnionis nexu miscent.

Lib. III.

DISSERT. XI.

Diuisio Mundi prima, & secunda. Elementa quattuor esse, & in se inuicem commutare.

ANIMAL igitur iis Mundus. cuius duæ magnæ Partes, Cælum & Terra. Varro ita diuidit scitè, vt, opinor, ex mente & more Stoicorum. Augustinus: *Adiungit* (Varro) *Mundum diuidi in duas partes, Cælum & Terram: & Cælum bifariàm, in Æthera, & Aera; Terram verò, in Aquam & Humum. E quibus summum esse Æthera, secundum Aera, tertiam Aquam, infimam Terram.* Sunt omnino Stoica, qui primò diuidebant Elementa

VII. De Ciuit. cap. VI.

menta

menta in *Grauia, & Leuia. Leuia faciunt, Ignem & Aërem: Grauia, Aquam & Terram. Leue autem esse, quod à medio suo recedat; Graue, quod accedat.* Ouidio etiam hæc tributio: Stob. Phys.

Quattuor æternus genitalia corpora mundus
Continet. ex illis duo sunt onerosa, suoque
Pondere in inferius, Tellus atque Vnda, feruntur.
Et totidem grauitate carent, nulloque premente
Alta petunt, Aër atque aëre purior Ignis.

Clara ista, neque voces morentur, haud vulgariâ omnino vsurpatione in Varrone. Nam *Cælum* pro *Aëre*, olim & priscis dictum. Hebræis quidem, vt Sacra docent; Latinis, vt Varro v. de L.L. idem alibi notat. *Cælum*, inquit, *dupliciter dicitur, & supremum illud vbi stellæ; & hoc totum, quod complexu continet Terram.* quod est scilicet Aër. Lucretius:

Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur Aer. Lib. IIII.

Seruius illud Virgilij: *--maria, ac terras, cælumque profundum:* pro Aëre accipit. *nam Æther*, inquit, *immotus.* Plinius apertissimè: *Namque & hoc Cælum appellauere maiores, quod alio nomine Aëra.* Imò & *Æthera* Græci, pro Aëre, consimiliter etiam dicunt. Omitto, in re pergamus. Quattuor igitur ista Elementa sunt, *Principes Qualitates* (ita Cicero appellat,) siue corpora, huius Mundi. 1. Academ. Quare *Principes?* quia Elemento hoc conuenit, & definitio eius Stoica in Laertio: Στοιχεῖον ἐξ οὗ πρώτου γίνεται τὰ γινόμενα, καὶ εἰς ὃ ἔσχατον ἀναλύεται: *Elementum, ex quo primo fiunt, quæ fiunt, & in quod extremum resoluuntur.* Fiunt, nempe hæc minora & multiformia corpora: alioqui ex Principiis primis ipsa Elementa. Sed de compositis accipiendum est, Elementa sunt simplicia. Quattuor ea consensu ferè ponunt. & benè Plinius: *Nec de Elementis video dubitari, quattuor ea esse.* Quare sint, Platonis pulchra consideratio est, in Timæo. *Diuini decoris ratio postulabat*, inquit, *talem fieri Mundum, qui & Visum pateretur, & Tactum. Constabat autem neque videri aliquid posse sine Ignis beneficio, neque tangi sine solido, & solidum nihil esse sine Terrâ. Vnde Mundi omne corpus de Igni & Terrâ instituere fabricator incipiens, vidit duo conuenire sine medio colligante non posse: & hoc esse optimum vinculum, quod & se pariter, & à se liganda deuinciat. Inde Aerem & Aquam inter Ignem Terramque contexuit: & ita per omnia vna* Ex Macr. 1. in Somn. Scip.

& sibi conueniens iugabilis competentia occurrit, Elementorum diuersitatem ipsâ differentiarum æqualitate consocians. Pluscula addit, meritò à te legenda, & sine alio interprete capienda. Nam & Aristoteles, quem in scholis audiimus, has Qualitatum, consentientium semper parte alterâ, συζυγίας exposuit. Et ab hoc isto
III. Hexaem. cap. IIII. ordine est, quòd Ambrosius στοιχεῖα Græcis dicta censet: *quod sibi conueniant*, inquit, *& concinant.* Quattuor igitur. sed an non
Epist. CXVII. Seneca abnuit, qui de tribus adfirmat? Alibi: *Hæc nempe sunt Elementa, quibus hic Mundus administratur: Aqua, Terra, Spiritus. Omnia ista tam caussa viuendi sunt, quàm via mortis.* An excidisse & delinquere hîc putamus vocem *Ignis*? an pro suo quodam sensu nunc hoc dixit, & de isto inferiore Mundo sentit tantùm? Nam ait, *hic Mundus*. Et ad rem præsentem tria hæc facit, quia de spontaneâ morte agit: quam ab illo æthereo igne non sumas. Abi, inquit, Aquâ te merge, si vitæ pertæsum est; Terrâ conde, aut ex altiore eâ deiice; Spiritum id est Aërem ne reciproca: habes vias mortis. Certè ipse alibi quattuor agnoscit; & Stoici passim ponunt. Respondent huic numero & Elementis singulis Anni tempora, siquis comparet, Ver, Æstas, Autumnus, Hiems: respondent hominis item Ætates, Pueritia, Iuuentus, Grauitas, Senectus. Ordo eorum, elegantibus sanè versibus, in Manilio: quos, sodes, lege. Nam nobis propositum, non omnia quæ ad rem exsequi, sed quæ obscura aut rara, & ad Senecæ propriè lucem. Pro eo addo, Elementa hæc non pura prorsus esse, & communicare inter se, atque etiam mu-
III. Quæ. cap. X. tare. Ipse dicit: *Omnium Elementorum alterni recursus sunt: quid-*
*Lego, At. *quid alteri perit, in alterum transit.* **Et Natura partes suas, velut in ponderibus constitutas, examinat: ne portionum æquitate turbatâ, Mundus præponderet.* OMNIA IN OMNIBVS SVNT. *non tantùm Aer in Ignem transit, sed numquam sine Igne est. Transit Aer in Humorem, sed nihilominus non sine Humore est. Et Aera & Aquam facit Terra, sed non magis vnquam sine Aquâ est, quàm sine Aëre. Et ideò facilior inuicem transitus est, quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est.* Sunt verissima. omnia mixta sunt, & partibus (non enim totis) Elementa vertuntur: mirabili Naturæ prouidentiâ, vt æqualitas & proportio seruetur, necessaria tutelæ Vniuersi. Ouidius hæc in parte:

--**omnia*

— * *omnia fiunt*
Ex ipsis, & in ipsa cadunt. resolutaque tellus
*In liquidas rarescit aquas. * tenuatur in auras*
Aeráque humor habet. dempto quoque pondere rursus
In superos aer tenuißimus emicat ignes.
Inde retrò redeunt, idemque retexitur ordo.

xv. Metamorph. *Ipsa definitio Stoicorũ suprà. *Legam, tenuatus i.a. A. humor abit.

Lucretius etiam, contra nostros:

Quinetiam repetunt à cælo atque ignibus eius.
Et primum faciunt ignem se vertere in auras
Aeris, hinc imbrem gigni, terrámque creari
Ex imbri, retróque à terrá cuncta reuerti,
Humorem primùm, pòst aera, deinde calorem:
Nec cessare hęc inter se mutare, meare
De cælo ad terram, de terrá ad sidera mundi.

Lib. I.

Reiicit, quæ amplecti debuit, & vel sensuum testimonio fidem habere. Sanè hæc mutatio est, & ex mixtione generatio: in quâ tamen discrimen, & alia Agunt, alia Patiuntur. Cicero, vt Stoicus: *Aer & Ignis mouendi vim habent, atque Efficiendi: reliquę partes accipiendi, & quasi Patiendi. Aquam & Terram dico.* Paria Aristoteles: & duo Elementa superiora velut * Mares sunt, & Artifices; reliqua vt Fæminæ, & Materiæ vicem habent. Ægyptij etiam ita distinguebant, in Mares dico & Fæminas: sed aliter, & singulis dabant vtrumque hunc sexum. Exempli causſâ, *Aera marem iudicant, quà ventus est; fæminam, quà nebulosus & iners. Aquam virilem, Mare vocant; muliebrem, omnem aliam. Ignem masculum, quà ardet flamma; fæminam, quà lucet innoxius tactu. Terram fortiorem, marem vocant, saxa cautesque; fæminæ nomen adsignant huic tractabili ad culturam.* Ista Seneca alibi, subtiliora quàm veriora. Sed iam ad singula Elementa eamus.

I. Acad.

* *Vide Fulgent. Mythologica, de Saturno, lib. I.*

III. Quę. cap. XIIII.

DISSERT. XII.

De Elemento Ignis, siue Æthere. Stoicis Ignem ibi statui: atque illum, aut in illo, Deum.

PRIMVM est Ignis, qui in *Cælo* siue *Æthere* locum suum habet. *Cælum* Græcis οὐρανὸς, quia πᾶσαν ὁρώμενος, & oculos omnium pulchritudine ad se vocat. Neque aliâ causſâ Latinis *Cæ-*

lum. quod hauddubiè (ait Plinius) *cælati argumento diximus, vt interpretatur M. Varro.* Est enim, ait Isidorus, *stellis, velut vas, signatum.* Et Deus superum illum *Mundum* (pulcherrimè Cicero) *signis & luminibus, tanquam Ædilis, ornauit.* Is ornatus in Varronis hisce versibus:

I. De Nat. Deor.

Mundus, domus est maxima omnium,
Quam quinque altitonę fragmine zonæ
Cingunt. per quam limbus pictus
Bis sex signis stellimicantibus
Altus in obliquo æthere, Lunæ
Bigas acceptat: Postumi cui Seplasia fœtet.

Ideò igitur *Cælum*: etsi nostra quoque Terra, & *viuorum regio* Cælū; sed comparatione, & respectu inferorum. Vt in Virgilio:

Et falsa ad cælum mittunt insomnia manes.

Nam *sicut Dij nobis* (ait Macrobius) *ita nos defunctis superi habemur*: quibus nostra regio, velut Cælum. Idem *Æther* Græcè, παρὰ τὸ αἴθειν, *ab ardore*, & quia igne constat, vt nostri: etsi Aristoteles παρὰ τὸ ἀεὶ θεῖν, *quia perpetuò moueatur & currat*, mauult dictum. Nam ipse Ignem scilicet à Cælo spernit, quod ex quintâ quadam naturâ constituit; & sub eo demum Ignem locat. Res nota è scriptis eius. neque Plutarchum pro vero habeo, qui Aristotelem statuere Cælum facit ἐκ πέμπτου σώματος πυρὸς, ἢ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ μίγματος: *è quinto Corpore Igne, vel è calidi & frigidi mixtione.* Corrupta aut falsa ista, nec sic profectò Aristoteles. Omitto quæ habemus, & exstant: Atticus etiam apud Eusebium, inter dissidia Platonis & huius refert: Ὁ μὲν φησι τὰ κατ᾽ οὐρανὸν τὴν πλείστην ἰδέαν ἐκ πυρὸς ἔχειν· ὁ δὲ, μηδαμῇ μετεῖναι τοῖς οὐρανίοις πυρός: *Ille* (Plato) *ait, cælestia pleramque Idéam ex Igne habere; iste* (Aristoteles) *nihil participare cum eo.* At nostri, vt dixi, cum Platone, cælum & astra ignea: & quartum hoc Elementum ibi locant. Quid, cum Platone? ante eum Heraclitus, à quo nostros hausisse vult apud Tullium Cotta: *Sed omnia vestri* (Stoici) *Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, vt opinor, sequentes.* Sed quocunque auctore, sententia certa est, *quartam partem Mundi* (Æthercam) *& ipsam totá naturá fæcundam esse, & ceteris naturis omnibus salutarem impertire & vitalem calorem.* Nam superum

II. De Plac. cap. XI.

coeli, et astra ignea

III. de Nat. deor.

Idem II. De Natur.

ſuperum hunc Ignem, quem illi *purum, lucidum, tenuem, mobilem* conſtituebant: miſceri omnibus volebant, & vitam, vegetationem, aut conſeruationem dare. Denique hunc eſſe *Mundi animam*, hunc Deum : illum dico in *æthere ardorem tenuem, nulláque admiſtione concretum.* Itaque deſcribitur iis Οὐρανὸς, ἡ ἐσχάτη περιφέρεια, ἐν ᾗ πᾶν ἵδρυται τὸ θεῖον: *Cælum extrema circumferentia, in quo ſedem habet quidquid eſt diuinum.* Et quanquam omnis ea pars talis, tamen ſupera eius magis : & Cleanthes (in Tullio) *Cùm ipſum Mundum eſſe Deum dicit, tum vltimum & altiſsimum, atque vndique circumfuſum & extremum, omnia cingentem atque complexum* ARDOREM, *qui Æther nominatur, certiſsimum Deum iudicat.* Quod Scipio etiam ita, doctore ſcilicet Panætio Stoiciſſans, apud Ciceronem: *Orbis cæleſtis vltimus, qui reliquos complectitur,* SVMMVS IPSE DEVS, *arcens & continens ceteros.* Quæ talia Macrobius tamen ad Platonis dogmata trahit, Cicerone haud vſquequaque volente. Vt enim à Terrâ gradatim tenuiora omnia & puriora fiunt Aqua, Aër, Ignis : ita in ipſo Igne illi gradus, & ſumma eius pars puriſſima, eoque maximè diuina, & Rationis illius incorporalis ſedes. Hanc Pythagoræ etiam mentem adſcribit Theophilus, Antiochenus antiſtes: *Pythagoras,* inquit, *magno labore ima & ſumma perſcrutatus, Extremam naturam Deum autumat.* Qui tamen ſubliniùs paullò rectiuſque locutus mihi legitur, in Clemente. Οἱ, inquit, ἀμφὶ Πυθαγόραν φασίν. Ὁ μὲν θεὸς, εἷς. χ' οὗτος δὲ, οὐχ ὥς τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτὸς τᾶς διακοσμήσιος, ἀλλ' ἐν αὐτᾷ ὅλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπίσκοπος πάσας γενέσιος, κρᾶσις τῶν ὅλων· ἀεὶ ὤν, καὶ ἐργάτας τῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ ἔργων ἁπάντων, ἐν οὐρανῷ φωστὴρ, καὶ πάντων πατὴρ, νοῦς καὶ ψύχωσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνασις: *Deus, vnus. & is, non vt quidam ſuſpicantur, extra Mundum, ſed in ipſo totus, in toto circulo inſpector atque arbiter omnis generationis, temperies vniuerſorum. qui ſemper eſt, opifex ſuarum poteſtatum & operum omnium, in cælo lumen, & omnium pater, Mens & animatio totius circuli, omnium motio.* Sed alia, quæ ad Stoicum hunc ſenſum, *anteà cùm de Deo, nobis dicta. De Cælo porrò exſequamur : cui & Epicurus *igneam ſubſtantiam* adtribuit: & Plinius, *Ignium elementum,* inquit, *ſummum, inde tot ſtellarum collucentium illi oculi.* A quo Igne videtur Stoicis petita cauſſa orbicularis illius motus, quo cælum aſſiduè rotatur. Nam *cùm omnia*

Ibid. Laert. in Zen. 1. De Nat. deor. In Somn. Lib. III. ad Autolycum. In Protreptico. *Lib. I. Diſſert. VIII.

nia (ait Zeno apud Stobæum) *ad medium totius ferantur: etiam corpora quæ grauitatem non habent, vt Aerem & Ignem ad medium ferri, circáque eius ambitum consistere.* Credo eum dicere. quà possint, ferri ad medium: & quanquam naturâ attollantur, consistere tamen circa ambitum, atque inde quasi impetum capere ad medium redeundi; sed naturâ vetante, moueri adsiduè, nec deprimi nec attolli. Etsi ab Animâ etiam Mundi peti ratio potest, cuius vita & æternitas in motu est: nec potest motus esse æternus, nisi iste, qui continuatione perpetui in se reditus agitatur.

DISSERT. XIII.

Ætheris præstantissimum Solem videri: regem siderum: & esse Mundanæ animæ ἡγεμονικόν. *De Lunâ additum.*

VNIVERSE de Igne, siue Cælo, satis dictum: de signis, quæ in eo, stellísque breuiter videamus. Et inprimis de duobus quę eminent, & caput inter cetera efferunt, *Sole* ac *Lunâ*: siquid de iis Stoici seorsim ab aliis dicunt. Solem Latini appellant, ab excellentiâ, & *quia tantam claritudinem* SOLVS *obtinuit*: & Græci ἥλιον quasi δήλιον, litteræ abiectione, quòd ab eâdem claritate sit omnibus manifestus & conspicuus. Stoici de eo: Εἶναι μὲν τὸν ἥλιον εἰλικρινὲς πῦρ, καὶ μείζονα τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ σφαιροειδῆ, ἀναλόγως τῷ κόσμῳ. πῦρ μὲν ὤν εἶναι, ὅτι τὰ πυρὸς πάντα ποιεῖ. μείζω δὲ τῆς γῆς, τῷ πᾶσαν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν: *Esse Solem purissimum ignem, & maiorem terrâ: sed & orbiculari figurâ, iuxta cum Mundo. Ignem quidem esse, quoniam omnia quę Ignis præstat. Maiorem terrâ, quia omnem eam illustrat, sed & ipsum cælum.* Ait primò, Ignem esse: sed quod genus? Tetigi anteà, & magis è Zenone explicemus. qui & Solem & astra τεχνικοῦ πυρὸς εἶναι, *artificialis ignis esse* scribit. Δύο γὰρ γένη πυρός, τὸ μὲν ἄτεχνον, καὶ μεταβάλλον εἰς ἑαυτὸ τὴν τροφήν· τὸ δὲ τεχνικόν, αὐξητικόν τε καὶ τηρητικόν, οἷον ἐν τοῖς φυτοῖς ἐστὶ καὶ ζώοις. ὃ δὲ φύσις ἐστὶ καὶ ψυχή. τούτου δὲ πυρὸς εἶναι τὴν τῶν ἄστρων οὐσίαν: *Duo enim genera Ignis. Vnum artis expers, & conuertens in se omne alimentum: alterum artificiale, quod auget res & conseruat, sicut in plantis conspicitur & animalibus. Hoc autem Natura est, & Anima. Atque eius Ignis essentiam astrorum esse.* Vides hunc Ignem? Frustrà

Macrob. 1. Saturnal. cap. XVII.

Stob. Physic.

ſtrà igitur cenſet & timet Ariſtoteles: Εἰ τά τι διαστήματα πλήρη πυρὸς ἦν, καὶ τὰ σώματα συνίστηκεν ἐκ πυρός, πάλαι φροῦδον ἂν ἕκαστον τῶν ἄλλων στοιχείων: *Si interualla ſtellarum plena igne eſſent* (ipſi orbes) *& corpora earum ex igne, iampridem quodque aliorum Elementorum abſumptum euanuiſſet.* Pone metum. neque interualla omnia Ignem, ſed ignea dicimus: & à tali iam deſcripto ſeruatore igne. quem *Artificem* Zeno dicit, & alio verbo, ſenſu conſimili, νοερὸν paſſim alij: *intellectu præditum*, non brutum illum & exſenſum. Ignem igitur Solem cenſent: & increpat Seneca, *qui ſaxum aliquod, aut fortuitorũ ignium globum, & quiduis potiùs, quàm Deum appellant.* Vbi de *Saxo*, ad Anaxagoram pertinet: ſiue & ad Democritum. qui item dixit ἥλιον, μύδρον, ἢ πέτρον διάπυρον: *ferrum vel ſaxum candens.* De *Fortuito globo*, ad Epicurum. qui tamen non purum ignem ſtatuit; ſed γήϊνον πύκνωμα *terrenum fartum* eſſe κισηρoειδὲς καὶ σπογγοειδὲς ταῖς κατατρήσεσιν ὑπὸ πυρὸς ἀνημμένον: *pumicis aut ſpongiæ inſtar, ab igne per foramina accenſum.* Eſt igitur noſtris aliiſque Ignis aut Igneus: non Ariſtoteli, qui etiam calorem ab eo tollit. Damnat Ambroſius, & ad noſtros inclinat: *Tantum autem ineſt illis* (Philoſophis talibus) *impugnandæ veritatis ſtudium, vt Solem ipſum negent calidæ naturæ eſſe, eò quòd albus ſit, non rubicundus aut rutilus in ſpeciem ignis.* Etſi hæc & talia ſatis fortaſſe ἀμαθῶς exſequitur, & rideant hodie in Scholis. Addebat Laërtius, *maiorem terrâ eſſe.*] Et nunc conſentiunt aſtrorum conſulti, faciuntque *centies ſexagies ſexies* maiorem. Seneca: *Solem, quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies noſtra ſic contraxit, vt ſapientes viri* (Epicuréi) *pedalem eſſe contenderint.* Quod veteres tamen noſtri Doctores haud ita affirmant. Damaſcenus: ὁ ἥλιος ὑπὸ τινῶν μὲν λέγεται πολυπλασίων τῆς γῆς, ὑπὸ δὲ τῶν ἁγίων πατέρων ἴσος τῇ γῇ: *Sol à quibuſdam dicitur multis partibus terrâ maior, à ſanctis autem Patribus ei par.* Quibus Anaximander olim conſenſerit, adſerens *Solem terrâ non minorem eſſe.* At argumentum in Laërtio magnitudinis, quòd *terram illuſtret, atque etiam cælum.*] Quomodo cælum? nam de terrâ liquet. Credo, quòd vel det ſtellis aliis lumen, vel augeat temperétve. Seneca ad Marciam: *Videbis illic* (in cælo) *innumerabiles ſtellas, miraberis vno ſidere omnia impleri.* Quæ omnia, ſi non hæc aſtra? Arnobius: *Sol ſiderum princeps, cuius luce omnia veſtiuntur.* Iulius Firmicus,

I. Meteor. cap. III.

VII. De Benef. cap. XXXI.

Hexaem. II. ca. III.

I. Quæſt. Natural. cap. III.

Cap. XVIII.

Lib. I.

micus, ad Solem: *Qui* CETERARVM STELLARVM *ignes flammiferarum luminis tui moderatione perpetuas.* Certè adfirmat, etsi flammiferæ à se sint & igneæ (ita enim ipse, cum Stoicis) tamen accipere à Sole aliquid, & ab eo temperari atque æternari. Ideò Heraclitus olim, *Fontem cælestis lucis* Solem nominauit. Sed & Cicero pro hac sententiâ: *Sol dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum.* Neque Macrobium nimis audiam, qui interpretatur *Moderatorem, quòd cursus eorum & recursus certâ definitione spatij moderetur.* Quid enim hoc ad lumen? quin & hodie Astrologi in isto plerique sensu. At alij, & idem ille Macrobius, solam Lunam fulgere alieno, ceteras stellas suo volunt. Sed satis hæc super Sole: pergamus. AVD. Imò ad Senecæ lucem aliquid, nisi graue est, addes. Indignabatur in verbis, quę recitasti, *quidlibet potiùs Solem, quàm Deum dici.* Deum ergo habet? LIPS. Ipse & Stoici, ac magnum Deum, principem ceterorum. Firmicum audi huius sectæ: SOL OPTIME MAXIME, *qui mediam cæli possides partem*, MENS MVNDI *atque temperies, dux omnium princepsque.* Adde Plinium. quem qui Epicuréum faciunt, viderint; ego Stoicum sensibus comperior bonâ fide. Ille igitur: *Sol non temporum modò terrarumque, sed siderum ipsorum cælique rector. Hunc Mundi esse totius Animam, ac planiùs* MENTEM, *hunc principale Naturæ* REGIMEN (id est ἡγεμονικὸν) AC NVMEN, *credere decet.* Vis magis augusta? & plerique è Stoicis cum Plinio sentiebant: etsi alij supremum Æthera, vt dixi, ἡγεμονικὸν volebant. Sed claritate & magnitudine effectuum, tum & suâ, itemque situs dignitate obtinuit, à multis supremus Deus censeri, aut certè Mentis siue Rationis illius sedes. Itaque & *Cor cæli* Physici veteres nominabant. Peruani & Sinenses etiam hodie summum Deum colunt: quid Aurelianus olim Princeps? *Dij faciant, &* DEVS CERTVS *Sol*: quasi de vno hoc fides & certitudo. Etiam Trismegistus: ἥλιος θεὸς μέγιστος τῶν κατ' οὐρανὸν θεῶν, ᾧ πάντες εἴκουσιν οἱ οὐράνιοι θεοὶ, ὡσανεὶ βασιλεῖ καὶ δυνάστῃ: *Sol Deus maximus eorum qui in cælo sunt, cui cedunt omnes dij cælites tanquam principi & Regi.* Et talia Plato, etsi vterque maiorem eo alium agnoscit, ipsum δημιουργὸν & conditorem. De Sole quod satis sit, dixi: ad *Lunam* eamus. quam Laërtius, inter scita Stoica, γεωδεστέραν *terream magis* scripsit, ἅτε καὶ προσγειοτέραν

Lib. I.

In Vopisco.

Cap. V.

Sol ... Deus

Luna

τέρῳ οὖσαν: *ſicut & Terræ magis vicinam.* Videlicet non tam puro liquidoq́ue igne eam lucere, quàm Solem, & terrenum aliquid ac turbidum habere. Ita Plutarchus: πῦρ θολερὸν, ὥσπερ οἱ Στωϊκοὶ λέγουσι, καὶ τρυγῶδες: *Ignis turbidus & fęculentus.* De Facie in orbe Lunæ. Qui idem oſtendit dictam γῆν ὀλυμπίαν, *terram cęleſtem*; ſiue etiam ἄστρον γεῶδες, De oracul. defectu. *aſtrum terreſtre*: ab eâdem cauſſâ. Itemq́ue Macrobius, *Æthèream terram*: in quo occultiorem tamen rationem lege. Neſcio an huc, Cleanthi adſcriptum pertineat, à Stobæo: Κλεάνθης ἔφησε πυροειδῆ τὴν σελήνην, *πηλοειδῆ τῷ σχήματι: *Cleanthes dixit Lunam igneam eſſe, apparentiâ tamen lutoſâ.* I. in Somn. Niſi quis ibi πιλοειδῆ legat, & pillei formam ei tribui cenſet: ſicut idem Cleanthes Coni formam dat ſublimioribus aſtris. * Fortaſſè veriùs πολυειδῆ: *multiformem.* Sed hanc, obtuſum ſcilicet ignem, obtuſiùs planiuſq́ue paullò ſurgere. Sed addit Stobæus: Ποσειδώνιος, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Στωϊκῶν, μικτὴν ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος, καὶ μείζονα τῆς γῆς ὡς τὸν ἥλιον· σφαιροειδῆ δὲ τῷ σχήματι: *Poſidonius, & plerique Stoici, mixtam ex igne & aëre ſtatuunt, & maiorem terrâ, ſicut & Solem: orbiculari autem figurâ.* Quam mixtionem Plutarchus improbat & refellit, *De facie in orbe Lunæ.* Nec plura de Lunâ, propria quidem Stoicis, habeo. AVD. De *Terrâ* ruminor, quòd ſic eam dictam notaſti. Facítne, quòd etiam habitatam voluerunt, vt ipſam hanc terram? Cicero: *Habitari ait Xenophanes in Lunâ, eámque eſſe terram multarum vrbium & montium.* IV. Acad. In Luna habitari LIPS. Plutarchus & Macrobius talia: atque ille refellit, iſte explicat & ad animarum ſedem referre videtur. Sed *fuiſſe Seneca* (apud Lactantium) *etiam inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrúmne Soli quoque ſuos populos daret?* Lib. III. ca. XXIII. Addit irridens: *Ineptè ſcilicet, qui dubitauerit. quid enim perderet, ſi dediſſet?* Ego hæc talia, ſic obuio & ſimplici ſenſu, dicta aut dubitata ab iis vix arbitror: ſed vel ad Animas, vel ad Genios reſpexiſſe. Niſi tamen non ſapientia, ſed ſanitas homines defecit.

DISSERT. XIIII.

De Aſtris in genere. Rotunda eſſe, ex æthere conflata: ideoq́ue ignea, & vaporibus paſci. Eadem futurorum conſcia.

VNIVERSE de Stellis pauca etiam libanda. Laërtius: Δοκεῖ δὲ αὐτοῖς σφαιροειδῆ εἶναι καὶ τὰ ἄστρα, καὶ τὴν γῆν ἀκίνητον οὖσαν: *Vide-*

tur iis (Stoicis) *& astra rotunda esse, & terram non moueri.* Astra rotunda iis aliisque communiter: seorsim tamen Cleanthes de *Coni* figurâ sensit. Stobæanæ eclogæ: Οἱ μὲν ἄλλοι σφαιρικοὺς ἀστέρας, Κλεάνθης δὲ κωνοειδεῖς: *Alij quidem sphæricæ figuræ stellas, Cleanthes coni fecit.* Mouit Cleanthem, quòd ignis semper in altum eat: atque ab imagine flammæ nostræ, à rotundo infrà corpore voluit extenuari, & in altum arctari: id enim Conus: neque absona mihi ea opinatio. Sunt sanè Ignes, sed densiores & com-

VII. Quæ. cap. I. pacti, ex rariore æthereâ naturâ. Seneca super eâ re: *At mehercule non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quàm de Stellarum siderumque naturâ. vtrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenáque corpora, quæ per igneos tractus labentia, inde splendorem trahant coloremque, non de suo clara. In quá opinione magni fuêre viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur: conglobatamque, nec stabili inditam corpori, profectò iam Mundus turbine suo dissipasset.* Ecce ponit primùm, de *flammá contractá:* quæ eius, & popularium, sententia est, vt dixi. Posidonius, apud Stobæum: Ἀστέρα εἶναί φησι σῶμα θεῖον, ἐξ αἰθέρος συνεστηκός: *Stellam esse corpus diuinum, ex æthere compositum.* Æthere, nempe densiore siue contracto. Addit, *Quod & visus adfirmat.*] Argumenta Stoicorum, & nominatim Clean-

II. De Nat. deor. this. Cicero: *Sidera esse tota ignea, duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus & oculorum.* Aliorum tamen sententiâ, sunt, ait, *solida terrenáque corpora.*] Quod à Thalete manauit. qui γεώδη μὲν, ἔμπυρα δὲ τὰ ἄστρα dixit: *terrena quidem, sed ignita corpora, stellas esse.* Sed & Anaximenes πυρίνην μὲν τὴν φύσιν τῶν ἄστρων, παρέχειν δέ τινα καὶ γεώδη σώματα, συμπεριφερόμενα τούτοις, ἀόρατα: *igneam quidem naturam astrorum, sed habere etiam terrena corpora mista, quæ cum iis circumferantur, inaspectabilia.* Fuerunt etiam qui saxea, aut saxa crederent; fuêre qui ferrea: quos omnes Seneca hîc tangit. Ait amplius, *Ignem alienum pascere.*] Nempe æthereum, cui terrea illa corpora aliena. Sed & Stoici pastum in Sideribus agnoscunt, atque ali vaporibus & aere feruidam illam naturam volunt. Laertius, τρέφεσθαι δὲ τὰ ἔμπυρα ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα

ἄλλα ἄστρα. τὸν μὲν ἥλιον, ἐκ τῆς μεγάλης θαλάττης, νοερὸν ὄντα ἄναμμα. τὴν δὲ σελήνην, ἐκ ποτίμων ὑδάτων, ἀερομιγῆ τυγχάνουσαν, καὶ πρόσγειον οὖσαν: *Nutriri atque ali & hęc ignita,* (Solem & Lunam) *& cętera astra. Solem quidem è magno mari, quòd sit fax & accensio quędam intellectu prędita. Lunam autem, ex aquis dulcibus & potabilibus, quòd sit aëri permixta & vicinior terrę.* Primùm, vniuersè dicit omnia sidera nutriri. Et Seneca: *Ex cælo & terrâ alimenta omnibus animalibus, omnibus satis,* OMNIBVS STELLIS *diuiduntur. Hinc, quidquid est virium singulis; hinc ipsi Mundo, tam multa poscenti, subministratur: hinc profertur, quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctémque, vt in opere, sic in pastu.* Plinius iterùm Stoicus: *Sidera verò haud dubiè humore terreno pasci.* Terreno tantùm? imò & marino (sed vtrumque elementum in vno intelligit) atque ex aliis aquis, ipso Plinio addicente: *Oceanus omnes fundens recipiensque aquas, ac sidera ipsa, tot & tantæ magnitudinis, pascens.* Panegyricus Constantino dictus: *Iturus ad deos, genitorem illum deorum, ignea cæli astra refouentem, prospexit Oceanum.* Cicero: *Sunt autem stellæ naturâ flammeæ. quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à Sole ex agris tepefactis, & ex aquis, excitantur: quibus altæ renouatęque stellæ, refundunt eódem, & rursum trahunt indidem.* Atque ideò diuinâ Prouidentiâ Macrobius factum putat, vt sub zonâ torridâ locaretur Oceanus: *vt omnis nimirum latitudo, quâ Sol cum quinque vagis, & Lunâ, vltrò citróque discurrunt, habeant subiecti humoris alimoniam.* Quam Syrtium etiam caussam Lucanus proponit:

Quæst. Nat. II. cap. v. — Lib. II. cap. IX. — Lib. II. cap LXVIII. — II. De Natur. deor. — I. in Somn.

Quod rapidus Titan, ponto sua lumina pascens,
Æquora subduxit zonæ vicina perustæ. Lib. IX.

Etsi longiusculè sanè Syrtes ab eâ zonâ absunt: sed scilicet mare eousque delinquere, & terram fieri. Plures enim eius versus vide. Iam verò idem poeta Ægyptios facit dicere:

Nec non Oceano pasci Phœbúmque polúmque Lib. X.
Credimus.

Quid facetissimus Anacreon?

Πίνει θάλασσα δ' αὔρας,
Ὁ δ' ἥλιος θάλασσαν:
Et potat æquor auras,
Phœbusque potat æquor.

Et infert, quídni etiam nos bibamus? Leuibus testibus sit à magno Hippocrate pondus. *Soli, Lunæ, astris,* inquit, *via per Spiritum.* Τῷ γὰρ πυρὶ τὸ πνεῦμα τροφή. τοῦ δὲ πνεύματος τὸ πῦρ στερηθὲν οὐκ ἂν δύναιτο ζώειν: *Nam igni Spiritus est pabulum. Spiritu priuatus ignis, nō poßit viuere.* Ipsum Homerum, *diuinarum omnium inuentionum fontem & originem* (vero elogio à Macrobio sic dictum) idem Macrobius eò ducit. qui *sub poetici nube figmenti,* inquit, *verum sapientibus dedit intelligi: quando Jouem, cum diis ceteris, id est cum Stellis, profectum in Oceanum, Æthiopibus eum ad epulas inuitantibus, scripsit. significans, hauriri de humore nutrimenta sideribus.* Consignet hanc sententiam & noster Ambrosius: *Frequenter Solem videmus madidum & rorantem. in quo euidens dat indicium, quòd alimentum sibi aquarum, ad temperiem sui sumpserit.* Etsi iudicium sanè infirmum est, & plebeio sensu nixum: at eius tamen mens appâret. Sed propiùs aliquid ad verba Laertij. aiebat distinctè, *Solem è marinis aquis pasci.*] Ideò Cleanthes (in Stobæo) Solem dicebat, ἄναμμα (sic ibi legendum) νοερὸν, τὸ ἐκ θαλάττης: *Facem intellectu præditam, è mari accensam.* Quod ad alimenta referendum modò esse, quæ inibi sequuntur docent. Chrysippus tale: Τὸν ἥλιον εἶναι τὸ ἀθροισθὲν *ἔξαμμα νοερὸν, ἐκ τοῦ τῆς θαλάσσης ἀναθυμιάματος: *Solem esse, facem collectam & accensam, intellectualem, ex vapore maris.* Et quod mox in Laertio sequitur de Lunâ, *ex aquis dulcibus:*] idem Chrysippus, *eam dicebat,* τὸ ἀθροισθὲν ἔξαμμα, μετὰ τὸν ἥλιον, ἐκ τοῦ ἀπὸ τῶν ποτίμων ὑδάτων ἀναθυμιάματος: *collectam accensamque facem, post Solem, ex aquarum potabilium vapore.* Dicas ex istis, quòd Ignea quidem illorum natura, sed ardor ille sit è materiâ tali. Sed desino hæc minuta & scrupulosa: nisi fortasse nihil in Philosophiâ paruum est,

——*præsertim rebus in illis*
Quæ superà caput ætheriis cernuntur in oris.

AVD. Non est mi Lipsi. eoque resistere te etiam rogabo, & edere, quid ita Posidonius *Stellam, diuinum corpus* definiebat? LIPS. Iam dictum aut tactum sæpiùs, Omnis æther, & omniaætherea, Dij sunt: quia participant, aut constant maximè ex illo Igne. Augustinus: *Dicūt omnia sidera partes Iouis esse, & omnia viuere, atque rationales animas habere, & ideò sine controuersiâ Deos esse.* Et apud Stobæum Zeno ait, τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τῶν ἄλλων

De Flatibus.

II. Hexaem. cap. III.

*Ita leg.

IIII. De Ciuit. cap. XI.

λων ἀστέρων ἕκαστον, εἶναι νοερὸν, καὶ φρόνιμον πυρινὸν πῦρ, ὡς τεχνικόν: *Solem, Lunam, & SINGVLA ASTRORVM aliorum, esse intelligentem, sapientem igneum ignem, tanquam arte constantem.* AVD. Hui, intellegentes, sapientes? LIPS. Vel maximè, & supra alias animantes. Cicero: *Sidera æthereum locum obtinent. qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur & viget: necesse est, quòd animal in eo gignatur, idem quoque sensu acerrimo, & mobilitate celerrimâ esse.* II. De Nat.deor. AVD. Ergo & Animalia? LIPS. Quippini: & rationalia, immortalia, aut certè longæua. Neque nimis hæc rideas: est inuenire inter primores illos Patrum, qui istis annuerunt. Origenes, doctrinarum culmen, *Solis, & Lunæ, & Stellarum animas* agnouit: *neque eo tamen tempore, quo Mundus factus est, esse cœpisse, sed antequam lucens illud & ardens corpus intrarent*: quod Hieronymus de eo plus simplici vice testatur. Epist. LIX. ad Auitum. Et Philo Iudæus quàm sæpè sic Platonissat? Scribit alibi: τοὺς ἀστέρας αἰσθητοὺς, ἀγάλματα θεῖα καὶ περικαλλέστατα: *Stellas sensu præditas, imagines diuinas & pulcherrimas.* De opific. Mundi. Item: ἀφθάρτους καὶ ἀθανάτους ψυχάς: *incorruptibiles & immortales animas.* De Insom. Iterumque: ζῶά τε εἶναι λέγονται, καὶ ζῶα νοερά. μᾶλλον δὲ νοῦς αὐτὸς ἕκαστος, ὅλος δι' ὅλου σπουδαῖος, καὶ παντὸς ἀνεπίδεκτος κακοῦ: De opific. Mundi. *Animalia esse dicuntur, & animalia intelligentia. Magis autem quæque earum Mens est, vndique & omnino bona, & omnis mali incapax.* Non tamen, vt alibi fatetur, Dij sunt: sed ἄρχοντες τινὲς ὕπαρχοι τοῦ πάντων πατρὸς: *Præsides quidam &, vt ita dicam, sub-Præfecti, omnium parentis.* De Pietate. Posteriores Iudæi & Rabini talia, aut deteriora. quos secutus quidam nostro æuo *Animalia cælestia* audacter asseruit, & ipsum *Mundum animatum.* Nobis modesta sententia sedeat. quæ est Theologorum: qui Animas quidem aut potiùs Intelligentias coniunctas adtribuunt; sed non vt *εἴδη οὐσιώδη, nec quæ faciant vnum corpus. *formas essentiales. AVD. Si tamen ita veteres; iam non miror Diuinationem astris adsignari, & ab iis peti, sic diuinis. Et meritò sanè Astrologi Stoicis tuis sunt amici. LIPS. Fateor. & quanquam Fatum & Necessitatem in ipsâ Materie ponunt, quam inhæret: tamen Astra vel mouere aliquid volunt, vel certè monere. Dubitat Seneca, *An ad stellarum motus nostra moueantur corpora, ac corporibus animisque omnium illinc impetus veniat?* Epist. LXVII. Et adfirmare illud videatur alibi: *Hanc inoffensam velocitatem* (siderum) *tantum rerum terrâ mariq; gestantem,* De Prouid. cap. I.

gestantem, non esse materiæ errantis ordinem. Quasi ipsa sidera res habeant, gestentque inclusas. Iterumque alibi: *Ex siderum quinque* (Planetarum) *leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout æquum iniquúmve sidus incessit.* Denique longiùs, ad sidera etiam fixa, vult protendi: *Quinque stellarum potestates Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porrò aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quàm quòd paucis nos sideribus adsignant: cùm omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent?* Valde pro Genethliacis facit. quos tamen vellet non Planetarum tantùm quinque, & Solis ac Lunæ; sed etiam fixorum siderum potestates nouisse: quæ ignorantia, inquit, caussa est, cur à vero sæpè delirent. Palàm quidem hæc sunt pro Astris, & caussas ipsa euentuum esse, ac mouere. Tamen æquiùs meliusque alibi ambigit, & sententiam alternat: *Sidera effectus rerum omnium aut mouent, aut notant.* Benè de notatione tantùm, & hoc est quod *monere* dicebam. Significare aliquid possunt ex Fato futurum, non ipsa sunt aut faciunt Fatum. Itaque Manilij hoc toleres, —— *conscia Fati Sidera:* illud nollem, —— *diuersos hominum variantia casus.* Magis enim sit, *significare ista, quàm facere:* & Plotini modestior assertio. *nihil vi vel potestate eorum hominibus euenire, sed ea quæ Decreti necessitas in singulos sancit, ita per horum septem* (Planetarum) *transitum, statione recessúve monstrari; vt aues præteruolando, seu stando, futura pennis vel voce significant* NESCIENTES. Modestior, dixi, non verior. & longa hæc disputatio fit, seponatur: illud fatemur, Stoicos plusculum omni Diuinationi tribuisse, vt sic quoque Diuinitatem & Prouidentiam affirmarent.

Ad Marciam cap. XVIII. — II. Quæst. Nat. cap. XXXII. — Epist. LXXXVIII.

DISSERT. XV.

Aër, & eius diuisio. primò Frigidum Stoicis esse.

AEr Ignem excipit. quæ Græca vox est, recepta tamen vsu, ait Cicero, à Latinis. Ipsis est *Spiritus*, siue *Anima* etiam Ciceroni: interdum *Cœlum*, & *Inane.* De eius situ Cicero: *Aër autem, vt Stoici disputant, interiectus inter mare & cælum, Iunonis nomine consecratur: quæ est soror & coniux Iouis, quòd ei similitudo est*

II. De Nat. deor.

est Ætheris, & cum eo summa coniunctio. Soror nempe, quia tenuitate refert, & aliquâ facie; coniux, quia adsitus & connexus. Diuiditur in tres partes Senecæ, *Summam, Mediam, Imam.* II. Quæst. cap. x. *Summa pars*, inquit, *calidißima est & siccißima, & ob hoc etiam tenuißima, ob viciniam æternorum ignium. Pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est, quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterùm vtrâque parte frigidior.* Plinius Lib. II. cap. XXIII. sic quoque diuidit, & mensuras inæqualium interuallorum concipit, Posidonio Stoico (ideò libentiùs memoro) auctore. Ille, inquit, tradit, *non minus quadraginta stadiorum à terrâ altitudinem esse, in quâ nubila, ac venti, nubésque proueniant. Inde purum liquidumque, & imperturbatæ lucis Aërem: sed à turbido ad Lunam, vicies centum millia stadiorum.* Ima ergo pars, ad XL. stadia attollitur; mediam non definit; vltima & liquida amplissima, ad *multa millia.* Seneca autem partim calidum & frigidum, pro partitione eâ faciebat: sed idem posteà clarè: *Natura aëris gelida est.* Iterùm: *Frigidus per se, & obscurus.* Ibid. suprà. Atque adeò prima & eminens ea qualitas est Stoicis; contra Aristotelem, vt scimus, qui calidum ponit. Laertius, de nostris: Τέσσαρα στοιχεῖα εἶ). τὸ μὲν πῦρ, τὸ θερμόν· τὸ δ' ὕδωρ, τὸ ὑγρόν· τόν τ' ἀέρα, τὸ ψυχρόν· καὶ τὴν γῆν, τὸ ξηρόν: *Esse quattuor elementa. Ignem, qui calidus; Aquam, quæ humida; Aërem, qui frigidus; Terram, quæ sicca.* Plutarchus hoc ipsum: *Stoici primum frigidum Aëri adsignant, Empedocles & Strato Aquæ:* De primo Frigido. vti & Stagirites. Inde noster: *Nihil sine Igne calidum, nihil sine Aëre frigidum:* Epist. XXXI. quasi & caussa ac fons sit frigoris. Idem ergo Seneca cum attentione legendus alibi: *Cùm quattuor elementa sint, Ignis, Aqua, Aër, Terra; potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, humida.* De Irâ. II. ca. XVIII. In potestatibus non seruat ordinem: & *Frigidam* omnino ad Aëra referes, ex Stoæ quidem decretis. Apud Ciceronem ita Stoicus Balbus: *Ipse verò aër, qui naturâ est maximè frigidus, minimè est expers caloris.* II. De Nat. Caloris nempe aduenticij, vt subdit. Sed, *frigidus*, dixi, vti omnes ferè libri: Lambini magna temeritas, qui, *humidus*, edidit imperitè. Etsi fatemur Humidum, sed non primò nostris esse. Fuit tamen nuper vir philosophus, qui vt copulas illas Aristotelis non violaret, Frigidum quidem, sed tamen Siccum pronunciaret: atque ita

sicci-

siccitate cum igne, frigore cum aquâ sociaret. Sed id sanè abs re videtur: & tribus igitur Elementis Siccitatem Stoici donent, Igni, Aëri, Terræ. Mala mixtio: & ad Ignis coërcitionem ac temperiem, meliùs ac prouidentiùs Naturâ (iugatione illâ omissâ) contrarium Elementum subiunxit, materiæ tamen raritate consonum & conueniens. Neque aliud Stoici hîc mutant.

DISSERT. XVI.

Aqua, & præcipua eius pars Mare. Id terram, circumit, init, subit, vinculum eius & irrigatio.

AQVA sequitur, Terræ mixtum elementum, & cum eâ facit suum globum. Etsi quidam diuidunt, & volunt Mare propriè Elementum esse, & à terrâ seiunctum. Philo hoc

De opific. Mundi. apertè, ad verba Moysis: *Fons ascendebat è terrâ, & irrigabat omnem superficiem eius.*] *Nam alij philosophi*, inquit, *vniuersam Aquam Elementum constituunt vnum è quattuor, quibus mundus componitur. At Moyses acrioribus oculis etiam dissita & obscura peruidere solitus, Elementum censet esse magnum Mare, quartam rerum partem: quod alij post Moysem Oceanum appellarunt, cum quo nostra nauigabilia maria si conferas, portuum habere magnitudinem censeas.* Plura in hanc sententiam adtexit, & vult dulces quidem aquas Terræ partem esse, cumque eâ censeri: at Mare secretum, & facere orbem suum atque Elementum. Tale est, quod Fabianus ambigit, de Oceano:

Suasor. I. *Vtrúmne terras velut vinculum circumfluat, an in* SVVM *colligatus* ORBEM, *& in hos, per quos nauigatur, sinus, quasi spiramenta quędam magnitudinis exæstuet.* Censuerunt igitur quidam suum distinctúmque globum facere, & dumtaxat hæc nostra maria exiguam eius partem, & velut lacinias esse. Imò nec solem ambire, & tenebras in extremis eius, & horridum secretum habere. Declamatores apud Senecam patrem indicant, cùm Alexandrum ab eo reuocant: & Pedo Albinouanus, in nauigatione Germanici:

Iampridem post terga diem, Solemque relictum.

Et statim: —— *ruit ipse dies, orbemque relictum*

Vltima perpetuis claudit natura tenebris.

III. Exam. cap. III. Ambrosius etiam in hac dubitatione: *Quis scit, inquantum se il-*

lud

illud magnum, & inausum nauigantibus, atque intentatum nautis, fundat mare, quod Britannias frementi includit æquore, atque in vlteriora & ipsis fabulis inaccessa SECRETA *se porrigit?* Imò censebant quidam, Oceanum immensum protendi: & Solem atque astra in eo cadere, & resurgere, humoribus eius refecta. Plebeia & poëtarum opinio, sed viris grauibus etiam posita, aut dubitata. Tacito nostro, quod alibi notamus: & Fabiano Philosopho apud Senecam patrem: *Illi, quibus ignota nulla pars mundi est, de Oceano tamen dubitant: vtrúmne terras, velut vinculum circumfluat, an in* SVVM *colligatus* ORBEM, *& in hos per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis, exæstuet: ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat an spiritum.* Ecce, alij seorsim locant à terrâ, & ambigunt an *Ignis*, id est *Æther* & sidera (quæ ipse pascit) eum excipiant, an Spiritus siue Aër. Sed hæc olim. nobis veritas innotuit, & totus pænè Oceanus, nauigationibus Hispanorum, Britannorum, & iamnunc Batauorum felici audaciâ peragratus. Excipio ad Septemtrionem & Austrum, frigore inaccessa. Mittamus igitur immania illa de Oceano, & inania: fines suos habet, & cum Terrâ vtiliter vno velut corpore, & orbe, Natura iunxit. Hoc Stoici quoque nostri senserunt (in Laërtio:) μέσην τὴν γῆν εἶναι, κέντρου λόγον ἐπέχουσαν. μεθ' ἣν τὸ ὕδωρ σφαιροειδὲς, ἔχον τε αὐτὸ κέντρον τῇ γῇ, ὥστε τὴν γῆν ἐν ὕδατι εἶ[ναι]: *Mediam esse Terram (totius Vniuersi:) post hanc, Aquam globosam, quæ idem centrum cum terrá habet, ita vt Terra sit in Aquâ.* Vera hæc sunt, & examinemus. Ait, *aquam globosam.*] Certum est, tumet & attollitur, & altitudine suâ vel montes terræ æquat. Cur non cadit? quia centrum cum terrâ idem habet, eoque vergit. Balbus Stoicus, apud Ciceronem: *Eademque ratione mare, cùm supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur vndique æqualiter, neque redundat vnquam, neque effunditur.* Addit, *Terram in Aquá esse.*] Prouidentiâ diuinâ factum, neque debuit aut potuit seiungi hoc Elementum. Plinius: *Hoc ita formasse artifex Natura* (agnosce Stoæ verba) *credi debet, vt cùm Terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare Aqua, nisi sustinente Terrá, mutuo complexu iungerentur: hac sinus pandente, illá verò permeante totam, intrà, extrà, suprà venis, vt vinculis, discurrentibus.* Philo Iudæus, hoc am-

Suasor. 1.

II. De Nat.

II. cap. LXV.

plius à Prouidentiâ ſtructum, vt dulcibus aquis rigaretur vndique & humeſceret, non ad vinculum ſolùm, ſed frugum, ſtirpium, animantium alimentum. Sed de *Vinculo* etiam ipſe: ὡς ἂν ὑπὸ δεσμοῦ συνέχεται γλυκείᾳ ποιότητι: *tanquam vinculo continetur dulcore aquarum.* Et cauſſam eamdem Plinio addit: *quòd à ſe arida, facilè diſsipetur & puluereſcat:* ἀλλὰ, inquit, συνέχεται καὶ διαμένει, τὰ μὲν πνεύματος ἑνωτικοῦ δυνάμει, τὰ δὲ νοτίδος, διὰ τῶν ἀραιωμάτων πολυσχιδῶν ἐπιφοιτώσης, οὐκ ἐώσης ἀφαυαινομένην κατὰ θρύφη μικρὰ καὶ μεγάλα ξύπτεσθαι: *ſed coërcetur & manet, partim vi vnientis ſpiritus, partim humore, qui per meatus & foramina variè penetrat, non ſinente areſactam abire in parua maioraque fragmenta.* Nota inibi de *Variis meatibus.* quod veriſſimum eſt, & tales ſub terrâ, acceptam ab Oceano aquam colant, mitigant, & vſibus noſtris exſulſam reddunt. Seneca: *Occulto enim itinere mare ſubit terras, & palàm venit, ſecretò reuertitur, colaturque in tranſitu mare, quod per multiplices amfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & in ſinceram aquam exit.* Dicit *palàm venire.* nimirum cùm flumina omnia in mare eant: ſed & *ſecretò reuertitur,* per ſubterraneos illos meatus. Imò magnam etiam copiam ſub ipſis terris relinquit: quod hodie metallarij foſſores dicunt, & nos, vbicumque terra humilior, fodiendo comperimur. Nec vani omnino illi (apud Senecam) qui cenſent, *interiora terrarum abundare dulcibus aquis, nec minus illas ſtagnare, quàm apud nos Oceanum, & ſinus eius: imò eò latiùs, quò plus terra in altum patet.* Vltimis verbis, *in altum,* id eſt profundum. Nam maria pleraque terrâ ſuſtentantur & innatant, altiùs illa deſcendit. Atque hæc veriſſima cauſſa eſt, cur maria tot fluminum acceſſu non creſcant: *quia quod influxit, non in ſuum vertunt, ſed protinus reddunt.* Lucretius alias quoque cauſſas tangit. primam, quòd omnis hic influxus nihili ſit ad maris totius ſummam. Hæc parùm vera eſt: verior ſecunda. quòd *magnam partem Sol detrahat æſtu,* itemq; venti ſiccent, & vapores in nubes ſurgant. Tertiam hanc noſtram, & præcipuam addit:

Poſtremò, quoniam raro cum corpore tellus
Eſt, & coniunctas oras maris vndique cingit,
Debet, vt in mare de terris venit humor aquäi,
In terras itidem manare ex æquore ſalſo.
Percolatur enim virus, retroque remanat

De opific. mundi.

III. Quæ. cap. IIII.

Ibidem cap. VIII.

Ibidem cap. V.

Lib. VI.

Mate-

Materies humoris, & ad caput amnibus omnis
Confluit.

Atque ista fontium caussa & origo, *etiam in summis iugis erumpentium, quò spiritu acta aqua, & pondere expressa, siphonum modo emicat.* Addi & de altitudine maris potest, ipsa iuga montium, vt dixi, æquantis: nec mirum igitur eò pertingere, & erumpere, in certo aliquo meatu. Hanc originem princeps Sapientum tetigit Homerus, De Oceano: Plin. II. cap. LXV.

Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα, Iliad. φ.
Καὶ πᾶσαι κρῆναι, καὶ φρείατα μακρὰ νάουσι.
Omnes ex illo fluuij, omne mare, omnis & vnda
Fontium, itemque lacus manant, puteique profundi.

DISSERT. XVII.

Duplicem Oceanum esse, eumque Terram quadrifariam partiri, ex sensu veterum, haud prorsus vano.

PERMANAT igitur terram interiorem Oceanus, sed & suprà diuidit, ac cingit. Vinculum est simul, & discrimen. Noster Seneca: *Vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens.* Ad Marc. CA. XVIII. Verba examinanda, ne ignarum priscæ huius descriptionis fallant. Nam quomodo de *triplici* hîc sinu, cùm Panegyristes dicat: *Orbem quadrifariàm duplici discretum Oceano?* Ad Maximianum. Et alij de gemino tantùm, non triplici, adfirmant. Altiùs repetenda res est, & pro mente veterum globus hic totus secandus. Atque ea fuit: Terram cum Mari rotundam esse; sed ipsam duplici Oceano diuidi, & velut decussari. Priorem esse, ipsum verum, magnum, originalem Oceanum: qui terram ab ortu ad occasum mediam diuidit, sub ipsâ zonâ torridâ, id est Æquatore. Alterum, qui ab illo ortus eamdem terram, parte alterâ, mediam secat, ab Austro in Septemtriones. Itaque duplici hoc Oceano tota Terra scinditur in partes quattuor: id est totidem insulas, è quibus vnam dumtaxat nos habitamus. Hæc testimoniis firmanda, & tum ad Senecam aptanda sunt. Plinius: *Maria circumfusa vndique diuiduo globo, partem orbis auferunt nobis, nec inde huc, nec hinc illò peruio tractu.* II. cap. LXVII. Nam etsi videri possit de vnâ & mediâ illâ

orientali diuisione loqui tantùm: tamen cùm addat *vndique diuiduum*, potest & de alterâ intellexisse. Sic alibi: *Est igitur in toto suo globo tellus, medio ambitu, præcincta circumfluo mari.* In toto globo ait, non in parte tantùm. Sed eludat hæc aliquis, sicut illud Pomponij: *Huius medio terra sublimis cingitur vndique mari, eademque in duo latera, quæ hemisphæria nominantur, ab Oriente diuisa ad occasum.* Age igitur, sint hæc de primario & originali illo Oceano tantùm: sed dicimus ad polos eũ parte vtrâque se porrigere, & per eos in se redire. Clarissimè & vberrimè hoc exsequitur Macrobius, in illa Ciceronis: *Omnis terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parua quadam est insula, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quem Oceanum vocatis.* Summa est, *Non vno, sed* GEMINO *Oceani ambitu, terræ corpus omne circumflui. Cuius primus*, inquit, *meatus est, qui ab indocto hominum genere nescitur. atque ea corona, per zonam terræ calidam meat, superiora terrarum & inferiora cingens, flexum circi Æquinoctialis imitata. Ab Oriente verò duos sinus refundit, vnum ad extremitatem Septemtrionis, ad Australis alterum: rursusque ab Occidente duo pariter enascuntur sinus. qui vsque ad ambas, quas suprà diximus, extremitates refusi, occurrunt ab Oriente demissis. Et dum vi summâ, & impetu immaniore miscentur, inuicemque se feriunt, ex ipsâ aquarum collisione nascitur illa famosa Oceani accessio pariter & recessio.* Post pauca deinde: *Tam igitur ipse, qui Æquinoctialem, quàm sinus ex eo nati, qui Horizontem circulum ambitu suæ flexionis imitantur, omnem terram* QVADRIFARIAM *diuidunt: & singulas habitationes* INSVLAS *faciunt. Ideò Tullius, hæc volens intelligi, non dixit,* Omnis terra parua quædam est insula: *sed,* Omnis terra, quæ colitur à vobis: *quia & singulæ de quattuor habitationibus paruę quædam efficiũtur insulæ, Oceano* BIS EAS, *vt diximus,* AMBIENTE. Strabo hæc confirmat: Ὅτι δὲ ἡ οἰκουμένη νῆσός ἐστι, πρῶτον μὲν ἐκ τῆς αἰσθήσεως, καὶ τῆς πείρας ληπτέον. πανταχῆ γὰρ ὅπη ποτ' οὖν ἐφικτὸν γέγονεν ἀνθρώποις ἐπὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς προελθεῖν, εὑρίσκεται θάλαττα, ἣν δὴ καλοῦμεν Ὠκεανόν: *Quòd omnis habitata tellus insula sit, primùm quidem sensu & experientiâ docemur. Quacumque enim versus licuit hominibus libuitq; ad vltima terræ progredi, mare inuentum est, quod Oceanum appellamus:* Ab omni, inquit, latere Oceano claudimur: & est ergo bifaria illa diuisio dicta: quam & posteà ingerit, terramque, vt Macrobius,

Cap. LXVI.

Lib. II. cap. IX.

Lib. I.

bius, quadrifariam secat. Boëthius hoc ipsum: *Terræ quarta ferè portio est, quæ à nobis cognitis animantibus incolatur*. A nobis cognitis? ita. quia à nostro hoc quadrante, siue Strabonis τετραπλεύρῳ, in alios accessus non est, vel ob zonam torridam, vel ob vasta maria interiecta. Vt veterum plurimi quidem censebant. nam nostra hæc ætas refutauit, docuitque & coli Torridam, & adiri; itemque alios laterales tractus. Dixi plurimos veterum: neque enim omnes cẽsuêre. & Posidonius Stoicus apertè (apud Cleomedem) disserit, τὸ ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν κλίμα εὔκρατον εἶναι: *clima sub Æquidiali temperatum esse. Nam*, inquit, *circa Tropicos, vbi Sol diutiùs moratur, non sunt loca inhabitata, cur sub Æquatore essent? Deinde, cùm nox diei æqualis sit, spatium etiam refrigerandi satis amplum est, & imbres & venti erunt qui idem præstabunt: ergo habitabilis.* Vera dixit: sed nos, quod cœpimus, explicemus, & rem εἰκονογραφῶ siue imagine illustremus. Lib. II.

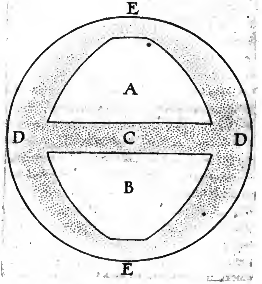
A. *Terra nostra Septemtrionalis.*

B. *Terra Australis opposita.*

C. *Oceanus sub zonâ torridâ: ab Oriente in Occasum.*

D. *Oceanus ad polos.*

E. *Est autem hoc Terræ hemisphærium: totidem partes infrà, & pari situ. Ita quattuor in vniuersum.*

Ex adspectu hoc liquet, benè cum *Chlamyde* comparari, à Strabone, habitatam hanc nostram: & simul Senecæ veriloquium, *triplici sinu continuationem gentium scindi*. Triplici, inquam, pro cuiusque quadrantis ambitu: qui duos sinus ab oriente & occasu ad polum habet, tertiumque, ab oriente ad occasum. Li-

quet etiam Panegyristæ ſenſus, *Orbem quadriſariam duplici Oceano diſcerni.* Hæc in parte nota veteribus erant(& ad ſenſum Strabo appellat:) in parte non erant. Parte dico Auſtrali: de quâ coniecturâ idem præſumebant. Macrobius: *Nec dubium eſt*, inquit, *in illam quoque Auſtralis generis Temperatam, mare de Oceano ſimiliter influere: ſed deſcribi hoc noſtrâ atteſtatione non debuit, cuius ſitus nobis incognitus perſeuerat.* Ita igitur priſci: quid hodie? res non obſcura eſt, alluſiſſe verum, non attigiſſe prorſus antiquos. Neque enim ſub Æquatore ſtatim magnus ille Oceanus, neque directò mediam terram diuidit: ſed infra illum obliquus, præter Bonæ Spei promuntorium verſus Orientem cùm fluxit, limite alio Magellani fretum perrumpit, & priori illi vaſtus occurrit. Ad polum etiam noſtrum, id eſt Septemtrionem, maria confluere vtrimque, pænè compertum eſt. Batauî magno animo explorarunt, pernauigare tentarunt: glacies, & monſtra, & frigora repulerunt. Sed ita, vt auras hauſerint Indici illius ſiue Orientalis maris. Atque hæc, vt pleraque vera, vetus etiam opinio fuit. vel Orphei, qui dixit:

Κύκλον ἀκαμάτου καλλιῤῥόου Ὠκεανοῖο,
Ὃς γαῖαν δίνῃσι πέριξ ἔχει ἀμφιελίξας:
Indefeßi orbem Oceani, pulchreque fluentis,
Verticibus terram qui circumplectitur almam.

Euſtath. vel Homeri, quem ideò Ἀψόῤῥοον Ὠκεανὸν, *Refluum Oceanum* appellaſſe volunt: ὡς εἰς ἑαυτὸν ὁρμῶντα, ἤγουν ἐπανιόντα, καὶ οὕτως ἐναποκλείοντα ἑαυτῷ τὴν γῆν: *tanquam in ſe impetu ruentem, & redeuntem, atque ita terram ſibi includentem.* Hæc ad Senecæ mentem vberiùs dixi: poteram breuiùs, *triplicem ſinum* eſſe, Mediterraneum, Arabicum, Perſicum. Breuiùs, ſed non veriùs. nam & plures ſinus ſunt, & pro diffuſione Oceani manca & anguſta dictio ſit; ſed neque *continuationem gentium* illi *ſcindunt*. Nónne nauigantur? nónne & pedibus circumeuntur? Ita eſt. nec *Sinuum* vox aliquem moueat, quam & Macrobius laterali vtrique Oceano tribuit, quia videlicet magni Oceani ſunt receſſus aut partes. Neſcio an Varro non ſic explicandus ſit: quem Priſcianus in *Orthographiá* (imò *Coſmographiá*, vel ſi auſim *Orbigraphiá*) ita laudat:

Ergo inter Solis ſtationem, & ſidera ſeptem
Exporrecta iacet tellus, huic extima fluctu

Oceani,

Oceani, interior Neptuno cingitur ora.

Inter Tropicum, inquit, & Septemtrionem iacet terra nostra habitabilis, exterior Oceano Atlantico, interior Septemtrionali. De altero Senecæ loco magis adfirmem, isto: *Hæc est terra, in quâ regna disponitis: minima, etiam cùm illis* VTRIMQVE *Oceanus occurrit.* Quomodo vtrimque? à latere vtroque, opinor, ad occasum & ortum: vbi terra habitata latissima est, & exporrigitur: sed mari vtrimque superueniente dirimitur. Omittit enim de Australi & Septemtrionali parte, quam notum erat Torridâ & Frigidâ zonis claudi. Pincianus, Censor eximius, legi volebat, *vndecunque Oceanus incurrit.* Non mutem contra libros: aut si, *vterque* velim. 1. Quæst. in Præfat.

DISSERT. XVIII.

De Terrâ. Matrem dici, & Animal. vnde sustentetur firmeturque.

TERRA excipit, imum atque vltimum Elementorum. Dignitate aut situ vltimum: non vsu, quod ad nos attinet, imò primum. Itaque mater & parens nobis dicitur: quid si & Deorum? quid si prima condita, & ex eâ deinde alia? Stoici ipsi (apud Stobæum:) ἀπὸ γῆς ἄρξασθαι τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀπὸ κέντρου. Ἀρχὴ δὲ σφαίρας τὸ κέντρον αὐτό· *A Terrâ generationem Mundi cœpisse, tanquam à centro. nam initium Sphæræ, centrum ipsum esse.* Itaque ex Materiâ illâ aqueâ, ab Igne primò expressum & secretum grauissimum elementum esse, Terram: atque hac, vt fundamento, positâ, reliquum ordinem & orbem circumfusum. Ideò Statius magnificè ad eam:

—— ô hominum diuumque æterna creatrix, Lib. VIII.
Quæ fluuios, siluasque, animasque, & semina Mundi
Cuncta, Prometheasque manus, Pyrrhæaque saxa
Gignis, & impastis quæ prima alimenta dedisti,
Mutastique viros, quæ pontum ambisque, vehisque.
—— firmum atque immobile Mundi
Robur inoccidui. te velox machina cæli
Aëre pendentem vacuo, te currus vterque
Circuit. ô rerum media, indiuisáque magnis
Fratribus.

Ipse

Ipſe Seneca: *Terra & pars eſt mundi, & Materia. Pars eſt mundi, vt cælum. Ex illo deinde & iſtâ, alimenta omnibus animalibus, omnibus ſatis, omnibus ſtellis diuiduntur.* Materiam igitur interpre-

Cap.XVI. tatur, quia alit: atque adeò Triſmegiſtus *tres in eâ naturas collocat, Ignis, Aquæ, & Terræ, ab vnâ ſtirpe deductas.* ὅθεν, inquit, καὶ πάσης ὕλης πεπίστευται εἶναι ταμεῖον. καὶ ἀναδίδωσι μὲν αὐτῆς τὴν χορηγίαν, ἀνταπολαμβάνει δὲ τὴν ἄνωθεν ὕπαρξιν: *Vnde* OMNIS MATERIAE PROMPTVARIVM *creditur: & donat quidem atque erogat alimenta, viciſſim autem supernè ſubſtantiam accipit.* Eadem Senecæ dicit, ſi pro Stoicorum mente capis. Magnificè etiam de eâ, Hippocra-

In.Epiſtol. tes: Ἱερώτατον γῆς ἵδρυμα. ἐξ ἧς ζῶα, καὶ φυτά, καὶ τροφαί, καὶ φάρμακα, καὶ τύχη, καὶ ὁ πλοῦτος αὐτὸς ἀναφύεται: *Sacratiſſima terræ ſedes. è quâ animalia, & plantæ, & alimenta, & medicamenta, & fortuna atque opes ipſę gignuntur.* O magna & benigna mater! ſed non libet in laudes eius ire: ad incœptum magis redire. Nam quod de primo eius ortu dixi, non omnes conſentiunt: & Laërtius *vltimam* videtur locare & gignere, inter Stoæ ſcita. Sic & Manilius:

Vltima ſubſedit glomerato pondere tellus.

Quod autem in Triſmegiſto de *triplici in eâ naturâ* erat: ratio & ſenſus dicunt, & mixta hæc, aut ſeorſim inſita, in penetralibus

Quæſt.VI. cap.XIIII. videmus. Hæc cauſſa, cur aliqui cum *Corpore noſtro* Terram comparent, vt Seneca: *quia & Aquis, quæ vicem ſanguinis tenent, & Ventis, quos nihil aliud quis quàm Animam vocauerit, peruia eſt:* atque adeò ſubdit fuiſſe, *quibus animal placeret eſſe terram.* An Pythagoricis? nam ipſe Pythagoras, apud Ouidium:

XV. Metamorph.

Nam ſiue eſt animal Tellus, & viuit: habetque
Spiramenta, locis flammam exhalantia multis.

Terræ igitur hæc dignitas: & de Situ dixi, in medio eſſe, ſed pendulam, & in ſe reductam: quo ſuſtentante? quidam aquis vo-

Quæ.III. cap.XIII. lunt innatare: vt Thales. de quo Seneca: *Quæ ſequitur Thaletis inepta ſententia eſt. ait enim, terrarum orbem aquâ ſuſtineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cùm dicitur tremere.* Eidem iterùm hoc attribuit: *Thales totam terram ſubiecto iudicat humore portari, & innatare: ſiue illud Oceanum voces, ſiue mare magnum, ſiue alterius naturę ſimplicem áquam.* Sunt qui è Sacris firmamentum petant: quia Pſalmiſta ſcripſit, τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων: *Qui fundauit terram ſuper aquas.* Sed id veriſſimè de

mari

mari dicitur, vt Damascenus explicat, vndique circumfuso. Lib. II. cap. x.
Plures Aëre fulciri & attolli voluerunt. Lucanus:

——— dum terra fretum, terramque leuabit
Aër.

Magnus Hippocrates: Πνεῦμα τῇ μήνῃ τὸ βάθεον, καὶ τῆς γῆς ὄχημα: *Spiritus Lunæ fundamentum, & terræ vehiculum.* Plinius: *Aerem per cuncta rerum meabilem, totoque consertum. huius vi suspensam, cum quarto aquarum elemento, librari medio spatio tellurem.* Sed alibi idem & alteram, veriorémque caussam, tangit: *Mirantur pendêre terram, ac non cadere nobiscum. ceu spiritus vis, mundo præsertim inclusi, dubia sit; aut possit cadere, naturâ repugnante, & quò cadat, negante.* Hoc optimè. Natura est quæ repugnat, & sistit, & tendere eam ad media sui iubet. Ad media.

Libro De Flatib. II. cap. v.
Ibid. cap. LXV.
Ideo terra in medio consistit quia grauis [illegible] ad Centrū tendit.

——— quia totus ab illâ
Tantundem refugit Mundus, fecitque cadendo
**Vndique, ne caderet. medium totius, & imum est.*

vt ingeniosè Manilius scripsit. & addit:

Nec verò tibi Natura admiranda videri
Pendentis terræ debet, cùm pendeat ipse
Mundus, & in nullo ponat vestigia fundo.

*Nam vndique in se cadit: sicut in eam imbres.
Lib. I.

Vi igitur suâ stat & Naturæ, nullo nixa. quod pulchrè Iobus, sacer vates: Ὁ κρεμάσας τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός: *Qui terram fundauit super nihilum.* Et ipsa pænè èst nihilum, vniuersi comparatione, & velut punctum. O miseri, cælum adspicite, & in terram despicite! *Punctum est illud, in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cùm illis vtrimque Oceanus occurrit.* Cap. XXVI.

DISSERT. XIX.

Stabilis ea, an moueatur? itémque de Nouo orbe, siue Americâ, an veteres gnari fuerint?

FINIVI de Elementis. AVD. Non mihi. de Terrâ duo sunt, quæ etiam quæram. Vetus vnum, ecquid stare eam Stoici censeant, an moueri? Nouum alterum, An nouus hic noster, cognitus iis orbis? Nam hoc vltimum ego atque alij sæpè addubitamus. LIPS. Ad vtrumque sic habe. Et prius quidem etiam Seneca vult excuti, *Vtrum* videlicet * *Mundus terrâ stante* *Cælum.

VII. Quæ. cap. II. *circumeat, an Mundo stante terra vertatur? Fuerunt enim qui dicerent, nos esse quos rerum Natura nesciẽtes ferat: nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos nos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat.* Ait, *fuisse qui dicerent.* Qui illi? plures reperio. sed *primus Philolaus Pythagoricus dixit* (Laërtius) τὴν γῆν κινεῖσθαι κατὰ κύκλον: *terram moueri in orbem.* Addit tamen: οἱ δὲ Ἱκέταν Συρακούσιον φασίν: *Alij tamen Hicetæ Syracusio id tribuunt.* Et de Hicetâ, etiam Cicero: *Hicetas Syracusius, vt ait Theophrastus, cælum, Solem, Lunam, stellas, supera denique omnia stare censet: neque, præter terram, rem vllam in Mundo moueri. Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paullò obscuriùs.* At de Philolao quod Laertius, vniuersè Plutarchus *Pythagoricis* adscribit, eosque *Terram non putare immobilem, sed esse in gyrum circa ignem suspensam.* additq; de Platone, vt Cicero, *eadem iam senem sensisse*: quod Theophrasto auctore in vulgus manasse, idem alibi ostendit. Vbi & ex professo verba Timæi examinat, è quibus id colligebant. nam scripserat, τὰς ψυχὰς εἰς τε γῆν καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ὄργανα χρόνου, σπαρῆναι: *Animas in terram, & Lunam, & quæcumque alia temporis instrumenta, dissipari.* At quomodo terra, si quiescit, temporis instrumentum? Sed respondet ipse, & bellissimè soluit: tu vide. Addit ibidem, *Aristarchum idem de Terrâ posuisse, Seleucum affirmasse*: sed & *Cleanthem Samium* alibi in hac parte ponit. Denique Leucippus sensit, τὴν γῆν ὀχεῖσθαι, περὶ τὸ μέσον δινουμένην. σχῆμα δὲ αὐτῆς τυμπανοειδὲς εἶναι: *Terram vehi, circa medium assiduè versam. esse autem figurâ tympani.* Vides deliria. quomodo aliter appellem? aut quid in ista inquiram? etsi (tantus Paradoxorum amor est) etiam patrum æuo nobilis mathematicus hanc hæresim excitauit, sed cum ipso sepultam. Nostri stare consensu adfirmant: & cælis motus suos relinquunt. Alterum quod quærebas, De nouo Mundo, quem ante sæculum repertum, *Americam* ab vno inuentorum appellamus, cum iniuriâ aliquâ aliorum. Norúntne veteres? inquis. Nosse non dicam propriè, sed sciuisse. Cùm enim Australem orbem, nostro aduersum adstruxerunt, & quattuor adeò Terræ partes siue insulas fecerunt (suprà doctum:) quomodo non cogitatione nouum orbem comprehenderunt? necessariò illum,

In Philolao.

IV. Acad.

In Numâ.

In Quæst. Platonic.

De facie in orbe Lunæ.

credo hic intell. de Nicolao Copernico.

illum, aut nullum. Cicero in Somnio: *Globum mundi duabus oris distantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, posita sub axe ad septem stellas; altera Australis, ignota nobis, quam vocant Graeci* ἀντώζονα. Pomponius Mela: *Reliquæ duæ habitabiles, paria agunt anni tempora, verùm non pariter. Antichthones alteram, nos alteram incolimus: illius situs ob ardorem intercedentis plagæ* (Æquinoctialis) *incognitus, huius dicendus est.* Non possunt constantiùs aut certiùs dicere de altero, id est nouo orbe. Cicero ἀντώζονα appellatam, ab opposito nobis axe dicit; Mela ἀντίχθονα, quasi aduersam terram. Est & in Platone profectò vetus & vera memoria magnæ *Atlantidis insulæ*, quam Asiâ & Africâ ampliorem scribit: atque ita describit, vt mihi videatur locus dubitationi non esse, quin Nouus orbis pars sint Platonicæ illius terræ. Nam primùm facit locatque grandem illam insulam, ad fauces Gaditani maris: quæ longè latéque introrsum scilicet pateret: *& ex quâ esset* ἐπιβατὸν ἐπὶ τὰς ἄλλας νήσους, ἐκ δὲ τῶν νήσων ἐπὶ τὴν καταντικρὺ πᾶσαν ἤπειρον, τὴν περὶ τὸν ἀληθινὸν ἐκεῖνον πόντον: *gradus transitusque ad alias insulas: iterumque ex istis ad oppositam continentem, adiacentem mari, quod vero nomine sic appellamus.* Si hæc considerās & scrutaris: quid nisi dicit, magnam illam fuisse insulam statim ab Hispaniâ, vbi nunc reliquiæ (nam illuuione periit) & velut fragmenta tot illa insularum sunt? Canariarum, Fortunatarum, & quas alias tota ora Africæ, & interior habet *Ex illâ autem*, inquit, *transitus in insulas*. Quas? eas quæ nunc etiam præiacent continenti, *Cubam, Hispaniolam, Jamäicam*, & plures. *At ex insulis in ipsam continentem.* Verissimè. statim ex illis vel in Perüanum vastum tractum, vel in vastiorem Mexicanum transitur. Et *Continentem* appellat: etsi insula est, sed ita, quomodo nostra hæc pars à nobis habitata. Hęc magis totum Nouum orbem nobis aperiunt & adserũt, quàm illa Aristotelis in Admirãdis traditio: *In mari extra Herculis columnas, insulam desertam inuentam fuisse, siluâ nemorosam, fluuiis nauigabilem, fructibus vberem,* MVLTORVM DIERVM *nauigatione distantem, in quam crebrò Carthaginienses commearint, & multi sedes etiam fixerint: sed veritos primores, ne nimis loci illius opes conualescerent, & Carthaginis laberentur, edicto cauisse, & pœnâ capitis sanxisse, ne quis eò nauigasse deinceps vellet.* Quod verum censeo de vnâ aliquâ nouarum insularum:

In Timæo & Critiâ.

sularum: quia *multos dies* nauigationi impendit: neque probabile igitur Canarias, aut alias vicinas, fuisse. Et verò de hisdem terris, quis non Auiti declamatoris (apud Senecam) libens illa
Suasor. I. accipiet? *Fertiles in Oceano iacere terras*, VLTRAQVE *Oceanum rursus alia litora*, ALIVM *nasci* ORBEM. Clariùs non potuit effari, aut designare. Clemens B. Petri discipulus in epistolâ quadam:
In cap. II. epist. ad Ephes. *Oceanus, & Mundi qui* TRANS IPSVM *sunt*. Ita Hieronymus ex eo citat: & *Mundos* appellasse credo, magnitudinem indicantem. Quæ vel in notis mirifica: etsi tractus ille Australior, & trans Fretum Magellani, nondum innotuerit, nisi à præternauigantibus libatus. Noster Seneca (nam ille Tragœdiæ Medeæ certò auctor est) de iisipsis prędixisse videtur, pueris iam decantatum: ——*venient annis*

Sæcula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphysque nouos
Detegat orbes, nec sit terris
Vltima Thule.

Quod ille tamen propriè de Britannicis insulis intellexit, & in Claudij gratiam scripsit. Magis pro nobis, quòd idem timet, &
V. Quæst. cap. vlt. timendo adstruit: *Vnde scio, an nunc aliquis* MAGNAE GENTIS IN ABDITO *dominus, fortunæ indulgentiâ tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes, ignota moliens? Vnde scio, hic mihi an ille ventus* * *bellum inuehet?* Palàm ostendit, magnos reges & gentes, vltra maria, ignotos esse. Illis ignotos, nobis noscen-
VII. Quæ. cap. XXXI. dos: alibi etiam ab eo prædictum. *Multa venientis æui populus ignota nobis sciet. Multa sęculis tunc futuris, cùm memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res Mundus est, nisi in illo quod quærat omnis Mundus habeat.* At verò Virgilius vaticinatur, etiam Romano imperio terras eas (neque enim de aliis ceperim) subii-
VI. Aen. ciendas. ——*iacet extra sidera tellus*

Extra anni solisque vias, vbi cælifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Extra sidera? quî potest? cælo certè regitur: sed maiora sidera accipe, aut planetas, qui intra Tropicos decurrunt. Ideò addit, velut interpretans, *extra anni & solis vias*. Ergo vltra τὴν κεκαυμένην, id est Torridam, locat: nempe ἀντοίζωνα illam nobis, &

Tempe-

* *Indis occiduis hæc euenerunt, ignarissimis Hispanorum.*

Temperatam, vt suprà dictum. Nam de Atlante quod scribitur, non de illo Africæ intelliges, sed de isto quem Plato celebrauit, & regnasse iis locis scribit. Eò, inquit, Augustus *Proferet imperium.* Estne factum? nugæ, & mella poëtica: etsi Marinæus Siculus auctor, *repertum in Nouo orbe nummum aureum veterem, cum effigie Augusti: eumque Romam ad Pontificem, fidei ergô, missum per Ioannem Ruffum Episcopum Consentinum.* O bellum impostorem aut ludionem, quisquis nummum ibi abiecit! nam aliter repertum non esse, mihi quidem liquet, nisi si Genius hoc fecit. Illud magis mirum & fidum, quod Hispani scribunt, *in valle, quæ Cautem dicitur, in Chili prouinciâ, opidum esse, quod Imperiale ab hac caussâ nominant: quoniam in plerisque domibus & portus reppererunt Aquilas bicipites formatas, vt hodie videmus in Romani imperij signis.* Et auget admirationem, quòd nulla in iis locis auis biceps, quam potuerint adumbrare. Non dissimile, quod Ammianus notat in obeliscis Ægyptiorum *sculpta conspici, volucrum ferarúmque, etiam* ALIENI MVNDI, *genera multa.* Lib. XVII. Ignota ipsa, & nostro huic orbi inuisa. Fuit igitur iam olim ista pars Mūdi, & auditione accepta, & ratiocinatione stabilita, etsi inspectione fortasse non vsurpata. Non quidem ab Europæis: de Afris ambigo, & extrema ea regio huc tendit. AVD. At enim dixisti ex Ammiano, de *volucribus & feris alieni mundi:* quæ verè diuersa à nostro sunt, & vix vnum aliquod vndique respondet. Quid ergo? nónne vel hoc argumentum est alicuius diuersi mundi, verè noui, & posteà nati? LIPS. Non autumo. neque sacræ litteræ indulgeant dubitare aut disputare. Semel creauit Deus & produxit terram, animalia, & quidquid in eâ vides. Mixtione possunt aliquæ dispares species surgere, planè nouæ non possunt. Vnde ergo illîc ea diuersitas? Dic, vnde in Africâ? vnde in vltimâ Asiâ? neque leones, tigres, elephantes Europa ista gignit, aut vulgò alit. Cuique regioni, pro cælo atque etiam solo & peculiari indole, sua quædam Deus iam ab initio dedit & assignauit. Maior alia dubitatio. vnde in hæc loca sic dissita, post diluuium & arcam illam Noachi, vel animalia illa vel ipsi homines aduenerint? Si terrâ dices; facile id quidem. sed plerique putant (neque res adhuc aliter docuit) orbem illum cum nostro nusquam ad Septemtriones iungi.

 Super-

Supereſt vt mari. At quàm vaſta ea nauigatio eſt? & quis olim tentarit aut perfecerit, vſu magnetis nondum reperto? quis etiam animalia illa, & quidem noxia multa, tranſuexerit? Ea conſideratio inclinat imò peruincit, verè Platonem de Atlantide illâ ſcripſiſſe: & finitimam Europæ atque Africę fuiſſe, & facilem in eâ tranſgreſſum. Diuulſa poſteà aut merſa eſt: & tamen homines ibi aut animalia reliqua, quæ olim ab eâ coniunctione illata. Sic cenſeo, & ad propriè Zenonia iterùm pergo.

DISSERT. XX.

Vnus, an plures Mundi? idem an æternus? eſſe, & non eſſe.

ELEMENTA vidimus, & præcipua corporis huius membra: ſed ipſum Corpus an *Vnum* ſit, an item *Æternum*, quæramus. Varius enim philoſophantium hîc ſenſus: noſtri Stoici, ἕνα κόσμον ἀπεφήναντο, ὃν δὴ καὶ τὸ πᾶν εἶναι ἔφασαν τὸ σωματικόν: *Vnum eſſe Mundum poſuerunt, atque eum eſſe totum illud corporeum.* Poſtrema ſenſum habent, vniuerſam Materiam in eo abſumptam: nihil reliqui, niſi Vacuum illud eſſe. Nam Parmenides quidem Vnum ſtatuebat: ἀλλ' ὀλίγον τι τοῦ παντὸς μέρος. τὸ δὲ λοιπὸν, ὕλην: *ſed exiguam Vniuerſi partem. reliquum autem, Materiam eſſe.* Itaque eius ſenſu ſuperfluebat Materia, vel ad plures mundos. Quos reipsâ ponebant & exſiſtere volebant ἀπείρους ἐν τῷ ἀπείρῳ: *infinitos in infinito*, Anaximenes, Anaximander, Archelaus, Xenophanes, Diogenes, Leucippus, Democritus, Epicurus. Atque huius diſcipulus Metrodorus imagine etiam vtebatur ad probandum: Ἄτοπον εἶναι ἐν μεγάλῳ πεδίῳ ἕνα ἄσταχυν γεννηθῆναι, καὶ ἕνα κόσμον ἐν τῷ ἀπείρῳ: *Abſurdum eſſe, vt vna ſpica in magno campo produceretur, & pariter, vnus Mundus in infinito.* Plato etſi alibi vnum ſtatuit & firmat; tamen vacillare videtur, & quinque numero admittere. Quod etſi aliter quidam interpretantur, nimirum vt orbes appellet Mundos, *Terrę, Aquæ, Aëris, Ignis, & ſupremi denique Cæli:* tamen Plutarchus tueri conatur ſimpliciter de quinque totis integriſque Mundis, & diſſerta ei videre eſt, libello *De oraculorum defectu.* Noſtri veriores, & ab vno Deo vnum producunt: atque eum πεπερασμένον, καὶ ζῷον, καὶ ἀΐδιον, καὶ θεόν: *finitum, & ani-*

& animal, & AETERNVM, *& Deum.* Alia aliàs explicata sunt: sed *Æternum* ibi ponit Arius Didymus (ex illo enim, apud Eusebium, sumpsi:) Lib. xv. quomodo, si conflagratio sit, si etiam interitus ab aquis? Ipse distinctione expedit: *Dupliciter* enim dici *Mundum:* κατὰ τὸ ἐκ πάσης τῆς οὐσίας ποιόν, * καὶ τὸ τὴν διακόσμησιν τὴν τοιαύτην καὶ διάταξιν ἔχον. (* Ita hæc ibi legenda.) Διὸ κατὰ μὲν τὴν προτέραν ἀπόδοσιν ἀΐδιον τὸν κόσμον εἶναί φασι· κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν, γενητὸν, καὶ μεταβλητόν: *& illud quod ex totá Naturá tale exsistit; & illud, quod ornatum & constitutionem iam talem habet. Ideò priore significatione, Mundum æternum dicunt; posteriore, natum, & mutabilem & periturum.* Philo Iudæus paullò aliter: Δύναται δὲ, κατὰ Στωϊκοὺς, ὁ μέν τις κόσμος ἀΐδιος, ὁ δέ τις φθαρτὸς λέγεσθαι. De immoral. Mundi. φθαρτὸς μὲν, ὁ κατὰ διακόσμησιν· ἀΐδιος δὲ, ὁ μετὰ τὴν ἐκπυρώσεως παλιγγενεσίαις καὶ περιόδοις ἀθανατιζόμενος οὐδέποτε ληγούσαις: *Potest, secundùm Stoicos, Mundus aliquis æternus dici, & aliquis corruptibilis. Iste quidem, iuxta ornatum, vt nunc est; ille autem, qui post exustionem iterum nascetur iterumque, certis periodis, & nũquam desituris.* Aliter, inquam, postrema dicit, res & ratio eódem cadunt. Perit hic & ille Mundus igitur: & scitum hoc Stoicũ Laërtius sic expressit. Ἀρέσκει δὲ αὐτοῖς καὶ φθαρτὸν εἶναι τὸν κόσμον, ἅτε γενητὸν τῷ λόγῳ τῶν δι' αἰσθήσεως νοουμένων. οὗ τε τὰ μέρη φθαρτά ἐστι, καὶ τὸ ὅλον· τὰ δὲ μέρη τοῦ κόσμου φθαρτά· (εἰς ἄλληλα γὰρ μεταβάλλει) φθαρτὸς ἄρα ὁ κόσμος. καὶ εἴτι ἐπιδεκτικόν ἐστι τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς, φθαρτόν ἐστι· καὶ ὁ κόσμος δέ· ἐξαυχμοῦται γὰρ, καὶ ἐξυδατοῦται: *Placet iis corruptibilem esse Mundum. quippe genitum eá ratione, quá solent sensibus percepta. Cuius etiam partes corruptioni obnoxiæ sunt, id & totum: partes autem Mundi tales: (nam inuicem adsiduè mutantur:) ergo & Mundus. Et amplius, siquid mutationem in deterius admittit, corruptibile est: facit Mundus: nam exarescit, & inundatur.* Rationes adiunctas vides. primam, quòd *genitus sit:*] & quidquid ortum habet, idem finem. Cui Plato (nam is immortalem constituit) sic occurrit. ὅτι αὐτὸς μὲν φθαρτός ἐστιν, ᾗ γέγονεν, οὐ λυθήσεται δὲ, οὐδὲ τεύξεται θανάτου μοίρας, διὰ τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ: In Timæo. *vt sit mortalis quidem, quà genitus est; sed non soluetur, neque sortem mortis subibit, propter Dei voluntatem.* Significat, ita factum & conditum à Deo, vt ne pereat; &, quæ eò ducunt, desint. Apuleius: *Ad hæc adtributa est ei perpetua iuuentus, & inuiolata valetudo. Eoque nihil præterea extrinsecus est relictum, quod corrumpere posset eius ingenium: & si superesset, non eum læderet.* De Dogm. Plat.

cùm

cùm ita apud se ex omni parte compositus atque ordinatus foret, vt aduersantia & contraria naturæ disciplinæque eius officere non possent. Cap. VIII. Trismegistus (vt sæpè) hîc quoque Platonissat: Ὁ πατὴρ αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀΐδιος· ὁ δὲ κόσμος ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀείζωος καὶ ἀθάνατος γέγονε: *Pater* (Deus) *ipse à se æternus: Mundus autem à Patre semper-viuens & immortalis est factus.* Altera Stoicorum ratio, *Quòd partes Mundi corruptibiles.*] Ita est, elementa docent, & ipse æther: quem tamen Aristoteles voluit exemptum. Nostri minimè, sed hunc quoque pasci, minui, verti & in aërem solui. Si quattuor elementa, si ea quæ ex his nata; ergo totus Mundus. Lucretius pariter concludit:

Lib. V.

Principio, quoniam Terrai corpus, & Humor,
Aurarumque leues animæ, Calidique vapores,
E quibus hæc rerum consistere summa videtur,
Omnia natiuo ac mortali corpore constant:
Debet tota eadem Mundi natura putari.

Debet. nec Plato hoc reiiciat, nisi scuto iterùm assumpto à Voluntate diuinâ. Tertia ratio, quòd *Mutationem in deterius admittit.*] Epist. LXXI. Verissimè. *Quid enim* (ait noster) *mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum contextus, quamuis Deo agente ducatur. Non semper tenebit hunc ordinem, sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet.* Sed addebat etiam Laërtius, *in deterius.* & pro exemplo: *exarescit enim & inundatur.*] Appositè. duo exitia eum manent, siue Aquæ siue Ignis: & vtriusque iamnunc signa alibi, & aliàs, mittit. Hîc aquæ deficiunt, & siccitas & sterilitas superuenit; ibi abundant, & bona terræ perdunt. Hæc velut via ad illa ducit. Plinium audi. qui scribit Lib. VII. cap. XVI. multa in dies minui, *consumente vbertatem seminum Exustione, in cuius vices nunc vergat æuum.* Homines atque alia, minora. quare? quia Exustio paullatim appropinquat, & vbertatem seminum absumit. Idem in Ætnâ igniuomo notat: *Nec tantùm,* II. C. CVI. inquit, *in illo Natura sæuit, Exustionem terris denuncians:* sunt enim plures eiusmodi montes: atque hæc omnia signa aut notę in partibus, futuræ communis illius exustionis. Vides Plinium, in capitalibus dogmatis, bonâ fide Stoicum esse? Seneca claudat: Epist. LXXI. *Quæcumque vides suprà nos currere, & hæc quibus innixi atq; impositi sumus, carpentur, ac desinent. Nulli non senectus sua est.*

mundus esse corru[illegible] [illegible] corrupti

DIS-

DISSERT. XXI.

Dupliciter interit, Aquâ & Igne. Primum, de Aquâ, siue Cataclysmo.

SENECTVS, ergo & mors. Sed quâ viâ mors? duplici, vt tetigi, Aquæ aut Ignis: siue, Diluuij, & Exustionis. Sed cum discrimine. quòd illa prior animantium tantùm, & frugum fructuumque sit, aut quæ in terrâ sata: hæc vltima, ipsius terræ, elemenrorum, & Mundi. Itaque magna hæc mors est, & omnium: illa minor, & quæ partes modò tangit. De vtraque istâ Cicero: *Propter eluuiones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam aßequi poßumus.* Quæ tamen pro Platonis sensu dicta modò vult Macrobius, vt crescens humor siue ignis, alter alterum vincat: *sed numquam tamen, seu eluuio, seu exustio, omnes terras aut omne hominum genus, vel omnino operiat, vel penitus exurat.* Plato ipse in Timæo, Ægyptium sacerdotem facit Solonem alloqui: *O Solon, Græci pueri semper estis, neque vlla vobis cana scientia. Quod ideò euenit, quia multa & varia hominum exitia fuerunt, eruntque. Maxima quidem, aut ignis combustione, aut aquæ inundatione euenire necessum est: minora, aliis quibusque casibus aut cladibus fieri.* Et addit, Ægyptum ab his duobus immunem, ideoque antiquissimarûm illic rerum monumenta seruari. Propiùs ad sensum Stoicum Aristoteles accesserit, si tamen ex vero Censorinus hoc ei adscripsit. *Est præterea Annus, quem Aristoteles Maximum potiùs, quàm Magnum appellat. quem Solis & Lunæ vagarumque quinque stellarum orbes conficiunt, cùm ad idem signum, vbi quondam simul fuerunt, vnà reuertuntur. Cuius anni hiems summa, est Cataclysmus, quam nostri diluuionem vocant, æstas autem Ecpyrosis, quod est mundi incendium. Nam his alternis temporibus mundus tum exignescere, tum exaquescere videtur.* *Aristotelem aduocat: & sanè tale aliquid ille vir, sed contractiùs, nec de Mundi mutatione, sed partium aliquot terræ disertè prodit. In Meteoris super eâ re dissertio. & damnat reiicitque eos, qui ad Vniuersum producunt. γελοῖον γὰ, inquit, διὰ μικρὰς καὶ ἀκαριαίας μεταβολὰς κινεῖν τὸ πᾶν: *Ridiculum enim ob leues paruasque mutationes,*

[Margin notes: In Somn. Scipionis. — Lib. II. — De die natali. — *Dubitaui, an nô Aristoteles legendum, quê ex Eusebio discode Conflagratione scripsisse. — Lib. I. cap. vlt.]

R *mouere*

mouere Vniuersum. Sed, inquit, præsumendum, *quòd hæc fiant temporibus fato aut naturâ definitis. Sicut in anni temporibus Hiems interuenit; ita in magnâ aliquâ temporum conuersione, magna Hiems accidit, & copia aquarum.* Dicas locum esse, quem Censorinus aspexerit: etsi paullùm à se auxit & ampliauit. De *Hieme* hîc sanè comparatio, quæ & Senecæ placita, atque vsurpauit: *Inundatio, non secùs quàm Hiems, quàm Æstas, lege Mundi venit.* In eo dissensus, quòd nostri etiam totam terram hoc genere fati aut perdunt, aut nouant. Seneca: *Inundationibus,* QVIDQVID HABITATVR, *obducet: necabitque* OMNE *animal,* ORBE *submerso.* Idem, vbi ex professo hoc tractat: *Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cùm* PARTES *terræ interire debuerint, abolerive* FVNDITVS TOTAE, *vt de integro totæ, rudes, innoxiæque generentur, nec supersit in deteriora magister.* Nam hunc finem ponebant; emendare & innouare. Itaque, vt idem ait, *non semper ea licentia vndis erit, sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterùm aquas terra sorbebit, & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne animal ex integro generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus.* En, quàm verè hæc nostri: & quis non è Sacris libris hausisse putet, & euentum & caussam? Ceterùm de Inundatione, & quomodo ea fiat, bellè & disertè Seneca, fine libri tertij Quæstionum: tu vide. Vetus autem & popularis hæc opinio de Diluuiis, ac plura fuisse Plato asserit, etsi illud Deucalionis decantetur tantùm: sed & Noui orbis incolæ à maioribus sic acceperunt. Peruani tradunt, *terras eas omnes aquis mersas latuisse, periisse homines, exceptis paucis, qui in lignea vasa se receperunt,* velut naues: ibi commeatu prouiso egisse, donec aquæ decrescerent, & abirent. quod indicio canum collegerunt: quos foras identidem emittebant, & cùm madidi à natatu redirent, sciebant aquas superesse; cùm denique sicci, deesse. At Mexicani, *quinque Soles ad hoc æui luxisse. Et primum illum aquis periisse, vnaque cum eo homines, & quidquid in terris esset.* Hæc illi picturis & notis prodita ab antiquo habent: fidem Platonici diluuij, quod in Atlantide insulâ, & circa, euenisset. Heus, etiam illud obiter. in Censorino legi, *exignescere, & exaquescere:* quę sunt

III. Quæst. cap. XXIX.

Consol. ad Marc. cap. vlt.

Quæst. III. cap. XXIX.

Ibid.

August. Carata.

Lopus Gomara.

sunt ipsa Stoæ verba, quæ in Laertio suprà & Græcè erant, ἐξαυχμοῦσθαι καὶ ἐξυδατοῦσθαι.

DISSERT. XXII.

De Ignis interitu, qui Ecpyrosis dicta. Quando, Quomodo, Quâ gratiâ fiat?

MINOREM mortem diximus, magnum Exitium videamus, ἐκπύρωσιν sollenniter iis dictam, Latinè *Conflagrationem* siue *Exustionem.* Hanc illi eodem fine inducunt, purgandi, & effæta omnia instaurandi. Itaque non est propriè φθορὰ siue *Interitus*, sed μεταβολή, *mutatio*, vt Numenius apud Eusebium scribit. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου, κατὰ τὰς περιόδους τὰς μεγίστας, γινομένης φθορᾶς, κυρίως παραλαμβάνουσι τὴν φθορὰν, οἱ τὴν εἰς πῦρ ἀνάλυσιν τῶν ὅλων δογματίζοντες, ἣν δὴ καλοῦσιν ἐκπύρωσιν, ἀλλ' ἀντὶ τῆς κατὰ φύσιν μεταβολῆς χρῶνται τῇ προσηγορίᾳ τῆς φθορᾶς: *Non enim in mundi interitu, qui secundùm maximas conuersiones fit, propriè interitum accipiunt illi, qui in Ignem omnia resolui docent, quam vocant Exustionem: sed pro Mutatione secundùm naturam, vtuntur Interitus verbo.* Itaque & in Senecâ eam vocem sic accipies, Numenij quidem monito: *Mundo quidam* (Stoici) *minantur* INTERITVM, *& hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur,* * *si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget.* Etsi reuera, quídni interitus, cùm prior forma tota occidit, nec nisi Materia manet? Sed Numenio hoc visum edicere, quia non idem, sed talis iterùm Mundus gignitur, mox docendum. Ordine enim videbimus, *Quando, Quomodo, & Quo fine fiat.* Quando? Seneca respondet: *Cùm Deo visum ordiri meliora, vetera finiri.* Deo, id est Fato. Nam *Lege Mundi* (ea Fatum est) alibi scribit euenire. Ita Aristocles, apud Eusebium: κατά τινας εἱμαρμένους καὶ ὡρισμένους χρόνους ἐκπυροῦσθαι τὸν σύμπαντα κόσμον: *per fatalia quædam & definita tempora Mundum exardere.* Quid Ouidius?

Consol. ad Polyb. init.

* Dat hoc Polybio, qui alterius sectæ fuit.

III. Quæst. ca. XXVIII

Ibid. cap. XXIX.

Ecce quoque IN FATIS *reminiscitur affore tempus,*
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Aliqui tamen ad *Magnum annum* referebant, vt in Censorino

 suprà

ſuprà vidimus: & tangit Numenius, verborum aliquo defectu:
* γίνεται, ἐπανελθοῦσα εἰς τὸν πρῶτον ῥηθέντα λόγον, καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην τὴν ποιοῦσαν ἐνιαυτὸν τὸν μέγιστον, καθ' ὃν ἀπ' αὐτῆς μόνης εἰς αὐτὴν πάλιν γίνεται ἡ ἀποκατάστασις. Verba, vt dixi, deſiunt: tamen ſenſus aliquis apparet, *decurſu annorum, cùm ſidera ad eumdem locum veniunt, Anaſtaſin* id eſt *Euerſionem rerum fieri, atque id eſſe Magnum annum; iterumque poſt eam fieri Apocataſtaſim, ſiue Redintegrationem rerum & Reſtitutionem.* Quis autem ille Magnus annus, & quot annorum millium, variant: in Iulio Firmico huic rei legi iſta.
Lib. III. Diſputat de die Natali, ſiue geniturâ Mundi. & negat *facili poſſe ratione concipi, aut explicari. Nec*, inquit, *eouſque ſe intentio potuit humanæ fragilitatis extendere, præſertim cùm trecentorum millium annorum maior* ἀποκατάστασις, *hoc eſt Redintegratio, per* Ἐκπύρωσιν, *aut per* κατακλυσμὸν, *ſpatio perficiatur. His enim duobus generibus Apocataſtaſis fieri conſueuit. namque Exuſtionem Diluuium ſequitur. Nullâ enim re aliâ poterant res exuſtæ renaſci, nec vllâ re aliâ ad priſtinam faciem formamque reuocari, niſi admixtiones atque concretus puluis fauillarum omnium genitalium ſeminum collectam cōciperet fœcunditatem.* De Magno anno illic vides (nam alia differo) ſanè magno, & *trecentorum millium annorum*, ſi lectio eſt recta. Equidem
*Aliquid & in Stobæi Phyſic. vide * variant, vt dixi: & Macrobius, qui *Annū Mundanum* ſcitè hunc appellat, vt communem noſtrum illum, *Solarem*; Macrobius, dico, *quindecim millibus* eum definit. Cenſorinus ſententias plurium refert: ſed duorum qui maximè augent, *Orphei, ad centum millia viginti; Caſſandri, ad triciesſexies centena millia.* Bono animo ſimus. ἐκπύρωσιν non videbimus, iſtis quidem auctoribus: ſed nec Firmico, in quo *triginta millium* legere aliquando volui, ſed deſiſto. Nam & in Numenio eſt, hæc fieri κατὰ περιόδους τινὰς τὰς μεγίστας: *poſt periodos quaſdam* MAXIMAS. In Didymo: περιόδους ἀπείρους: *periodos infinitas.* Quàm vacuum autem, imò ineptum, iſta definire, quæ nulla experientia aut ratio affirmet, aut indaget? Tam hercules, quàm quòd etiam cæli ſtatum & ſigna notent, quibus hæc euentura. Chaldæorum iſta vanitas: & *Beroſus, qui*
III. Quæſt. cap. XXIX. *Belum interpretatus eſt* (ait Seneca) *dicit curſu iſta ſiderum fieri; & adeò quidē affirmat, vt Conflagrationi atque Diluuio tempus adſignet. Arſura enim terrena contendit, quando omnia ſidera in Cancro conuenient; inundationem futuram, cùm eadem ſiderum turba in Capricor-*

num

num conuenerit. Vidésne? apposité. nam sunt hæc æstuantia, & hiemantia item signa. Seneca tamen haud planè reiicit; *sed rationē illam, quæ in conflagratione Stoicis placet, huc quoque transferendă putat. Siue animal est Mundus, siue corpus, naturá gubernante, vt arbores, vt sata, ab initio eius vsque ad exitū, quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est. Vt in semine omnis futuri hominis ratio comprehensa est; & legem barbæ, & canorum, nondum natus infans habet: sic origo Mundi, non minus Solem, & Lunam, & vices siderum atque animalium, quàm quibus mutarentur terrena, continuit.* Ad occultas, & ab æterno fatales caussas, reuocat: verecundiùs, veriúsque. Initio verborum aliquid mutaui, & *Siue animal*, legi, non *Anima*, vt passim edunt: res ita vult, nec quisquam tam stolidus, qui *Mundum* Animam esse dixerit, sed *Mundi*. At illud ambigitur, sitne sentiens Corpus, an Corpus tantùm. Itaque in ipso Mundi conditu inclusum est, quamdiu vigeat viuatque: vt in quoque animali. Sequitur, *Quomodo* hæc Conflagratio fiat. An ab æthereo illo igne? atqui innoxius est, & vitalis tantùm. Respondeo, nec ab illo solo, nec sine illo. Sol & sidera calorem intendent, aër exardescet, humor absumetur, & quæ Natura anteà temperabat, eadem exasperabit & extra legem mittet. Vis Senecam audire? *Cùm tempus aduenerit, quo se renouaturus Mundus exstinguat, viribus ista suis se cædent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materiâ, vno igne, quidquid nunc ex disposito lucet, ardebit*. Et statim hæc fient, nec magno molimento. quia *nihil difficile est Naturæ, vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parcè vtitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subitò ad ruinam, & toto impetu venit. Quàm longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus educatur, & adolescit? at quàm nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas, hora dissoluit. Momento fit cinis, diu silua.* Pulcherrimè dicta, & capiunt me recitantem. Ergo ab Igne illud exitium, cuius indomita vis rebus est inclusa, tunc educenda. Philo Iudæus: Οἱ δὲ Στωϊκοὶ γενέσεως τοῦ κόσμου θεὸν αἴτιον, τῆς δὲ φθορᾶς μηκέτι θεόν φασιν, ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς οὖσι πυρὸς ἀκαμάτου δύναμιν, χρόνων μακραῖς περιόδοις ἀναλύουσαν τὰ πάντα εἰς ἑαυτήν: *Stoïci censent, Deum quidem caussam auctoremque generationis Mundi esse, at non interitus, sed eam quæ in rebus est insita Ignis potentiam, post longa temporum intervalla,*

Ibid.

Consol. ad Marc. cap. vlt.

Sc. Quæst. III. cap. XXVII.

De immortal. Mūdi.

 ualla,

ualla, omnia in ſe reſoluentem. Deus, inquit, non eſt cauſſa. Secundaria & inſtrumentalis: eſto. Quis ergo? Ignis incluſi rebus omnibus potentia, quæ tempore ſe exſerit & vires capit, & omnia populatur, edit, & in alimentum ſui vertit. Conſidera. tot illa aſtra & cælorum orbes, ignes aut ignea; dij boni, quanto cetera elementa exſuperant? Quid in ipſo mari, nónne calor & ſemina igniũ? quid in terrâ, ipſis eius penetralibus, & ſuper eam? Idem in aëre, in animantibus, ſtirpibus: vbique ignis: & ille, inquit Philo, paullatim augeſcens, omnia denique in ſe vertet. *In ſe*, optimè. Ita Numenius: Ἀρέσκει γὰρ τοῖς Στωϊκοῖς τὴν ὅλην οὐσίαν εἰς πῦρ μεταβάλλειν, οἷον εἰς σπέρμα: *Placet Stoïcis omnem eſſentiam ac naturam in Ignem conuertere, tamquam in ſemen.* Sed quem hunc Ignem? Æthereum & purum, obſerua. Mixtus eſt ille, qui vaſtabit; purus & à Materiâ paullatim reducendus ille, qui gignet denuò & formabit. Nam Materia ſecernetur, vt dicemus. Æthereum dixi: mecum Numenius. *Stoïcis placet* ἐξαεροῦσθαι πάντα, κατὰ περιόδους τινὰς τὰς μεγίστας, εἰς πῦρ αἰθερῶδες ἀναλυομένων πάντων: *omnia euaneſcere & perire, poſt longiſſima ſpatia, omnibus in æthereum ignem reſolutis.* Sed omnia priùs pereunt. omnia? ipſi Dij minores, Genij, Animæ, & quidquid eſt extra vnum ſupremum Deum, id

Epiſt. IX. eſt Iouem. Ita Seneca, ſolum hunc ſupereſſe facit, & *acquieſcere ſibi, reſoluto*, inquit, *Mundo, &* DIIS IN VNVM *confuſis.* Sanè in vnum, in ipſum Iouem. Plutarchus Cleanthem inducit dicen-

De Com. Notion. tem, *Lunam, & ſidera, & Solem perire, Iouem autem* (deſunt in Græco quædam, ſed is ſenſus eſt) ἐξομοιῶσαι πάντα ἑαυτῷ, καὶ μεταβαλεῖν εἰς ἑαυτόν: *adſimilare omnia ſibi, & in ipſum ſe vertere.* Nam Iupiter ſcilicet eſt purior ille Ignis. Cicero etiam, de interitu hoc

Jupiter purus ignis

IV. Acad. Deorum: *Stellas omnes, terram, mare, deos eſſe: fore tamen aliquando, vt omnis hic Mundus ardore deflagret.* Sed & alius Seneca:

Herc. Oet. *Cæli regia concidet,*
Certos atque obitus trahet,
Atque OMNES *pariter* DEOS
Perdet mors aliqua & Chaos.

Igitur omnia in Ignem abeunt, rurſumque ex Igne ſurgunt. Laertius, de Deo: ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν: *qui eſt incorruptibilis, & ingenitus, conditor huius Mundi, abſumens*

ſumens in ſe omnem eſſentiam, rurſumque ex ſe generans. Quomodo autem idem perdat, & generet, videamus. Omnia iam Ignis, vt dixi, ſed turbidus, materiæ mixtus, & fæculentus: tamen ignis: ideóque tenuis, & diffunditur, & totum hoc Mundi, qui fuit, ſpatium occupat, imò & Vacui extra eum regionem implet. Ita Stoici tradunt, & hoc etiam ſine Vacuum ponunt. Plutarchus clariſſimè: τὸ πῦρ σπέρμα λέγουσιν εἶναι τοῦ κόσμου, καὶ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν μεταβαλεῖν τὸν κόσμον ἐκ βραχυτέρου σώματος, καὶ ὄγκου φύσιν ἔχοντα πολλὴν, καὶ τοῦ κενοῦ προσεπιλαμβάνοντα χώραν ἄπλετον, *ἰσωμένην τῇ αὐξήσει. γινομένου δὲ αὖθις, ὑποχωρεῖν τὸ μέγεθος, καὶ συνολισθαίνειν, δυομένης καὶ συναγομένης περὶ τὴν γένεσιν εἰς ἑαυτὴν τῆς ὕλης: *Ignem ſemen aiunt Mundi. & poſt Exuſtionem, mutare Mundum è corpore minore, habentem iam tumoris & amplitudinis multum, & Vacui regionem immenſam occupantem, quæ ipſa anguſta facta ſit illo augmento. Rurſumque cùm gignitur Mundus, ſenſim abire & collabi magnitudinem, ſubeunte ſcilicet, cùm generatio exſiſtit, & contrahente ſe in ſeipſam Materie.* Vacuo igitur iam pleno, fit paullatim (Ratione adminiſtrante) depuratio. & *vertitur omnis ſubſtantia in Aërem, deinde in Humorem* (ex Laertio antè docui:) *& tum Elementa & Mundus gignuntur.* Sed ita in Aquam omnia vertuntur, vt ſcire debeas excretum illum puriſſimum Ignem ſupereſſe: qui agat, moueat, & Materiam per ſe inertem animet. Philo notat, Stoicos hoc cautè monuiſſe, ὅτι μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν, ἐπειδὰν ὁ νέος κόσμος μέλλῃ δημιουργεῖσθαι, σύμπαν μὲν τὸ πῦρ οὐ σβέννυται· ποσὴ δέ τις αὐτοῦ μοῖρα ὑπολείπεται: *quòd poſt Exuſtionem, cùm nouus Mundus condi debet, omnis ignis non exſtinguitur: ſed aliquãta eius portio manet.* Cauſſam ſubdit: *Valdè enim verebantur, ne omni eo interſtincto, maneret materies quieta, ignaua, inepta condere, cùm cauſſa motus non eſſet.* Aqua igitur poſt Ignem, ſed non ſine reliquo igne. Hoc eſt, quod κατακλυσμὸν ſiue *Diluuium* Firmicus vocare videtur, in verbis quæ alio etiam ſine ſuprà dedi. Nam palàm ait: *Ecpyroſin Cataclyſmus ſequitur. nullâ enim re aliâ exuſtæ res poterant renaſci, nec vllâ re aliâ ad priſtinam faciem formamque reuocari, niſi* admixtiones, atque concretus puluis fauillarum omnium genitalium ſeminum conciperet fæcunditatem.* Non aliud equidem, vel è verbis, vel ex ratione additâ colligo, quàm conuerſionem illam in Aquam, Cataclyſmum ab eo dici: atque ita dilui puluerem, & mixtione humo-

De Commun. Not.

* Ita hæc lego.

* Legẽ, admixtio eſſet

humoris ignisque fæcundari. Satis de modo: tertium superest, *Quo fine?* Etsi nec id obscurum è dictis: est enim idem ille purgandi & renouandi, qui in Diluuio fuit. Tolluntur mali, & mala aut vieta: boni & innoxij creantur, & pulchra iterum ac
De Commun. Not. iuuenescens facies Mundi. Plutarchus, de Stoicis: ὅταν ἐκπυρώσωσι τὸν κόσμον οὗτοι, κακὸν μὲν οὐδ᾽ ὁτιοῦν ἀπολείπεται· τὸ δὲ ὅλον, φρόνιμόν ἐστι τηνικαῦτα καὶ σοφόν: *Cùm mundum isti incenderint, mali nihil vsquam relinquitur, sed vniuersum est prudens, probum, sapiens.* Seneca:
III. Quæst. cap. vlt. *Omne animal ex integro generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt: citò nequitia surrepet.* Noua igitur omnia, an potiùs nouata? Neque enim alia facies Mundi erit, quàm huius fuit: & eadem omnia, imò & homines iidem, re-
II. De Nat. deor. deunt in orbem. Cicero: *Post inflammationem relinqui nihil, præter ignem. à quo rursum, ac de eo, renouatio Mundi fieret,* IDEMQVE ORNATVS *oriretur.* Numenius apud Eusebium: Καὶ πάλιν ἐκ τούτου αὐτὴν ἀποτελεῖσθαι τὴν διακόσμησιν, οἵα τὸ πρότερον ἦν: *Iterumque post ignem Mundum constitui & perfici,* QVALIS ANTEA *erat.* De
Epist. XXXVI. ipsis etiam hominibus, Seneca: *Mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. Veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret.* Vides παλιγγενεσίαν, sed alio quodam à Pythagoricis sensu. Atque has innouationes, iterationesque, æternas faciebant: τῶν τοιούτων περιόδων, ait Numenius ἐξ ἀϊδίου γινομένων ἀκαταπαύστως: *talibus conuersionibus periodisque ab æterno euenientibus,* INDESINENTER. Atque hoc est, quod Tatianus, vetus piusque scriptor, in iis dam-
Aduers. Gentes. nat, non ipsam Inflammationem. Σῶμά τις εἶναι λέγει θεόν, ἐγὼ δὲ ἀσώματον. ἄλυτον εἶναι τὸν κόσμον, ἐγὼ λυόμενον. ἐκπύρωσιν ἀποβαίνειν κατὰ καιροὺς, ἐγὼ δὲ εἰσάπαξ: *Corpus aliquis Deum statuit? ego incorporeum. Incorruptibilem Mundum? ego corruptibilem. Exustionem per vices temporum aduenire? ego semel, & in vniuersum.* Nam & Christianis proba hæc sententia, sed sic modificata.

DIS-

DISSERT. XXIII.

Christianos etiam huius sententiæ, sed diuisæ, esse: item Epicuréos, & Heraclitum ante omnes: neque omnes tamen Stoicos.

CHRISTIANIS, inquam. qui inflammandum, renouandumque Mundum agnoscunt, vel Diuo Petro præeunte. *Cæli*, inquit, *qui nunc sunt & terra, igni reseruati in diem iudicij.* Epist. II. cap. III. Iterumque: *Cæli magno impetu transibunt, elementa calore soluentur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.* Quod autem de Cælis, *transire* modò dixit: mox tamen manifestò etiam igne soluit & purgat. Οὐρανοὶ, inquit, πυρούμενοι λυθήσονται: *Cæli ardentes soluentur*: etsi de superioribus cælis, sunt inter Theologos qui controuertant. Sed iam olim, vt inuidiosum, obiicitur Christianis in Minutio Felice: quòd *cælo & astris interitum denuntiarent.* Respondet Octauius, iampridem Philosophos hoc fecisse. & *Stoicis*, inquit, *constans opinio est, quòd consumpto humore Mundus hic omnis ignescat. Et Epicuréis de elementorum conflagratione, & Mundi ruinâ, eadem ipsa sententia est.* Vbi tamen, quod ait *Constantem Stoicis opinionem*: temperandum, & ad plures referendum est. nam fuerunt etiam, inter sectæ principes, qui abnegarent. Philo Iudæus: Βόηθος, καὶ Ποσειδώνιος, καὶ Παναίτιος, ἄνδρες ἐν τοῖς Στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυκότες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες, πρὸς θειότερον δόγμα τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτόλμησαν. λέγεται δὲ καὶ Διογένης, ἡνίκα νέος ἦν, συνεπιγραψάμενος κατὰ τὸ παντελὲς τοῖς ἐνδοθεν: *Boëthus, & Posidonius, & Panætius, viri in Stoicis dogmatis primarij, tamquam à numine correpti, relictis Exustionibus, ad diuinius dogma de immortalitate Mundi transfugerunt. Dicitur & * Diogenes, cùm iuuenis esset, subscripsisse istis.* Quattuor ipse nominat, qui dissenserint: licet quintum ex Numenio addi. * Babylonius cognomento. τοῦτο τὸ δόγμα, inquit, τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως οἱ πρῶτοι καὶ πρεσβύτατοι προσήκαντο, Ζήνων τε, καὶ Κλεάνθης, καὶ Χρύσιππος. τὸν μὲν γὰρ τούτου μαθητὴν καὶ διάδοχον τῆς σχολῆς Ζήνωνά φασιν ἐπισχεῖν περὶ τῆς ἐκπυρώσεως τῶν ὅλων: *Hoc dogma de Exustione primi & antiquissimi eius sectæ tenuerunt, Zeno, Cleanthes, Chrysippus: & huius tamen discipulum, ac scholæ successorem, * Zenonem aiunt dubitasse de Vniuersorum hac conflagratione.* * Sidonium cognomine. Quod autem in Philone de *Panætio* erat: etiam in Cicerone.

S *Euen-*

II. De Nat. deor. *Euenturum nostri* (Stoici) *putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, vt ad extremum omnis Mundus ignesceret.* Itemque Stobæo: Παναίτιος πιθανωτέραν εἶναι νομίζει, καὶ μᾶλλον ἀρέσκουσαν αὐτῷ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ κόσμου, ἢ τὴν τῶν ὅλων εἰς πῦρ μεταβολήν: *Panætius probabiliorem censet, certè sibi magis probatam, Æternitatem mundi, quàm eius in ignem commutationem.* Idem in Laertio Græco, etsi aliter & contrariò ab interprete versum. Erat autem in Minutio suprà, etiam Epicuréis hunc sensum esse. quod verum est: & putant Mundos singulos (infiniti iis sunt) vt animal quoddam esse, & variis rationibus interire. Sed discrimen etiam ponebant, planè cum Stoicis, etsi aliis verbis: *Summam* interire, *Summam summarum* manere æternam. Id est, διακόσμησιν siue Mundum hunc labi, at non κόσμον siue principia rerum, *Atomos & Inane.* Hoc discrimen sermonis in Lucretio aliquoties occurrit, nec satis interpretibus obseruatum. De interitu autem, Lucretius:

Lib. II.
Sic igitur magni quoque circùm mœnia Mundi
Expugnata dabunt labem, putresque ruinas.

Et ex professo libro quinto poëta id probat. Ante autem omnes Laert. in Heracl. istos, Heraclitus id docuit: Ἕνα εἶναι κόσμον, γεννᾶσθαί τε αὐτὸν ἐκ πυρὸς, καὶ πάλιν ἐκπυροῦσθαι κατά τινας περιόδους ἐναλλὰξ τὸν σύμπαντα αἰῶνα: *Unum esse Mundum, eumque ex igne factum, & rursus in ignem vertendum post aliquot periodos; idque, per vices, in omne æuum ita futurum.* Sunt germana Stoica, & ipsi auctorem illum sibi inscribant. Finiui, nisi placet adnotare, quosdam Christianorum nimis etiam hîc fuisse Stoicos, & assiduam hanc exustionem renouationemque approbasse. Origenes inter eos. Epist. LX. qui, vt ait Hieronymus, *Mundos esse innumerabiles* asserebat, *non iuxta Epicurum vno tempore plurimos, & sui similes; sed post alterius Mundi finem, alterius esse principium. Et ante hunc no-* Homil. IV. Hexaëm. *strum, alium fuisse, aliumque*: quæ talia Basilius etiam alibi ei obiectat.

DIS-

DISSERT. XXIIII.

De Tempore adtextus. quid, & quàm breue, aut nihil, sit: tenendum vtiliter, & asserendum.

HABES pleraque, mi Auditor, quæ communiter ad Mundum: nam ad minora aut partita non imus. Tria tamen etiam considerari in eo solent, *Motus, Locus, Tempus.* In duobus prioribus vix est, aut leuiter, vt Stoici ab aliis discedant: & siquid tale, ad Senecam nihil facere comperior, quem his Dissertationibus illustramus. De *Tempore* dicam, quod tamen originem habet ex Motu. Varro: *Status & Motus, duo.* IIII. de Ling. Lat. *Quod stat aut agitatur, Corpus; vbi agitatur, Locus; dum agitatur, Tempus; quod est in agitatu, Actio.* Et singulorum dat exempla: *Cursor, Stadium, Hora, Cursio.* Itaq; plerique omnes qui Tempus definiunt, à Motu explicant, & hunc includunt. vt Aristoteles: μέτρον εἶναι κινήσεως, καὶ ἀριθμὸν κατὰ πρότερον καὶ ὕστερον: *mensuram esse motus, & numerum secundùm prius & posterius.* Vt Stoici nostri, quibus est διάστημα τῆς τοῦ κόσμου κινήσεως. quod Varro verbatim reddidit, *Interuallum mundi motus.* Is autem motus ab Solis & Lunæ cursu maximè innotuit, diuisimusque in partes: V. de Ling. Lat. ideò (ait idem Varro) *ab eodem tenore temperato Tempus dictum.* Vtramque hanc tamen finitionem, Aristotelis dico & Stoicorum, Plutarchus carpit an cauillatur, in Quæstionibus Platonicis: quia hæc ab *accidente modò est*, inquit, *essentiam & vim temporis non promit.* Itaque Platoni magis adhæret, qui aiebat, χρόνον εἶναι αἰῶνος εἰκόνα κινητὴν, καὶ τὴν τοῦ οὐρανοῦ φορὰν, vt in Laertio legas. Et Apuleius vertit, *Tempus æui esse imaginem. siquidem tempus mouetur, & perennitas fixa & immota est naturâ.* De Dogm. Plat. Et est, vt Plutarchus vult, *Tempus, non cuiuscumque motus affectus aut accidens, sed caussa, vis, principium omnia continentis symmetriæ & ordinis, quâ Vniuersi animata natura mouetur: aut potiùs, motio illa, & ordo, & symmetria, Tempus dicitur.* Probat igitur Pythagoræ dictum interrogati, τί χρόνος; ἡ κόσμου ψυχὴ respondentis: *Quid Tempus? mundi anima.* Ista & plura Plutarchus, in tempore tibi videnda: nostri à re & naturâ

magis abstrahunt, & circa eam dumtaxat ponunt. Itaque Chrysippus etiam definiebat, μέτρον τάχους τε καὶ βραδύτητος: *mensuram celeritatis & tarditatis*. Quæ definitiones sensum nostrum de Tempore magis exprimunt, quàm ipsum. Imò verò non nisi in nostrâ ratione & ratiocinatione quidam illud ponebant, quærebantque An reuera Tempus esset? Apud Senecam: *De Tempore vno vide quàm multa quærantur. primum an per se sit aliquid? deinde, an aliquid ante Tempus sit, si Tempus cum mundo cœpit. An & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & Tempus?* En, primam quæsitionem, An per se sit Tempus? Quod Epicurus negabat, asserebatque *accidentium accidens esse*, vt scribit Empiricus: & ipse Epicurus, τὸν δὴ χρόνον οὐ ζητητέον, ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ἐν ὑποκειμένῳ ζητοῦμεν, ἀνάγοντες ἐπὶ τὰς βλεπομένας παρ' ἡμῖν αὐτοῖς προλήψεις: *Tempus non est quærendum. sicut nec cetera, quæ in Subiecto quærimus, referentes ea ad anticipationes quasdam à nobis ipsis visas.* De quorum tamen vero sensu, idem Empiricus aliquid volenti dicet. At Stoici esse, & quidem *per se intelligi*. Tamen idem *incorporeum esse: sicut Inane, & Locum.* Empiricus, itemque Laertius: Εἶναι δὲ καὶ τὸν χρόνον ἀσώματον: *Esse & Tempus incorporeum.* Et de Incorporeo, alij consentiant: in Essentiâ vel Exsistentiâ Temporis, aliquid etiam nostri mutant. Nam videntur nullum Tempus statuere (ait Plutarchus) cùm Chrysippus dicat, *Præteritum & futurum non exsistere, sed substitisse* (οὐχ ὑπάρχειν ἀλλ' ὑφεστηκέναι:) *solum exsistere* τὸ ἐνεστὸς, *instans siue præsens. Ac idipsum mox facit & distribuit, partim præsens, partim præteritum: ita nihil quod exsistat, relinquit.* Talia Plutarchus: ipsa verba & veri sensus in Stobæanis exstant. *Sicut Inane infinitum est, ita & Tempus omne vtrimque esse. Nam & præteritum, & futurum, fine carere: præsens autem nullum integrum tempus esse. Cùm enim continua in infinitum secentur, tempus quoque sectionem eamdem recipere. Igitur nullum, secundùm perfectionem, tempus præsens esse, sed latè & crassiore modo ita dici. Sed & solum præsens tempus exsistere* (ὑπάρχειν:) *præteritum & futurum subsistere quidem* (ὑφεστάναι) *sed non exsistere. nisi vt prædicatum aliquod exsistere dicitur, merum accidens: sicut Ambulare mihi adest, & exsistit, cùm ambulo; iacente autem aut sedente, non exsistit.* Primùm ait, *Infinitum omne tempus*

[Margin notes: Stob. Phys. — Epist. LXXXIX. — De Commun. Not.]

pus

pus vtrimque esse. Quod ita quidem cum aliis verti, & est in Græco, εἰς ἑκάτερα: fortasse tamen veriùs, *ad alterutrum* reddas: id est, antè aut pòst infinitum esse. Exempli caussâ, Præteritùm, anteriore parte tale est; Futurum, posteriore: *vtrumque tamen* (vt rectè Posidonius) *Præsenti finitur.* Quod autem de ipso Præsenti est, *perfectè non existere*: haud vanè. nam reuera est in assiduo fluxu, & *constat ex præterito aliquo & futuro* (vt idem Posidonius) *sed cum discrimine Nunc, quod tamen instar puncti est.* Τὸ δὲ νῦν, ἢ τὰ ὅμοια, ἐν πλάτει χρόνου, ἢ οὐχὶ κατ' ἀπαρτισμὸν νοεῖσθαι: *Illud autem quod Nunc dicimus, largè & laxè, non strictè & absolutè intelligi.* Hæc vera sunt, & extra calumniam, probè accepta: neque diuersa valdè Aristoteles tradit. Noster etiam Seneca: *Præsens tempus breuissimum est, adeò vt quibusdam nullum videatur. In cursu enim semper est, fluit & præcipitatur: antè desinit esse, quàm venit.* Ouidius: IV. Phys. cap. x. & xi. De Breuit. vit. cap. x.

Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu,
Non secus ac flumen. neque enim consistere flumen,
Nec leuis hora potest.

Ita verè aliquis dixerit, non aliud esse Tempus, quàm *Nunc fluens.* Altera quæstio in Senecâ, *An aliquid ante Tempus?* Ita, sed id appellatur *Aeuum.* Tempus autem non nisi cum motu incipit, eoque digesto ac ordinato. Nam & ante Mundum erat motus in materiâ, sed indeterminatus & confusus. Ergo Tempus, cum cælo. Atque ex hac distinctione etiam tertiæ quæstionis solutio prompta est: in quâ quæritur, *Quia aliquid fuit, an & Tempus fuerit?* Negamus, vbi sola Principia sunt, Tempus esse. Materiæ hoc non conuenit: Deo autem Æternitas conuenit. Ὅπερ γὰρ (ait Damascenus) τοῖς ὑπὸ χρόνον ὁ χρόνος, τοῦτο τοῖς ἀϊδίοις ὁ αἰών: *Quòd enim iis quæ Tempori subiecta sunt est Tempus, id æternis illis est Æuum.* Arguté etiam Tertullianus: *Non habet Tempus Æternitas, omne enim Tempus ipsa est.* Sed, mi Auditor, quid argutamur? quid quærimus, sit nécne sit; & dum quærimus, patimur elabi? O thesaurum, non vltrà reperiendum! Fluit assiduè, & nobis effluit: quod vnum auariter habere debeamus, & nullâ merce aut pretio permutare. Illic otio, illic aleâ, illic conuiuiolo perdimus: & quantum inualetudine, aut somno? Deus bone, cùm recogito: vndecim lustra fui, I. Aduers. Marc. cap. VIII.

Sen. Epist. XLIX. quinque ex illis vixi? & quod vixi, vbi est? *Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus.* Modò in Iscano puer lusisse videor, modò Bruxellæ primas scholas adiisse, modò Athi, Coloniæ, Romæ egisse: & à Batauis quàm recens Ibid. memoria est? *Punctum est quod viuimus,* sed hoc punctum specie quadam longioris temporis diuisimus, & Pueritiam, Adolescentiam, Iuuentutem, Senectutem fecimus; heu, vbi ista, & quàm in breui sunt? Abierunt prima, & tunc denique computamus & damnum taxamus, cùm abierunt. Ah, vel tardè, De Breuit. vit. cap. III non enim serò, incipiamus æstimare & amare, *cuius vnius honesta auaritia est.* Et illius breuitas, & nostra fragilitas nobis occurrat: benè ponamus, hoc quidquid datur, *nec tunc viuere incipiamus, cùm desinendum est.* (Ibid. cap. IIII.)

Silius.

—— currit mortalibus æuum,
Nec nasci bis posse datur.

Fac, & ad te abi.

I. LIPSI

I. LIPSI PHYSIOLOGIÆ STOICORVM LIBRI TERTII

DISSERTATIO PRIMA.

Vestibulum & ingressus. De occupationibus aliquid, & inter eas quoque philosophandum.

AVD. Mi doctor salue. LIPS. Tibi idem. quid tam manè? Sol lineam quartam vix tangit. AVD. At tua monitio heri excitauit, & huc misit. Meministin? aiebas Tempore vtendum: labi id & fluere; nec fas lapsum vnquam reuocare. Pareo igitur, & vti fruique meditor, & primam quamque horam Bonę Menti consecrare. Quid scio an cras, an à meridie licebit? Cùm temporis illa velocitas animo obuersatur, cùm incerta hæc & insidiosa mortalitas: cur non properem? quem futuri temporis prædem accipio? *Dum differtur vita, transcurrit.* LIPS. O verè. quid autem dum eripitur vita, an non transcurrit? Hoc nobis fit, quos litteræ, sermones, aliæ curæ vel actiones assiduè occupant: & vix feriis tempus est dare, nisi quod relinquitur in subseciuis. *Omnium occupatorum*, ait Annæus, *misera est conditio; eorum tamen miserrima, qui nec suis occupationibus laborant.* Credo eum de me scripsisse, aut in me certè competit: qui cum Liuio Druso possim exclamare, *Vni nec à puero ferias contigisse.* Manè surrexi? Ecce litteræ, responde. Feci, ad alia me verto: puer, Est nobilis vir aut adolescens è Galliâ, Germaniâ, Sarmatiâ: vult salutatum. Ille autem & illi, libellis suis Amicitiæ symbolum inscriptum. Vix suspi-

Sen. epist. 1.

De Breuit. vit. c. XIX.

rawui,

raui, en è Belgis meis aliquem, Heus carmen aut libellum scripsi, lege. Quid etiam? cense, & emenda. Quid ampliùs? carmen aut elogium præscribe. Absolutum me censeo, alius: Mihi aut fratri, patri, amico epitaphium: domui aut arci, aræ, inscriptionem. Quid studiosos iuuenes & tui similes dicam? scis quàm iis pateam, audire, respondere, dirigere, & in viâ ponere, quam rectam censeo, studiorum. Huius vnius operæ minimè inter omnes me pœnitet: & quid interest, voce an scriptione iuuem: nisi quòd hæc ad plures fortasse venit? sed illa si ad pauciores, efficaciùs & fructuosiùs fortasse venit. Hæc ferè vita mea est, & ferre inducor:

—— leuius fit patientiâ,
Quidquid corrigere est nefas.

Fit etiam sapientiâ leuius, quam pro meo modulo vsurpo. Seneca exemplum mihi monitumq́; præbuit: *Cùm,* inquit, *me amicis dedi; non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut caussa ex officio nata.* Quid ergo? ad me subinde redeo, & in animo salutare aliquid, atq; vsui meo verso. Leuiter atque obiter quidem: sed verso. Quis vetat cupienti, & in theatro solitudinem, & in solitudine theatrum esse? Vtrumque tibi struxeris, animo & cogitationibus huc aut illuc missis. Aiunt apodes quasdam aues, à re dictas, esse: quæ cùm longum aut firmum insistere non possint (pedibus enim carent) tamen muro aut arbori adfixę, aut in aëre suspensæ, quod satis sit quiescunt: imitari possumus, & agentes aliquid aut loquentes, animo interiungere, & serium quidpiam meditari. Cogitationibus bonis, etsi breuibus, semper est locus. Facio igitur, quà possum: sed quanto liberiùs atque vberiùs, cùm vespere (morem meum nosti) licet mihi prodeambulare, & mœnia illa, agros, prata calcare? Tunc mihi in pascuum meum immissus videor, tunc vetera & noua ruminor atq; agito, tunc Græciam & Latium, philologa & philosopha lustro. Tunc, vt apud te fatear, libellos istos, & siquid à me in publicum manat, ferè concipio aut dispono: & stili operam, cùm domum redij, addo. Quorsum ego ista? vt tibi quoque precam, & vel inter turbas quietum esse suadeam, inter occupationes feriatum. Sicut medicus inter ægros, sine sensu morbi sui agitat: sic inter nugatores serij, inter vanos graues

Epist. LXII

esse

esse conemur. Impediant nos fortasse, non mutent. A te, inquam non abeas: aut statim certè ad te redi. ad te, id est ad philosophiam, & animi illum interiorem cultum. Huic vacare (nihil excuses) etiam cùm non vacas, licet. At ego nunc tibi, imò mihi: communis enim res dicenda, & mihi quoque discenda est, *Quid sit homo*: in quâ notitiâ, illa etiam Dei & Virtutis ferè est inclusa. Nam de ipso *Deo*, tum de *Mundo*, vt scis, diximus: Mundi igitur præstantissimum *Homo* sequitur, quem lustremus, & in eo nos illustremus.

DISSERT. II.

Hominem paruum Mundum esse: & breuiter eius præstantia.

IVRE autem statim à *Mundo*. quid enim aliud ipse *Homo*, quàm *paruus* quidam *Mundus*? Philo Iudæus, vt commune verbum, rettulit: βραχὺν μὲν κόσμον τὸν ἄνθρωπον, μέγαν δὲ ἄνθρωπον τὸν κόσμον εἶ: *Paruum Mundum Hominem esse, magnum Hominem, Mundum.* Macrobius idem, totidem pęnè verbis: *Physici Mundú, magnum Hominem dixerunt, & Hominem, breuem Mundum.* Quid ita? quia vt ille rectorem in se Deum habet, sic homo diuinum animũ. Quid amplius? omnia, quę Mundus, ferè habet: quattuor in se elementa; capitis quoddam cælum; in eo flammantes oculos, vt stellas; ipsam formam rotundam, vel in matris vtero; vel iam liber, cùm brachia & pedes expandit. Lineæ enim ab extremis illis ductæ, faciunt iustum ferè orbem. Quid, quòd omnia quę in Mundo sunt, ipse continet, & in capaci illâ mente gestat? Ita est: solus homo scientiam omnium & amat, &, si vult, habet. Quid ei clausum est? cælos penetrat, & Deum ac diuina mente adit. Manilius scitè:

Quis diuin. actiones heres. — II. in Somn. cap. XII. — Lib. IIII.

——— quid mirum, noscere Mundum
Si possunt homines, quibus est & Mundus in ipsis:
Exemplumque Dei quisque est in imagine parui?

Itaque Trismegistus *prolem Mundi*, id est Mundum alterum, Hominem facit. Γίνεται ὁ μὲν κόσμος θεοῦ υἱός, ὁ δὲ ἄνθρωπος κόσμου ἔκγονος: *Est Mundus quidem Dei filius, Mundi autem soboles Homo.* Imò verum si dicimus, nos Dei filij, & velut proximi ab illo sumus. Seneca: *Ita est: carissimos nos dij immortales habuerunt, habentque:* Cap. X. — De Benef. II. cap. XXIX.

& qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus. O aurea verba & sensa! Cap. x. Proximos ab ipsis? ita. Trismegistus: Διὸ τολμητέον ἐστὶν εἰπεῖν, τὸν μὲν ἄνθρωπον ἐπίγειον, εἶναι θεὸν θνητόν. τὸ δὲ οὐράνιον εἶναι θεὸν, ἀθάνατον ἄνθρωπον: *Quapropter audendum est dicere, Hominem terrenum, esse Deum mortalem; Deum cælestem, esse Hominem immortalem.* Præfatur audaciam. & siquid supra verum, non longè à vero. Idem iterum Ibidem. attollit: Ὁ μὲν ἄνθρωπος, ζῶόν ἐστι θεῖον, καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις οὐ συγκρίνεται τῶν ἐπιγείων, ἀλλὰ τοῖς ἐν οὐρανῷ ἄνω λεγομένοις θεοῖς. μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τολμήσαντα εἰπεῖν τὸ ἀληθὲς, καὶ ὑπὲρ ἐκείνους ἐστὶν ὁ ὄντως ἄνθρωπος· ἢ πάντως γε ἰσοδυναμοῦσιν ἀλλήλοις: *Homo animal est diuinum, aliisque animantibus non confertur, sed iis qui sursum in cælo Dij dicuntur. Imò verò, si verum liberè dicendum est, etiam super illos est is, qui verè homo est: aut certè pari cum iis æstimatione.* Euge, attollere, sed cum modestiâ. & pietatem ac Deum si colis (is *verè Homo* est, in Mercurio) ad beatos Genios, aut supra eorum quosdam, ascende. Colis, in-1. Tuscul. quam. nam, vt rectè Cicero, *Deus hominem, quasi contemplatorem cæli ac Deorum,* IPSORVMQVE CVLTOREM *fecit: & hominis vtilitati agros omnes & maria parentia.* Iure ait, omnia nobis parêre, & seruire. Quid clarius? terras habitamus, aramus, peragramus: ipsa maria, indomitum elementum, domamus: bestiis ferisque omnibus legem & imperium damus.

Manil. II.

Quis dubitet post hæc hominem coniungere cælo?
Eximiam natura dedit linguamque, capaxque
Ingenium, volucremque animum. quem denique in vnum
Descendit Deus atque habitat, IPSVMQVE REQVIRIT.

Multæ hominis dotes, & prærogatiuæ: tangit quasdam, sed extrema an non à diuino instinctu sunt? Dicat suo ille sensu, nostro verissima sunt: Deus in nobis habitat, *Templum* eius sumus: Deus hominem requirit, *Deliciæ* eius sumus. Denique, ait Pla-In Minoë. to, πάντων ἱερώτατον, ἄνθρωπος ἀγαθός: *Res omnium sanctissima, vir bonus.*

DISSERT. III.

Nosce teipsum, hoc fine vtiliter edictum.

SED alibi etiam de hac præstantiâ, cùm de Animo videbimus: nunc, quod præmisi, homo eminet, & Deum in parte re-

te refert, quia solus cupiens scientiarum, & capax. *In tantâ ani-* II. Acad. in Fragm.
mantium varietate, ait Cicero, *homini soli cupiditas ingenerata est*
cognitionis & scientiæ. Ideò iure φῶς, id est *Lumen*, Græci dixe-
runt: quia odit ignorantiæ tenebras, nosse & notescere vult,
scire & sciri. Atquin ante omnes scientias, vna ei necessaria sui.
Infera ac supera scrutare;

——— nil tibi prodest
Aërias tentasse domos, animoque profundum
Percurrisse polum, hoc nisi noris.

Huc te verte, ad te, inquam. Seneca noster: *Hoc iubet illa Pythi-* Consol. ad Marc. cap. xi.
cis oraculis adscripta vox, NOSCE TE. Vox meritò adscripta ora-
culis: & quæ à Deo est, aut certè non sine Deo. Ab ipso esse, in-
dicat Seneca: & alij item volunt, *Chiloni roganti, quid optimum es-* Porphyr.
set? responsum hoc ab Apolline, γνῶθι σεαυτόν: *Nosce teipse.* Alij tamen
Phemonoës, alij *Phanotheæ*, quidam *Thaletis*, *Biantis*, *aut Chilonis*
etiam vocem adfirmant. Cuiuscumque, emisit Deus, aut im-
misit: —— *è Cælo descendit* γνῶθι σεαυτόν. Et constat sanè inscri-
ptum fuisse in vestibulo atque aditu templi Delphici, ante ipsa
περιρραντήρια, vbi ingressuri se adspergebant aut lauabant: vnà Ex Porphyr.
cum dicto altero, μηδὲν ἄγαν, *Nequid nimis*. Conspirat enim v-
trumque, ait Plutarchus: & in illo hoc continetur, ac modestia Consol. ad Apollon.
præcipitur, vt iam videbis. Ad sensum enim dicti venio, ma-
gni, ardui, & quod legant siue audiant multi, non intelligant;
nec qui intelligunt, præstent. Nam vt Ion poëta,

Τὸ γνῶθι σαυτὸν, τοῦτ' ἔπος μὲν οὐ μέγα,
Ἔργον δ' ὅσον Ζεὺς μόνος ἐπίσταται θεῶν:
Hęc, Nosce teipsum, dictio quidem est breuis,
Sed tanta res, quam Juppiter solus sciat.

Ita est, fatemur: *Solus plenè se nouit Deus*: sed homini vsqueali-
quò pertingere licet, & pro ingenij modulo se capere ac scire.
Quis sensus igitur? à contrario Plato indagat, & assequitur.
Nam triplex est, inquit, *sui ignorantia, in Opibus, in Corpore, in Ani-* In Philebo.
mo: triplex igitur & scientia, in illis iisdem. Opes tuas vides, &
omnia hæc externa? nec tua vides: abeunt, veniunt, ludicrum,
aut potiùs ludibrium quoddam, Fortunæ.

Ὡς ὅτε τις ψάμμαθον συνάγῃ παῖς ἄγχι θαλάσσης,
Ὅς τ' ἐπεὶ οὖν ποίησε ἀθύρματα νηπιέῃσιν

Αἶψ αὖθις συνέχευε ποσὶ καὶ χερσὶν ἀθύρων:

Vt puer vndisoni ludens ad litora ponti,
Colligit in cumulum, & variè deformat arenas,
Mox manibus pedibusque ea subruit, ac confundit.

ſic illa Dea ſtruit, deſtruit, donat, recipit omnes has opes. Opes tantùm? honores etiam: &

Laberius. *Summum ad gradum cùm claritatis veneris,*
Consistes ægrè, & quàm descendas, decides.

Itaque hæc noſce: & quid ſequitur? non attollere in iis, ſed σωφρόνει. Σωφρόνει, inquam, id eſt modeſtè age & ſenti: quod quidam præcipuè ſubiectum voluerunt huic dicto. Sed altera ſcientia partem tui ſpectat, Corpus. Ab eo, quid eſt homo? *quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempestate opus est, vt soluaris.* Quid eſt homo? *lucerna in vento posita.* Quid eſt homo? qui ab ipſo *lucernæ odore perire potuit, à quo plerumque abortus.* Noſce, noſce, & σωφρόνει. Huic *vni animalium ambitio, vni auaritia, vni immensa viuendi cupido, vni superstitio.* Iterum dicam, noſce & σωφρόνει. At iam tertia, & præcipua ſcientia, Animum tangit. Noſce te, ſed à pulcherrimâ illâ & diuinâ tui parte. Parte? imò toto. *Nec enim tu is es, quem forma ista declarat; sed Mens cuiusque, is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest.* Philo Iudæus: Ἄνθρωπος, οὐ τὸ διφυὲς ζῶον, ἀλλὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἄριστον εἶδος, ὁ Νοῦς καὶ Λόγος κέκληται: *Homo, non illud biforme animal, sed pars optima Animæ, quæ Mens & Ratio dicitur.* Eſt profectò ita. duplex in nobis homo, vt Termaximus ait, ὁ μὲν ὑλικὸς, ὁ δὲ οὐσιώδης: *Vnus Materialis, alter Essentialis:* atque iſte verè Homo eſt, princeps alterius, ductor, & rector. Mancipium eſt, inquam, pars altera: & homo quoque, ſiquis eam colit. Diogenes ille Canis ſcitiſſimè olim, cùm aliquando, *Heus homines, adeste,* dixiſſet: & concurſus factus eſſet, baculo abegit omnes, addens, Ἀνθρώπους γὰρ ἐκάλεσα, οὐ καθάρματα: *Homines enim aduocaui, non purgamenta,* non hæc mancipia. Pars illa eſt, quæ eminet, quæ ſola ab animantibus brutiſque diſtinguit. Nam *valet? & leones. formosus est? & pauones. velox est? & equi: vt non dicam, in his omnibus vincitur.* Vnum ergo Hominis & proprium bonum, Ratio: quæ noſcenda, & colenda eſt. Neque enim, vt Homericus ille Laërtes, hortum, agros, domum, omnia curabat, ſe neglecto: ſic nos oportet corpori & externis mancipari, animi ſecuros. Imò verò *Te nosce.* Et nimirum

Sen. ad Mar. cap. XI.
Epictet.
Plin. VII. cap. VII.
Ibid cap. I.
Cic. in Somnio.
Quòd detenus meliori insidietur.
Cap. IX.
Sen.

Homo est anima, quæ illa est ... [handwritten marginal note]

mirum *hanc vim habet præceptum Apollinis*, ait Cicero, *quo monet, vt se quisque noscat. Non enim id præcipit, vt membra nostra, aut staturam figurámve noscamus:* NEQVE NOS CORPORA SVMVS: *neque ego tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cùm igitur, Nosce te, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum. nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te.* Attende, & fac. Sed quomodo, inquies, noscam animum? illum occultum, illum sensibus subductum? Ipso animo. Sicut oculum non nisi oculus videt, sed in speculo: sic sese animus, quodam reflexu. In se igitur intueatur: καὶ μάλιστα, inquit Plato, εἰς τοῦτον τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἐγγίνεθ' ἡ ψυχῆς ἀρετὴ, σοφία: *& maximè in eum locum, in quo inest virtus Animi, Sapientia.* Is locus est Mens siue Ratio: & quæri illîc Sapientiam vult, atque inueniri: Sapientiam, id est Virtutem. Nam animum qui adibit & consulet, videbit & discet *aliquid se habere diuinum, ingeniumque in se suum, sicut simulacrum aliquod, dedicatum putabit: tantoque munere deorum semper dignum aliquid & faciet, & sentiet.* Itaque ab hac notitiâ, contemptus aliarū rerum, æstimatio vnius Virtutis sequetur: ad quam factum se sciet, per quam beatum se fore iudicabit. Denique ad Deum per hanc ibit: vt pulchrè Agapetus. Ὁ γὰρ ἑαυτὸν γνοὺς, γνώσεται θεόν. θεὸν δὲ ὁ γνοὺς, ὁμοιωθήσεται θεῷ. ὁμοιωθήσεται δὲ θεῷ, ὁ ἄξιος γενόμενος θεοῦ. ἄξιος δὲ γίνεται θεοῦ, ὁ μηδὲν ἀνάξιον πράττων θεοῦ, ἀλλὰ φρονῶν μὲν τὰ αὐτοῦ, λαλῶν δὲ ἃ φρονεῖ, ποιῶν δὲ ἃ λαλεῖ: *Nam qui se nouit, Deum noscet. Deum noscens, Deo aßimilabitur: aßimilabitur, qui Deo dignus erit: dignus erit, qui nihil Deo indignum admittit, sed cogitat quæ Dei sunt, & quæ cogitat loquitur, & quæ loquitur, facit.* Pulchra gradatio, & ex vero deprompta. Nemo se, sine Deo, nouit; & in se, Deum. Tum amor assimilandi, ad cuius imaginem facti sumus; id nisi per Virtutem non fit: hanc igitur amplectimur, & cum eâ Deum & diuina amamus, loquimur, operamur. Facite ô mortales, VOS NOSCITE. *Ecce ad Olympia proficiscimini, vt Phidiæ statuam videatis: & non magis curæ habebitis, vt vosipsos videatis, qui & quales sitis?*

1. Tuscul.

1. Alcibiade.

Ad Iustinianum.

Ex Epicteti Dissert. lib. 2.

DISSERT. IIII.

De primo Hominis ortu variantes sententiæ. Stoicorum approbata, & explicata.

EAMVS ergo ad Hominem, mi Auditor: vel quia ordo, vel quia vtilitas tanta eò vocat. Et quidem totum videamus, ab ipso ortu. Vnde enim primus Homo? primariæ hîc duæ sententiæ, Non ortum esse, & Ortum. Primi æternum faciunt, cum ipso Mundo: alteri initium dant, sed alij aliud: atque ista omnia Censorini vberibus verbis commodè proponam. Ait igitur: *Prima, & generalis quæstio, inter antiquos Sapientiæ studiosos versata est, quòd, cùm constet homines singulos ex parentum seminibus procreatos, successione prolis multa sæcula propagare; alij semper Homines fuisse, nec vnquam nisi ex hominibus natos, atque eorum generi caput exordiumque nullum exstitisse arbitrati sunt.* Hæc primorum ecce sententia: quæ magnos auctores habet, vt addit, Pythagoram, Ocellum Lucanum, Archytam Tarentinum, omnesque adeò Pythagoricos: sed & Platonem cum antiquâ Academiâ: denique Aristotelem, Theophrastum, & Peripateticorum totam scholam. Idem de animalibus aliis: ideoque frustrà quæri, *nec posse reperiri, Auésne antè, an Oua generata sint; cùm & Ouum sine Aue, & Auis sine Ouo gigni non possit. Ita & omnium, quæ in sempiterno isto Mundo semper fuerunt, futuraque sunt, aiunt Principium fuisse nullum: sed orbem esse quemdam generantium nascentiumque, in quo vniuscuiusque generis initium simul & finis esse videatur.* Ista quidem Æternitatis defensores, non sine iniuriâ illius Æterni: qui, si nihil fecit aut condidit, quæ dignitas, potestas, bonitas erit? Sed neque facile cogitare est, animantes omnes æternas; & vt fragile hoc ac mortale, nulli ortum aut initium sui inscribat. Alios igitur audiamus, & in iis Porticum nostram. *Nam qui homines aliquos primigenios,* ait iterum Censorinus, *diuinitus, naturáve, factos crederent, multi fuerunt: sed aliter atque aliter in hac existimatione versati. Nam vt omittam, quòd fabulares poëtarum historię ferunt, primos Homines aut Promethei molli luto formatos, aut Deucalionis Pyrrhęque duris lapidibus esse natos: quidam ex ipsis Sapientiæ professoribus, nescio an magis monstruosas, certè non minùs incredibiles*

De die natali.

rationum

*rationum suarum proferunt opiniones. Anaximander Milesius, videri sibi ex Aquâ Terrâque calefactis, exortos esse siue pisces, siue piscibus similia animalia. in his Homines concreuisse, fœtusque ad pubertatem intus retentos, tunc demum ruptis illis, viros mulieresque, qui se iam alere possent, processisse. Empedocles autem, primò membra singula, ex terrâ quasi prægnante, passim edita, deinde coïsse, & effecisse solidi Hominis materiam, igni simul & humori permixtam. Hæc eadem opinio etiam in Parmenide vel * in Ste fuit, pauculis exceptis, ab Empedocle dissensis. Democrito verò Abderitæ, ex Aquâ limoque, primùm visum est Homines procreatos. Nec longè secus Epicurus. is enim credidit, limo calefacto vteros, nescio quos, radicibus terræ cohærentes, primùm increuisse: & infantibus ex se editis, ingenitum lactis humorem Naturam ministrantem præbuisse: quos ita educatos & adultos genus hominum propagasse. Zeno Cittiéus, Stoicæ sectæ conditor, principium humano generi ex nouo Mundo constitutum putauit, primosque homines ex solo adminiculo diuini ignis, id est Dei prouidentiâ, genitos. Denique etiam vulgò creditum est, quarundam gentium principes terrigenas esse, vt in Atticâ, & Arcadiâ, Thessaliaque, eosque Autochthonas vocari.* Septem sententias hîc habes, valdè aut leuiter dissonas: è quibus prima Poëtarum est, qui è luto aut lapidibus formant, idque humanâ operâ. Fabellæ notæ. Altera est Anaximandri, qui ex Aquâ & Limo format: hactenus haud pessimè: sed quòd in pisces primò, & è piscibus in homines, id monstrum aut delirium sapit. Et verò apud Plutarchum alia est Anaximandri sententia: ἐν ὑγρῷ γεννηθῆναι τὰ πρῶτα ζῶα, φλοιοῖς περιεχόμενα ἀκανθώδεσι: *in Humido nata prima animalia, corticibus quibusdam spineis circumdata: iisque ruptis, cùm maturum esset, prodiisse.* Hoc colorem aliquem magis habeat: & cum sententiâ assideat, quę ex arboribus homines educit, mox dicendâ. Tertia Empedoclis, qui è Terrâ. sed, vt Censorinus ait, membratim, nec statim totos. Varronis fragmentum huc facit: *Empedocles ex terrâ homines natos facit, vt blitum.* Addit Censorinus, *eam opinionem etiam in Parmenide, vel * in Ste fuisse.* Corruptum liquet: an facimus, *vel in Zenone?* Certè Zeno Eleates censuit (Laërtius auctor) γένεσιν ἀνθρώπων ἐκ γῆς εἶναι: *ortum hominum è Terrâ esse.* Posset etiam legi: *Parmenide, & Veliate Zenone.* Quarta sententia Democriti, ex Aquâ & Limo: quæ refert illam Anaximandri, sed à fronte. Lactantius

v De Plac. cap. XVIII.

Nonius in Blitum.

Lib. VII. cap. VII. ctantius super eã: *Democritus ait homines, vermiculorum modo, effusos de terrâ, nullo auctore, nullaque ratione.* Quinta Epicuri, qui ex Limo item, siue Terrâ. Lucretius:

Lib. II.
Haud, vt opinor, enim mortalia sæcla supernè
Aurea de cælo demisit funis in arua.
Sed genuit tellus eadem, quæ nunc alit ex se.

Sed quomodo? ex *Vteris* quibusdam terræ affixis, ait Censorinus. Quod ita etiam Lucretius:

Lib. V.
Crescebant vteri terræ radicibus apti:
Quos vbi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, fugens humorem aurasque petissens,
Conuertebat ibi Natura foramina terræ,
Et succum venis cogebat fundere apertis
Consimilem lactis.

Putauit ille & Vteros & Oua ante animantes fuisse: vt esset scilicet è quo surgerent, & in quo crescerent: ad exemplum featuræ hodiernæ. Nam & de Auibus canit:

Oua relinquebant, exclusæ tempore verno,
Folliculos vt nunc teretes æstate cicadæ.

II. cap. XII. Ad quam opinionem Lactantius respexit: *Aiunt certis conuersionibus, & astrorum motibus, maturitatem quamdam exstitisse animantium serendorum. itaque terram nouam, semen genitale retinentem, folliculos quosdam ex se, in Vterorum similitudinem, protulisse.* Etsi primò verba Ciceronis mutuatur & aptat, sed in alteram & Stoicorum sententiam prolata, vt dicam. Nam sexta iam Zenonis nostri, in Censorino erat. qui *ex solo adminiculo ignis, id est Dei Prouidentia, gignit.* Pia & vera sententia. Deus solus auctor humani generis, conditorque. Cicero vt Stoicus: *Hoc animal prouidum, sagax, multiplex, quem vocamus Hominem, præclarâ quadam conditione* GENERATVM *esse à* SVMMO DEO. Et crebrum in Stoicis, Deum patrem & genitorem nostrum esse. Sed in modo tamen gignendi, aliquid abeunt à libris nostris Sacris. Nam illi

I. De Legib.

Ibid. volunt (apud Ciceronem) *Perpetuis cursibus, conuersionibus cælestibus, exstitisse quamdam maturitatem serendi generis humani: quod sparsum in terras atque satum, diuino auctum sit animorum munere.* Cursus illi perpetui, referendi ad periodos exustionis & innouationis mundanæ: ac tum *maturitatem* (alij tamen *materiam* legunt)

gunt) fuisse generis humani noui serendi. Id autem *in terras sparsum ac satum*, id est in Materiâ primâ comprehensum, eaque iam crassiore & animationi paratâ, animum ab Igne aduenisse, & Deo. Ouidius:

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ 1. Metam.
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset:
Natus homo est. siue hunc DIVINO SEMINE *fecit*
Ille opifex rerum, mundi melioris origo;
Siue recens tellus, seductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cæli.

Prior sententia est Stoica. & * suprà abundè diximus, Ignem velut semen esse omnium, & in se continere singulorum rationes seminales, Prouidentiâ educente. Seneca: *Ad initia deinde rerum Sapiens redit, & æternam Rationem* * *toti inditam, & vim omnium* SEMINVM, *singula propriè figurantem.* Cicero iterùm ad hanc Stoicorum rationem adspiciens, & in Cottæ personâ reiiciens: *Semina Deorum decidisse de cælo putamus in terras, & sic homines patrum* (id est Deorum) *similes exstitisse? Vellem diceretis: Deorum cognationem agnoscerem non inuitus.* Vltima sententia Vulgi. qui sponte alibi è Terrâ exstitisse homines censuit, vt in Arcadiâ, atque alibi. Neque è Terrâ tantùm, sed Arboribus, aut Rupibus, saxisq;. Homerus aspexit, cum Penelope ad Vlyssem:

*Lib. II. Differt. VII. Epist. xc. *Id est, Mundo. 1. De Nat. deor.

Ἀλλὰ καὶ ὥς μοι εἶπε τεὸν γένος ὁππόθεν ἐσσί. Odyss. τ.
Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐσσι παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης:
At iam tu mi effare tuum genus, atque parentes.
Nam neque fatidicâ quercu satus es, neque saxo.

Et vberrimè Statius exsequitur:

Arcades huic veteres, astris lunaque priores, Lib. IIII.
Agmina fida datis. nemorum quos stirpe rigenti
Fama satos, cùm prima pedum vestigia tellus
Admirata tulit. nondum arua, domusque, nec vrbes,
Connubiique modus: Quercus Laurique ferebant
Cruda puerperia, ac populos vmbrosa creauit
Fraxinus, & fœtâ viridis puer excidit orno.

Vides iam igitur originem nostri, pro aliorum, & nostro sensu. AVD. Video, aliquid tamen requiro. In istâ origine Stoicâ, quis aluit infantem natum, quis educauit? Nec enim alius

V alium,

alium, cùm omnes opis eiusdem indigi essent. LIPS. Negamus eguisse: malè hoc sumis. Rationem, siue Prouidentiam, nónne architectam dedimus? illa sciuit perfectum hominem

VII. Satur. cap. vlt. faciendum, aut frustrà iri factum. Macrobius hoc verè: *Natura* (id est Deus) *primùm singula animalia* PERFECTA *formauit: deinde perpetuam Legem dedit, vt continuaretur procreatione successio. Perfecta autem in exordio fieri potuisse, testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia, quæ de terrâ & imbre perfecta nascuntur: vt in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ, serpentesque.* Similia Plu-

II. Quæst. Conuiual. cap. IIII. tarchus, à quo Latinus iste hausit. Frustra igitur Ouum, Vterum, & talia præstruunt: & fides iam dictis à diuino Moyse etiam esto, qui Hominem & Animalia sic format.

DISSERT. V.

Homines primi an maiores, & paullatim deinde minores? atque obiter an Gigantes?

SED quæri cum caussâ etiam aliud potest. Primi illi homines, in primo & vegeto Mundo, an non ipsi magis vegeti, & membris corporibusque grandiores? Ratio suadere videtur: quia plena omnia tunc virium & spirituum, alimenta valida, & è corpore benè habito atque integro illi partus. Videmus in terrâ, quæ nouatur & segeti primùm proscinditur: videmus in tumidâ virginitate, robustiora quæ nascuntur. Nuper in nouo orbe, cùm Hispani arbores suas & fruges seuerunt, incredibile quantum adoleuerint: & poma fructusque supra communem modum tulerunt. Addo, quòd vetus & passiua valdè hæc opinio, ac Græci, Barbari, ipsæ Sacræ litteræ magnos quosdam homines, siue Gigantes adstruxerunt. Hoc de animo tantùm magnis, superbis, impiis interpretantur quidam, scimus: sed testimonia profectò aliorsum ire, à pudore abeat, qui neget. Non diffundor, neque extra Porticum meam spatior: aliquid tamen in Senecâ etiam reperio, quod huc ducat. De primis illis homi-

Epist. XC. nibus, negat Sapientes natos: *Non tamen negauerim*, addit, *fuisse alti spiritus viros, & vt ita dicam, à diis recentes. Neque enim dubium est, quin meliora Mundus nondum effœtus ediderit.* Meliora dicit, non maiora: & tamen de robore etiam subdit. *Quemadmodum*

modum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Philo Iudæus apertiùs: Τοιοῦτος μὲν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, κατά τε σῶμα καὶ ψυχὴν γεγενῆσθαί μοι δοκεῖ, τούς τε νῦν ὄντας, καὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν, διενεγκὼν ἅπαντας: *Talis mihi primus Homo videtur factus, & corpore & animo reliquos omnes, qui vel nunc sunt, vel antè fuerunt, excelluisse.* Addit rationes duas. *Illum enim Deus condidit, nos ex hominibus gignimur. quanto autem melior maiorque auctor, tanto & opus oportuit. Deinde quidquid viget, senescente & effæto melius est, siue animal, siue planta, siue fructus, siue aliud eorum quæ in Naturâ sunt. Itaque par est, primum illum Hominem, robur & vigorem exstitisse totius nostri generis*: τοὺς δ᾽ ἔπειτα μηκέθ᾽ ὁμοίως ἐπακμάσαι, τῶν κατὰ γενεὰν ἀμαυροτέρας ἀεὶ τάς τε μορφὰς καὶ τὰς δυνάμεις λαμβανόντων: *at secutos deinde haud ita viguisse, per ætates & successiones, deteriores semper formâ & viribus factos.* Varro hoc ipsum: *Nisi si, vt Homerus opinatus est, vastiora prolixioraque fuerint corpora hominum antiquorum: & nunc, quasi iam Mundo senescente, rerum atque hominum decrementa sunt.* Vbi quod de Homero est, liquet sæpius ab illo vsurpatum: (De Mundi opificio.) (In Agell. Noctib. III. cap. X.)

Οἷοι νῦν βροτοί εἰσι:

Qualia nunc hominum producit corpora tellus:

vt Virgilius vertit. Sed missis poëtis, Plinius etiam censuit, *In plenum cuncto mortalium generi minorem in dies mensuram fieri, rarosque parentibus prceriores: consumente vbertatem seminum Exustione, in cuius vices nunc vergat æuum.* Ad senium velut Mundi refert: quod Tremellius pariter ad Terram sterilescentem aptat, etsi Columellâ dissentiente. *Tremellius*, inquit, *falsò credidit, parentem omnium Terram, sicut muliebrem sexum, anili iam ætate confectam, progenerandis esse fætibus inhabilem.* Epicurei in eodem sensu. Lucretius: (Cap. I. lib. II.)

Iamque adeò affecta est ætas, effætaque tellus, (Lib. II.)
Vix animalia parua creat, quæ cuncta creauit
Sæcla, deditque ferarum ingentia corpora partu.

Quando dedit? olim:

——— *cùm plura coörta,* (Lib. V.)
Et maiora, nouâ tellure, atque æthere adulto.

Enimuerò & in Hebræorum libris est, quod firmet. Esdras: *Interroga eam quæ parit, & dicet tibi. Dices enim ei, Quare quos pe-* (Lib IIII. cap V.)

peristi nunc, non sunt similes his, qui ante te, minores staturâ? Et dicet tibi ipsa: Alij sunt, qui in iuuentute virtutis nati sunt, & alij qui sub tempore senectutis, deficiente matrice, sunt nati. Considera ergo & tu, quoniam minori staturâ estis præ his, qui ante vos: & qui post vos, minori quàm vos: quòd SENESCENTES *creaturæ, & fortitudinem iuuentutis prætereuntes.* Quæ tamen dictio & ratio si vera, & ab æuo in æuum Homines minores: quid caussæ, quin iam Pygmæi, & minus, simus? Atqui constat nos à bis terque mille annis parùm aut nil mutasse, & populari aliquâ præsumptione illa, non veritate scripta. Quod ad Gigantes autem, fuisse aliquando, & apud varios, omnium ferè gentium historiæ aut traditio testantur: & reliquiæ ac monumenta heri & nuper, in Nouo etiam orbe, certissimè visa. Neque id ratio abnuat.

DISSERT. VI.

E Semine Homines propagari; & illud definitum. Viri genitabile habent, non item fœminæ: & de vi Spiritus.

SED primi igitur homines à Deo & Prouidentiâ conditi: secuti, generatione propagati. Generatio autem, per Semen. Quid igitur Semen? communiter ità Stoici definiunt: Σπέρμα, τὸ οἷόν τε γεννᾶν τοιαῦτα, ἀφ' οἵου καὶ αὐτὸ ἀπεκρίθη: *Quòd potens sit generare talia, à quali & ipsum secretum sit.* Id est, quod gignit similia illis, à quibus ipsum genitum & auulsum. Non est igitur ipsum simile, nisi potentiâ: & ideò Varro arguté deriuat, *Semen, quod non planè id quod inde*: quasi dicat à *Semi* dictum, quod aliquomodo tale, non prorsus. Etsi vera, puto, deriuatio erat à *Sero*, quasi *Serimen.* Hæc de omni Semine: at de Humano peculiariter, ista in Zenoniis scitis. Ἀνθρώπου σπέρμα, ὃ μετίησιν ὁ ἄνθρωπος, μεθ' ὑγροῦ συγκιρνᾶσθαι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσιν, κατὰ μιγμὸν τοῦ τῶν προγόνων λόγου. Εἶναι δὲ αὐτὸ Χρύσιππός φησι πνεῦμα κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν εἰς τὴν γῆν καταβαλλομένων σπερμάτων, ἃ παλαιωθέντα οὐκέτι φύεται, ὡς δῆλον διαπεπνευκυίας αὐτοῖς τῆς δυνάμεως. Καὶ ἀφ' ὅλων τῶν σωμάτων αὐτό φασι καταφέρεσθαι οἱ περὶ τὸν Σφαῖρον. πάντων γοῦν γεννητικὸν εἶναι τῶν τοῦ σώματος μερῶν. τὸ δὲ τῆς θηλείας ἄγονον ἀποφαίνονται, ἄτονόν τε εἶναι, καὶ ὀλίγον, καὶ ὑδατῶδες: *Hominis Semen, quod ipse emittit, cum Humido misceri Animæ partibus,*

Laërt. in Zenone.

Laer. ibid.

partibus, secundùm mixtionem rationis progenitorum. Esse id Chrysippus ait Spiritum, quod ad essentiam. idque apparere ex seminibus in terram iactis, quæ vetera non gignunt: scilicet exspiratâ iam illâ vi & facultate. A totis corporibus id defluere Sphærus dicit: ideoque & omnes corporis partes gignere. Mulieris autem semen infæcundum esse, vtpote Spiritu non intensum, & modicum item, & aquosum. Hæc Stoici breuiter: illustremus. Ait, *cum Humido mixtum Animæ partibus esse.*] Omnibúsne Animæ partibus? non opinor, ex nostrorum sensu: non certè Rationali, quæ posteà, & aliundè, accedit. Mox videbimus. Sed Stoici partes animæ octo faciunt: reliquas licet Semini inferas, hac exceptâ. *Secundùm mixtionem rationis progenitorum.*] Obscuriuscula mihi ista, nec scio an sincera, aut plena. Numenius quidem in Eusebio, vberiùs ista profert, vt Zenonis verba: Σπέρμα φησὶν ὁ Ζήνων εἶναι, ὃ μεθίησιν ἄνθρωπος μεθ' ὑγροῦ, ψυχῆς μέρος καὶ ἀπόσπασμα, τοῦ σπέρματος τοῦ τῶν προγόνων κέρασμα καὶ μίγμα τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν συνεληλυθός: *Semen ait Zeno esse, quod vir emittit cum Humido, Animæ partem & auulsionem, seminis progenitorum temperiem & mixturam occultam Animæ partium.* Quę clara sunt, aut erunt è dicendis: & pergo. Ait, *Esse Spiritum.*] Non solum quidem: Humor adest: sed vim & efficaciam gignendi in Spiritu ponit, eumque velut Seminis essentiam ac naturam. Argumentum à seminibus in terram iactis: an humanis (quia de Homine loquitur) & masturbatores fœdâ re & nomine intelligit? an de frugum seminibus simpliciùs capi, quæ veterascentia pleraque scimus non gignere, Spiritu exhausto aut vanescente. Spiritui igitur tribuunt etiam in Homine, à simili. Seneca: *Consideremus quàm ingentem vim per occultum agant paruula admodum semina: & quorum exilitas in commissurâ lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt vt ingentia saxa distrahant, & monumenta dissoluant. Hoc quid est aliud, quàm* INTENSIO SPIRITVS, *sine quâ nil validum, & contra quam nil validius est?* Hoc adspectu, credo, dicebant (quod Plutarchus miratur, & damnat) τὸ σπέρμα πλεῖον εἶναι καὶ μεῖζον, ἢ τὸ γινόμενον ἐξ αὐτοῦ: *Semen amplius & grandius esse, quàm quod ex eo gignitur:* non modulo aut quantitate, sed efficaciâ. Quanquam & modulo in quibusdam: vt in Igne, post conflagrationem, qui est Semen mundi. Ab hac caussâ (Spiritu, dico) & φύσις dicta videtur Stoi-

Ratio nalis a-liunde q(uam) a mixt.

II. Quæst. cap. VI.

De Commun. Not.

cis, ὡς ἐν φύσεσιν ἐστι: *Natura, quòd sit in spiritibus & inflationibus, & diffusio proportionum ac numerorum.* Est igitur semen *Spiritus*: istcipse, *corpus Zenoni* (ait Plutarchus:) ψυχῆς γὰρ εἶναι ἀπόσπασμα: *Animæ enim particulam auulsam esse.* Animæ, non totius: sed eius partium vt antè. Epicurus non dissimiliter dixerat: Σπέρμα, τοῦ σώματος καὶ ψυχῆς ἀπόσπασμα: *Semen, corporis & animæ detractam partem.* Pergit Laërtius: *A totis corporibus defluere.*] Et caussa additur: nam & tota corpora format, sed & vitia, aut dotes partium, sæpe effingit. Trismegistus: ὅταν ἡ γένεσις ἀποθησαυρίζει γόνον, συμβαίνει πως εἰσπνέειν ἐκ τοῦ σώματος ὅλου μελῶν οὐσίαν τινὰ, κατὰ θείαν ἐνέργειαν, ὡς τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου γινομένου: *Cùm generatio semen seponit, euenit vt ex omnibus corporis partibus essentia quædam influat & inspiret, diuinâ operatione, vt in hominis fit ortu.* Inspirationem siue Spiritum etiam ibi notes; & sapienter additum, de *operatione diuinâ*, quæ profectò ortui & productioni omni inserenda est. Illa in occulto administrat pleraque, & disponit. De Semine autem *à toto corpore*, etiam Polybus in libello περὶ γονῆς, & Hippocrates pluribus locis consentiunt: itemque Democritus. Ἀφ' ὅλων, inquit, σωμάτων καὶ τῶν κυριωτάτων μερῶν ὁ γόνος: *A totis corporibus, & præcipuis partibus, genitura.* Itaque idem *Venerem* (apud Plinium) *damnauit, vt in quâ homo alius exsiliret ex homine.* Hinc debilitas & languor ab illo cœtu, etiam animi remissio, spiritibus scilicet exhaustis. Etsi Tertullianus, qui traduci Animam vult, in argumentum hoc sibi vertit. *In illo ipso,* inquit, *vltimæ voluptatis æstu, quo genitale virus expellitur, nónne aliquid de Animâ quoque sentimus exire, atque adeò marcescimus & deuigescimus, cum lucis detrimento?* Vertit, inquã: de Rationali tamen parte, haud iustè. Porrò Laertius: *Mulieris semen infæcundum.*] Quídni? Spiritu enim caret, & ἄτονον est, vt addit. Censorinus hoc ipsum Stoicis quoque adscribit: *Illud etiam ambiguam inter auctores facit opinionem, vtrúmne ex Patris tantummodo semine partus nasceretur, vt Diogenes, & Hippon, Stoicique scripserunt: an & id ex Matris, quod Anaxagoræ, & Alcmæoni; necnon Parmenidi, Empedoclique, & Epicuro visum est.* Licebit Pythagoram & Hippocratem his vltimis accensere. At Stoicis Plutarchus Aristotelem adiungit: Ἀριστοτέλης καὶ Ζήνων τὸ θῆλυ ὕλην μὲν ὑγρὰν προΐεσθαι, οἱονεὶ ἀπὸ τῆς συγγυμνασίας ἱδρῶτα, οὐ μὴν σπερματικόν: *Aristoteles & Zeno aiunt,*

v. De Plac. cap. IIII.

In Stob. Phys.

Lib. XXVIII cap. VI.

De Animâ cap. XXVII.

aiunt, mulierem materiam aliquam humidam eiicere, tanquam à colluctatione illâ sudorem, sed non seminalem aut prolificam. Tamen aliter iterùm de Aristotele Lactantius: *Varro & Aristoteles aiunt, non tantùm maribus inesse semen, verùm & fœminis: & inde plerumque matribus similes procreari. Sed earum semen Sanguinem esse purgatum.* Non miror distrahi: nam ipse Aristoteles videtur in scriptis vacillare. Tamen veritas est, quòd ipsum Semen non habent, nec donat Aristoteles: sed eius vice menstruum puriorem Sanguinem (quod etiam in Lactantio) fotum virili semini & alimentum. Addit Laertius: *Modicum & aquosum.*] Ita, de illo quasi sudore, vt Zeno dicebat, siue lentore, quem in luctâ emittunt: non ita de sanguine menstruo. Satis de Semine. è quo fœtus fit, & tempore figuratur: quâ serie, aut ordine? *Empedocles*, ait Censorinus, *quem in hoc Aristoteles secutus est, ante omnia Cor iudicauit increscere, quod hominis vitam maximè contineat: Hippon verò caput, in quo est animi Principale: Stoici vnà totum infantem figurari dixerunt, vt vnà nascitur aliturque.* De Aristotele, verum est: & *Cor primò* format, etsi & *Iecur* vnà iungat. De capite autem, Lactantius mauult, & cum Hippone sentit. Stoicos nostros quis adiuuat? nescio, & vereor vt inspectio & experimenta damnent.

De opifie. cap. XII.

III. De Par. Anim. cap. IIII.

DISSERT. VII.

Semen tamen corpus modò Stoicis producere, & Animæ receptaculum parare. ipsam extrinsecus insinuari, idque post Partionem.

SEMEN itaque caussa Hominis: an totius? an & Animam ex illo ducimus, haurimusque? Vetus quæstio, & ad nostrum pænè æuum agitata. Quid autem hîc Stoici? aliunde, non ab eo petunt. Id verius certiusque, etiam pro Senecæ mente, quàm quòd Tertullianus, pertinax traductionis & propaginis defensor, ipsum Senecam eò trahit. *Concludimus*, inquit, *omnia naturalia Animæ, vt substantiua eius, ipsi inesse, & cum ipsâ procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. Sicut & Seneca sæpe noster: Insita sunt nobis omnium artium & ætatum semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia. ex seminibus scilicet insitis, & occultis per infantiam, quæ sunt & intellectus.* Sed, ô magne vir, verè

De Anima, cap. XX. Exstant v. De Benef. cap. VI.

verè trahis. Seneca non dicit, ab initio insita, à conceptu ingenita: sed insita à primâ natiuitate intelligit, cum Anima ipsâ.
III. Quæst. cap. XXIX. Itaque cautè & restrictè etiam alibi loquitur: attende. *In Semine omnis futuri hominis ratio comprehensa est. Et legem barbæ, & canorum,* NONDVM NATVS *infans habet:* TOTIVS *enim* CORPORIS *& sequentis ætatis, in paruo occultoque lineamenta sunt.* Hic sanè de ipso Semine: sed quid continet & includit? *legem barbæ, & canorum, & totius corporis lineamenta.* De Ratione & Animo, nullum verbum. Enimuerò tuipse, Stoicos aliò diuertisse, ostendis
Cap. XXV. De Animâ. palàm. *Sunt,* inquis, *qui præsumunt,* NON IN VTERO *concipi Animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci, sed & effuso iam partu, nondum viuo infanti,* EXTRINSECVS *imprimi. Ceterùm semen ex concubitu, muliebribus locis sequestratum, compinguescere in* SOLAM SVBSTANTIAM CARNIS*: eam editam, &* *de vteri fornace fumantem, & calore solutam, vt ferrum ignitum, & ibidem frigidæ immersum, ita aëris rigore percussam, &* VIM ANIMALEM *rapere, & vocalem sonum reddere. Hoc* STOICI *cum Ænesidemo, & ipse interdum Plato.* Potest clarius edici de Stoico sensu? In Vtero *nil nisi carnem* compingi, Animam *extrinsecus imprimi,* idque *effuso iam partu*: & cetera, minimè dubia aut im-
Lib. III. cap. XVIII plexa. Quid Lactantius, satis diligens talium? *Pythagorici & Stoici cùm timerent argumentum illud, quo colligitur, necesse esse vt occidant Animæ cum corporibus, quia cum corporibus nascuntur: dixerunt,* NON NASCI *Animas, sed* INSINVARI *potiùs in corpora.* Vtitur Insinuandi voce appositâ, quâ aliquoties Lucretius, in Stoicis refutandis. nam illos maximè intelligit, cùm studiosè hanc sententiam repellit. Inter alia:

Lib. III. multis versibus.

Præterea si immortalis natura Animâi
Constat, & in corpus nascentibus insinuatur:
Cur super anteactam ætatem meminisse nequimus?

Iterùm:

Quod si fortè putas EXTRINSECVS *insinuatam*
Permanare animam nobis per membra solere.

Tertiò:

Nec tamen est, vt iam perfectis insinuetur
Corporibus.

Ex quibus liquet, dixisse acres Epicureorum hostes Stoicos, Animam

Animam aliunde aduenire in corpus, nec cum eo igitur perire. Plutarchus item clarissimè: Τὸ βρέφος ἐν τῇ γαστρὶ φύσει τρέφεσθαι νομίζει (Χρύσιππος) καθάπερ φυτόν. ὅταν δὲ τεχθῇ ψυχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀέρος καὶ στομούμενον, τὸ πνεῦμα μεταβάλλειν, καὶ γίνεσθαι ζῶον. ὅθεν οὐκ ἀπὸ τρόπου τὴν ψυχὴν ὠνομάσθαι, παρὰ τὴν ψύξιν: *Chrysippus censet fœtum in vtero ali, vt plantam. Cùm autem in lucem editus est, frigefactum ex aëre & induratum, mutare Spiritum, & fieri Animal.* Imò longiùs ibant, & partem Vteri faciebant fœtum. Idem Plutarchus: Πλάτων ζῶον τὸ ἔμβρυόν φησι. καὶ γὰρ κινεῖσθαι ἐν τῇ γαστρὶ καὶ τρέφεσθαι. Οἱ Στωϊκοὶ, μέρος εἶναι αὐτὸ τῆς γαστρὸς, οὐ ζῶον. ὥσπερ γὰρ τοὺς καρποὺς μέρη τῶν φυτῶν ὄντας πεπαινομένους ἀποῤῥεῖν, οὕτω καὶ τὸ ἔμβρυον: *Plato ait, Fœtum in vtero, Animal esse. nam & moueri ibi, & ali. Stoici, partem esse ipsius vteri, non animal. & sicut fructus arborum partes dicimus, videmusque maturos decidere; sic & fœtum.* Liquet igitur de sententiâ, non item de veritate. Nam Tertullianus fortiter hæc refutat, atque idem Plutarchus. Quid tamen? de aduentu ipso & insinuatione, haud falsò; & gaudeo gratulorque hîc quoque Christianis accedere: de tempore, scio controuerti. Iam olim quidem. nam Hippocrates (in Stobæanis eclogis) *statim à formato semine*, Animam admittit: Porphyrius (quod mirère in Platonico) prorsus vt nostri, ἐν τῇ πρώτῃ ἀπογεννήσει τοῦ τικτομένου: *in primâ statim editione nati infantis. Alia etiam est opinio, quæ plures statuit facultates aut Naturas animæ, opportuno dein tempore, aliam aliàs aduenire, prout corpus idoneum aptumque factum. Primum igitur* * *Naturam accipere, deinde Sentientem vim, tum Appetitum, tum Rationalem animam, denique Intellectualem.* In postremâ sententiâ sunt qui Aristotelem velint accensere, nescio an volentem. Sed inter ipsos Theologos olim dissidium, innata Anima, an ingressa. Innatam Tertullianus, vt dixi, vbertim approbat, *& in ipso, & ex ipso fieri homine, & viuum esse à primordio Semen.* Multi cum illo Latini: exserrè etiam inter Græcos Gregorius Nyssæ antistes. *Posteriorem esse*, inquit, *originem animarum, ipsasque recentiores esse corporum constitutione*, NEMO SANA MENTE PRAEDITVS *in animum induxerit. cùm manifestum sit, quòd nihil ex inanimis vim in sese habeat mouendi, itemque crescendi. At eorum qui in vtero aluntur, neque augmentum & incrementum, neque de loco ad locum motus controuersus est. Relinquitur ergo vt censeamus, vnum & idem Animæ*

De Pugnis Stoic.

v. De Plac. cap. xv.

* Id est, vegetationē, & vitam.

De Animâ & Resurr.

& Corporis constitutionis principium esse. Ac quemadmodum terra si surculum ab radice auulsum acceperit, arborem inde efficit, non ipsa vim augendi iniiciens, sed incrementi dumtaxat materiam atque subsidium impartiens: ita dicimus etiam id quod ex homine auellitur (Semen) *ad hominis sationem, ipsum quoque aliquomodo* ANIMAL *esse, ex animato animatum.* Plura addit, & omnes Animæ facultates in Semine esse, occultas tamen, & in tempore atque ordine educendas. Sententia erat quam tueri posses, nisi Ecclesia & puriores Theologi iam aliter credi consensissent: pareamus. AVD. Non lubet in ista velut adyta penetrare: tamen vnum validè possit obiici. Si traducitur Anima & propagatur: cur mea parentum melior, subtilior, felicior? referre enim eas debebat, vt surculus arborem, vt fructus semen. LIPS. Hippocrates iam olim respondit, *Animam non mutari, sed corporum temperamentum*: & pro eo igitur, atque vt organa sunt, Animam magis minúsve se exserere, & splendere. Tertullianus autem hoc amplius, Deum, aut ministros eius adhibet. & *omnem*, inquit, *hominis in vtero serendi, struendi, fingendi, paraturam aliqua vtique potestas, diuinæ voluntatis ministra,* MODVLATVR, *quamcumque illam rationem agitare sortita.* Benè, benè. Deus adest, disponit, addit, demit, vtcumque illi visum. At contra Stoicos simile obiiciatur, Quomodo liberi mores sæpe & indolem parentum referant, si in semine hæc non fuerunt? Chrysippus respondit, ista quoque à temperie simili corporum prouenire, quibus Anima affici aut infici possit.

omnes facultates in semine [illegible] rationali, sive intellectuali, [illegible] [illegible]

Lib. I. de Diætâ.

Cap. XXVII

DISSERT. VIII.

E Cælo & Æthere Animum aduenire, à Stellis, ab ipso Deo: & pluscula sublimiter, ac nimis, à Stoicis dicta.

ITAQVE aduenire Animam Stoici voluerunt: & quidem sub ipsum partum. Vnde autem? Hæc & plura super Animo exsequi, animus est: sed quâ serie aut dispositu melius, quàm illo quem Seneca (ei hanc operam damus) præiuit? Nam scribit alibi: *Innumerabiles deinde quæstiones sunt de Animo. Vnde sit? Qualis sit? Quando esse incipiat? Quamdiu sit? An aliunde aliò transeat, & domicilium mutet? Vtrum corpus sit, an non sit? Quid facturus sit,* cùm

Epist. LXXXVIII.

cùm per nos facere aliquid desierit? An obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secesit? Ecce tibi octo quæstiones capitales: & sub manu aliæ emergent fortasse, sed ad hæc velut signa reuocandæ & disponendæ. Ingens opus: sed stringam, disputationum ferè exsors, & sententiam Stoicam posuisse atque aperuisse contentus. Deus autem, & tuus fauor, ille iuuabit, hic adspirabit. Certè à Deo initium: *Vnde* enim *Animus*? à cælo, ex æterno illo igne, è siderum naturâ, & sine circuitu à Deo ipso. O dignitatem nostram! sed vereor, imò scio, nimis auctam: tamen ipsos audiamus. Seneca: *Animus, si primam eius originem inspexeris, non est ex terreno grauique concreta corpore, ex illo cælesti Spiritu descendit.* Iterùm: *Animus humanus ex iisdem, quibus diuina constant, seminibus.* Diuina, id est, sidera & stellæ. Seneca: *Hominem diuini Spiritus esse partem, ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse.* Ait scintillas *sacrorum*: quin veriùs, *astrorum*? atque ita lege. Cicero: *Hominibus Animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis.* Plinius: *Quo nemo magis probauerit cognationem cum homine siderum, Animasque nostras partem esse cæli.* Firmicus: *Quare cùm simus cum stellis quadam cognatione coniuncti, non debemus eas, sacrilegis disputationibus, propriis priuare potestatibus.* Cognati? ita, ex iisdem seminibus, & essentiâ: atque adeò pars Deorum. Epictetus: Αἱ ψυχαὶ μὲν οὕτως εἰσὶν ἐνδεδεμέναι καὶ συναφεῖς τῷ θεῷ, ἅτε αὐτοῦ μόρια οὖσαι, καὶ ἀποσπάσματα: *Animæ ita illigatæ & coniunctæ Deo sunt, vt particulæ sint eius, & decerpta.* Cicero: *A naturâ Deorum haustos animos, & delibatos habemus.* Alibi: *Humanus Animus decerptus ex Mente diuinâ.* Manilius:

Ad Heluid. cap. VI. — Ibid. — De Vit. beat. cap. XXXII. — In Somn. Scip. — II. cap. XXVI. — Lib. I. — I. Dissert. cap. XIV. — I. De Diuinat. — V. Tusc.

> *Quis cælum posset, nisi cæli munera nosset,*
> *Et reperire Deum, nisi qui* PARS *ipse Deorum est?* Lib. II.

Inde magnificæ illæ voces Senecæ: *Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid exsistere, qui Dei pars est?* Et magis: *Miraris hominem ad Deos ire? Deus ad homines venit, imò, quod propius est, in homines venit.* Iterumque: *Prope est à te Deus, tecum est, intus est.* Vnde hæc talia? quia persuasum iis, à Deo, id est Mundi animâ, animam hanc esse. Laërtius: τῆς τοῦ ὅλου ψυχῆς μέρη εἶναι τὰς ἐν τοῖς ζῴοις: *Animæ Vniuersi, partes esse animantium Animas.* Omniúmne animantium? omnium: sed aliæ aliis magis partici-

Epist. XCII. — Epist. LXXIIII. — Epist. XLI. — In Zen.

Apul De Dogm. Plat.

pant, vt ſunt corpora & inſtrumenta. Eſt Socraticum: *Mundi animam, fontem animarum omnium eſſe.* Sed illam, quę Ratione vteretur, cognatam & participem, imò iam partem diuinitatis eſſe.

Quæſt. Platonic.

Plutarchus: ἡ δὲ ψυχὴ μετασχοῦσα νοῦ καὶ λογισμοῦ, οὐκ ἔργον ἐστὶ τοῦ θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ μέρος· οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ γέγονεν: *Anima mentis & ratiocinationis conſors, non opus ſolum Dei, ſed & PARS eſt; neque ab ipſo, ſed ex ipſo eſt facta.* Enimuerò etiam aliæ (hac ratione) partes Dei, id eſt Mundanæ animæ: ſed iſta ſcilicet eximiè, & quæ proximè vim naturamque eius referret. A V D. Abhorreo audire hæc talia. Antè didici Deum conditorem hominum eſſe, Animas aduenire & inſinuari, idque eius operâ: nunc cognatas, partes, & Deum ipſum eſſe? iterùm abhorreo. L I P S. Gaudeo. & magnitudinem Dei qui libat tantùm, & noſtrum iſtud imbecillum & tenue; ridebit profectò & exſibilabit eas voces. Tamen corpus hoc totum Mundi communicare ita antiquis placuit, & nos velut membra eius facere ac partes. Seneca:

Epiſt. XCII

Totum hoc quo continemur, & vnum eſt, & Deus eſt: & ſocij eius ſumus, & membra. Nec Stoici hæc tantùm, aut Platonici:

Cap. X.

ecce Triſmegiſtus. Ἀπὸ μιᾶς ψυχῆς τοῦ παντὸς πᾶσαι αἱ ψυχαί εἰσιν: *Ab vnâ Vniuerſi Animâ omnes Animæ exſiſtunt & promanant.* Ab

Cap. XII.

ipsâ, inquam, Dei eſſentiâ: & clarè idem. Ὁ νοῦς οὐκ ἔστιν ἀποτετμημένος τῆς οὐσιότητος τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὥσπερ ἡπλωμένος, καθάπερ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς: *Animus, ſiue Mens, non eſt quidem abſciſus ab eſſentiâ Dei, ſed quaſi diffuſus & extenſus, ſicuti Solis ſplendor.* Vult, ſicut lumen à Sole diffunditur, ſine Solis imminutione aut noxâ; ſic Animas ab illâ magnâ, abſque eius intertrimento. Diffundi autem, vt vaſculum cuiuſque capax & admiſſionale eſt. Ita Philo Iudæus:

Quod deter. potiori inſid.

τὸν νοῦν ἀνθρώπινον εἶναι τῆς θείας καὶ εὐδαίμονος ψυχῆς ἀπόσπασμα οὐ διαιρετόν: *Mentem humanam eſſe diuinæ & beatæ Animæ particulam, ſed indiuiſibilem.* Et addit: οὐ γὰρ τέμνεται οὐδὲν τοῦ θείου κατ' ἀπάρτησιν, ἀλλὰ μόνον ἐκτείνεται: *Non enim reuera, quidquid diuinum eſt, ſcinditur, ſed dumtaxat protenditur ac dilatatur.* Hæc ita ſententia veterum, & verba fortaſſe ſupra ſententiam elata ac ſuperba: quid tamen eſt? Adeò diuina res Anima & pręſtabilis, vt etiam in Chriſtianâ luce ac veritate fuerint, qui ſic eam honeſtarint, an dehoneſtarint? Manichæi, Priſcillianiſtæ, Marcionitæ, atque id genus erronum, *de propriâ Dei ſubſtantiâ Animam formabant.* Quidam

Tertul-

Tertullianum eò trahunt, quia ſcripſerit, in illud Lucæ: *Reddite quæ ſunt Dei Deo.* Hominem igitur reddi iubet creatori, *in cuius imagine, & ſimilitudine, &* NOMINE, *&* MATERIA *expreſſus eſt.* Ecce, *Nomine:* ergo Deus eſt? ecce *Materiâ:* ergo è Deo? Sed nempe ſermones hi tales, ad normam aliorum reducendi atque examinandi ſunt: & altius aliquid, pro re natâ, interdum dicunt, non capiendum vt dicunt. Ipſe abdicat: *Intellige, inquit, adflatum* (ad verba Geneſeos adſpicit) *minorem Spiritu eſſe, etſi de Spiritu accidit: vt aurulam eius, non tamen Spiritum. nam & aura vento rarior eſt, etſi de vento aura, non tamen ventus aura. Capit etiam imaginem Spiritus dicere flatum.* Omnino ita eſt. Deus aliquid Spiritu inſlauit in hominem, non ipſum; ſimilem ſibi, non ſe fecit. Atque ita Ambroſij etiam illa mitiganda: *Anima rationabilis ſubſtantia, diuinus Spiritus eſt.* Minimè. ſed aliquid vicinum, & multum ab eo trahens. Lactantij verbis vtar, *Animam neſcio quid eſſe Deo ſimile.* Quem ipſum tamen calumnioſè, vir multa inſignis, adſpergit hac ſuſpicione * ὁμοουσίας: quia ſcripſerit: *Ficto corpore, ſpirauit ei Animam de vitali fonte Spiritus ſui, qui eſt perennis.* Sunt verborum captendulæ: iam docui: abite. Multa hîc occulta, aut dubia, fateor: & cum Auguſtino olim, *ſine periculo origo Animæ latet: hactenus tamen, vt non eam particulam Dei eſſe credamus, ſed creaturam.* Et iam vides, Stoicis *Vnde ſit Anima:* è cælo, à Deo, ipſam Deum. Elata & vana ſunt: illa modeſtiora, *cognationem nobis cum Deo eſſe; & magis, Dei filios eſſe.* Aliquid, inquam, diuini in nobis: & facti eius inſtar ab illo patre, atque etiam adoptati ſumus. *Ego dixi Dij eſtis* (in Sacris) *& filij excelſi omnes.* Quid Seneca? *Inter Deum ac bonum virum neceſſitudo eſt, & ſimilitudo.* itemque: *vir bonus, vera eius progenies.* O vtilis cogitatio! Εἴ τις τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθῆσαι κατ' ἀξίαν δύναιτο, ὅτι γεγόναμεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ πάντες προηγουμένως, καὶ ὁ θεὸς πατήρ ἐστι τῶν τ' ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν, οἶμαι ὅτι οὐδὲν ἀγεννὲς, οὐδὲ ταπεινὸν, ἐνθυμηθήσεται περὶ ἑαυτοῦ: *Siquis huic doctrinæ affici & inhærere pro dignitate poßit, quòd facti à Deo omnes primariò ſimus, & ille ſit pater hominum ſimul ac Geniorum: opinor profectò, quòd nihil humile aut abiectum de ſe ipſo homo cogitare aut diſponere poſſet.* Ecce enim ſi Cæſar aut Rex te adoptaſſet, quis ſupercilium tuum ferret? cùm autem Dei ſis filius, non quæ Deo digna ſunt cogitabis?

IV. Aduerſ. Marc. cap. XXXVII.

Aduerſ. Marc. II. cap. IX.

Lib. de Noë & arcâ, cap. XXV

* vni eſſentiæ.

Epiſt. ad Optat. Mileuit. & ad. de De Ciu. XIV. ca. vlt.

De Prouid. cap. I.

Epictet. I. Diſſert. cap. III.

gitabis? Hoc faciamus, & ad optimum hunc finem non optimè semper dicta vertamus.

DISSERT. IX.

Ipsum itaque Animum æthereum Ignem esse, simul etiam Spiritum.

Nat.quæst. VII.cap. XXIV. ET primam Quæstionem iam expunximus, *Vnde esset*: altera excipit, *Qualis sit?* Difficilis. Nam *habere nos Animum, cuius imperio & impellimur, & reuocamur, omnes fatebimur: Quid tamen sit Animus ille, rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quàm Vbi sit.* Annæum nostrum audis, ignorantiam profitentem? I.Tuscul. adde Tullium. *Anima sit Animus, ignisne, nescio: nec me pudet, vt istos, fateri nescire, quod nesciam.* Tale Heraclitus, in Laertio: * λέγει δὲ καὶ ψυχῆς πέρι, ἀπείρον. ὡς οὐκ ἂν ἐξεύροι ὁ πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν. οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει: De Animâ, omittendum. quia nemo reperiet, etiamsi omnem viam ineat: adeò profundam eam rationem esse. O caliginem! ô miseriam! illud, quo cetera noscimus, ipsum nescimus. Quid tamen Stoicis visum, videamus. Seneca noster audacter definit: *Quid est aliud Animus, quàm quodammodo se habens Spiritus?* Quod Græcè fuisse arbitror, πνεῦμα πὼς ἔχον. Est *Spiritus*: & Latinis vox hoc insonat, *Animæ*: παρὰ τὸν ἄνεμον, qui ventus est & flatus. Placuit Tertulliano hoc istud: & *Stoicos*, inquit, *allego, qui Spiritum dicunt Animam, penè nobiscum: quia proxima sunt Flatus, & Spiritus.* Nam & Christiani è Mosaicis libris πνοὴν, siue Spiritum, adfirmant: etsi πνεῦμα Augustinus haud velit, & distinguit. Est igitur Spiritus, sed talis. Qualis autem? clariùs hoc Zeno & Posidonius, in Laërtio: πνεῦμα ἔνθερμον εἶναι τὴν ψυχήν: *Spiritum calidum, esse Animam.* In Stobæanis: τὸ γὰρ συμφυὲς πνεῦμα ἡμῖν ἔνθερμον, ψυχὴν ἡγοῦνται: *Congenitũ nobis calidum Spiritum, censent Animam.* Duo igitur in eâ, Spiritus, & Calor: quod etiã Galenus tradit: & Stoicis non aliud Animam esse quàm κρᾶσιν ἐν συμμετρίᾳ γιγνομένην τῆς ἀερώδους καὶ πυρώδους οὐσίας: *temperiem, cùm proportione constat aërea & ignea substantia.* Sanè Aërem ibi esse, res iis dicebat. quia hunc reciprocamus viuentes: & absque eo nec est vita. Itaque Varro definiebat: *Anima est Aër conceptus ore, deferuefactus in pulmone, tepefactus in corde, diffusus in corpus.* Sed tamen non est is propria natura aut præ-

*Similiali-quo sensu hæc reformanda, in Græcis. — Epist.L. — animus spiritus — De Animâ, cap.V. — De Ciuit. XIIII.cap. XXIIII. — Libro, Quòd animi mores sequantur corporis temperiem. — Apud Lactant. De Opific. cap.XVII.

præcipua Animæ: sed est velut vehiculum, aut corpus purioris illius Ignis, quo hæc constat. Cicero: *Omnia vestri* (Stoici) *Balbe, solent ad Igneam naturam referre, Heraclitum, opinor, secuti: quem ipsum non omnes interpretantur vno modo. Vos autem ita dicitis, omnem vim esse Ignem. itaque & animantes cùm calor defecerit, interire; & in omni naturâ rerum id viuere, id vigere, quod caleat.* Varro prorsus Stoicè: *Animalium semen, Ignis: qui Anima, & Mens. qui calor è cælo, quòd hîc innumerabiles, & immortales ignes.* Itaque Epicharmus Ennij de Mente humanâ dicit:

III. De Nat. Deor.

IIII. De L. L.

Istic est de cælo sumptus ignis, isque * *Mentis est.*

* Antiquè, pro Mens.

Ab hac excellentiâ Cicero: *Zenoni Stoico Animus Ignis videtur:* non tamen solus, sed cum hac Spiritus velut veste. Ita Trismegistus appellat, etsi subtiliùs, & aliâ quadam distinctione: Ἔνδυμα εἶναι τοῦ μὲν νοῦ τὴν ψυχὴν, τῆς δὲ ψυχῆς τὸ πνεῦμα: *Vestem esse Mentis quidem Animam, Animæ ipsum Spiritum.* Nec plura addo, & de cælesti isto Igne, atque *intelligente*, è prioribus iam clara.

I. Tuscul.

Cap. x.

DISSERT. X.

Animam à partu Stoicis venire: sed verius nobis, à formatione fœtus.

TERTIA Quæstio, *Quando esse incipiat?* quam tamen opportunè iamantè, de Semine, profligaui aut affeci. Stoicis quidem à partu esse incipit: nec antè Homini animalis illa vita, quam Græci ζωὴν quoque vocarunt, παρὰ τὸ ζεῖν, & *à feruore* illo Ignis. Hæc docui: quid tamen Iamblichus? monstra Stoicis affingit, si verè ex eo Stobæus. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ λέγουσιν, οὐκ εὐθὺς ἐμφύεσθαι τὸν λόγον, ὕστερον δὲ συναθροίζεσθαι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ φαντασιῶν, περὶ δεκατέσσαρα ἔτη: *Stoici dicunt, non statim Rationem inseri, verùm posteà à sensibus & imaginationibus colligi, circa annum decimumquartum.* Hæc parùm fideliter adscribi arbitror, si de ipsâ Ratione capis: si de Vsu eius perfectiore, haud negem. Obscuratur enim in ipsâ infantiâ, & vt sol quidam, per nubila & nubes ægrè perrumpit. Germana eorum sententia, à partu insinuari. Tangit, & spernit Lactantius: *Anima* (inquit contra Varronis datam finitionem) *non est aër ore conceptus: quia multo priùs gignitur Anima, quàm concipi Aër ore possit. Non enim* POST PARTVM *insinua-*

In Physic.

De Opific. cap. XVII.

insinuatur in corpus, vt quibusdam philosophis (nempe Stoicis) *videtur, sed post conceptum protinus, cùm fœtum in vtero necessitas diuina* FORMAVIT. Vides illam poni & reiici; aliam supponi, quam probam censet, *post conceptum insinuari*: quando? cùm *fœtum Deus formauit*. Optimè. & Theologi nostri sic hodie censent, formatis principalibus membris, hepate, corde, cerebro, domicilium iam Animæ rationali aptum esse, & in id venire.

Aduers. Ruff. apol. II. Hieronymus: *Figurato corpore, statim creari & immitti.* Creari? ita, à Deo: & exemplo Angelorum, de nihilo. In Ruffini verbis, quem ille sanctus vir oppugnat, lego plusculas sententias, com-

Ibid. pendio recitatas. *De Animâ, fateor me apud quamplurimos tractatorum diuersa legisse. Legi quosdam, dicentes quòd pariter cum corpore, per humani corporis traducem, etiam Animæ diffundantur. quod puto inter Latinos Tertullianum sensisse, vel Lactantium, fortassis & nonnullos alios. Alij asserunt, quòd formatis in vtero corporibus, Deus cottidie faciat Animas & infundat. Alij factas iam olim, id est tunc cùm omnia creauit Deus ex nihilo, nunc eas iudicio suo nasci dispenset in corpore. Hoc sentit & Origenes, & nonnulli Græcorum. Ego verò cùm hæc singula legerim, Deo teste dico, quia vsque ad præsens certi & definiti aliquid de hac quæstione non teneo.* Præmittit de traduce Animâ: & Lactantium ibi numerat, falsò. Liquet ex lo-

De Opif. cap. XIX. co, quem adduxi: & magis ex isto: *Vtrum anima ex patre, an ex matre, an verò ex vtroque generetur? Sed ego de meo iure, ab ancipiti vindico: nihil enim ex his tribus verum est. Corpus ex corporibus nasci potest, quoniam confertur aliquid ex vtroque: de Animis Anima non potest, quia ex re tenui & incomprehensibili nihil potest decedere. Itaque* SERENDARVM *Animarum ratio* VNI AC SOLI DEO *subiacet.*

Denique cælesti sumus omnes semine oriundi,
Omnibus ille idem pater est:

vt ait Lucretius. Nam de mortalibus non potest quidquam nisi mortale generari. Falsò igitur Lactantius accensetur: de Tertulliano, nimis verum. & licebat, Pompeium, Apollinarem, alios addere, ac verbis Hieronymi, *maximam partem Occidentalium.* Claudamus, cum eodem Lactantio: *Non à parentibus dari Animas, sed ab vno eodemque omnium Deo Patre, qui legem rationemque nascendi* TENET SOLVS, *siquidem solus efficit.*

DIS-

DISSERT. XI.

Eam longæuam, non Æternam iisdem: neque omnes etiam, & trepidè aut ambiguè loqui.

AT nos etiam in tenebris istis pergamus, vt sic dicam, micare. Quarta enim quæstio, *Quamdiu sit?* digna quæ tractetur: atque vtinam Stoici in capitali istâ re veraces & recti! Tangunt tamen, & diuturnas Animas faciunt, si non immortales. Diuturnas. & ideò concepit verba Seneca, *Quamdiu sint?* Non rogat, an semper sint post fatum; an non sint ἁπλῶς: sed *quamdiu*. Hoc ita obscurè Laërtius: τὴν ψυχὴν μετὰ θάνατον ἐπιμένειν· In Zen.
φθαρτὴν δὲ εἶναι: *Animam à morte permanere: mortalem tamen esse.* Noster Seneca ambiguè sępe hîc loquitur, & aliquando ad æternitatem accedit, recedit. Accedit. vt: *Cogitemus ergo, citò nos eò* Epist.
peruenturos, quo illum (mortuum) *peruenisse mæremus. Et fortasse* LXIII.
(si modò sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est. Iterùm: *Dies iste, quem tanquam ex-* Epist. CII.
tremũ reformidas, æterni natalis est. Alibi: *Animus æternitatis suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.* Plura talia notes: sed & in quibus recedit. vt: *At ego mortem diu expertus sum. Quando? antequam nascerer: Mors est, non esse: id quale sit, iam scio. Hoc erit post me, quod ante me fuit.* Palàm sentit, quod Plinius: *Omnibus à supremo die eadem, quæ ante primum: nec ma-* Lib. VII.
gis à morte sensus vllus, aut corpori, aut Animæ, quàm ante natalem. cap. LV.
Quem sunt, qui hoc argumento Epicuréum faciunt: vanè. Quídni enim & Seneca talis sit? nam ille iterùm: *Mors nos in* Ad Marc.
illam tranquillitatem, in quâ antequam nasceremur iacuimus, reponit. cap. XIX.
Euripides hæc ipsa:

Τὸ μὴ γενέσθαι τῷ θανεῖν ἴσον λέγω: Troadib.

Non esse natum, & mortuum esse, idem puto.

Denique alibi Seneca conqueritur, *Æternitatem animorum promitti magis à magnis viris, quàm probari.* Audis dicentem, negantem, dubitantem? Omnia tamen in eamdem viam sententiæ veniunt, à me dictæ, à Cicerone adfirmandæ. *Stoici,* inquit, I. Tusc.
vsuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt Animos, semper negant. Quamdiu igitur? ad Ecpyrosin illam,

Y siue

siue Conflagrationem: cùm omnia resoluuntur, & ad initia sua reuertuntur. Animæ igitur tunc omnes iterùm ad Mundi Animam, id est ad Iouem: quâ mente Æternæ aliquando dicuntur. Seneca Cordum loquentem inducit, mortuum & inter Heroas: Consol. ad Marc. cap. vlt. *Nos quoque felices Animæ, & æterna sortitæ, cùm Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur.* III. Differ. cap. XIII. Tale in Epicteto: *Deus,* inquit, *cùm necessaria tibi eripit, victum, vestem, sensus istos, receptui nempe canit, ianuam aperit, & venire te iubet.* ποῦ; εἰς οὐδὲν δεινόν, ἀλλ' ὅθεν ἐγένου, εἰς τὰ φίλα καὶ συγγενῆ, εἰς τὰ στοιχεῖα: *Quò? non ad aliquid graue, sed ad illa è quibus ortus es, ad amica &* COGNATA, *ad elementa.* Cognata illa & amica, intelligit maximè astra. Et sanè rarus ipse Epictetus est, aliàs sublimis, in immortalitate aut & longæuitate animorũ adstruendâ: quid adstruendâ? vix tangendâ. Nimirũ inter Stoicos ipsos controuersa ea res, nec consensu recepta. I. Tuscul. Panætius, apud Ciceronẽ, *interire Animas* arbitratur: & Laertius aliam etiam sententiæ diuisionẽ ostendit. Κλεάνθης μὲν, inquit, πάσας ἐπιδιαμένειν φασὶ, μέχρις ἐκπυρώσεως. Χρύσιππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνων: *Cleanthes omnes permanere ait, vsque ad conflagrationem Mundi; Chrysippus, solas Sapientum.* Et Seneca, in verbis suprà, eò inclinare videtur (ad Chrysippum dico) cùm scribit, *felices Animas* In Agricolâ. *æterna sortitas*: non igitur omnes. Tacitus apertiùs: *Si, vt sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ Animæ.* Nota magnas: minutæ igitur & fatuæ pereunt, aut non diu manent. Palàm ita Numenius, in Eusebio, de nostris: Τὴν δὲ ψυχὴν γεννητήν τε, καὶ φθαρτήν. οὐκ εὐθὺς δὲ τοῦ σώματος ἀπαλλαγεῖσαν φθείρεσθαι, ἀλλ' ἐπιμένειν τινὰς χρόνους καθ' ἑαυτήν. τὴν μὲν τῶν σπουδαίων, μέχρι τῆς εἰς πῦρ ἀναλύσεως τῶν πάντων. τῶν δὲ ἀφρόνων, πρὸς πόσους τινὰς χρόνους: *Animam natam, & mortalem esse. non statim tamen interire, sed manere apud seipsam. Sapientum quidem, vsque ad conflagrationem omnium: stultorum, ad breue aliquod tempus.* Imò verò genere quodam fati exstinguuntur etiam meliores: puta, si pondere aut mole magnâ, Epist. LVII. vnà cum corpore obruuntur. Seneca: *Quid interest, vtrum super aliquem vigiliarium ruat, an mons, an turris? Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtraque æquè mortifera sit. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant Animam hominis magno pondere extriti, permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi*

exitus

exitus liber. Mira sententia, sed cui origo & firmamentum à scito, quòd Anima sit corpus: itaque pati eadem, quæ corpus, & affligi, ac dissipari, solui. Alibi super hac sententiâ legere haud nunc memini: nisi in Statio, qui doctè (vt multa) versibus inseruit, istis.

——latet intus, monte soluto Thebaid. VI.
Obrutus, ac penitus fractum obductumque cadauer
Indignantem Animam propriis non reddidit astris.

Loquitur de auri scrutatore, qui terras & colles subit, earumque subito lapsu obruitur: nec Animam potest ad sidera emittere, pressam sic & obtritam. Veteres & noui Scholiastæ silent. An non simile autem in Aquis, vbi profundo mersantur? Seruius dicat in Virgilium: cùm instante naufragio, *Ingemit Æneas: non* I. Aen. *propter mortem*, inquit, *sed propter mortis genus. graue est enim, secundùm Homerum, perire naufragio, quia Anima est ignea, & extingui videtur in mari.* Quod idem Synesius notat, & Homeri III. epist. versum adducit:

Αἴας δ' ἐξαπόλωλεν ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ:
Aiax disperiit, postquam bibit æquoris vndam.

Quasi planè ab Animâ etiam periisset: argumento tamen parùm firmo. Seneca ipse eòdem adspexisse videtur, vbi sæuitiam Caij exagitat, qui morituris os pannis conscissis farciebat: *Quæ* II. De Irâ, cap. XIX. *ista sæuitia*, inquit, *est? liceat vltimum spiritum tradere* (sic lego:) *da exituræ Animæ locum.* Sed populariter ea dicuntur: ipse diuersum sentit, & Stoicos adeò suos hîc damnat. Nam relatâ sententiâ illâ, de Obtritione, addit: *Qui hoc dicunt, videntur mihi errare: Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem: sic Animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ, per ipsa quibus affligitur, erumpit.* Hæc veriora, quàm priores illæ * λῆροι. Sed heus, incidit malè omissum, ex Dionysio Alicarnassæo: quem, vel hoc argumento, Stoæ vindicabo. Ait super hoc scito, in suâ personâ, vbi de Marcio Coriolano infeliciter exstincto: *Si igitur soluta corpore Anima etiam interit, haud video quomodo beatos dicam, qui nullo ex Virtute fructu, ob ipsam etiam pereunt.* Tum addit membrum alterum: Εἰ δὲ ἄφθαρτοι μέχρι τοῦ

Epist. LVII.

* Ineptia, deliria.

Lib. VIII.

παντὸς τυγχάνουσιν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν οὖσαι, καθάπερ οἴονταί τινες, ἢ χρόνον, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν, παρὰ τῶν σωμάτων, ἐνδιαμένουσι, μήκιστον μὲν αἱ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἐλάχιστον δὲ αἱ τῶν κακῶν, ἀποχρῶσα τιμὴ φαῖτ' ἂν τοῖς ἀρετὴν ἀσκοῦσι: *Sin autem incorruptibiles in perpetuum Animæ, vt quidam censent; aut tempus aliquod, post solutionem corporum, permanent: longissimum quidem, bonorum virorum; breuissimum, malorum: sufficiens honos habetur Virtutis cultoribus.* Stoicis igitur manet sic Anima, vbi, & quid faciat, mox docebo.

DISSERT. XII.

De migratione Animarum in corpora. Plures ita sensisse, non tamen Stoïcos.

NAM Senecæ ordinem insisto, & Quæstio quinta excipit, *An aliunde aliò transeat, & domicilium mutet?* Si manet, inquit: an si fortè, cum Pythagoricis, de corpore in corpus migrat? Eodem sensu quærit alibi: *Ego nesciam, vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sint, an sæpe?* Sæpe enim; si reditus est, & vt Tertullianus appellat, *recidiuatus animarum.* Et Pythagoréos, imò & Platonicos sic sensisse, decantatum est: an & Stoicos addam? Volunt aliqui veterum. vt Lactantius: *Superesse Animas post mortem, Pythagorici & Stoici dixerunt: easque non nasci, sed insinuari in corpora, & de aliis in alia migrare.* Item Damascenus: *Stoici corpus occidere, animum à corpore in corpus migrare volunt.* Tamen hæc assertio mihi anceps, & apud idoneos auctores tale nihil, imò contrà, lego. Nam Animæ illis ad cælos abeunt, & sociantur astris, mox videndum. De remigratione, nusquam verbum: nisi si hoc intelligunt, ex eâdem Vniuersi Animâ iterùm alias Animas fieri, & sic orbe quodam immitti: imò easdem etiam, post Mundi innouationem. Sed longè hæc ab illâ Pythagoricâ μετεμψυχώσει: quæ est de corpore in corpus transitio, & cur non Latinè *Transanimatio*? De quâ & Platonici multa, vulgata aut obuia: quid veteres nostri Galli? in eodem sensu fuerunt. An à Pythagorâ Druides hauserint, nescio; an potiùs ipse ab illis: nam auctores habeo, *Gallos eum audisse & Brachmanas.* Gallorũ quidem hoc dogma. Cæsar: *Non interire Animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios.* Lucanus ad ipsos Druidas:

[Margin notes: Epist. LXV. — Lib. III. cap. XVIII. — De Hæres. — Clem. I. Strom. Lib. VI.]

—— vobis

—— vobis auctoribus, vmbræ
Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
Orbe alio, longæ, canitis si cognita, vitæ. Lib. I.

Sed & Germanis adscribit Appianus: τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τὴν τόλμαν θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταὶ, δι' ἐλπίδα ἀναβιώσεως: *Moribus feri, audaciâ promptissimi sunt, & mortis contemptores, ob spem secundæ iterum vitæ.* In Celtico. Iulianus Cæsar, etiam Getis: quibus *Xamolxim, qui apud eos colitur, hanc opinionem inseuisse* scribit. In Cæsaribus. Itaque iidem vitæ prodigi, οὐκ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ μετοικίζεσθαι νομίζοντες: *non mori, sed migrare se existimantes.* Simile nouelli aliquot Indi. Quin Iudęi posteriores hoc errore perfusi: quod Iustinus Martyr notat, & Thalmudistæ profitentur. In Dialogo. A quâ caussâ in Sacris nostris libris opinati scribuntur, *Christum esse aut Ieremiam, aut Eliam.* Ipsi Christiani aliqui sic dementauerunt, Carpocrates, & Origenes: etsi iste magis ad Platonicos ascensus, & descensus, iuit. Sed non Stoica omittamus, ad illa eamus.

DISSERT. XIII.

Animam corpus Stoicis esse, itemque Tertulliano.

QVAEREBAT enim sexto loco Seneca, *Vtrum corpus sit, an non sit?* Omnino est ipsi, & Stoicis: est enim Spiritus. Laertius: Ψυχὴν πνεῦμα εἶναι, διὸ καὶ σῶμα εἶναι: *Animam Spiritum, ergo & corpus esse.* Sed, vt Chrysippus ait, ἀραιότερον καὶ λεπτομερέστερον, *rariore & tenuiore filo*: adeò *vt præ ipsâ tenuitate* (Tertulliani verba) *de fide corporalitatis periclitetur*. Apud Plut. De pugnis. Est tamen. & ipse ille doctus Afer (in multis Stoicus) ita non sentit solùm, sed prodit & propugnat. Ipsum, si vis, vide, & Stoicorum (eos nominatim allegat) exposita argumenta. Hoc ita soli Stoici & Epicuréi, præter auctores veterum sectarum, quibus incorporea visa: etiam Pythagoræ, vt Plutarchus ait, etsi discipuli eius, qui *Aëreum aliquid* statuebant, corpus fecerunt. Plutarch. IV. De Placit. cap. II. & III. Non tamen omnes: & *Sextus pater ac filius* (Senecæ laudati, & Italicæ illius sectæ) *hanc super omni Animâ tulêre sententiam: Incorporalis, inquiunt, omnis est Anima, & illocalis atque indeprehensa vis quædam, quæ sine*

Lib. II. cap. IX. *spatio capax, corpus haurit & continet.* Ista in Claudiano Mamerto legas, qui tres de Animæ statu libros scripsit, dici non potest, quàm eruditos, elegantes, & subtiles. Veteres omnes in hoc tractatu æquat, aut vincit. Et est reuera incorporea Anima: ac Stoicos iamolim refutauit Plotinus, in scripto: Ὅτι οὐ δύναται σωματικὴ εἶναι ἡ ψυχή: *Quòd non possit corporea esse Anima:* cuius excerpta pluscula in Eusebio habes. At dices. Si corpus Stoicis, quâ figurâ igitur aut circumscriptione? Per se quidem sphæricâ, opinor, quæ Mundi est, & astrorum: atque ipsa delibata ex astris. In corpore autem, figuram scilicet eius sequitur, cuius membra omnia implet. Ideò Tertullianus vniuersè Humanam ei formam adsignat: De Animâ, cap. IX. *Effigiem*, inquiens, *Animæ non aliam, præter humanam; & quidem eius corporis, quod vnaquæque circumtulit.* Nota, circumtulit: ergo & post mortem talis. Caussam etiam addit: *Recogita enim cùm Deus sufflasset in faciem hominis flatum vitæ; totum vtique per faciem statim flatum illum in interiora transmissum, simulque diuina aspiratione densatum, omni intus lineâ expressum esse, quam densatum impleuerat, & velut in formâ gelasse. Inde igitur & corpulentia Animæ ex densatione solidata est, & effigies expressione formata.* Quod ad caussam; tota est Stoica, & frigus, gelationem, densationem miscet, corporeæ Animæ formandæ, & efformandæ.

DISSERT. XIIII.

Vbi Anima separata? & quid agat? In Lunæ orbe, aut circa esse, ac contemplari.

*Lib. II. Dissert. IV. SED illa è * superioribus lucem suam, si attendisti, habent: si non, actum non ago, & æstu isto disputationum euoluere me pergo. Erat enim septima, *Quid facturus sit Animus, cùm per nos facere aliquid desierit?* Sententia est, Quid faciet Animus, solutus & à nobis liber? Duo hîc vidẽda: & Vbi sit, & Quâ sorte aut occupatione. Vbi? quærit hoc ipsum alibi Seneca, & auet Epist. LXV. discere: *Nesciam quò hinc iturus sim? quæ sedes exspectet Animam solutam legibus seruitutis humanæ?* Dicam ego hoc tibi, è patris tui Suasor. VI. libris? Apud eum Arellius Fuscus: *Animus diuinâ origine haustus, cui*

cui nec senectus vlla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurrit. Dicam è tuis? *Reuerti eò vnde veneris, quid graue est?* Atqui venimus (antè doctum) è cælo. Ideò Manilius: De Tranquil. ca. 2. 1.

An dubium est, habitare Deum sub pectore nostro,
In cælumque redire Animas, cæloque venire?

Tamen distinctiùs paullò hoc dicendum est, ex Stoicorum scitis: quæ Tertullianus propagauit. *Apud Platonem*, inquit, *in Ætherem sublimantur Animæ sapientes; apud Arium, in Aërem; apud Stoicos, sub Lunam.* Vide. Plato altiùs tollit in ipsum Ætherem, & inter sidera locat: Stoici, modestiùs, iuxta illum, & proximè à Lunâ. Ergo cum Ario, in Aëre, sed supremo. Iterùm Tertullianus: *In Æthere dormitio nostra, cum Platone; aut circa Lunam, cum Endymionibus Stoicorum.* Ridet scitè. sed etiam Cicero hanc sententiam expressit, vt Stoicam: *Necesse est Animus, quo nihil est velocius, ita feratur, vt penetret & diuidat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur. quam regionem cùm superauit Animus, naturamque sui similem contigit, & agnouit: iunctus ex animâ tenui, & ex ardore Solis temperato, ignibus insistit, & finem altiùs efferendi se facit. Cùm enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur: eaque ei demum naturalis est sedes, cùm ad sui simile penetrauit. in quo nullâ re egens, aletur & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur & aluntur.* Palàm dicit, regionem turbidam Aëris permeare, in superiore sistere, cùm naturæ simili, id est Ætheri (cuius à Lunâ initium) appropinquat, aut est mixtus. Lucanus pariter: De Animâ. cap. LIV. 1. Tusc.

Quodque patet terras inter, cælique meatus, Lib. IX.
Semidei manes habitant: quos ignea Virtus
Innocuos vitâ, patientes AETHERIS IMI
Fecit, & æternos Animam collegit in orbes.

In *Æthere imo* ponit, circa Lunam: nec omnes, sed virtute præstantes. Plinius ab hac mente: *Sed & tu pater Traiane, si non sidera, proximam tamen sideribus obtines sedem.* Adulario Principes ipsos, sed consecratos, superiori cælo, & inter Deos, asserebat: at tu, inquit, Principis nostri pater, inter Heroas agis & Sapientum animas, iuxta sidera, & in aëre illo supremo: aut & ipso In Paneg.

Æthere,

Æthere, sed imo. Ab hac mente fortasse, quòd Lunæ populos suos quidam etiam è Stoicis dabant: de quo * antè memini dixisse. Sed obserua, de Sapientum Animis hæc dici tantùm: de stultorum & rudium, alia sententia est, quam Tertulliano item ferimus acceptam. Nam cùm in prioribus verbis edidisset, *Sapientes Animas* ad Lunam euehi: addit: *Quos quidem* (Stoicos) miror, quòd *Imprudentes Animas circa terram prosternant, cùm illas à Sapientibus, multo superioribus, erudiri affirment.* Dogma igitur. Sapientum attolli, vulgarium versari & volui circa terram; donec ab illis Sapientibus edoctæ, & vitiis purgatæ, item subuolarent. Non alibi legi, de Stoicis quidem: etsi Platonis similes ascensus & gradus scio, sed non cum hac disciplinâ. Quam idem ille Afer naso suspendit: & *Vbi*, inquit, *erit Scholæ regio, in tantâ distantiâ diuersoriorum? quâ ratione discipulæ ad magistras conuentabunt, tanto discrimine inuicē abstractæ? Quis autem illis postumę eruditionis vsus ac fructus, iamiam conflagratione perituris?* In Senecâ nostro hæc discrimina non sic reperio: vnum locum, vbi leuiter tangit. Ait ad Marciam: *Integer ille, nihilque in terris relinquens,* PAVLLVMQVE SVPRA NOS COMMORATVS, DVM EXPVRGAT INHAERENTIA *vitia, situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad* EXCELSA *sublatus, inter felices currit Animas: excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesque. Pater tuus* (Cremutius Cordus) *Marcia, illic nepotem suum applicat sibi, &* VICINORVM SIDERVM *meatus docet.* Examinata enim huc faciunt: & purgari in imo aëre, (quippe adhuc adolescentem, nec plenæ Sapientiæ) filium ostendit: tum ascendere, & *vicinum sideribus* (non inter ipsa) fieri ac ferri. Alibi non sic exactè, & Diis ipsis miscere videatur. Vt in epistolâ quadam: *Cùm venerit dies ille, qui mixtum hoc diuini humanique secernat; corpus hoc vbi inueni relinquam, ipse me* DIIS *reddam.* Iterumque alibi, indefinitè vel ambiguè, quod ad locum: *Fruitur nunc* (frater tuus mortuus) *aperto & libero cælo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum,* QVISQVIS ILLE EST, *qui solutas vinculis Animas beato recipit sinu: & nunc liberè vagatur, & omnia rerum Naturæ bona, cum summâ voluptate, perspicit.* Vbi postremis etiam verbis vides, quid censuerint egisse Animas, sic in excelso sitas. Nimirum contemplatione (suauissimo pastu Animorum) se occupasse & oblectasse;

*Lib. II. suprà Dissert. XII.

Cap. XXV.

Ad Polyb. cap. XXIIX.

oblectasse; ac supera ex vicino, & ima ex alto, lustrasse ac peruidisse. Itaque *in arcana Naturæ penetrat* (vt Seneca alibi) *& scrutatur cælestium caussas, & in profunda terrarum permittere aciem iuuat.* Sed ibidem profectò, *sideribus intermiscet*, & in *cælesti arce* collocat, sicut & in epistolâ CII. extremâ: quod Platonicum magis, quàm Stoicum scito. Nam illi pandebant ipsum Æthera sapientibus: & in viâ adeò lacteâ collocabant. Sed & hi sua discrimina sedium habebant, & quasdam magis imas: non nostro instituto nunc referendas. Plutarchus, *De facie in orbe Lunæ*, sub finem; Macrobius in Scipionis Somnium; Stobæanæ vtræque Eclogæ; & ipse Plato vbertim suppeditabunt cupienti. Absolui hoc Septimum spatium, pergo. AVD. Imò siste, & hoc addoce. Sapientum si in felicibus altisque locis: quid Insipientium, nihil iis pœnæ aut mulctæ? Si superi, nulli inferi sunt? LIPS. Iam dixi, purgari, & erudiri: sed de Incipientibus aut bonæ spei & profectus hoc acceperim: de pessimis, quæ ratio est? Pereant, aut certè vapulent. Tertullianus, de Stoicis: *Reliquas Animas* (non eruditas, aut erudiendas) *ad inferos deiiciunt.* Lactantius: *Esse inferos Zeno Stoicus docuit, & sedes piorum ab impiis esse discretas: & illos quidem, quietas ac delectabiles incolere regiones; hos verò luere pœnas in tenebrosis locis, atque in cæni voraginibus horrendis.* Seneca noster aliquid tangit: *Cùm de Animarum immortalitate loquimur, non leue momentum apud nos habet Consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac persuasione publicâ.* Publicâ, sed non propriâ tamen: & ipse abdicat ac spernit. Vt ad Marciam: *Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos. Luserunt ista poëtæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt.* Idem Epictetus: *Nullus Orcus est, nullus Acheron, nullus Cocytus, nullus Pyriphlegethon, sed omnia plena sunt Deorum & Geniorum.* At cùm isti sic negant, imò pernegant; an dissentiunt igitur à capite suo Zenone? Non arbitror: neque Zenonem aliud sensisse, quàm circa terram in cæno & sordibus volutari, contrarium naturæ igneę, atque hos inferos esse. Lactantij verba inspecta hoc dicent. Tamen mirum, & nobis notandum est,

[Marginal notes: Ad Marciam, cap. XXV. — Cap. LIV. — Lib. VII. cap. VII. — Epist. CXVII. — Cap. XIX. — III. Differt. cap. XIII.]

plerosque omnes veterum, imò pleraſque omnes gentium, aliquid de Inferis ſcriptione, aut opinatione, libaſſe. Triſmegiſtus apertè, in his quę exſtant, inſperſit: & de eo Tertullianus. *Mercurius Ægyptius dicit, Animam digreſſam à corpore, non refundi in Animam vniuerſi, ſed manere determinatam, vti rationem, inquit, patri reddat eorum, quæ in corpore geſſerit.* Platonem omitto: res nota eſt: Indos & Brachmanas illi addo, quos Strabo ſcribit eadem ferè Platoni, περί τε ἀφθαρσίας ψυχῆς, καὶ τῶν καθ᾽ ᾅδου κρίσεων, *de immortalitate animæ, & de iudiciis apud inferos*, ſenſiſſe. Et verè Empiricus, *De inferis, ſicut de Diis, omnes homines habere communem notionem.*

Cap. x. & in Stobæanis.

Lib. XIV.

DISSERT. XV.

De Reminiſcentiâ Animæ, aut Memoriâ, cum à Corpore abiuit.

METAM video; imò iam tango. & vltima quæſtio, *An obliuiſcatur priorum, & illic noſſe ſe incipiat; poſtquam de corpore abductus in ſublime ſeceſſit?* Nihil hîc de Reminiſcentiâ Platonis, quæ in terris locum habet: ſed dubitatio eſt de ſublimi iam Animâ: an illic memoriam priorum habeat; an in ſe acquieſcat, oblita priorum? Definitè ſuper eâ re nihil repperi: in Senecâ tamen, ad Marciam, *agnitio aliorum* ponitur, & quòd *cœtus ſacer, Scipiones Catoneſque, Cremutium excipiunt, ipſe ſuum nepotem.* Sed idem alibi, eadem omnia fore *quæ ante Natalem*, non ſemel dixit: ergo ignorantia aut obliuio vilium iſtarum rerum, & cura ac meditatio meliorum. Teſtimonia igitur ambigua ſunt, aut deficiunt: rationem ſi vides, credam pro aiente parte eſſe, id eſt, reminiſci & ſcire. Si enim ab Animâ mundi huc auulſæ venerunt, atque ea omniſcia; retinent in ipſo corpore notiones eas & ſcintillas: atque ita Plato μαθήσεις ἀναμνήσεις haud abſurdè dixit: *Diſcentias* (cum Tertulliano vertam) *reminiſcentias eſſe.* Quídni igitur eadem diuinitas & ſcientia poſt corpus? Nec facit, ſi viles curas dicas: cogitant talia, non iam curant, & ſuis quæque pretiis pendunt. Ad ſummam, Stoicos non alienos ab hac ſententiâ fuiſſe, Iulius Firmicus mihi adſuadet.

Cap. XXV.

De Animâ, cap. XXIII.

det, fidus eorum assecla & satelles. *Animus*, inquit, *suæ originis* Lib. 1. Astron.
ac seminis constantiam retinens, omnia quæ difficilia atque ardua putantur, facilè diuinæ mentis inuestigatione consequitur. Quis in cælo iter maris vidit? quis attritu lapidum scintillam latentis ignis excussit? quis potestates cognouit herbarum? cui se tota natura Diuinitatis ostendit, & prodidit, nisi Animo, qui ex cælesti est igne profectus? Ipse computos tradidit, ipse Solis ac Lunæ, ac stellarum cursus, regressus, stationes, societates, augmenta, ortus occasusque monstrauit: & in fragilitate terreni corporis constitutus, breui maiestatis suæ RECORDATIONE, *hæc omnia vt traderet*, NON DIDICIT, SED AGNOVIT. Vides Platonica hæc esse: nec ego video quid (posito illo principio originis) possit obduci. Meminisse igitur priorum concludamus, & sine sensuum aut instrumentorum operâ scire. Dionysius Halicarnassæus etiam curare nos & nostra Animas facit, atque adeò vota suscipere pro nobis. Εἴ τις ἄρα τὰς ἀνθρωπίνας ψυχάς, ἀπολυθείσας τοῦ σώματος, ὑποδέξεται τόπος, οὐχ ὁ καταχθόνιος καὶ ἀφεγγὴς ὑποδέξεται τὴν ἐμήν, οὐδὲ τὸ λεγόμενον τῆς λήθης πεδίον, ἀλλ' ὁ μετέωρος καὶ καθαρὸς αἰθήρ, ἐν ᾧ τοὺς ἐκ θεῶν φύντας οἰκεῖν λόγος. οἷς διαγγέλλουσα τὸ σὸν εὐσεβές, καὶ τὰς σὰς χάριτας, αἷς αὐτὴν ἐκόσμησας, ἀεί τινας αἰτήσεταί σοι παρὰ θεῶν ἀμοιβὰς καλάς: *Siquis locus Animas corpore solutas excipiat; non ille subterraneus & caliginosus meam capiet, nec Obliuionis qui dicitur campus, sed ille sublimis & purus Æther, in quo Deorum filios & Heroas ponunt. quibus illa pietatem tuam renunciabit, & gratiam sibi honoremque habitum, proque iis semper à Diis petet mercedem tibi & præclara præmia.* Quæ postrema, quis abnuet ad scita religionis nostræ esse? Nec vltrà insisto, quia Senecæ hæc alibi intacta.

DISSERT. XVI.

Diuisio Animæ Varronis, & ea breuiter explicata.

FINIVI etiam Quæstiones super Animo, quas proposuit: alia pauca, magis illustrando, dicam. Animus etsi vniforme quid & simplex est, tamen *Partes* (sic Stoici & Platonici appellant;) siue *Facultates* (δυνάμεις Aristoteli;) siue, vt scitè Varro (quid autem ille non scitè?) *Gradus* distinctos quosdam

De Ciuit. Dei VII. cap. XXIII. habet. Hos alij atque alij aliter diuidunt: Varro hoc modo. Digna enim verba eius dari, quæ Hipponis antistes libris suis consignauit, & conseruauit. *Varro in libris, de Diis, selectis, tres esse affirmat Animæ Gradus, in omni vniuersáque Naturâ. Vnum, qui omnes partes corporis, quæ viuunt, transit: & non habet Sensum, sed tantùm ad Viuendum* valitudinem. Hanc vim in nostro corpore permanare dicit ad ossa, vngues, capillos: sicut in Mundo arbores sine Sensu aluntur, & crescunt, & modo quodam suo viuunt. Secundum Gradum dicit, in quo est Sensus. hanc vim peruenire in Oculos, Aures, Nares, Os, Tactum. Tertium Gradum Animæ esse summum, qui vocatur Animus, in quo Intelligentia præëminet: hoc, præter Hominem, omnes carere mortales. In quâ, quoniam homines Deo videntur esse similes; hanc partem Animæ Mundi, dicit Deum, in nobis autem Genium vocari. Sic ergo & in Animâ Mundi tres gradus instituens, vnam eius partem dicit esse Lapides & Ligna, & hanc Terram quam videmus, quò non permanat Sensus: vt ossa, & vngues Dei. Solem verò, Lunam, stellas, quæ sentimus, quibusque ipse sentit, Sensus esse eius. Æthera porrò, Animam eius: cuius vim, quæ peruenit in astra, facere Deos. & per eam quod in Terram permanat, Deam Tellurem; quod autem in mare atque Oceanum, Deum esse Neptunum.* Pulchra ista, pro veteri philosophiâ: & quæ talia meritò desiderium suscitant scriptorum Varronis, quæ pessimo publico perierunt. Sed lustremus, & adeamus. *Gradus* appellat, à præstantiâ; & quia alia facultas aliam, quasi ascensu quodam, excedit. *Partes* qui dicunt, parùm propriè loqui videntur. quia *Pars est, quæ subiecto, formâ, & functione ab aliâ parte differt: at Facultas in eodem subiecto est, & plures esse possunt, quantitate tamen non discretæ. Sicut pomi facultates omnes in vno cernuntur, partes aliæ alibi exsistunt.* At excusantur qui sic locuti, quia etsi *per se quidem Anima partibus careat, tamen corpori partibus constanti est indita, ac varias eius partes varius functionibus occupat, & eo respectu Partes habet. Neque enim eadem functio caput tenet, & pectus, & iecur.* Sed his omissis, Varro igitur tres Gradus fecit: Peripateticorum etiam ritu. Vnum *Vitæ* tantùm. quem θρεπτικὸν Græci, *Alentem* Plinius, hodie *Vegetantem* dicunt. Hunc ipsum *in Mundo* (melius fortasse *Mundi*, nempe corpore) ponit: & arbores, plantas, ac talia includit. Nam perseuerat in hac comparatione

* potentiam.

Porphyr. apud Stob.

Ibid.

Animæ

Animæ Mundi, cùm Animâ Hominis, & vtrobique paria ostendit. Tertius autem Gradus Animæ, inquit, *est summus, qui Animus vocatur.* Notemus discrimen inter Animam, & Animum, quod ferè priscis Latinis fuit. Nam illa est, quâ viuimus, ac sentimus: iste, quo intelligimus sapimusque. Itaque bestiis haud temerè veteres dabant. Attius apud Nonium;

Sapimus Animo, fruimur Animâ: sine Animo
Anima est debilis.

Distinguunt & Epicurei, ac Lucretius pulchrè Animum velut *pupulam oculi*, id est Animæ, facit. Ipsum hoc Philo: Ἀνθρώπῳ τὸν νοῦν ἐξαίρετον ἐδωρεῖτο, ψυχῆς τινὰ ψυχὴν, καθάπερ κόρην ἐν ὀφθαλμῷ: *Homini Animum eximium dedit, aliam Animæ animam, & velut pupulam in oculo.* Est quod Homerus (vt Plato notat) ψυχῆς κέαρ dixit, *cor Animæ*: sicut Latini *Mentem Animi* sæpe, & sæpissimè *Mentem* Græcum illud Νοῦν exprimêtes. Lactantius: *Non est idem Mens & Anima. aliud est enim quo viuimus, aliud quo cogitamus.* Sed pergit Varro, isto Animo *omnes carere mortales*: intellige, brutas Animantes. Amplius, hunc Animum in Mundi Animâ, Deum esse & dici: *in nobis, Genium.* De *Genio* isto in* Manuductione, si memoriâ tenes, adfatim à nobis dictum, & Varronis hunc locum iunge. Reliqua in Varronianis lucem à se habent.

Lib. III. — De Mundi opific. — In Theæteto. — Lib. VII. — * Lib. II. Disse. XIX.

DISSERT. XVII.

Alia Stoicorum diuisio vberior, itemque Senecæ, vtraque explicata.

AT verò Stoici aliter & pleniùs multo diuidunt: quorum sententias (nam & inter se leuiter differunt) quia Tertullianus summatim rettulit, eius verba audies, tum nostram interpretationem. Ait: *Diuiditur Anima in partes nunc in duas à Platone, nunc in tres à Zenone, nunc in quinque & in sex à Panætio, & in septem à Sorano, nunc in octo penes Chrysippum, etiam in nouem penes Apollophanem, sed & in decem apud quosdam Stoicorum, & in duas amplius apud Posidonium, qui à duobus exorsus titulis, Principali quod aiunt* ἡγεμονικὸν, *& Rationali quod aiunt* λογικὸν, *in duodecim exinde prosecuit. Ita in alias ex aliis Species diuidunt Animam. Huiusmodi autem non tam Partes Animæ sunt, quàm*

De Animâ, ca. XIIII.

Vegetante Sentiente Rationali. *Vires, & Efficaciæ, & Operæ: ſicut de* * *quibuſdam & Ariſtoteles indicauit.* Semina vides, quæ in multam & vberem meſſem ſurgant, ſi colere lubeat & euocare. Leui manu fiat, & quâ vtile nobis aut opus. Primùm, *diuiditur à Platone in duas.*] Etiam in

IIII. De Plac. cap. IIII. tres creberrimè: ſed Plutarchus vtrumque dicet, quî fiat. *Pythagoras & Plato, ſummariâ quadam ratione Animam ſtatuunt bipertitam; Rationalem & Irrationalem: at preſſiùs & accuratiùs, tripertitam. nam Irrationalem illam iterùm diuidunt in Iraſcentem & Concupiſcentem.* Addit, *in tres à Zenone.*] Doctiſſimus Pamelius ambigit an non *à Varrone.* nam Stoici, inquit, octo eas fecerunt. Quod verum eſt in Phyſicâ illâ, vt ſic dicam, & pro naturâ tota Animæ, diuiſione: at vbi Moralis res præ manu, tres etiam partes faciebant cum Platone, *Rationalem, Iraſcentem ſiue Animoſam, & Concupiſcentem.* E Senecâ mox videbis. Porrò, *in quinque & in ſex à Panætio.*] Idem Pamelius, ambigit an non vox deſiat, ſcribendumque *in quinque ab Ariſtotele.* Et fateor hunc interim ſic diuiſiſſe: ſed quis de Panætio firmiter etiam abnuat, cuius ſcripta non exſtant? Potuit in variis libris variaſſe, & modò quinque, aliquo adſpectu aut cauſsâ, modò ſex poſuiſſe. De ſe-

Cap. XV. nario numero eſt in Nemeſij Antiſtitis libello De Animâ: *Zeno Stoicus,* inquit, *octonarum partium Animam eſſe cenſet, partiens eam in Principem facultatē* (τὸ ἡγεμονικὸν) *in quinque Senſus, & Vocis mittendæ, Procreandiq́; vim. Panætius* (malè editur *Panætus*) *philoſophus edendæ Vocis facultatē, motionis eius quâ per ſe Animalia cientur, partem eſſe vult: & quidem rectiſſimè. Procreatricem verò, non Animæ, ſed Naturæ partem.* Duas ergo de octo tollit, ſex relinquit. Pergit Tertullianus, *in ſeptem à Sorano.*] Nihil vltrà ſcio, aut legi. *In octo penes Chryſippum.*] Imò & Zenonem, vt ſuprà Nemeſius, & communiter omnes Stoicos. Laërtius: Μέρη τῆς ψυχῆς λέγουσιν ὀκτώ. τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν σπερματικοὺς λόγους, καὶ τὸ φωνητικὸν, καὶ τὸ λογιστικόν: *Partes Animæ octo dicunt. quinque Senſus, Seminalem in nobis vim, Vocalem, & Ratiocinantem.* Var-

VIII. De Ling. Lat. ro, vt ſolet, Stoicè: *Anima diuiſa in octonas partes. quinque quibus ſentimus, ſextam quâ cogitamus, ſeptimam quâ progeneramus, octauam quâ vocem emittimus.* Cogitandi verbo in λογιστικῷ vtitur: quia propriè Latinis *Cogitare* eſt plura in vnum cogere & velut ratiocinari: & *Cogitatio* διάνοια, non ſolùm νόημα. Amplius, *In*

decem

decem apud quosdam Stoicorum.] Quos credo addidisse, *Alendi & Mouendi vim.* Denique, *in duas amplius apud Posidonium.*] Quæ istæ, nescio: suspicor tamen addidisse *Irascentem, & Concupiscentem*: atque ita ad eum numerum venisse. In Senecâ nostro diuisio est nulli harum consona, sed miscella. Ad Lucilium suum: *Inter me teque conueniat, in Animo esse partes ministras, per quas Mouemur, Alimurque, propter ipsum Principale nobis datas. In hoc Principali est aliquid Irrationale, & Rationale. Illud huic seruit.* Et post pauca: *Irrationalis pars Animi duas habet partes. alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in Affectionibus; alteram humilem, languidam, Voluptatibus deditam.* Ecce septem hæ sunt partes, *Mouendi; Alendi; Ratiocinandi: tum Rationalis; Irrationalis:* iterumque sub istâ, *Irascens, Cupiensque.* Sed quid ita duas partes ministras nominat, *Mouendi, & Alendi?* Non est Stoicum: atq; adeò in octonâ illâ diuisione neutra harum inserta. Sed credo alios, vt tetigi, fecisse: & Seneca obiter nunc, & vt in exemplum nominat, aliis omissis. Cur autem Stoici non inseruerint, puto factum; quòd Naturæ istas & viribus Seminis tribuebant, ab Animo abiungebant. *Ministræ* autem partes benè in bonis libris scribuntur, non *mistæ*: quia, vt ait, ob ipsum Principale sunt datæ. Ita Stoici, apud Stobæum: Τὸ ἡγεμονικὸν ἄρχοντος χώραν ἔχειν, τὰ δὲ ἄλλα μέρη ἐν ὑπηρέτου τάξει ἀπεδίδοσαν: *Principale imperantis vice fungi, reliquas partes in ministri loco quamque ducebant.* Est deinde in Senecâ, alteram partem *Affectionibus deditam:* intelligit τὸ θυμικὸν *Animosum illud & Irritabile*, quod aliter τὸ παθητικὸν, Græci dicunt, *in Affectionibus positum*, vt noster expressit. Facit & alteram, *Voluptatibus deditam*: τὸ ἐπιθυμητικὸν scilicet, quod *Concupiscens* nominamus. Sed notæ vtriusque bellæ: vna, inquit, *animosa, impotens est*; altera *humilis, languida.* Philo Iudæus scitâ imagine hoc illustret. *In Animâ nostrâ,* ait, *Equi sunt; & Auriga vel Adscensor. Equi duo, Irascens & Concupiscens: ille velut mas, hæc fæmina. Ille gestiens, solutus & liber esse vult; iste seruilis, humilis, vafritie gaudens, domi desidet & pascitur, sed & pascit deuoratque.* (Græcè hoc argutè, οἰκόσιτος, καὶ οἰκοφθόρος.) *Auriga autem Animus est, si Prudentiam quidem & Rationem audit: si non audit, Adscensor tantùm siue* ἀναβάτης. Pulchrè sanè. Si equos hos duos regimus, & Rationis fræno domamus; Aurigæ sumus,

Epist. XCII

De Agricultura.

digni hoc nomine, & per rectam viam ad optimum Finem imus: sin aliter, Adscensores tantùm. sedemus in vehiculo, sed imperiti regere, &

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

DISSERT. XVIII.

Principale Animæ Quid, & Vbi sit? in Corde Stoicis poni.

ABSOLVI de Partibus: nisi quòd explicatius aliquid de ἡγεμονικῷ dicendum videtur, quod *Principale* Seneca vertit: Cicero autem *Principatum*. Ita enim alibi: *Principatum id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν, quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius*. Prima igitur & præcipua pars, est *Principale*: quam lubet & expedit Plutarchi etiam verbis, pro sensu Stoico, magis reuelare. Οἱ Στωϊκοί φασιν εἶναι τῆς ψυχῆς τὸ ἀνώτατον μέρος τὸ ἡγεμονικὸν, τὸ ποιοῦν τὰς φαντασίας, καὶ τὰς συγκαταθέσεις, καὶ αἰσθήσεις, καὶ ὁρμάς, καὶ τοῦτο λογισμὸν καλοῦσι. *Stoici inquiunt Animæ supremam partem, Principale. id quod facit imaginationes, assensiones, sensus, & appetitiones: atque id Ratiocinationem appellant*. Addit (nam Græca non opus consignare:) *ab isto Principali septem partes reliquas Animæ enatas esse ac protensas, vt è* * *polypode cirros. Ex his Visum, esse Spiritum qui à principe parte ad Oculos pertingit: Auditum, Spiritum qui ab eádem ad Aures: sic de Sensibus reliquis. Seminalem autem partem, esse Spiritum qui à Principatu ad genitales meatus permeat. Vocalem, Spiritum qui ab eodem ad fauces & linguam*. In istis nota de *Spiritu* vbique dici: scilicet, quia ipsa Anima *Spiritus* iis est: eoque adspectu & *Vocalem & Seminalem vim* (aliter Panætio visum) ad Animum pertinere. Nota amplius, λογισμὸν id est *Ratiocinationem*, siue cum Varrone *cogitationem*, Principale dici: non autem ipsum λόγον siue Rationem. quia illa pars & *Rationale* continet & *Irrationale*. Adsensus enim in eâ & iudicia, sed non semper recta; deprauante opinione & corpore, Verum illud rectumque, quod à cælo habet. Est igitur λογικὴ siue *Rationalis*, cùm rectâ ratione vtitur; est ἄλογος siue *Irrationalis*, cùm Errore. Vt verbo absoluam, non aliud ille Stoicorum λογισμὸς, quàm aliorum Νοῦς, siue *Mens*, siue *Animus* cum Varrone.

II. De Nat. deor.

IV. De Placit. cap. XXI

*Piscis, qui Latinè Multipes.

rone. Vbi illi ſedes? nam reliquas etiam partes in corpore vim alibi atque alibi exſerere, & ibi velut incolere ſcimus: vbi igitur primaria, inquam, ſedes? Diſputant: & Stoici noſtri in *Corde* aſſignarunt. Laërtius: ἡγεμονικὸν δὲ εἶναι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ αἱ φαντασίαι, καὶ ὁρμαὶ γίγνονται, καὶ ὅθεν ὁ λόγος ἀναπέμπεται. ὅπερ εἶναι ἐν καρδίᾳ: *Principale eſſe, primariam Animæ partem, in quâ imaginationes, & appetitus fiunt, & vnde ſermo* (an Ratio?) *ſurſum mittitur. Id autem in Corde eſſe.* Idem Tertullianus, qui *ſummum in Animâ gradum* (agnoſcis Varronis verbum) *Vitalem & Sapientialem, quod* ἡγεμονικὸν *appellant, certo in corporis receſſu conſecratum* ait, eumque in *Corde*. quoniam & *inſpectorem Cordis Deum legimus, & Corde credi ad iuſtitiam, & Corde ſuo vnumquemque reprehendi*: denique hocipſum *Chryſippum etiam ſapere* adfirmat. Nec de Chryſippo tantùm Plutarchus: ſed, inquit, οἱ Στωϊκοὶ πάντες ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ, ἢ τῷ περὶ καρδίαν πνεύματι: OMNES *Stoici in toto corde, aut in Spiritu eo qui circa Cor eſt, Principale ponunt.* Ergo valdè mirum, eumdem eodem libro mox ſcribere, vbi de Stoicis: Αὐτὸ δὲ τὸ ἡγεμονικὸν, ὥσπερ ἐν κόσμῳ, κατοικεῖ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σφαιροειδεῖ κεφαλῇ: *Ipſum Principale, ſicut & in Mundo, habitat in noſtro rotundo Capite.* Profectò non eſt hic Stoicus, ſed Platonicus ſenſus: & pro illo capiendus eſt loqui. Nam iterùm alibi, vbi Stoicos carpit, miratur illos *Aſſenſiones, & Viſiones, & Artes, & Memorias in Cordis puncto ponere, vbi & principem Animæ partem.* Clara ſunt: & mens illorum, fontem vitæ & intelligentiæ in Corde eſſe, loco medio & digniſſimo: quem ipſa Natura thorace, præcordiis, vndique muniuit: quo læſo (non ita in aliis partibus) hominem illico perire neceſſum & exſtingui. Ab eo igitur, vt è caſtello aquarum riui ducuntur, reliquas Animæ facultates effluere, & ſuis quaſque locis ſe prodere & vſibus ſeruire. Ridet Galenus Chryſippi in hac re argumentum. quod Natura ipſa doceat & clamet Animi vim illîc eſſe: quoniam ſponte homines, cùm de ſe aut illo loquuntur, manum Cordi admouent, Feci, Dixi, Senſi, Non feci, Dixi, Senſi, pronunciantes. Rideat: cur non & Hippocratem ſuum, qui ita palàm? γνώμη γὰρ ἡ τοῦ ἀνθρώπου πέφυκεν ἐν τῇ λαιῇ κοιλίῃ, καὶ ἄρχει τῆς ἄλλης ψυχῆς: *Cogitatio enim ſiue Mens hominis in ſiniſtro ventriculo* (Cordis) *inſita eſt, & reliquæ Animæ imperat.* Auſonius idem:

[Margin: Cap. xv. — IV. De Plac. cap. IIII. — Cap. xxi. — De Com. Not. — De Corde.]

anima est in corde

a *Mens*

In Monosyll. *Mens, quæ cælesti sensu rigat emeritum cer:*
Cor vegetum, Mundi instar habens, Animæ vigor ac vis.

Epicurei pariter. è quibus Lucretius:

Lib. III. *Consilium, quod nos Animum Mentemque vocamus,*
Idque situm mediâ regione in pectoris hæret.

Ponunt, inquam, vel in ipso Corde, aut in Pectore circà. De Stoicis sensisse etiam Lactantium puto, cùm Mentem *aut in medullâ cerebri hærere* facit, quod Plato; *aut in illo sanguine bipertito, qui est inclusus in corde*, quod nostri. (De opif. cap. XVI.)

DISSERT. XIX.

Aliquid de præstantiâ Animi, & ad eius cultum adhortatio.

PRINCIPEM iam partem Quæ sit, & Vbi, vides: ô quàm meritò sic dictam! Animus ille est *dux atque imperator vitæ mortalium*: idem *rector humani generis, agit atque habet cuncta, neque ipse habetur.* (Sallust. Iugurth.) Vis præstantiam, & pænè diuinitatem eius, videre? Omnia momento peruadit, sideribus velocior, cogitatione velocior, temporibus velocior. Quid dicam? pænè vbique est. *Corpora*, ait Seneca, *obnoxia sunt & adscripta dominis: mens quidem sui iuris, quæ adeò libera & vaga est, vt nec ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quò minùs impetu suo vtatur, & in infinitum comes cælestibus exeat.* (De Benef. III. ca. XX.) Quid aïs, *comes?* imò antecessor. Tuipse alibi: *Animo nihil non eodem, quo intendit, momento peruium est, sideribus velocior, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit.* (II. De Benef. c. XXIX.) Addam amplius, Cogitationem ipsam antecedit: quid autem eâ celerius? Pulchrè Homerus, de Phæacibus:

Odyss. H. Τῶν νέες ὠκεῖαι, ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα:
Quorum sunt celeres naues, velut alituum alæ,
Aut breuis in nobis sensus.

Quod Claudianus imitari voluit,

Quantum non iaculum Parthi, non impetus Austri,
Non leue sollicitæ Mentis discurrit acumen.

Denique magis dixi, & dicam, Tempora ipsa antecedit. Præsens hoc quod in lapsu est, præteritum quod lapsum, futurum quod labetur, totum illud assidui motus agmen Animus complecti-

plectitur, & vt Cicero ait, *simul trium temporum particeps est*. Itaque verè Philo: *Sola Mens, vt omnium ocissima, etiam Tempus ipsum, quo omnia fieri videntur, præcurrit & occupat; viribus occultis, sine Tempore, vniuersum hoc & partes eius peruagando, pertractando*. Trismegistus hanc celeritatem bene ingerit: *Dic*, inquit, *Animæ tuæ illò abire, & dicto citiùs illic erit. Præcipe Oceanum tranare; celerrimè illic erit, non vt è loco in locum delata, sed tanquam iam ibi exsistens. Iube in cælum euolet: alis non egebit, neque vllum ei obstaculum. Non Solis ardor, non æther, non cęli volutatio, non corpora astrorum: quin omnia peruadens ad extremam Naturam peruolet. Imò & extra eam (siquid extra eam) intueri tibi licet*. Mira & maxima hæc æstimanti sunt: quid reliquæ dotes intelligentiæ, inuentionis, memoriæ? Pelagus rerum & laudum: & verè imago ac simulacrum Dei. O attende, & *cogita in te, preter Animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil est magnum*. Quid ista vilia, & terrena, & peritura sunt? fumi. Similitudinem tuam recole, atque item originem: vtraque diuina est. Vt igitur *radij Solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde emittuntur: sic animus ille magnus & sacer, & in hoc demissus Vt PROPIVS DIVINA NOSSEMVS, conuersetur quidem nobiscum, sed hæreat origini suæ*. Fiat mi Auditor, & hoc fine Physica ista lustremus: non vt curiosi abditorum inspectores, sed seduli Animi cultores: vt dignitate eius cognitâ, locum ei suum decusque seruemus. Quem locum? Senecæ verbis: vt *quem in hoc Mundo locum Deus obtinet, hunc in homine Animus*: id est imperet regatque, colatur à nobis, & affectus, cupidines, omnia humana domita habeat ac subiecta. Hæc via ad vltimum Finem, ad Felicitatem; quò Porticus tota, & magnus eius tubicen ac tibicen Seneca noster vocant. Huc tende, hanc & istum ama, quà amant Honesta.

II. De Fin.

Quod deter. potiori insid.

Cap. XI.

Sen. epist. VIII.

Sen. epist. XLI.

Epist. LXV.

AD LECTOREM.

FINIO *hic Lector: quia reliqua de* Senſibus *non ſingularia ſunt aut tenebroſa. Finio etiam, quia appoſitè ab hac* Rationali parte, *quæ fons eſt & origo* Moralis ſcientiæ, *gradum proferam, Deo duce & vitâ comite, ad tres in eâ libros*, Affectuum, Virtutum, Vitiorum.

APPROBATIO.

Phyſiologica hæc, in quibus multa non Auctoris ſed Stoico ſenſu aſſerta, ad lucem Senecæ vtiliter imprimentur.

Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Archiducalis librorum Cenſor.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Nostro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam nostram Cæsaream. Postquam inter alia, quę DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illustria inprimis illa & quasi diuina sunt, quæ in litteris liberalibusque disciplinis consistunt, quibus scilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, sed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita distinguuntur, vt tanquam Dij quidam splendescere in terris videantur: rem sanè præclaram seque dignam illi præstant, qui diligentem iis ipsis in litteris ac disciplinis operam ponunt; præclarissimam verò & Reipub. vtilissimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, scribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiæ tenebris quasi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis nostræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, concessuque sumus, inprimis pertinere existimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis spectata fides, quique iudicare de Litteris possint, acceperimus, insignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura insitas à primis temporibus ætatis tuæ ita litterarum ac disciplinarum studiis excoluisse atque exornasse, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara florescentis minimeque vulgaris eruditionis specimina præbueris, dum obscura in antiquis scriptoribus loca, quæ quædam tanquam lustra erant, illustrasti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, restituisti, dum vetusta Latinæ antiquitatis rudera in nouam subinde structuram singulari artificio eleganter conuertisti: ad exquisitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quosque viros opinionem excitarit, peruenisse, eamque variis abs te libris acti & graui cum iudicio scriptis atque in lucem editis ostendisse, vt in eo quod tam feliciter tractes scriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire sit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia scribere, quæque à primis illis Romanis olim auctoribus scripta fuerunt, à mendis purgare, & lectissimos quosque ex Musarum hortis, in quibus assiduè verseris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haudquaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, causa, Cæsareo te nostro elogio decorandum, & quamuis per te satis ipse animatus sis, animandum magis patrocinioque nostro defendendum pro benigna nostra in te susciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc nostro priuilegioque te & Typographum tuum aduersus quorumcumque fraudem, qui lucri causa, quod fieri solet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate nostra Cæsarea decerni-

mus, statuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, charactere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumq; ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorumve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimùm cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solùm eiusmodi libris, tibi, hæredibúsue tuis, auxilio Magistratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici: alter verò semissis, tibi hæredibúsue tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quàm Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint, præsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiámue exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuscumque modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo: Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

Subsign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ M^tis proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M^tis in cerâ rubrâ.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS Dei gratia Hiſpaniarum, &c. Rex Catholicus, diplomate ſuo ſanxit, nequis, Iuſti Lipſij Hiſtoriarum in alma Vniuerſitate Louanienſi Profeſſoris, & item Hiſtoriographi ſui libros quoſcunque, à Cenſoribus legitimis approbatos, præter ipſius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima ſingulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecus faxit, præter librorum confiſcationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ XIV. Febr. M. D. XCVII.

Signat.

Verreycken.

Tibi JOANNES *Morete, pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis eſt ac fuit; tibi, inquam, permitto, vti hos* PHYSIOLOGIAE STOICORVM libros tres *typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio ſiue iubeo, ex lege quam magnus Cæſar & Rex meus dixerunt.*

Iuſtus Lipſius.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. DC. IIII.

LABORE. ET, CONSTANTIA.